

Erdélyi Toll

• IRODALMI ÉS MŰVELŐDÉSI FOLYÓIRAT •

• Megjelenik negyedévente Székelyudvarhelyen •

• V. évfolyam • 2013 • 4. szám •

TARTALOM

ÍRÓK A SZÜLŐFÖLDRŐL

Nagy Irén versei 3

IRODALOMTÖRTÉNET

Pomogáts Béla: Bánffy Miklós és az Erdélyi történet című regény 5

Bertha Zoltán: Egy modern klasszikus regény (Kós Károly: Varju nemzetség) 27

MŰVÉSZETTÖRTÉNET

Burján Emil: Fülep Lajos műbölcséleti alapelvei (IV.) 32

130 ÉVE SZÜLETETT KÓS KÁROLY

Málnási Ferenc: Kós Károly: Budai Nagy Antal históriája 52

75 ÉVE HALT MEG DSIDA JENŐ

Málnási Ferenc: Dsida Jenő, Erdély „nagy érzékenységű lírikusa” 57

ANYANYELVÜNK ÉPSÉGÉÉRT

Fülöp Lajos: A nyelvi humorról 60

Málnási Ferenc: Erdélyi anyanyelvoktatás — irodalmunk tükrében XV. 69

Brauch Magda: Még egyszer a „szuk-szük”-ről 73

MÚZSA ÉS LANT

Nagy Irén versei 76

Ferenczi Enikő: Tas (III.) 78

Kiss Székely Zoltán: Sárkányölő Bodor Péter 84

Kozma László versei 88

P. Buzogány Árpád: Károly és a mennykő 90

Csatáné Bartha Irénke versei 95

Elekes Ferenc versei 97

Ráduly János: Félperces történetek (II.) 99

Komán János verse 104

Beke Sándor: A kóstoló 105

Böszörményi Zoltán: A szerződés 107

Kamenitzky Antal versei 110

Albert-Lőrincz Márton versei 113

Bölöni Domokos: Szívünk vígsággal 114

P. Buzogány Árpád versei 116

Mészely József versei 118

Csire Gabriella: Regélő napkelet (IV.) 119

Pálffy Tamás Szabolcs verse	127
Fülöp Kálmán versei	128
Brauch Magda prózája	129
Böszörményi Zoltán verse	133
Ráduly János: Haikuk	134
Tar Károly: Pánik (VI.)	136
Mester Györgyi: Kolompszó	140
Csontos Márta versei	146
Gáspár Erika versei	150
Molnos Ferenc prózája	151
IRODALMI ANEKDOTÁK	
Ráduly János irodalmi anekdotái	153
HÍRES MAGYAR MŰZSÁK	
Brauch Magda: Szilágyi Domokos egykori szerelme	157
FILOZÓFIA	
Albert-Lőrincz Márton: A barátságról	159
MARADANDÓ MŰVÉSZET	
Kedei Zoltán: Írások a művészetről	166
ÉLŐ NÉPHAGYOMÁNYOK	
Szócs Katalin: Fokos (II.)	173
HIT ÉS ÜZENET	
Pálffy Tamás Szabolcs: Hópehely üzenet	188
Baricz Lajos versei	189
KÖNYVEINK VILÁGA	
Málnási Ferenc: Az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó nyelv művelő kötetei 1994 és 2006 között	190
ERDÉLYI TOLL — GYERMEKEKNEK	
P. Buzogány Árpád (220), Csatáné Bartha Irénke (221), Albert-Lőrincz Márton (225), Mészely József (228), Kiss Lehel (232) gyermekversei Ráduly János (208), Mészely József (223), Kiss Lehel (226), Mester Györgyi (231) gyermekprózája	

Erdélyi Toll

• Alapította: Beke Sándor • Alapítási év: 2009 •

◆ Kiadja az Erdélyi Gondolat Lap- és Könyvkiadó ◆

◆ Főszerkesztő: **BEKE SÁNDOR** ◆

◆ Szerkesztők: **BRAUCH MAGDA, CSIRE GABRIELLA** ◆

◆ Olvasószerkesztő: **P. BUZOGÁNY ÁRPÁD** ◆

◆ Grafikai kivitelezés: **Beke Sándor-Olivér** ◆ Gazdasági vezető: **Beke Klára** ◆

◆ Szerkesztőség: Székelyudvarhely, Tamási Áron utca 87. Tel./fax: 0266-212703 ◆

◆ Postacím: 535600 Odorheiu Secuiesc, c. p. 40, jud. Harghita, RO. ◆

◆ Honlap: www.erdelyigondolat.ro ◆ E-mail: egondolat@yahoo.com; egk@freemail.hu ◆

◆ Fényszedés: Erdélyi Gondolat Lap- és Könyvkiadó ◆ Nyomda: Erdélyi Gondolat ◆

◆ A folyóirat megrendelhető a szerkesztőség telefonszámán vagy e-mailen ◆

◆ Előfizetési díj: belföldieknek egy évre 100 lej, külföldieknek egy évre: 22 EUR ◆

◆ Folyóiratunk megvásárolható az erdélyi könyvesboltokban ◆

◆ A címlap illusztrációját Péter Katalin készítette ◆ Borítóterv: Beke Sándor-Olivér ◆

◆ Revistă editată de Editura Erdélyi Gondolat din Odorheiu Secuiesc ◆

◆ ISSN 2066 — 8929 ◆

Nagy Irén

Nyikómalomfalva

— *szülőfalumnak* —

Mint az idő, mi nem tud megállni,
hűs sodrában még hordja a Nyikó
rég malmok vidám kattogását.
(Messzi földön nem találni mását!)
Múló sóhajt, halkuló dallamot,
de emléket vagy szálló illatot
s bő nevetést is sodor a folyó,
mint az idő, mi nem tud megállni.

Köröttünk a napok jönnek, mennek.
De csillagok őrzik az éjszakát,
s betakar a falu fényes csendje.
Míg virrad, az idők végtelenje
s a múlt, mi volt, még tetten érhető.
(Az idő soha nem befejezhető!)
Az ég míg egyre ontja harmatát,
köröttünk a napok jönnek, mennek.

Nem sorsa csak, de küldetése van
annak, ki él e zöld dombok ölében,
hol selyem szellő hozza a nyarat,
és megünneplik a napsugarat.
Itt minden ember több mint önmaga,
a szó számtalan ősének szava.
S mert a jövőt hordja a szívében,
nem sorsa csak, de küldetése van.

„Pallócska”

Suhan a gyorsvonat:
— völgyek, dombok, hegyek —
Való, nem képzelet,
lúktet a tájon.
De mint monoton mese,
kattog a vonat kereke:
„*pallócska, pallócska*”,
mintha semmi más
se bent, se kint, se lenn, se fenn
nem lenne
a világon.

„*Pallócska, pallócska*” — követ
a ritmus, mint ütem
dallam mögött,
vagy mint nyár végi zsongás
a völgyben megbúvó,
alig megvillanó
patak fölött.

*Igen. Az a völgy üzen,
zakatol a kattogásban:
„Kicsit megállni lenne jó!”
Palló, patak, rét, házikó,
pázsit, harangvirág.
Kicsit itt élni lenne jó.
Hej, bölcs világ!
Bölcs, mert itt nincsen idő;
csupán virrad vagy alkonyul,
a reggel kél, s az est lehull.
Hullám csobog, s sok tarka kő
tisztá vizék éke.
Itt minden olyan egyszerű,
és megtalál a béke.*

Suhan a gyorsvonat.
Nincs idő megállni.
Megannyi feladat
vár: siess, siess! Siess
sok kérdés válaszát
még ma
megtalálni.
Otthon, a szoba falán
egy naptár. S nap nap után
pörög. Sok a muszáj.
Idő nincs megállni.

Suhan a gyorsvonat:
völgyek, dombok, hegyek.

...*Oh, az a völgy, a patak...*
Fölötte palló,
lágý fény pereg,
csend, erdő, kunyhó, titok, illat.
Oly jól van ez!
A helyén van minden ott,
s mi lélegzik: szabad.
Mintha csak a lelken
csobogna át
hűs víze, és nem maradna
utána más,
csupán derűs nyugalom,
fény, ragyogás.

Suhan a gyorsvonat.
Sok kérdés, kétely, muszáj vár rád.
A perc, óra, nap halad.
...*pallócska, pallócska* — ábránd...

Pomogáts Béla

Bánffy Miklós

és az Erdélyi történet című regény

Bánffy Miklós — nem egyedülként az erdélyi magyar történelemben — egyszerre volt politikus, író és művész: valóságos „reneszánsz” egyéniség, ahogy például mellette az író, építőművész és politikus Kós Károly vagy éppen a tudós teológus, egyházi vezető és regényíró Makkai Sándor. Természetesen hivatkozhatom másokra is, minthogy az erdélyi magyar történelem nem egy alkalommal követelte meg a közéletben és az irodalomban szerepet vállaló személyiségektől, hogy több területen is helyt álljanak és értékes munkát végezzenek. Minden korábbinál nagyobb szükség volt erre a Trianon utáni évtizedekben, midőn a szépirodalomra különben is súlyos közéleti feladatok vártak, és a magára hagyatott, nemzeti mivoltában veszélyeztetett erdélyi magyarságnak minden szellemi erőre, mindenkire, aki képes volt szerepet vállalni a kisebbségi közéletben, szüksége volt.

Pályakezdés: politika és irodalom

Bánffy Miklós hosszú és tevékeny életet élt: 1873. december 30-án született Kolozsvárt. Családja a régi Magyarország leggazdagabb és legbefolyásosabb arisztokrata famíliái közé tartozott, ahogy Kós Károly írta, a honfoglalás után száz esztendővel betelepült besenyő Tomaj nemzetségből származott, s egyik őse „ama híres Tonuzoba vezér, aki vakmerően ellene mert szegülni Szent István király ama szigorú parancsának, hogy elhagyván nomád pogány hitét, törzsével együtt keresztelkedjék meg. A király a lázadó ellen büntetőhadat vezetett, leverte a besenyőket, s a foglyul ejtett Tonuzobát feleségestől együtt, lóhátra ültetvén őket, élve eltemettette a Tisza-parton, az abádi révnél.” Ettől a besenyő vezértől eredeztette magát a középkori Losonczi nemzetség, amely IV. Béla uralkodása idején az országnak nádort adott, s Károly Róberttől kapta Kalotaszeg vidékén a sebesvári uradalmat. Ezt később a bonchidai uradalommal, majd néhány évszázaddal később, II. Rákóczi György fejedelem uralkodása idején Gyalu várával és uradalmával egészítette ki: ezzel Kolozs vármegye negyedrésze a család birtokába került. A Bánffyak — mert a középkor végétől már így nevezték magukat — igen nagy vagyont szereztek, jól gazdálkodtak, és uradalmaikat a viharos erdélyi

események ellenére is megőrizték, sőt folyamatosan gyarapították. A politikai életben is jól érvényesültek, Bánffy György a Habsburgok kezére került Erdély első gubernátora lett, majd még két gubernátor került ki a családból, amely közben grófi címet szerzett. Mária Terézia uralkodása alatt építették fel a hírneves kolozsvári Bánffy-palotát, a város egyik legszebb barokk épületét, amelyben ma képzőművészeti galéria található, s ugyanebben az időben alakították ki az ugyancsak barokk bonchidai kastély és a hozzá tartozó nevezetes francia park végleges formáját, ez a kastély, sajnos, kiégett a második világháború hadi eseményei során.

A fiatal erdélyi gróf már középiskolás korában érdeklődött a művészetek iránt, maga emlékezett meg arról, hogy Székely Bertalantól tanult festeni. Először a kolozsvári egyetem állam- és jogtudományi karára iratkozott be, itt az egyetemi hallgatók szövetségének vezetője volt, majd a budapesti jogi karon fejezte be tanulmányait. Mint Major Zoltán *Bánffy Miklós irathagyatéka* című — a Ráday-gyűjtemény 1984-es *Évkönyvében* megjelent — közleményéből tudjuk, már apja, gróf Bánffy György is a széles körben kibontakozó szövetkezeti mozgalomban viselt vezető tisztségeket, hosszú időn keresztül az Országos Központi Hitelszövetkezetnek volt az elnöke, s a fiatal Bánffy is ebben a mozgalomban kezdte közéleti pályáját. Az Erdélyi Gazdasági Egylet tevékenységében vett részt, s 1897-ben *Levél a hitelszövetkezetek rendeltetéséről Erdély földbirtokosaihoz* című röpiratában próbálta megnyerni a szövetkezeti eszmének az erdélyi magyar vezető réteget. Innen erednek később a regénytrilógiának azon mozzanatai, amelyek Abády Bálint szövetkezetszervező erőfeszítéseit ábrázolják. Ezután kereskedelempolitikai kérdésekkel foglalkozott, 1899-ben a fiumei hajózási hivatal tiszteletbeli fogalmazója lett, majd szaktudósító a földművelési minisztérium által szervezett külföldi gazdasági szaktudósítói hálózat berlini kirendeltségén. 1902-ben *A külkereskedelmi politika eszközei* című munkájában számolt be tapasztalatairól. 1901-től 1906-ig a tekei (Kolozs megye) választókerület képviselője szabadelvű programmal, 1904-ben a gróf Andrássy Gyula vezette Alkotmánypárthoz csatlakozik, 1906-tól 1910-ig Kolozsvár és Kolozs megye főispánja. 1910-ben Kolozsvárott párton kívüli programmal képviselőnek választják, nemsokára Tisza István Munkapártjához csatlakozik.

Ebben a minőségben nevezik ki 1912-ben az Operaház és a Nemzeti Színház intendánsává, s nagy érdeme, hogy ő éri el — nem kis politikai és művészi ellenállással szemben — Bartók Béla két zenedrámájának, *A fából faragott királyfi*nak és *A kékszakállú herceg várának* operaházi előadását. Közben folytatja képzőművészeti tevékenységét, színházi díszletterveket és grafikákat készít, 1917-ben ő illusztrálja Balázs Béla *Játékok* című kötetét, amelyben *A fából faragott királyfi* szövegkönyve is megjelent. Az első világháború idején katonáskodik, közben Tisza megbízásából diplomáciai küldetésben jár Szófiában és Isztambulban, 1916 végén pedig ő kap kormánybiztosi megbízatást arra, hogy megrendezze IV. Károly koronázását. Az ünnepélyes szertartás közismert mozzanata volt az, hogy Bánffy

mint felavatandó aransarkantyús lovagokat, a lövészárkok köznapi hőseit, általában súlyosan megrokkant katonatiszteket vezetett az ifjú király és a megdőbbent előkelőségek elé.

Politikai pályafutásával párhuzamosan bontakozott ki írói munkássága, ennek során a Kisbán Miklós írói nevet használta. 1906-ban megjelent első színműve, a *Naplegenda* jelképes értelmű történet, az új eszmék és az erős fiatalok elkerülhetetlen győzelmét tanúsítja. Mottóként Spencer szociológiai alapművének egy gondolatát idézi: „A tapasztalás azt mutatja, hogy az úgynevezett mithos emberi kaland elbeszéléséből származik.” Ő is azt mutatja be, hogy az egyszerű, köznapi tapasztalásból miként lesz a múlt időközön átderengő mítosz. A hang, amelyet megütött, kétségtelenül a „modernség” kórusához tartozik, erről beszélt Ady Endre elismerő kritikája is: „Kisbán Miklós több mint literary gentleman. Európai ízlésű, elmélyedt, finom lelkű ember. Sokat olvasott, s hasznosan. A *Naplegenda* Ibsen *Peer Gynt*-jére emlékeztet. És ez csupán dicséret. Kihallom én azért a könyvből Spencert, Nietzschét. Kiérzem a legújabbakat is. Meglátom az egészen eredetit. Érdekes és szép könyv. Megint egy szimptomája a magyar lélek új, nagyszerű válságának. [...] A *Naplegenda* nemes legenda. Szimbolikus költemény. [...] Nagy gondolat. Buja, költői, szép nyelv. Elegancia a fölfogásban. Mitikus és illatos homály. Sok rafináltság. Megmozgatása sejtéseinknek. Egy modern írás. Szeretettel dicsérjük Kisbán Miklós könyvét. Más nyelven nem volna talán jelentős. Magyarul igen. Jel az új jelek között.”

Ezt a darabját követi 1913-ban az Attila király történetét színpadra állító *Nagyúr*, amely Lengyel Menyhért, Schöpflin Aladár és később Tamási Áron elismerését is megszerezte. A történet a népvándorlások korának kaotikus mozgalmasságát mutatja be, ezt a színes és kalandos világot egyensúlyozza ki a hun király egy tömbből faragott, nagyszabású alakjával. „Attila szelleme tölti be egyre teljesebben a színpadot — írta Schöpflin a Nyugat 1913-as évfolyamában —: mikor a harmadik felvonás végén lóháton, a színpad háttérében maradva, megjelenik: betölti az egész színházat, minden néző szívében ott van az áhítat szorongása.” A *Nagyúr* a századforduló ősmagyar, illetve keleti, ahogy akkor mondták, „turáni” történelmi témák iránti érdeklődésének romantikáját követi, azt az irányt, amelyet Zempléni Árpád *Csaba királyfi* című hősrégije, a fiatal Kós Károly *Attila királról ének* című balladaskönyve, Gárdonyi Géza *A láthatatlan ember* és Herczeg Ferenc *Pogányok* című regénye, illetve valamivel korábban, még a millenniumi ünnepségekre készülődőben Munkácsy Mihály *Honfoglalás* és Feszty Árpád *A magyarok bejövetele* című festményei képviseltek.

A szecessziós módon mesészerű, illetve a romantikus eszközökkel ható történelmi színjáték mellett elbeszélések kerültek ki a fiatal Bánffy Miklós tolla alól, ezeket 1914-ben *A haldokló oroszlán* című kötetében gyűjtötte össze. Már Örley István megállapította a Magyar Csillag 1942-es évfolyamában, hogy e novelláknak két fajtája van: részben „szalonelbeszélések”, amelyek az arisztokrácia életének köréből választják epikus anyagukat, részben „erdélyi történetek”, amelyek

Erdély múltját, illetve egykorú társadalmát örökítik meg. Az első változat semmi-
ben sem haladja meg a korszak társasági novellisztikájának azt a színvonalát,
amelyet például Herczeg Ferenc képviselt, a másodiknak viszont egészen kitűnő
eredményei vannak, így az 1908-ban írott *Farkasok* című novella, amelyet Örley
Móricz Zsigmond *Barbárok* című elbeszélésével állított párhuzamba, Kovács László
pedig a későbbi erdélyi magyar irodalom egyik előfutárának nevezett. Ennek az
elbeszélésnek a cselekménye két párhuzamos szálon halad, részben arról kapunk
drámai képet, hogy az 1784-es Horea-felkelés egyik bujkáló vezetőjét miként ad-
ják a törvény kezére korábbi bajtársai, részben arról, hogy egy éhes farkascorda
miként falja fel sebesült vezérét. A történet szűkszavú tömörsége, az egymással szer-
vesen összefüggő, példázatosan egymást magyarázó kettős kompozíció és ennek
balladai ereje kétségtelenül a korszak, mondhatnám így is: a Nyugat-korszak java
elbeszélései között jelöli ki Bánffy írásának helyét. Van azonban e korai
novellisztikának egy harmadik változata is, ezt mutatja *A császár titka* című, 1911-
ben keltezett elbeszélés, amely az ázsiai sztyeppék nomád világába vezet, és
ugyancsak magasrendű művészséggel fejezi ki Bánffy Miklós arisztokratikus vi-
lágképét, amely szerint a társadalomban viselt rang nem előjogokat, hanem ke-
mény kötelességeket jelent, akár önfeláldozást is követel.

A magyarországi és az erdélyi magyar közéletben

A gyorsan ívelő politikai karriert és a biztatóan induló írói, illetve művészi pá-
lyát az első világháborús vereség szakítja meg. 1918 novemberében Bánffy Mik-
lós is felesküszik a Nemzeti Tanácsra, s Károlyi Mihály miniszterelnök megbízásából
Erdélybe megy, hogy kipuhatolja az ottani politikai helyzetet, majd a Budapesten
megalakult Székely Nemzeti Tanácsban tevékenykedik, ahol Bethlen Istvánnal
dolgozik együtt. Nem sokkal ezután a tanács megbízásából Nyugat-Európába
utazik, hogy a történelmi határok megtartása érdekében próbáljon érvelni a nem-
zetközi diplomácia színterén — Bécs, Berlin, Hamburg és Hollandia ennek az
útnak állomásai. Útközben éri a tanácsköztársaság kikiáltásának híre, nem lehet
meglepő, hogy ezt a hírt ellenszenvvel fogadja, mindenesetre megpróbálkozik az-
zal, hogy polgári egzisztenciát teremtsen magának: arcképfestéssel foglalkozik. Beth-
len István kérésére tér vissza Bécsbe, közben megbukik Kun Bélák uralma, Bu-
dapest román megszállása idején Bethlennel és csoportjával együtt utazik haza.
Itthon szerepet játszik azokban a nem egészen megalapozott politikai tárgyalá-
sokban, amelyek azt célozzák, hogy a magyar trónra a román Hohenzollern-
dinasztia egy tagja kerüljön, és egy tervezett magyar—román vámunió enyhítse
az erdélyi területek elvesztését. Horthy Miklós bevonulása és kormányzóvá vá-
lasztása után ezek a tervek azonban elveszítik minden realitásukat, s Bánffy Mik-
lós az új hatalom rendjében keres magának szerepet: 1921 áprilisától 1922 végéig
mint a Bethlen-kormány külügyminisztere tevékenykedik.

Igen nagy munkát végez a rendszer külpolitikai konszolidációja érdekében: részt vesz a Beneš csehszlovák miniszterelnökkel folytatott marienbadi tárgyalásokon, majd a velencei értekezleten, amelynek eredményeképpen Magyarország népszavazás révén visszakapja Sopron városát, és ő vezeti a magyar küldöttséget az 1922-es genovai világkereskedelmi konferencián, ahol Csicserin szovjet külügyi népbiztossal is tárgyal, s ennek során felvetődik a magyar—szovjet diplomáciai kapcsolatok felvétele. Az ő politikája éri el, hogy a Népszövetség felvegye tagjai közé Magyarországot. A külügyminiszteri tisztségről ezután lemond, szó van azonban arról, hogy elfoglalja a párizsi követi hivatalt, ez azon bukik meg, hogy Clémenceau köztársasági elnök elutasítja bemutatkozó látogatását. Ez érleli meg benne az elhatározást, hogy felhagyjon diplomáciai erőfeszítéseivel, s visszavonuljon arra a maradék erdélyi birtokára, amelyet a román földreform meghagyott. 1926-ban felveszi a román állampolgárságot, az ezzel kapcsolatos állampolgári esküt Bukarestben magának Ferdinánd királynak a kezébe teszi le. Ugyanakkor meg kell fogadnia, hogy tíz éven keresztül mindenféle politikai tevékenységtől tartózkodik.

A pártpolitikától valóban félrevonul, a nemzetiségi közéletben mindazonáltal igen nagy szerepet játszik. Ő az Ellenzék című kolozsvári napilap főszerkesztője, vagyis tulajdonosa, a lapot a konzervatív eszméket hirdető magyarpárti Keleti Újsággal szemben a liberalizmus szócsövévé teszi, emellett a Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbank elnöke és az erdélyi református egyház főgondnoka, komoly befolyása van a kiskgazdatömegeket is megszervező Erdélyi Magyar Gazdasági Egylet tevékenységére, amelyet jó barátja, Szász Pál vezet. Ám ezeknél is fontosabb, hogy ő lesz a marosvécsi Helikonban tömörülő íróközösség elismert vezetője és az Erdélyi Helikon című folyóirat főszerkesztője. Irodalmi vezető szerepe közvetlenül az 1926-os első marosvécsi írótalálkozó előtt került szóba, mint a Keleti Újság cikkírója kifejtette: „szükség van egy olyan reprezentatív és vérbeli művészegyéniségre, aki minden alkotó energiáját valóban a kulturális teremtés és szervezés vezetésére koncentrálja. S erre a legelsőrendűbb feladatra nincs nála hivatottabb. Jelentős irodalmi és művészeti sikerekkel a háta mögött, egy történelmi név s egy díszes múlt minden szerencsés szuggesztív örökének birtokában Bánffy Miklós bizonyára tevékeny munkába kezd életének új állomásán.” A tevékeny munka valóban teljes erővel megindul, Bánffy igen nagy eréllyel, egyszersmind diplomáciai tapintattal lát hozzá a helikoni íróközösség szervezésének.

Az íróközösség politikai és művészetelméleti értelemben egyaránt rendkívül heterogén társulás, amely azonban a nemzetiségi kultúra szolgálata jegyében mindig össze tudja fogni az ellentétes nézeteket. A konzervativizmus, a polgári liberalizmus és a népi radikalizmus hívei találják meg itt a közös gondolkodás és az együttes cselekvés lehetőségét, s ennek az összefogásnak az erejét mi sem tanúsítja inkább, mint az a tartós irodalompolitikai szövetség, mi több, benső barátság, amely a konzervatív Bánffy és a polgári radikális Kuncz Aladár vagy éppen Bánffy és a népi demokratikus eszméket képviselő Kós Károly között kialakult.

Az erdélyi Magyar Párt konzervatív vezetősége, kivált az elnöki tisztet betöltő gróf Bethlen György éppen ezért bizalmatlanul tekintett Bánffyra, a párt belső ellenzéke viszont tőle várta, hogy a vezetőség ellenlábasa legyen. Bánffy azonban — már csak kötelező ígérete következtében is — nem vállalt közvetlen politikai szerepet, s ez a személyi függetlensége megszerezte számára a román királyi udvar, illetve vezető körök megbecsülését is.

Irodalmi szerepvállalás

A politikai élettel történt szakítás nemcsak a helyzet kényszeréből következett. Bánffy őszintén úgy érezte, hogy a mindinkább elvaduló politikai küzdőtéren nincs mit keresnie. *Martinovics* című drámáját értelmezve válaszolt azoknak, akik szerint továbbra is politikai ambíciókat táplált volna, s történelmi drámájában is időszerű politikai nézeteket rejtett volna el. Ebben a nyilatkozatában a következőket jelentette ki: „Ha válaszolni akarnék — olvasom —, sok mindent el kéne mondani. El azt, hogy nem kajtatok politikai szereplés után, van egyéb sok dolog, ami végtelenül jobban érdekel és jobban érdekelt mindenkor. El kéne mondanom, hogy nem egy, de sajnos, nagyon sok vesszőparipám van, melyeken, akár a régi futárok váltott lovakon, egyikről leugorva, másikra fölkapva, nyargalászom e világban. Valóban nem akadok meg, ha a politikai paripán nem vágatok többé. Elmondhatnám azt is, hogy visszatérvén szülőházamba, Erdélybe, ennél már radikálisabb és kézzelfoghatóbb búcsút a Duna-parti parlamenttől aligha vehettem volna.”

Később, 1931-ben, a dráma megjelenésekor írott utószavában pedig a következőket jelentette ki: „Egyedül egy fontos. A művészi igazság. És ezen belül az általánosan emberi, mert azt tartom és ismétlem, hogy történelmi színmű nekünk, kik már nem a romantikusok világában élünk, csak akkor válik érdekessé, ha általánosan emberi tud lenni, ha alakjaival, azok szenvedélyei, erényei és vétkeivel ma is találkozhatnánk akár modern környezetben, ha nem valamely történelmi véletlenből, vagy az író önkényéből összerótt jellemzések találkoznak a cselekvésben, de való életet ábrázolnak egy színműnek néhány óra alatt lepergő eseményeiben, ahogy a mikrokosmos a makrokosmosnak a képe.” Bánffy tehát elhagyta a politika arénáját, ahol különben korábban is szokatlan jelenség volt, különösen a két világháború között kiépült politikai rendszer idején, minthogy ennek a politikai arénának a meghatározó áramlataihoz — sem a Bethlen István-féle konzervativizmushoz, sem a Gömbös Gyula által reprezentált fajvédő radikalizmushoz — nem volt sok köze. Bánffy Miklós konzervativizmusa igen nagy mértékben eltért azoktól a konzervatív eszméktől és magatartásoktól, amelyeket a két háború közötti időben a magyarországi és az erdélyi hivatalos konzervatív politika képviselt, mindenekelőtt abban, hogy az ő konzervativizmusa nyugat-európai példákat követett, és a demokratikus gondolat mellett vállalt elkötelezett-

séget. Mindez egyértelműen megkülönböztette őt a korszak hivatalos magyar politikusaitól.

A napi politikával, a kormányzati politikával szemben érzett bizalmatlanságnak korábban írói és művészi becsvágya és tevékenysége volt a magyarázata, minthogy szabadabb szellemű művészként, a modernebb irodalom és képzőművészet eszményeinek vonzásában, a hivatalos politikai életnél mindenképpen liberálisabb művészársaságokban forgolódva aligha illett bele tökéletesen abba a képbe, amelyet az arisztokrácia és a dzsentrí által meghatározott kormánypolitika vagy parlamenti élet mutatott. A művészet életmódot és szemléletet formáló ereje különítette el a politikai vezető rétegtől (amelyből már igen alapos és széleskörű európai műveltsége is kiemelte), s ha nem vált is ellenzékivé, mégis más szellemiséget képviselt, mint osztályos társai.

A művészértelmiséggel fenntartott kapcsolatok, a művészi életforma megkülönböztető szerepe azután, már az erdélyi letelepedés idején, egy határozottabb nemzetiségi és társadalmi felelősségtudattal és felelősségvállalással egészült ki. Az erdélyi mágnások között több is akadt, hadd utaljak most csupán a marosvécsi találkozók házigazdájára, a vagyonát az erdélyi magyar irodalomra áldozó báró Kemény Jánosra, továbbá az ugyancsak kiváló mecénás gróf Teleki Domokosra és báró Bánffy Ferencre, akik tudatában voltak annak, hogy a ranggal és a nagy vagyonnal közéleti kötelességek járnak, és a reformkori vagy az 1849 utáni erdélyi arisztokrácia — báró Wesselényi Miklós, gróf Bethlen János, gróf Mikó Imre, báró Orbán Balázs — példáját követve vállaltak szerepet a kisebbségi művelődés támogatásában, mozgalmainak önzetlen irányításában. Közéjük tartozott Bánffy is, akinek közéleti és irodalmi munkásságát a tizenkilencedik századi romantikus ideálok követésén túl a szolgálatot előtérbe állító protestáns etika is meghatározta. Van egy elbeszélése, az 1924-ben írott *Valahol*, amely egy főrangú kolozsvári társaságot mutat be az állami hatalom megváltozása után: a társaság tagjai elvesztették vagyonukat, megélhetési gondokkal küszködnek, de nem panaszkodnak, életük értelmét abban találják meg, hogy szolgálják a magára hagyott erdélyi magyar kisebbség érdekeit.

A maga visszafogott, diplomatikus magatartásával ezt cselekedte Bánffy is, nem tett hangzatos nyilatkozatokat, s természetesen nem tagadta meg azt a társadalmi réteget sem, amelyhez tartozott, mindazonáltal erős kritikával mutatta be az arisztokrácia vétkeit és mulasztásait, vállalni tudta azt a kisebbségi szolidaritást, amely a születőben lévő erdélyi magyar szellemi élet legnagyobb erkölcsi ereje volt. Neki is nagy szerepe volt abban, hogy az Erdélyi Helikon körül kialakult írócsoport tevékeny emberi közösséget alkotott, fenn tudta tartani a liberális demokrácia szellemi értékeit, megőrizte kapcsolatait az egyetemes magyar kultúrával és az európai szellemiséggel, s kapcsolatot keresett a román irodalmi progresszióval. A magyar—román kapcsolatok fejlesztésében Bánffynak különösen nagyok voltak az érdemei, talán elég, ha nyilatkozatai közül csak azt a (eredetileg franciául elhangzott) beszédét idézem, amelyet a Helikon íróinak 1928 júliusi bu-

karesti bemutatkozásán mondott: „Úgy vélem, ebben a szerény írócsoportban általános érvényű eszmény lakozik, s talán egy jelentős tünet is: arra való törekvés, hogy ne azt keressük magunkban, ami megkülönböztetést, meghasonlást, gyűlöletet kelthet, hanem azt, ami egyesít, ami összeköt, és egymásban lel támaszt az önmagáért való művészetre irányuló törekvésben, megteremteni az együttműködés összhangját.”

Erdélyi írói tevékenységének alakulásában egyaránt szerepet kaptak a századelő művészi ideáljai és a nemzeti-nemzetiségi szolgálat betöltésének erkölcsi eszményei. 1926-os *Maskara* című színművében inkább az első, 1929-ben bemutatott *Martinovics* című történelmi drámájában inkább a második igény hatott. A *Maskara*, ahogy műfaji megjelölése mondja: „bolondság három felvonásban”, s mint Sőni Pál, neves irodalomtörténész, a kolozsvári egyetem magyar tanszékének tanára megállapítja, „a pirandellói szerepjátszás motívumának az abszurd határáig való kifejlesztése, amelyben nemcsak a különféle szerepet játszó hat főszereplő maszkja hull le, hanem maga a hatalom, a társadalmi berendezkedés is lelepleződik, és általában a minden álarc letépésének avantgárd ívű vágy munkál”. A *Martinovics* ezzel szemben a „klasszikus” történelmi tragédiák hagyományos dramaturgiáját követve tesz hitet az első magyar köztársasági mozgalom vezetőinek példamutató jelleme mellett, ugyanakkor biztos lélektani érzékkel ábrázolja a címszereplő jellemében rejlő kettősséget, azt tudniillik, hogy a császár ügynökéből miként lesz öntudatos forradalmár, aki a vértanúságot is vállalja.

E két színmű mellett Bánffy regényeivel alkotta meg írói életművének legfontosabb darabját: *Reggeltől estig* című, 1927-ben megjelent lélektani regénye a modern irodalom emlékezőtechnikájával és időkezelési eljárásaival tesz sikeres kísérletet, *Fortéjos Deák Boldizsár memoriáléja* című, 1931-ben közreadott munkája pedig az apokrif emlékirat formájában írott humoros elbeszélésfüzér a II. Rákóczi György és I. Apafi Mihály korabeli Erdély életéről. „Ez a nyelv — írja a memoriale stílusáról Schöpflin Aladár a Nyugat 1932-es évfolyamában — éppoly apokrif módon régies, mint maga Fortéjos Deák Boldizsár alakja s mint a történetkéik maguk: régies, de nem régi, filológiai hűséget affektál, és minduntalan elárulja magát modern szavakkal és szólásokkal, az avatag szavak mai rafinált stílusfűzéssel vannak összerakva, mindig érezni, hogy valaki tréfából beszél Apafi Mihály korának nyelvén. Ez a különös, de nagyon kedves nyelvjáték — a történetkéik legjobb ízesítője — külön e célra megteremtett stílus. Feltétlen biztonsággal van keresztülvive, egyetlen zökkenő nélkül. [...] Irodalmi csemege Kisbán Miklós könyve, azok közül a luxuscikkek közül való, amelyekre egy sokszínűségre törekvő irodalomnak szüksége van.” Ezt követve 1932-ben jelent meg az *Emlékeimből* című visszaemlékezés, amely az 1916-os királykoronázás történetét, illetve a szerző 1919-es emigrációjának eseményeit beszéli el, s ennek során, ahogy Illés Endre megállapította, „Mikes lebegő álomvilága s Apor elősoroló, duzzadt gazdagsága között az erdélyi emlékirás új alkatát villantja meg [...]: a szorongások

föle emelkedett emlékezőt, a nyersanyag boldog fényét, a formába ömlés előtt a szabad elmondás félelmetesen igéző pillanatát.”

Erdélyi történet: az erdélyi nagyregény

Az írói kibontakozásnak ezt a folyamatát tetőzte be Bánffy Miklós háromrészes regénye, az öt kötetben, közel ezerhétszáz lapon közreadott *Erdélyi történet*, az erdélyi magyar irodalom első korszakának legnagyobb szabású elbeszélő vállalkozása. Elkészülése, megjelenése maga is közel egy évtizedet fog át: a *Megszámláltattál...* 1934-ben, az *És híjával találtattál* 1937-ben, végül a *Darabokra szaggattatol* 1940-ben hagyta el Kolozsvárott az Erdélyi Szépmíves Céh nyomdáját. Hatalmas vállalkozás, nemcsak kivételes terjedelme, hanem epikai anyagának sokrétűsége, a lapjain életre kelő írói szándék következtében is, irodalomtörténeti helyét Nemeskürty István Babits *Halálfiái* és Kassák *Egy ember élete* című nagyregényei mellett jelölte ki. Bánffy Miklós a Ferenc József-i Magyarország arisztokráciájának életrajzát írta meg, számot adva a társadalmi piramis csúcsán elhelyezkedő osztály életmódjáról, politikai magatartásáról, kultúrájáról, ízléséről, szokásairól, egyszersmind az összeomlás felé sodródó történelmi Magyarország utolsó éveiről.

A regénytörténet egy évtizedet ível át: 1904 és 1914 között, történelmi értelemben mindenképpen válságos évtizedet, amely során olyan, a regényben is megörökített események jelezték a hanyatlás menetét, mint a kiegyezés óta folyamatosan kormányzó Szabadelvű Párt széthullása, az ellenzéki koalíció választási sikere, majd kormányzati csődje, az 1908-as annexiós válság, a balkáni háborúk, majd a baljós korszak zárójeleneteként a szarajevói merénylet és a kirobbanó első világháború. A Monarchia és a történelmi Magyarország ebben az évtizedben indult el a végső bukás, a felbomlás felé, a hagyományos politikai vezető réteg, az arisztokrácia ekkor jutott a történelmi szerepvesztés végső állomásához. Az epikus visszatekintésnek mindenképpen számvetésnek kellett lennie: nemcsak a regény jóslatokkal terhes bibliai címe és mottója árulkodik erről, hanem epikai világa is, amely szemléletesen mutatja be a történelmi Magyarország és tágasabb körben az Osztrák–Magyar Monarchia kényszerű bukását, illetve azokat a káros társadalmi és politikai viszonyokat, amelyek megszabták a későbbi végzetes eseményeket. Sokatmondó az elbeszélő és a tárgy viszonya is, ez igen szemléletesen mutatja meg az író és a főrangú osztály konfliktusát, minthogy Bánffy arra a felelősségre is rámutat, amely a vezető rétegeket, közelebbről az arisztokráciát terhelte amiatt, hogy a dunavölgyi birodalom képtelen volt a társadalmi modernizációra, és ezzel eleve mintegy pusztulásra ítélte önmagát. Az író és a körötte élő vezető réteg konfliktusa a regény tanulsága szerint végiggondolt, érzelmi leg mindazonáltal ellentmondásos színezék: Bánffy nem kevés nosztalgiával emlékezik az arisztokrácia korábbi társadalmi szerepére, ugyanakkor metsző iróniá-

val szemléli dologtalan és fényűző életmódját, hamis eszményeit; sajnálkozik szerepvesztésén, azt azonban jól tudja, hogy a történelem már kimondta a végső ítéletet a főrangúak társadalma felett.

A regénytrilógia epikus anyaga három nagyobb körben helyezkedik el, ezeknek a köröknek az ábrázolása világítja meg közelebbről az író kritikai szemléletét. Az első kör részben egy szerelem, részben egy barátság története. Abády Bálint, a regény önarcképszerűen megfestett központi hőse, az ifjúság érzelmi kalandzásai után ismét beleszeret gyermekkori ideáljába, Milóth Adrienne-be, aki közben a rabiátus, tébolyodott Uzdy Pál felesége lett. A szerelem beteljesülésének igen nagyok az akadályai, ezek azonban csak növelik, erősítik a kölcsönös érzelmeket, s a regény hőse kétségtelenül ennek a jellemet végső próbák elé állító emberi kapcsolatnak a következtében lesz érett, felnőtt személyiség, aki mostoha körülmények közepette is képes kitartani a maga választotta eszmények mellett. Az ő jellembeli szuverenitásának ellenképét Gyerőffy László szomorú sorsa mutatja, a tehetséges zenész Abády unokatestvére és jó barátja, s kettejük kapcsolatának történetéből is a regényhős jellemének fejlődésrajza bontakozik ki.

A regény kettős lelki történetének elbeszélését a századforduló irodalmának egy-egy jellegzetes epikus hagyománya alapozza meg: a szerelmi történet a késő romantikus regény, Gyerőffy elzúllásának realista színezetű rajza az „oroszos” elbeszélő irodalom ábrázolásmódját követi. A két írói megoldás közül kétségtelenül az „oroszos” realizmus hagyományainak átvétele jelentheti a regénypoétikai értelemben korszerűbb változatot. A regénytörténetnek ez a rétege a századvég és a századforduló elbeszélő irodalmának azt a lélektanilag árnyalt, ugyanakkor erősen társadalomkritikai ábrázolásmódját mutatja, amely például Petelei István, Thury Zoltán vagy Török Gyula műveiből ismerős. Ezt a kettős érzelmi történetet ellensúlyozza mintegy a Bánffy művét minduntalan átszövő politikum: az erdélyi regionális politikai élet, a magyar országos politika, illetve az európai nagypolitika eseményeinek és konfliktushelyzeteinek bemutatása, illetve azoknak az intézményeknek, a megyegyűlésnek, a Nemzeti Kaszinónak, a szabadelvű pártkörnek, a budapesti országgyűlésnek a rajza, amelyeknek zárt köreiben lezajlanak a politikai csatározások, viták és intrikák. Az *Erdélyi történet* mint politikai dokumentumregény is érdeklődésre tarthat számot, a cselekménynek ez a szála azonban nem mindig szövídik tökéletesen a regénytörténetbe: nemegyszer ismeretterjesztő, illetve publicisztikai betéteknek érezzük a személyes történetet tagoló közéleti jeleneteket, politikai eszmefuttatásokat.

Annál szervezesebben illeszkedik a nagyregény művészi építményéhez az epikus anyag harmadik köre: az arisztokrácia életmódját felidéző állóképek sora, a kaszinói összejövetelek, táncmulatságok, nagy családi ebédek, pesti lóversenyek, felvidéki és erdélyi vadászatok hiteles, élményszerű rajza, amely egy hagyományok és szokások által teljes mértékben szabályozott egykori életforma benső rendjét, emberi levegőjét idézi fel az olvasó előtt. Már Illés Endre a regénytrilógia „pótolhatatlan betéteiről”, „egy új, megsokszorozott, huszadik századi, az eredetnél

színesebb és dúsabb Apor Péter-freskóról” beszél, s valóban, az *Erdélyi történet*be szőtt gazdag életképek az erdélyi emlékirók: Apor Péter, Bethlen Miklós, Cserei Mihály memoárjainak epikai hagyományát keltik életre, a magyar elbeszélő irodalom múltjának egy igen érdekes, értékes fejezetéhez kapcsolva vissza a századforduló bizony ma már fakóbbnak tetsző elbeszélő törekvéseit. Ezek az epikus freskóvá összeálló életképek mutatják Bánffy Miklós nagyszabású művének legjobb értékeit, egyszersmind az író tehetségének igazi karakterét: a festőiséget, a dekorativitást.

Ezek az életképszerű jelenetek minősítik legjobban az író és a tárgy viszonyát, azt a kettős magatartást, amelyet Bánffy Miklós tanúsít az általa felidézett és ábrázolt társadalmi réteggel szemben. Ez a kettősség az azonosulásban és a szembe fordulásban van, következményei az írói világképben, illetve az ábrázolásmódban egyaránt megtalálhatók: a világkép szintjén az arisztokrácia hagyományos eszményeinek elfogadásában, ugyanakkor életmódjának kritikai elutasításában, az ábrázolás szintjén pedig abban az egymást kiegészítő nosztalgiában és iróniában, amellyel Bánffy saját társadalmi osztályáról nyilatkozik. Gaál Gábor annak idején tévesen ítélte meg a regényt, amikor számon kérte rajta az arisztokrácia világának egyértelmű elutasítását, azt a határozott kritikát, amely erkölcsileg és politikailag a legradikálisabb módon leszámol a főrendű osztály eszményeivel, magatartásával, életvitelével. Ez az ítélet nemcsak azért volt értelmetlen és igazságtalan, mert a regényben megnyilatkozó írói szemlélet helyett egy egészen más szemléletet, tehát egy másik regényt követelt, hanem azért is, mert az *Erdélyi történet* irodalmi karakterét és értékét éppen a szemlélet, a világkép és az ábrázolásmód imént jelzett kettőssége szabja meg. Ez a kettősség művészi értelemben sokkal gyümölcsözőbb lehetett, mint a kívánt egyértelmű állásfoglalás, a radikálisan elutasító bírálat, minthogy az író ilyen módon egyszerre lehetett az általa felidézett epikai világ bensőséges ismerője és kívülről álló kritikusa, akinek személyes köze volt a tárgyhöz, amelyet leírt, világnézetileg, érzelmileg azonban már eltávolodott tőle, emlékeinek, tapasztalatainak a nosztalgia és az ironia kettős fénytörése által adhatott érzelmi erőt, egyszersmind kritikai távlatot.

Mindenesetre Bánffy Miklós nagyregénye huszadik századi irodalmunk igen jelentékeny művei közé tartozik, ha méltó társait keressük, olyan regényekre kell mutatnunk, mint Móricz Zsigmond Erdély-trilógiája, Krúdy Gyula Szindbád-története, Babits Mihály *Halálfiái*, Szabó Dezső *Az elsodort falu*, Kassák Lajos *Egy ember élete*, Márai Sándor *Egy polgár vallomásai*, Déry Tibor *Befejezetlen mondat*, Németh László *Iszony* című művei, Kodolányi Jánosnak a tatárjárást felidéző regény-trilógiája vagy Tamási Áron *Ábele* — azaz a modern magyar regény esztétikai és nemzetismereti tekintetben legnagyobb szabású művei.

A Monarchia regénye

A regényben alakot öltő romantikus érzelmi történetet, illetve az erdélyi arisztokrácia életének realisztikus leírását egészíti ki az epikai anyagot minduntalan át-szövő politikum: az erdélyi regionális politikai élet, a magyar országos politika, illetve az európai nagypolitika eseményeinek és konfliktushelyzeteinek bemutatása, illetve azoknak az intézményeknek — a megyegyűléseknek, a Nemzeti Kaszinónak, a szabadelvű pártkörnek, a budapesti országgyűlésnek a rajza, amelyeknek zárt köreiben lezajlanak a politikai csatározások, viták és intrikák. Az *Erdélyi történet* mint politikai dokumentumregény is elsősorú érdeklődésre tarthat számot, minthogy az író személyes tapasztalatai nyomán idézi fel az 1905-1906 körüli pártharcokat, a koalíciós kormányzat balfogásait, a Monarchia vezető köreinek külpolitikai elképzeléseit és belső hatalmi küzdelmeit. Ezek a politikai mozzanatok és publicisztikus betoldások az írónak arra az 1932-ben közreadott *Emlékeimből* című memoárjára utalnak vissza, amelyben Bánffy az 1916-os királykoronázás történetét, illetve az 1919-es nyugat-európai emigrációjának tapasztalatait beszélte el.

Az emlékirat műfaja régi erdélyi tradíciókat követ, ennek a műfajnak is megvannak a maga „irodalomszociológiai” és „formatörténeti” hagyományai. Általában akkor készültek ezek az emlékiratok, midőn szerzőjük már megvált attól a szereptől, amelyet a közéletben betöltött; formájuk ezért az utólagos számadás, a jövőnek szóló vallomás és tanúságtétel. Az emlékeit rendezgető író vagy államférfi életének és munkájának végső összegzésére készült, cselekedeteinek magyarázatát, esetleg „mentségét” vetette papírra, az önéletírás ezért sohasem az utókor hálás emlékezetét vette célba, inkább a lelkiismereti tisztázás jegyében formálódott: lezárt egy közéleti pályát, számot vetett a történelmi tapasztalatokkal, emellett az egész erdélyi magyarságnak szolgált hiteles beszámolóval és eligazítással: az utókor elé(be) kívánta tárni a tapasztalatok értelmét, tanulságait. Valójában Bánffy regénytrilógiájának politikai cselekménye is ilyen emlékirat: egy történelmileg lezárt korszak súlyos tanulságait foglalja össze, egy politikai vezető réteg és egy államrendszer szükségszerű bukásának állomásait világítja meg; ennyiben a néhány esztendővel korábban papírra vetett *Emlékeimből* előtörténetének is tekinthető.

A történelmi számvetés eredményességét az alapozta meg, hogy Bánffy mintegy „kettős nézőpontból”: egyszerre közről és távolról tekinthette át a Monarchia, illetve a régi Magyarország bukásának előtörténetét. Közről: minthogy jól ismerte az erdélyi regionális politikát, igen mélyen láthatta át Erdély gazdasági, társadalmi és politikai életét, s közvetlenül ismerhette a megoldásra váró súlyos gondokat. Ugyanakkor széleskörű nemzetközi áttekintése is volt, átfogó ismereteket szerzett a Monarchia európai helyzetéről, általában a világpolitika alakulásáról. Ez a „kettős nézőpont” — a közeli és a távoli, a regionális és az európai jellegű — érvényesült annak a képnek a kialakításában, amelyet Bánffy re-

génytrilógiája adott. A „kettős nézőpontnak” általában jótékony következményei vannak egy nagyepikai, kivált a történelem egy konfliktusokkal terhelt szakaszának ábrázolásában. Egyfelől lehetővé teszi az események közeli, mondhatnám, bensőséges bemutatását, másfelől létrehozza a hiteles valóságábrázolás tekintetében nélkülözhetetlen kritikai távlatot. A regényíró helyzetének ez a „kettőssége”: összetettsége Bánffy nagyregényének is határozottan a javára vált.

A bemutatott epikai világ középpontjában az Osztrák—Magyar Monarchia végnapjainak szomorú és szálnalmas története áll. Valóban, az *Erdélyi történet* igazi „Monarchia-regény” abban az értelemben, ahogy az újabb irodalomtörténetek a „Monarchia-irodalom” alkotásainak tekintenek olyan költői, elbeszélői és drámai műveket, mint Rilke, Trakl, Kafka, Musil, Broch, Karl Kraus, Krleža, Krúdy vagy Kosztolányi műveit. Ez az irodalom egy nagy múltú, gazdag történelmi tradíciókra épülő közép-európai birodalom lassú hanyatlását, minden megújulásra való képtelenségét és nagyszabású összeomlását ábrázolja mitikus vagy realista eszközökkel, nosztalgikus vagy ironikus látásmóddal, nem egy esetben egy egész korszak, egy egész civilizáció, mi több, az emberiség pusztulásának előhírnökeként. A „Monarchia-irodalom” kutatása a magyar és általában a közép-európai irodalomtörténet-írás újabban (a mögöttünk álló negyedszázadban) vállalt feladatai közé tartozik. Összhangban azzal a (magyar, osztrák, német, angol) történetírói érdeklődéssel, amely általánosságban megmutatkozik az egykori soknemzetiségű közép-európai birodalom történetének, kultúrájának és szellemiségének feltárása iránt.

A szegedi egyetem neves tanára: Fried István szerint az összehasonlító irodalomtörténet-írás igen fontos feladatokat vállal azokkal a kutatásokkal, amelyek az egykori Monarchia nemzeteinek irodalmában keresik meg a közös vonásokat. Mint a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészkarja által rendezett irodalomtörténeti konferenciák szervezője, a *Monarchia-karnevál az irodalomban* című, 1989-ben közre adott kötet előszavában a következőket állapította meg: „a Monarchiához immár szervesen hozzátartozik utóélete. Annál is inkább, mert az irodalmi-művészeti fénykor nem tört meg a Monarchia szétbomlásakor, hanem éppen azokban a művekben folytatódott, olykor tetőződött, amelyek a Monarchia létevel számot vetve, az új nemzeti lét kezdeti tapasztalatainak birtokában ismét meg ismét vállalták a Monarchia »emberi színjátékának« megörökítését. Sokkal több Monarchia-regény létezik, mint azt az első pillanatban vélhetnők. És sokkal több a Monarchiához valamilyen formában kapcsolódó elmélkedés, napló, visszaemlékezés, vitairat, hogy tagadni lehessen azt a máig talán még mindig nem elég tisztán érzékelt jelentőséget, amelyet a Monarchia népeinek történelemkönyvekben ritkán rögzíthető és inkább művésziileg megjelenítő életében jelentett.”

Valójában Bánffy Miklós nagyregénye is a hanyatlásnak és a végső pusztulásnak a jeleneteit vázolja fel a magyar politikai élet, az országgyűlési és pártpolitikai küzdelmek, vagy éppen az osztrák—magyar politikai huzavonák keretében. Jól látja, hogy az adott politikai rendszer feltételei között, a megoldatlan és komo-

lyan megoldani nem is akart társadalmi és nemzetiségi feszültségek erőterében miként bomlik fel a birodalom, és miként válnak semmivé azok a lehetőségek, azok a politikai értékek, amelyeket a nagyhatalmi lét adhatna. Hiszen Bánffy mint az európai nagypolitikában jártas államférfi azt is jól tudja, hogy a Monarchia romjain létrejött kisállamok egyáltalán nem szolgálták a közép-európai régió politikai stabilitását, ellenkezőleg, a térség „balkanizálásának” útját nyitották meg, s az egymással küzdő nacionalizmusok megakadályoztak minden olyan ésszerű kompromisszumot, amely megóvhatta volna a régió népeinek függetlenségét, lehetőség szerint elejét vette volna annak, hogy az egymás közötti versengés miatt a régió ismét a szomszédos nagyhatalmak érdekszférájává váljék. A régiónak ezt a szerepvesztését, amely az első világháború és különösen a második világháború után bekövetkezett, a Monarchia bukása alapozta meg, és a bukáshoz vezető utat Bánffy regénye igen szemléletesen, elemző módon írta le.

A nagyregény azonban nemcsak a Monarchia felbomlásának politikai előtörténetét világítja meg, a bukás fontosabb kiváltó okait is elemzi. Nagyjában-egészében a felbomlás három kényszerítő tényezőjét mutatja be. Az első közülük a birodalmi kötelek lazítására törekvő hagyományos magyar függetlenségi politika, pontosabban az a politikai gyakorlat, amely az országos kérdések megoldása helyett csak meddő közjogi csatározásokra, az országgyűlés munkájának megbénítására volt képes, és türelmetlen, nagyhangú nacionalizmusával végképp elidegenítette a történelmi országtól a nemzetiségeket. Bánffy véleményét híven fejezi ki mindaz, amit az 1906-ban kormányra jutott ellenzéki koalícióról ír: „Hogy a szövetkezett pártok maguk sem értenek egyet egyik kérdésben sem, hogy csak kormánybuktató maszlagnak hirdették mindezt, amikor azt hitték, hogy többségre amúgy sem juthatnak, hogy vannak az állam életében más erők is, mint a paragrafusok ereje, hogy vannak más érdekek is, a földművelés, kereskedelem, ipar és az állambiztonság érdeke, hogy van szociális és van nemzetiségi kérdés — arra a nagyközönség nem gondolt, sem amaz elvekre, amin a kettős monarchia léte és nagyhatalmi állása nyugszik. Hogy a nagyhatalmi minőség milyen előnyt jelent minden egyes polgár számára, az már éppen kívül állott az emberek tudatán.” Ez a kritika tulajdonképpen, ha kiindulását tekintve más is, lényegében megegyezik azzal a bírálattal, amelyet a mai magyar történetírás ad a függetlenségi szövegeket hangoztató és közben az ország legnagyobb kérdéseit megoldatlanul hagyó Kosuth Ferenc-féle politikai kurzusról.

Bánffy elutasította a Monarchia integrációs erejét és túlélési képességeit romboló hagyományos magyar függetlenségi politikát, de nem volt bizalma az iránt a konzervatív konszolidációs kísérlet iránt sem, amelyet Ferenc Ferdinánd és köre folytatott. Ezt a politikai koncepciót a regényben gróf Slawata, a cseh mágnás képviseli, aki eredménytelenül próbálja megnyerni a regény főhősét. Abády kalandorságot lát az osztrák—magyar trónörökös által létrehozott konopištei szellemi-politikai „műhely” elképzeléseiben, attól tart, hogy a Monarchia radikális átszervezése olyan felfordulást okoz, amely csak a végső felbomlást segítheti. Ezért

nem támogatja a főherceg federalizációs törekvéseit és különösen külpolitikai ambícióit, amelyek balkáni hódításokat, Szaloniki kikötőjének megszerzését, végső soron egy, a korábbinál is kiterjedtebb, következésképp nemzetileg és kulturálisan heterogénebb birodalom felépítését célozzák. Ehelyett inkább a fennálló intézmények jobb működtetését és reformját kívánja, azt, hogy a dualista rendszeren belül kellene feloldani a Monarchia társadalmi és nemzetiségi feszültségeit. Más kérdés, hogy ez a program lehetséges volt-e egyáltalán az összbirodalom intézményrendszerének radikális átalakítása nélkül: Bánffy mint konzervatív reformer mindezenekre helytelenítette ezeket a radikális átalakításokat.

Végül a Monarchia felbomlásának harmadik tényezőjét a káros nemzetiségi politikában és ezzel összefüggésben a nemzetiségek elszakadási törekvéseiben látja a regénytrilógia írója. Bánffy műve természetesen nemcsak a Monarchia, hanem Erdély regénye is, amely mindenekelőtt azzal akar számot vetni, hogy mi szabta meg a magyar Erdély történelmi végzetét. Jól ismeri ezt a feszítő erőt, amelyet a mind erőteljesebben kibontakozó nemzetiségi mozgalmak képviselnek. Ugyanakkor tudja azt is, hogy a budapesti kormányok a hangzatos nemzeti retorikán kívül nem sokat tettek az erdélyi magyarság felemeléséért, s káros nemzetiségi politikájukkal mindinkább fellobbantották a románság elszakadási törekvéseit. A regény hősét, aki osztályos társaihoz hasonlóan eredetileg nem ismerte közelebről a román nép sérelmeit és a román nemzeti mozgalom követeléseit, az öreg Timisán Aurél ügyvéd, román nemzetiségi képviselő világosítja fel ezekről: „A gróf úr is el kell ismerje, mennyire igazságtalan, hogy az adminisztrációban, amely közvetlen a nép szolgálatára van rendelve, lehetséges az, hogy a jegyző, a szolgabíró, az adószedő nem beszéli a nép nyelvét. Hogy az a saját nyelvét nem használja a bíró előtt, vagy csak tolmáccsal. Pedig ezeket még az a nemzetiségi törvény is beígérte, melyet a magyarok hoztak minélkülünk, mert mi keveselltük azt, amit ígért.”

Abády jóindulattal fordul az egyszerű román néphez, több alkalommal szót emel amellett, hogy Erdély két vezető nemzetiségének össze kellene fognia. „Azt hiszem — válaszolja Timisánnak —, hogy lelkiileg és gazdaságilag kellene közeledni egymáshoz. Megkeresni a közös érdekeket, megkeresni, amiben egyet tudunk érteni. A többi azután adódna, ha kölcsönös bizalomban találkozhatnánk. Itt van Erdély. Mi is, önök is idevalók. Ez a mi közös, legszűkebb hazánk. E téren sok minden van, amit közösen kívánhatnánk, több megértést, több figyelmet a helyi érdekekre, ne szívjon el mindent innen Budapest.” Ám hamarosan megdöbbenve kell tapasztalnia, hogy a román nemzeti mozgalom vezetői, méghozzá a magyar közigazgatás korrumpált tisztviselőivel együttműködve, kizsákmányolják saját népüket. Tudomást szerez arról, hogy a bihari havasokban egy román pópa s egy elcsapott tanító uzsorakölcsönöket ad a falusiaknak, s minthogy ezek képtelenek visszafizetni a mind tetemesebb adósságot — a magyar közjegyző segítségével — kiforgatják őket minden vagyonukból. Ekkor fordul segítséget kérve Timisán képviselőhöz, s tőle kap meglepő felvilágosítást az uzsoraügyleteket mozgató po-

litikai indítékok felől. „A gróf úr ősei — magyarázza az öreg — karddal hódítottak, ebből lett a magyar földbirtok. Mára más eszközök vannak. Nekünk szükségünk van a birtokos osztályra. Eddig nincs. Mi, a román intellektuelek, szegény papoknak vagyunk a fiai. [...] Így van mindenki közülünk. Ezért elhatároztuk, hogy mindenáron vagyonos középosztályt kell kialakítani. Most ezt csináljuk. Ezt szolgálja a bankunk. Egyéb üzletek mellett egyes, nekünk megbízható személyeknek kölcsönt ad és, igenis, ennek a politikának szolgálatában. Hogy ez a személy csakis román parasztokkal dolgozik, ez természetes. Hogy ennek áldozatai vannak, az is természetes. De hát az önök honfoglalásának nem voltak áldozatai? — Nahát! Mi ugyanazt tesszük, csak hogy nem lóháton és nem karddal. Hajrá! Úgy-e? — Az sokkal dekoratívabb, festőibb! Mert mi, kérem, mi szürke, szerény, modern emberek vagyunk!” Abádynak be kell látnia, hogy az erdélyi román néptömegek nemcsak a magyar kormányok nemzetiségellenes politikájának vannak kiszolgáltatva, hanem a román nemzeti mozgalom vezetőinek is, minthogy ezek pusztán a saját nacionalista céljaikat követik.

A történelmi búcsú regénye

Bánffy felismeri, egyszersmind elemzi a kettős Monarchia bukásának okait, az írói számvetést, amelyet végez, mindazonáltal nemcsak a tárgyilagos, oknyomozó visszatekintés jellemzi, hanem az érzelmektől mélyen áthatott történelmi búcsúvétel is. Az *Erdélyi történet* írója — igazából nem ütközhetünk meg ezen — személyes veszteség gyanánt élte meg a Monarchia és a történelmi Magyarország bukását, illetve azt a történelmi sorsfordulatot, amely szűkebb hazájának, Erdélynek az életében bekövetkezett. A közép-európai birodalom hanyatlását és felbomlását ő is olyan világtörténelmi kataklizmának látta, mint a „Monarchia-irodalom” nem egy képviselője, például az első világháború utolsó esztendeiben írott *Az emberiség végnapjainak* végeérhetetlen tragédia-láncolatával birkózó Karl Kraus. Aki a közép-európai régió huszadik századi történetét tanulmányozza, maga is felismerheti azt, hogy a Monarchia, amely szerkezetében természetesen radikális reformokra szorult (például az osztrák–magyar dualizmus rendszerének átalakítása által a cseh és a horvát nemzetet is el kellett volna helyezni az államalkotó tényezők között, kialakítva így a közép-európai birodalom „tetralista” rendszerét). Így létrehozva egy valóban életképes közép-európai föderációt, amely akár „előképe” lehetett volna az Európai Uniónak is.

Karl Kraus munkájára egy pillanatra külön is ki szeretnék térni, minthogy a nála megfogalmazott apokaliptikus jelenetnek mintegy rokona az az elégikus visszatekintés, amely Bánffy Miklós regényét lezárja. Az osztrák író drámai alkotásában az utolsó felvonás végén olvashatók a „fentiek” szövegében a következők: „megsemmisítjük, az összes frontokat, / s a nagyralátó földi férgeket, / akik megostromolták volna az eget, / s haduk bárhogy hánytavetette magát, / a Te-

remtés képét mocskolta tovább, / állatot kínzott és rabszolgát tartott, / büntette a jót, kitüntette a latrot, / ami szenny, szerette, ami szent, nevette, / önmaga becsületét mélyen megvetette, / földi javak hiú hüvelye lett, / beszélt — s beszenyeyezte a nyelveket, / lélek, értelem, eszme, szó, túlvilág / csak arra kellett, hogy exportálhassa áruját, / halált, poklot, Istent, művészetet, világot / a kereskedelem rendelkezésére bocsátott, / az élet célját az eszközök mögé rekesztve / kész volt rá, hogy készáruját testével fedezze, / hű szolgája lett szükségszerűségeinek, / hogy ezek léte kárára érvényesüljenek...” Ez a hang, számunkra, magyarok számára, *Az ember tragédiájából* ismerős, az osztrák drámaíró éppúgy az emberi értékek végső pusztulásának rémképével viaskodott, mint Madách Imre, és valójában a „magyar Erdély” végnapjainak nyomasztó élményével vetett számot Bánffy Miklós regénye is.

A regénytrilógia zárójelenete — amely során Abády Bálint a Kolozsvár fölött emelkedő Feleki-tető magasáról letekintve elbúcsúzik szülővárosától, Kolozsvártól — a monarchia kényszerű bukásának és ezzel a régi Magyarország elkövetkező tragédiájának katasztrofikus pillanatát idézi fel: „Végnélküli keserűség fogta el. Úgy érezte, itt áll, itt áll egyedül és alatta az a világ, ami most el fog pusztulni. Maga előtt látta azt a nemzedéket, melynek ifjabb szárnyához ő maga is tartozik, az a nemzedék ez, aki 67 óta nőtt fel, a hosszú békekorszak boldog nyugalmaiban. — Ők vették át a reformkor embereinek örökét. Azokét — Deák, Eötvös, Mikó, Andrássy —, akik a szabadságharc lázalmait átérték és a reá következő elnyomatást; akik tanultak ezen és bölcs mérséklettel tudtak nagy kérdéseket megoldani. Az ő nemzedéke mind jobban eltávolodik ettől az iránytól. Lassacskán csupa fikció lép a valóságok helyébe, önámítás és nagyizolás. Mindenki bűnös ebben, a magyar társadalom minden vezető rétege. [...] Maga előtt látta a főrangúakat, akik vezéri szerepre tartván igényt, hát sutba dobják európai látóköriüket, vagyoni és erkölcsi súlyukkal igazolva mindazt a maszlagot, melyben legtöbbje valóban nem is hisz, de ami az ő zsirójukkal mind jobban megmérgezi a politikai életet. Maga előtt látja, mintha már a síron túlról tekintene vissza. Most elpusztul az ország és vele ez a nemzedék. Elpusztul ebben a háborúban, hol azok a szavak, amiket annyit használtak: harcolni, csatázni, többé nem szónoki harcot és szócsatát jelent: utolsóig kitartani, nem azt, hogy az ülés végéig beszélni, hanem emberölő szörnyű valóságot. Most elpusztul az ország és vele az a nemzedék, aki mindent fontosnak tartott, ami formula, paragrafus vagy frázis. Aki az államélet valóságait el tudta felejteni és délibábok után futott, akár a gyermek. Aki tudatlanságában élt mindennek, ami a nemzetek talpköve. Erő, önbírálat és összetartás. Egyetlen erénye maradt: a harci készsége. Ez is hiábavaló lesz.”

Az *Erdélyi történet* írója búcsút vett a Monarchiától, a történelmi Magyarországtól és a magyar Erdélytől, és mi sem természetesebb, hogy búcsúzása tragikus hangoltságú volt, minthogy olyan történelmi intézményektől búcsúzott, amelyek igen nagy értékeket adtak a régió népeinek, és közöttük természetesen nekünk, magyaroknak is. Ugyanakkor erős kritikával tekintett vissza a Monarchia végső

napjaira, esősorban annak következtében, mert a birodalom létében adott történelmi és politikai értékek elkallódtak, s az önző módon politizáló „történelmi osztály” nem volt képes megőrizni sem az ezeréves magyar államot, sem a közép-európai integrációt. Bánffy Miklós az írói szemlélet tartósságával látta tárgyát, ez a kettősség az azonosulásban és a szembefordulásban található, következményei pedig az írói világképben, illetve az ábrázolásmódban egyaránt kimutathatók. A világkép szintjén a „történelmi osztály”, illetve az általa vezetett Monarchia hagyományos eszményeinek elfogadásában, ugyanakkor életmódjának kritikai elutasításában, az ábrázolás szintjén pedig abban az egymást kiegészítő nosztalgiában és ironiában, amellyel Bánffy saját társadalmi osztályáról nyilatkozik.

Ez a kettősség művészi értelemben sokkal gyümölcsözőbb lehetett, mint a kívánt egyértelmű állásfoglalás, a radikálisan elutasító bíráló, minthogy az író ilyen módon egyszerre lehetett az általa felidézett epikai világ bensőséges ismerője és kívülálló kritikusa, akinek személyes köze volt a tárgyhöz, amelyet leírt, világnézetileg, érzelmileg azonban már eltávolodott tőle, emlékeinek, tapasztalatainak a nosztalgia és az ironia kettős fénytörése által adhatott érzelmi erőt, egyszersmind kritikai távlatot. Az írói szemléletnek az a kettőssége, amely az elbeszélő és a tárgy viszonyában, következésképp az epikus kifejezés kettős — nosztalgikus és ironikus — intonációjában jelentkezett, Bánffy Miklós személyes helyzetére utal. Az *Erdélyi történet* írója maga is kettős kötődésben élt és dolgozott. Származása és családi hagyományai, vagyona és társadalmi helyzete az arisztokráciához kötődtek, személyes ambíciói és emberi vonzódásai, műveltsége és közéleti magatartása viszont eltávolították ettől a rétegtől, és a reformokra törekvő liberális értelmiség szövetségében jelölték ki helyét. Elhelyezkedésének kettőssége mindenképpen erős függetlenséget eredményezett, a regénytrilógia írója független módon ítélte meg a Ferenc József-i Magyarországot (s később a Horthy-féle felemás restaurációt).

A független politikai elhelyezkedés megfelelő eszmei, ha tetszik, „ideológiai” megalapozást kívánt, s a Bánffy Miklós által képviselt nézetek, az általa választott magatartásformák pontosan jelezték ennek az ideológiai megalapozásnak a lehetőségét. A művészi hajlamokat eláruló fiatal arisztokrata a századforduló esztétizáló hitvallását fogadta el, ezt a hitvallást részben a pozitívista filozófia tanulásaival, részben az életfilozófiák tanításával támasztotta alá. A művészi szépség iránt táplált rajongással kívánta kiszabadítani magát a származása okozta kötöttségekből, s próbálta megszerezni az áhított személyes függetlenséget. A „szépségvallás” hatékonysága mindenesetre csak korlátozott lehetett, minthogy az esztétikai világkép a lassanként háborúba és felbomlásba süllyedő magyar társadalomban már nem adhatott elég védelmet, elegendő ellenálló erőt. Ahogy a világháborút átélte egész nemzedéknek, Bánffy Miklósnak is új világképet kellett formálnia, pontosabban ifjúságának esztétizáló magatartását morálisan hatékonyabb magatartásmóddal kellett kiegészítenie (anélkül természetesen, hogy a ma-

ga esztétikai érdeklődéséről, ízléséről, nézeteiről lemondott volna). Ez a magatartásmód az erdélyi magyarság kisebbségi közéletében és irodalmában vállalt tevékeny szervező-irányító szerep következtében alakult ki, midőn Bánffy Miklós — elfogadva a transzilvánista gondolat által képviselt kisebbségi humánumot — arra törekedett, hogy a magyar nemzetiségi érdekek szószólója, az erdélyi népek békés együttműködésének előmozdítója legyen.

A transzilvánista ideológia: az „erdélyi gondolat”, amely a három erdélyi nép: a magyar, a román és a német (a szász) kiegyezését kívánta elérni a közös történelmi hagyományok nyomán, a húszas évek szinte általánosan elfogadott erdélyi magyar stratégiája volt. Kidolgozói és képviselői, így Kós Károly, Kuncz Aladár, Szentimrei Jenő, Tabéry Géza, Berde Mária, Ligeti Ernő és természetesen Bánffy Miklós, valamint neves költői, így Áprily Lajos, Reményik Sándor és Tompa László ebben a gondolatkörben szerettek volna találkozni az erdélyi román és német irodalom képviselőivel. A román fél azonban, sajnos, Trianon után a nagyromán állam létrejöttének következményeként már nem mutatott érdeklődést az erdélyi összefogás és identitás iránt, a szászok szellemi élete egy időben támogatónak bizonyult, a németországi átalakulások (a nemzeti szocializmus hatalomra kerülése után) viszont már a „nagynémet” gondolat vonzásába került. A transzilvánizmus nemes (és talán az „erdélyi kérdés” megoldásában jótékony szerepet kapható) eszméje ilyen módon illúzióknak bizonyult, a harmincas-negyvenes években már csak az Erdélyi Helikon „első” nemzedékének írói őrizték ezt a hagyományt.

A nagyregény kritikai fogadtatása

A regénynek ezeket a tulajdonságait mindig nagy elismeréssel nyugtázta az irodalomkritika, a többi között Csuka Zoltán, Kerecsényi Dezső, Kállay Miklós (nem tévesztendő össze a miniszterelnökkel) és természetesen az erdélyi írók és irodalomkritikusok, így Makkai Sándor, Reményik Sándor, Tavaszy Sándor és mások. A szinte könyv terjedelmű recepcióból most csupán három szerzőt idézek fel, az irodalmi élet három különböző régiójából: Szerb Antal a „nyugatos” táborn, Féja Géza a népi irodalmat, Nagy Lajos a baloldalt képviselte. Tulajdonképpen mind a három kritikus a regény „erdélyiségére”, illetve a főrangúak társadalmának hiteles bemutatására hivatkozott. „Ami a regényben van — jelentette ki Szerb Antal a Nyugat 1935-ös évfolyamában —, az a háború előtti arisztokrácia teljes világa, hatalmas, dokumentumszerű és mégis művészi részletességgel, ahogy még senki sem írta meg belülről látva. A lelki problémák az arisztokrata lelki problémái. A polgári olvasót mérhetetlenül meglepik ezek a problémák: tudniillik ugyanazok, mint a polgár problémái. A főurat is bonyolult önérzeti kérdések, kínos kisebbségi komplexumok, sznob és stréber indulatok gyötrik.” „Bánffy — állapította meg Féja Géza a Magyar Írás 1934-es évfolyamában — a

régi erdélyi életnek emel múlhatatlan emléket. Az erdélyi évszakok, tájak, régi udvarházak és kastélyok, dáridók, vadászatok, lankák és havasok, társaságok és egyéniségek, arcok és sorsok páratlan gazdagsága él ebben a műben. Bánffy egyik legnagyobb erőssége érett leíróművészete. Nem elbeszélő ereje eposzi méretű, hanem leírásai. Óriási freskóként hatnak ezek, s egy kis birodalom sajátos élete teljesen bennük dobog.” Végül lássuk Nagy Lajos kétségtelenül arisztokrácia-ellenes elfogultságról tanúskodó véleményét ugyancsak a Nyugat 1935-ös évfolyamából: „Ez a Bánffy-könyv egy valóságos, tökéletes és teljes és hiteles ismeretetés a grófokról, bárókról és hercegekről, férfiakról, azok asszonyairól s a kisaszszonyokról. Kellemesen elszórakoztat, ha arról olvasok, hogy ez a különös nép mikor kel, mikor fekszik, mit és hogyan eszik. Hogyan öltözködik, mit olvas, miről gondolkodik, mire nézi a napot? Mit tart a koldusról, a padon alvóról, a gazdag polgárról, a költőről, a tanárról, Gaussról, Freudról, Einsteinról, Shaw-ról. Mi a véleménye a szabadságról, a munkáról, a tőkérről?” Általánosságban elmondhatjuk, hogy Bánffy regénye széleskörű visszhangot váltott ki, és ez szinte minden tekintetben igazolta az író szándékait, még Nagy Lajos ironikusnak tekinthető véleménye is tulajdonképpen elismerést jelentett.

Közélet és magány

A kisebbségi magyarság érdekei regényírói sikereinek teljében szólították Bánffy Miklóst a politikai élet küzdőterére. 1938-ban, a Goga vezette kormány bukása után, II. Károly bevezette a királyi diktatúrát, s a miniszterelnökség mellett kisebbségi főkormánybiztosságot állított fel, majd kisebbségi statútumot adott ki. Hamarosan törvényerejű rendelet jelent meg, amely szerint politikai pártok nem működhetek az országban, az egyedüli engedélyezett szervezet a Nemzeti Újjászületési Front lett, s ennek keretében jött létre a Magyar Népközösség, amelynek Bánffy és az erdélyi magyar mozgalmakban fontos szerepet játszó Szász Pál lettek a vezetői, ugyanakkor a feloszlott Magyar Párt konzervatív irányítótestülete háttérbe szorult. A Magyar Népközösség 1939 februárjában alakult meg, s a Nemzeti Újjászületési Front egyértelműen jobboldali, nacionalista politikájával szemben sikerült némi ellensúlyt teremtenie, részben azért, hogy az erdélyi magyarság széleskörű megszervezésére törekedett, és a politikai pártszempontokat sikerült alárendelni a nemzeti közösség egyetemes érdekeinek. Ilyen megfontolások nyomán kívánta és tudta mozgósítani szinte a teljes erdélyi magyar közéletet, nemcsak a jobboldalon elhelyezkedő nemzeti erőket, hanem a liberálisokat és a baloldaliakat is. Helyi szervezeteiben, miként erről Nagy István emlékiratai is megemlékeznek, szerepet adott a baloldali Madosz aktivistáinak, illetve a parasztság és a munkásság képviselőinek.

A romániai politikai életben rohamosan teret kapó fasizmus következtében a Népközösség mégsem tudott elérni igazi eredményeket, s időközben sor került a

második bécsi döntésre is, amely Észak-Erdélyt és a Székelyföldet visszajuttatta Magyarországnak. Bánffy Miklós ezzel ismét visszavonult a gyakorlati politikától, és csak az országgyűlés felsőházának külügyi bizottságában végzett munkát, ahol is többször szót emelt az ország háborúba lépése ellen. Ez a háborúellenes meggyőződés készítette arra, hogy 1943-ban szerepet vállaljon annak a politikának az előkészítésében, amely a náci német birodalommal akart volna szakítani. Kállay Miklós miniszterelnök bízta meg azzal, hogy utazzék Bukarestbe, a két ország között függőben lévő bizonyos kérdések megtárgyalására. Ezt az alkalmat használta fel arra, hogy Bethlen István kezdeményezésére titokban találkozzék a román háborúellenes csoportok vezetőjével, Iuliu Maniuval, s tárgyalásokat folytasson vele a háborúból való együttes kiválás módozatairól. Minderről Bánffy emlékirat formájában adott számot, ezek a feljegyzései a Ráday-gyűjtemény 1983-as *Évkönyvében* kerültek nyilvánosságra. Mint beszámolt róla, azzal érvelt Maniu előtt, hogy „a román—magyar gyűlölségből csak a németnek volt haszna, nekünk pedig csak kárunk, hiszen úgy a magyar, mint a román nemzet [...] egymásra vannak utalva, történelmi, faji és földrajzi adottságok folytán. [...] két dolog van, amit magunk tehetünk. Az egyik, hogy úgy Románia, mint Magyarország egy időben szakítson a Tengellyel. Ezáltal lényegesen megrövidítjük a háborút, és elkerüljük, hogy országaink hadszíntérre váljanak. A másik, hogy a szakítás után, ideiglenesen, maradjon fenn Erdélyben a »status quo«, míg a nagyhatalmak döntenek az új határok iránt”. E második javaslatot a román államférfi nem fogadta el, valójában egyetlen román államférfi sem akadt (beleértve Petru Grozát és a kommunistákat is), aki hajlandó lett volna megfontolni a trianoni határoknak azt a revízióját, amely legalább minimális mértékben megfelelt volna az elemi igazságosság követelményeinek, vagyis az 1920-as határok mentén élő többségi magyar lakosságot meghagyta volna a magyar állam keretei között, és a Székelyföldnek területi autonómiát adott volna. Bánffy és Maniu tárgyalásai így nem hoztak semmi sikert.

A magyar politikus ennek ellenére továbbra is szót emelt a háborúból való kiválás mellett, s az 1944. augusztusi román fegyverszünet után személyesen is járt Horthy kormányzónál, majd Dálnoki Veress Lajosnál, az erdélyi hadsereg parancsnokánál, hogy latba vesse befolyását a mielőbbi fegyverszünet, illetve legalább Kolozsvár katonai kiűritése, a háborús rombolásoktól történő megkímélése érdekében. Ez a vállalkozása párhuzamosan haladt azzal a tevékenységgel, amelyet 1944 őszén hasonló célok érdekében a kolozsvári Erdélyi Tanács folytatott. Nemi sikert végül is elért, minthogy Dálnoki Veress Lajos elfogadta azt a követelményt, miszerint a magyar katonai erők nem fogják Kolozsvárt védeni — a város ennek a döntésnek a következtében szabadult meg a fegyveres harcok pusztító következményeitől.

Bánffy Miklós, mint háborúellenes, antifasiszta politikus és természetesen mint kiváló író találta meg helyét a háború után újjászerveződő erdélyi magyar szellemi életben. Munkatársa lett az 1946-ban meginduló *Utunknak*, amelynek

hasábjain Gaál Gáborral, Kós Károllyal és Szentimrei Jenővel együtt képviselte a nemzetiségi irodalom megújulását, a kolozsvári Józsa Béla Athenaeum kiadásában jelent meg *Bűvös éjszaka* című regénye, amely a jugoszláviai partizánharcok keretébe illesztve adta elő meseszerűen kalandos történetét, s *Az ostoba Li* című háborúellenes szatírját is bemutatta a kolozsvári Állami Magyar Színház.

Két nagyobb munkán dolgozott még ekkoriban: *25 év* címmel emlékiratait kívánta folytatni, s ennek során bőséges politika- és diplomáciatörténeti fejtegetéssel szolgált az újkori magyar történelmet illetően, *A magyar politika kritikája* című műve pedig kiadói felkérésre próbált számot vetni azokkal a mulasztásokkal, amelyek a huszadik századi Magyarország vezető rétegeit terhelik. Mindkét munkája sokáig kéziratban maradt, a Ráday-gyűjtemény őrizte őket. A hamarosan megváltozó nemzetiségpolitikai kurzus azonban nem kedvezett annak, hogy a több mint hetvenesztendős Bánffy Miklós komolyabban bekapcsolódjék a változó Erdély magyar közéletébe, néhány esztendő múltán áttelepült Magyarországra, s nagy nyomorban Budapesten halt meg 1950. június 5-én. Halálával jelentékeny közéleti személyiség és még jelentékenyebb író távozott el, olyan konzervatív reformpolitikus és korszerűen realista írásművész, akinek szellemi hagyatéka nem nélkülözi az utókor elismerésére jogosult értékeket.

Ez az elismerés, igaz, jóval halála után el is következett: a *25 év* végül 1993-ban Budapesten, majd 2000-ben Kolozsváron jelent meg, nagyjából azzal a folyamattal egy időben, amely nyomán ismét felpezsdült az érdeklődés a kiváló író és államférfi munkássága iránt, és egyáltalán az erdélyi magyar irodalom konzervatív képviselőinek életműve iránt. Azóta valósággal „Bánffy-reneszánsz” kezdődött: Mikó Imre, Dávid Gyula, Fábián Ernő, Nemeskürty István, Marosi Ildikó, Szegedy-Maszák Mihály tanulmányai, Marosi Ildikó *Kiss(Bánffy)-könyv* című 1997-es és Sas Péter *A nagyúr. Bánffy Miklós emlékezete* című 2008-as munkája nagyban járult hozzá ahhoz, hogy az író és politikus emléke tisztult fényben álljon az utókor előtt. Bánffy Miklós alakját és munkásságát mára az erdélyi magyar irodalom és közélet nemes hagyományai között tartjuk számon, erdélyi nagyregénye több új kiadásban is az olvasók elé került, és remélhetőleg politikai öröksége is olyan hagyománnyá válik, amelynek mondanivalója van a jelen számára is.

Bertha Zoltán

Egy modern klasszikus regény

Kós Károly: Varju nemzetség

Az erdélyiség Kós Károly szerint „tradíció, történelmi tudat, akarat, reménység és mindenekfelett szilárd, megingathatatlan — hit. Hite annak, hogy a mi hazánk — Erdély. A mi földünk, a mi gyökerünk, a mi kikerülhetetlen sorsunk, melyet nem mi választottunk, hanem amibe beleültetett és beleparancsolt az Úr-isten, bizonyára nem ok nélkül. Mi hiszünk abban, hogy az életünk: rendeltetés, melyet szolgálnunk kell cselekedettel, kibúvás és mentség nélkül, spekuláció és alkuvás nélkül” (*Jelszó és mitosz?*, *Erdélyi Helikon*, 1937/10.; és in: *Jelszó és mítosz*, szerk. Pomogáts Béla, Marosvásárhely, 2003. 206-207.). Adottság és eszmény, evilági küldetés és transzcendentális bizalom perspektívái épülnek össze ebben a hitvallásban, miként a transzilvánizmus egész eszmevilágában is. Mert a transzilvánizmusnak az az örök érvényű értékfelfogása, amely a mélységet a magassággal mintegy a bartóki modellnek megfeleltethető távlatossággal köti össze, valóban Kós Károly eszméltető munkássága által és nyomán vált a két világháború közötti erdélyi magyar irodalom és kultúra jellegadó áramlatává. Olyan gondolkodás- és művészettörténeti paradigmává, amely a korabeli szellemi folyamatokat — a köznapis viselkedésmoráltól az esztétikai csúcsteljesítményekig — meghatározó jelentőségén túl későbbi korokra ható példakisugárzásában is aktuálisnak és mértékadónak bizonyul. Hiszen a szülőföldszeretet és a szülőföld-vállalás érzelme, a közösségi sorstudat és azonosságörzés, a kisebbségi léthelyzetben megerősödő hagyományhűség, a védekező identitásélmény önreflexiója, a szenvedésérzetet a keresztény megigazulás és megnemesedés tisztaságigényével, a kitartás és a szakrális kötelelességéthoz olykor neokantiánus etikai ideálképzeteivel átütő magatartásszemlélet: mind-mind időtálló és továbbörökíthető vonása ennek a markáns és összetett erdélyiségnek. Az a kisebbségi humánus, amely a sajátosság és az egyetemesség értékszempontjait a nemzeti és az európai műveltség tradicionális magasrendűségének jegyében igyekszik összehangolni, s amelynek minőségigénye a Németh László-i elvekkel rokonítható (miszerint „a kevesebb joga az élethez az, hogy különb”): így nemcsak egy Áprily Lajos, egy Tompa László, egy Reményik Sándor, egy Dsida Jenő, egy Kuncz Aladár, egy Makkai Sándor, egy Nyíró József vagy Tamási Áron szellemi és művészi iránnyultságát befolyásolta alapvetően, hanem az újabb időkben Sütő András, Kányádi Sándor, Szabó Gyula, Farkas Árpád, Magyar Lajos, Ferenczes István és mások életművében is döntő impulzusokkal szolgált.

Az erdélyiség sajtószereplésének lényegi eleme továbbá Kós Károly szerint is az együttélő kisépek önállóságot és szolidaritást egyeztető sorsközössége és az

ennek a sorsközösségiségnek méltóságot szerző történelmi tudatosság. „A história bizonyítása szerint Erdély azoké a népeké volt, akik ezt a földet, ezt a sorsot és ezt a pszichét vállalták és azoké lesz a jövőben, akik azt a jövőben vállalni fogják” — hangzik az *Erdély* (1929) című „kultúrtörténeti vázlat”-ból. Kós Károly „egészen egyedülálló levegőjű” (Tamási Áron) remekműve, a *Varju nemzetség* (1925) című, a XVII. század első felében játszódó regénye többek között éppen ennek a gondolatnak is a hangsúlyos irodalmi megformálásával emelkedik a transzilvánista eszmekör reprezentatív kifejezőjévé. A különleges erdélyi, kalotaszegi természeti miliőben, a zordon és igézetes hegyvidéki tájban gyökerező emberek nemcsak az idegen, török vagy tatár invázió ellen védik magukat, hanem — Bethlen-pártiak lévén — a „pataki úr”, a Rákóczi-fejedelemség (I., majd főképpen II. Rákóczi György) bizonyos érzéketlenségével, Erdélyt romlásba vivő kalandorságával szemben is. „Kós Károly hősei a bolond Varjuk, mert a bolondság nála rendkívüliséget, a havasi életmód magasabb életformát jelent. Erejüket nemcsak az adja meg, hogy egyek a hegyvidék szabadságvágyó román és magyar népével, hanem hogy ők is részei a természetnek. Nemzetségük folytonossága akkor is megmarad, ha egyesek közülük elesnek az idegen rend ellen vívott küzdelemben. Mint ahogy a fák kidőlhetnek, de az erdő tovább él” — írta Mikó Imre, nyomatékosítva a regénytörténet alapüzenetének súlyos és állandó érvényű történelmi igazságait.

De a krónikaszerűség mellett Kovács Lászlótól Varró Jánosig, Féja Gézától Szócs Istvánig és Pomogáts Béláig sokan elemezték e mű esztétikumának egyéb lényegi poétikai jegyeit és stíláriis összetevőit is — például a balladaiságot, a drámai vagy eposzi jelleget, a romantikus-jelképies mitizálást, a képzőművészeti-építészeti látásmódot és struktúraalakítást, a filmszerű ábrázolástechnikát —, amelyek nemcsak a húszas évek erdélyi magyar történelmi regényírásának közegében, hanem az egyetemes elbeszélőirodalom legágabb értelemben vett modern tendenciái között is kontextualizálhatják Kós Károly prózaművészetét. Ezek a narratív és deskriptív tulajdonságok azért is érdemesek külön figyelemre, mert részben eltérnek a dekoratív lírai áradással, érzelmes költőiesítéssel, színpompás stilizáló látomásossággal, szimbolikus-metaforikus imaginációval telített Nyíró-, Tamási-féle korabeli előadástípustól, így az erdélyi szépirodalomban jelentkező általános prózatörténeti fejlemények mai nézőpontból is tanulságosan továbbértelmezhető bőségét, változatos gazdagságát jelezhetik.

Kós Károly megjelenítés-módszere ugyanis elsősorban szikár tárgyiaságával, érzelmi visszafogottságával és szinte szenvtelenségével, szűkszavúságukban lüktető leírásaival, konkrét plaszticitást és vizuális sejtelmességet sűrítő statikus vagy dinamikus pillanatképeivel, jelenetező látványalakzataival nyer lenyűgöző belső energiákat, s így olyan szemléleti és poétikai karakterjegyeket, amelyek egy Móricztól Hemingwayig terjedő jelenséglátás, fenomenologikus érzékenységgű (és gyakran szcenikus) ábrázolásmód „új realizmusához” vagy egyfajta epikai „behaviourizmusához” kapcsolódnak.

A *Varju nemzetség*ben a bolondnak nevezett, de különösségükben is mélységes tisztelettel övezett Varjuk is rejtélyes motivációjú cselekedeteik, furcsa viselkedésük külső mozzanataiban villantják föl érzelmi és lelki világuk, megszenvedett erkölcsiségük egész belső univerzumát. Általában „kevés beszédűek, örökké komolyak, örökké tusakodók erdővel, hegyekkel, a nagy nehéz étellel, akik ritkán beszélnek vidám hiábavalóságokat, nem tudnak szépeket mondani és hamis, csiklandós dolgokat, amitől pirul a leányarc”; olyanok, mint a sziklás hegyek: félelmetesen titokzatosak, kemények, rendíthetetlenek és egyszersmind igazságosak. Lélek és természet összefonódik, egymásban, egymás által fejeződik ki. A táj is megszemélyesedik, antropomorfizálódik, s az ember, a szubjektum is szinte természeti tüneménnyé lényegül át. Sors és egzisztencia nem analitikus önreflexiókban vagy auktoriális kommentárokból tárulkozik föl a történetmondás során, hanem misztikus elrejtettségéből fakadó sugallatossága és sejtelmessége révén. A Varjuk öt nemzedéke titkos tudásként őrzi a havasokban rejtőző valóságos kincsre vonatkozó hitét, s lesz ezáltal is a kincs morális jelentéstartalmát jelképesítő ragaszkodás, hűség és megmaradás példázójává.

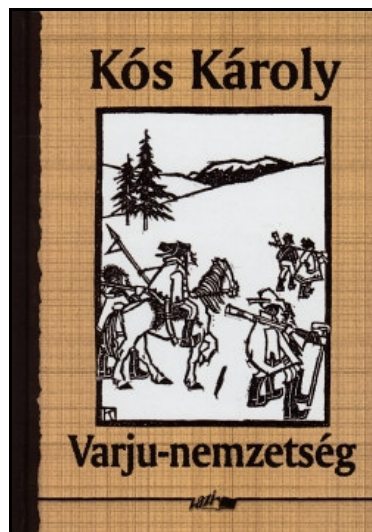
Az ezekben a hősökben lezajló kimondatlan érzésviharok rendszerint egy-egy gesztusban, egy robbanó mozdulatban vagy éppen egy, a pszichikum legmélyebb dimenziójáig nyilalló elhallgatásban csapódnak ki. Amikor a Varjuk (részben akaratlan) ellenlábasának feleségeként Basa Anna a kislánya szavaiban a saját gyermekkorai — a férje által megölt Varju Gáspárhoz kötődő — élményét látja megelevenedni: a fonás közben csak hirtelen feláll, az orsót a földre ejti, majd némán eltűnik és szobájába zárkózik. Ennyi utal egy hűséges, az urát is szerető asszony más iránt egész életén keresztül érzett vonzalmára, egy beteljesületlen szerelemre, a balladisztikus iteráció keltette döbbenetre, feldúló emlék, sors és megoldhatatlanul, feldolgozhatatlanul létszerű érzésbonyolultság teljes és hiteles lélektanára. Ez az a behaviourizmus, amely a testiség moccanásainak, az öntanúsítás nem-verbális apró megnyilvánulásainak — fogvacogásoknak és elpirulásoknak, remegéseknek és könnycsordulásoknak — a jelentéstömörítő megérzékítésein kívül a redukált — hiányos vagy tömondatos — dialógusok fojtott ritmikáját is szervezi, s a csupa „suttogás” és „mozgolódás”, síró-jajgató szél- és esőzúgás lappangó feszültségében izzó egyéni és történelmi várakozáshangulat gyakran kísérteties atmoszféráját sugározza. (A mérhetetlen intenzitású párbeszéd-alkotás mesterét, a *Barbárokat* író Móricz Zsigmondot ezért sem véletlenül — hiszen önjellemzésként is érvényesen! — méltatja Kós Károly — *Erdélyi Helikon*, 1932/4. —, novelláit „szinte kopár, dísztelen monumentumok”-nak nevezve, „vérezen szép balladáknak”, amelyek jellemzői a „zordon, kietlenül sötét színmezőben élesen, kegyetlenül hasító vérvörös konturok és kivillanó tűzfoltok. Hatalmas arányok parányi területre szorítva; félelmesen nagy dimenziók számban, térben és időben maroknyi helyre préselve”).

Családtörténeti események, lelki és léthelyzetek ismétlődése a ciklikus — folyton változó és mégis körforgásos — idő sodrásában, az újjászületések és folyta-

tódások mitikus rendjében és reményelvűségében inkarnálódó emberi értéktelenség — egyfajta felemelő és átszellemített egzisztenciális melankólia légkörében: mindez pedig másrészt egy olyan típusú mágikus realizmus mintaadó megelőlegezése, amely egy Gabriel García Márquez *Száz év magányában*, vagy a magyar regényírásban egy Gion Nándor művészetében talál folytatásra. De további más vonatkozásokban — a konkrét objektivizmus formáiba takart egzisztenciális lélekismeret mértékét tekintve — összevethető a Kós Károly-i nyelviség és epikai beszédmód akár Kosztolányi vagy Ottlik prózastílusával, hanghordozásával, sőt a Bodor Ádáméval is. Mert például a kihagyásos — „elliptikus” — és így hátborzongatóan baljóslatú eseményrajzok, a természetbe ágyazódó bizarr kegyetlenségek iszonyatának bizonyos színei a Kós-regényben is fellelhetők (például a varjak megrágta felakasztott juhtolvaj mócokat láttató jelenetekben). Vagy egy apróbb motívum is érdekesen megegyezik: Bodor *Sinistra körzetében* mint színhely központi szerepet játszik „Dobrin” falu (gyakran mint „Dobrin City” emlegetve) — és Kósnál is felbukkan a „Dobrin” helységnév („valami tulkokat hajtottak Marişelből Dobrin felé”; „Csakhogy nem Dobrin felé hajtották őket, hanem a dobrusi legelők felé” — *Varju-nemzettség*, Kolozsvár, Erdélyi Szépművészeti Céh, 1934. 54-55.). Egyébként ez a Dobrin valóságosan is létező település román neve: egy szilágysági (Szilágy megyei) falué, amely magyarul: Debren. (Ld. ehhez: *Magyar neve? — Határokon túli helységnévszótár*, szerk. Sebők László, Bp., 1990; *Erdélyi helységnévszótár — Kriterion Kézikönyvek* /Szabó M. Attila, Szabó M. Erzsébet/, Bukarest, 1992; ill. Bodor Ádám: *A börtön szaga — Válaszok Balla Zsófia kérdéseire*, Bp., 2001. 186-187.) — S még narratológiai szempontból is rendkívül rétegezettnak bizonyul ez a regénynyelv és epikus konstrukció, mivel a szereplői és a szerzői nézőpontok eltérései — egymáshoz való közelítései és egymástól való távolodásai — egyúttal egy mindkettőt meghaladó természeti-történelmi értékuniverzalitás misztériumának (benne a „hely szellemének”, a „genius loci”-nak) is a rejtelmességet árnyaló-fokozó közvetítő lehetőségei. A Gérard Genette-i kategóriák szerinti differenciálódás — a „ki beszél?” és a „ki lát?” közötti különbségtétel lehetőségessége az elbeszélés menetében — itt különösképpen összetett képletet mutat éppen azáltal, hogy létezik ebben a világban a látásnak egy olyan kollektív tapasztalati-szellemi horizontja, amely nemigen múlható felül, hanem amelyhez elkerülhetetlenül kapcsolódnia, viszonyulnia kell mind a szereplők, mind a szerző életszemléletének. („Csudálatos dolog, de igaz, hogy az emberek a völgyeket szeretik és nem a hegyeket. / Talán, mert félnek tőlük; lehet. Hogy itt fenn erdőt látnak, meg követ, meg felleget, aki az ormok körül tekereg. Hogy itt fenn erősebben zeng a zivatar. Pedig itt korábban kél a nap, és későbbben nyugszik, és — közelébb az Isten. De talán éppen ezért nem szeretik a hegyeket. / Egyenesen vannak fenn a házak, messze-távol egymástól az udvarok, és nagy a magánosság itt. Akik itt fenn élünk, emberrel ritkábban beszélünk. De sok mindent látunk mi, tudunk. De ők nem is láthatnak minket. / Ők csak a nagy hegyet látják, a köveket és a gomolygó fellegeket, aki minket beborít, és hallják zúgni a szelet. De minket nem látnak. A mi dolgainkat nem tudhatják, a

szelet. De minket nem látnak. A mi dolgainkat nem tudhatják, a mi életünk nekik titok örökké. / A völgyi ember minket nem láthat, de mi belelátunk a faluba, az udvarokba, a földekre és a kertekbe, belelátunk a völgyi ember életébe. Mindent látunk és sokat tudunk. De ők nem is láthatnak minket” — hangzik a regény egy helyéről, példaként e világkép finom és bűvös komplexitására.)

Mindezek a vonatkoztatások összességükben tehát azt jelezhetik, hogy Kós Károly írásművészetének eleven időszzerűségét és érvényességét a huszadik századi művészeti modernség folyamatait tekintve, azaz immanens esztétikai szempontok alapján is egyre erőteljesebbnek érezhetjük. Mert — amint Féja Géza megállapította — regényének Kós Károly „az építőmester matematikai szigorával, a költészet bűbájával, az egyszerűség ígézetével és a szüntelen lényegre találó művész biztonságerzetével írta minden mondatát”; így az „sokrétű műalkotás, csupa sűrűség, feszültség, mélybe nyúló helytörténeti gyökérszet és kozmikus életérzés, komor történelmi tudatosság és férfias líra, a síksági meg a hegyi ember hol szétágazó, hol egymásnak futó útjai, népek békéje a havason, pártok viaskodása a síkságon, pakulárok és bocskoros nemesek természetes szövetsége fönny a faóriások világában”.

2008-ban a Lazi Könyvkiadó gondozásában
megjelent Varju nemzetség címlapja

Burján Emil

Fülep Lajos műbölcséleti alapelvei (IV.)

[0.13] „SZELLEM ÉS LÉLEK”

Pontatlannak tűnhet részemről az élményközeliség, a „szintetikus szemlélet” kifejezés, mert így sokértelművé válik az esztétikai valóság fogalma, továbbá annak magyarázata is, hogy „egymásba csúszik a kinti valóság és a műként újjáteremtett világ”, mert ezt Csűrös Miklós tárgyilagosabban írja körül: „*ő*t legmélyebben az emberi léleknek az a metafizikaként elgondolt hajlama érdekelte, amelyből más szellemi funkciókkal együtt a művészet is sarjad” (EK. 213, 1976).

Fülep Lajos szintetikus szemléletének jele, hogy a hajlamot a költői funkció indítékává szélesítve pontosabban magyarázza meg: „*Jelenti: a költői funkció indítékát, a »valóságból«, de természetesen a »valóságot« banális fogalmán túl azon legteljesebb értelmében véve, mely felöleli mindazt, ami »van«, tehát a lelket és szellemet is egészen*” (III/328, 1928).

Műelemzései bizonyítják, hogy az alkotásként újjáteremtett világ a „szellem és lélek egész teljéből érthető meg” (II/123, 1911), és ő itt nem a műbe felvett téma valóságbeli megfelelőjével veti össze a műalkotást, csupán az érdekli, „amire épül”: „*A művészet külön világ a való világ mellett, saját törvényei vannak; de amire épül, az az emberi szellem és lélek, és reá vonatkozik; csak e szellem és lélek egész teljéből érthető meg*” (II/123, 1911). „*Mert hát a természetben csak egy nem volna érdekes, az emberi lélek, legkivált ha az ember mellett művész is?*” (I/43, 1903)

Ugyanakkor a „szellem és lélek egész teljéből” (II/123, 1911) több rész-következtetés is idekíváncozik, mivelhogy alkotáslélektanilag szintén az alanyi oldal kétpólusú teljességének egyik-egyik változatát fedi. Az első a „*metafizikai Én*”, a második az „*empirikus Én*” (III/216, 1923).

Elsősorban az „*emberi szellem*” „*a priori*” jellegű, művészetontológiai kategória, a vérbeli alkotók minőségi Én-je, mert ebben az esetben nem más, mint a szubjektum(ok) társadalmi (esetenként világnézeti) beágyazottsága, amely azok művészi szemléletével és mindennemű praxisával összegződik. Másodsorban ellentétülként az „*a posteriori*” mint „*lélek*” esztétikai fogalom: a művész egyedi érzékenysége, „*csodálatosan felfokozott öntudata*” (I/116, 1905), vagyis előzetes sémák nélküli világra nyitottsága és (az ihlet pillanatában felfüggesztett) szakmai tapasztalata, művészettörténeti tájékozottsága sorolható ide. Egy korábban idézett

meghatározással össze lehet foglalni a „szellem és lélek egész teljéből” (II/123, 1911) kikövetkeztetett kettősség természetét: „az illető korban gyökerező és az egyéni tulajdonságok” — (...) „Az első dialektikus, a második empirikus. Az első abszolút, a második relatív” (III/205, 1922).

Más megközelítésből kiderül, hogy a fenti kettősség önhatványozódást szabott ki a művész személyére, aki „ő maga volt a fölfedező s a földolgozó” (I/80-81, 1904) — az ebből kielemezhető alkotáslélektani összetevők közül az első, amelynek társadalmi beágyazottsága ontológiai rangú, az képes „a természet lebírására” (1. 324, 1906) — a másik összetevő törekszik az alkotó szubjektum műbe való önellátásítására: „önmagának minél hűbb, közvetlenebb, őszintébb odaadására” (I/324, 1906), ő az, „aki egész individualitását beleteheti a műbe” (MFSZ. 1985, 266) — az egyik lehetne a „művészi akarat”, a másik a „művészi temperamentum” (III/396, 1916). (Nagy-nagy kár volna az ilyen önhatványozódást alkotó elemekre szétbontva, közjük kapocsként odaképzolni holmi „önreflexív lényeg”-szerűséget.)

Ebben, az ilyen szerkezetű kétpólusú teljességben fedezhető fel (az ihlet nulla-pillanatának összetettségével együtt) tárgyi és ugyanakkor alanyi oldalként a művészi forma csírája: eredete és születése. Következésképpen innen bontható ki a művészi forma „belső organizmusa” is: „az emberi szellem és lélek” (II/123, 1911) jegyében átlelkesített (érzéki-érzékeltető-visszaérzékített, tehát: „a kézzel foghatóságig elképzelt” [I/179, 1906]) forma; a formává való átlelkesítés mikéntje a „művészetben érzéki és szemléletileg” (II/150-151, 1911) történik. Mert „lelki és érzéki azonos” (III/330, 1928). Ismét valamilyenféle egymásba csúszás érhető tetten, amennyiben a „szellem és lélek egész teljét” (II/123, 1911) is felölelő kinti valóság lényegül át olyan műalkotássá, amely átlelkesített formájával nem más, mint létezőben a létezés. Olyan egymáson belülség a létezőben a létezés, amelyben a meghasadt pillanat két majdnem-végtelenjének erővonalai egybeforrnak.

„Ennek alapján lát ő mindent sub specie aeternitatis, ezért látja ő a létet a levésben, a formát a szüntelen formálódásban” (II/149, 1911).

Az idézet második harmadában a „szüntelen formálódás” a preesztétikai valóságot jellemzi (mert „a természeti végbemenés örökre nyitott vonal” [MM. 106, 1916]) — a „forma” egyértelműen művészi forma (mert „a művészi összefoglalás pedig örökre bezárt kör” [MM. 106, 1916]). Innen érthető meg a művészi tartalom is, amely a létezés (adott keresztmetszetének) átlényegülése formává. Ebből az összefüggéssorozatból következik egyrészt az, hogy: „nem látom, csak azt, ami láthatatlan” (I/324, 1906), másrészt az, hogy műélvezőként „kétszeres elmélyedésre van szükségünk” (I/339. 1907), harmadrészt az, hogy — Fülep szerint — „a műnek formája: maga a formálás” (III/331, 1928), a tartalom pedig átlényegülésként szintén folyamat. Mindez a „forma-tartalom-azonosságból következik” (MV. 600, 1956), illetve abból, hogy a „tartalom hívja és produkálja a formát” (MV. 557, 1953). (Művészi formát „produkál”, és nem témát-motívumot-eseményt re-pro-du-kál!) — Három példa a művészi tartalom alkotáslélektanilag megalapozott, kettős gyökeréről-

forrásáról: „Az indiai s a középkori misztikusokhoz hasonlóan annyira vissza tud bújni csodálatosan felfokozott öntudatába, hogy már nem létezik körülötte semmi. S tudata egyenesen belekapcsolódik a láthatatlan energia rezgésébe; ebben az állapotban vonalakat, formákat, és színeket teremt, de csak azért, hogy a láthatatlanra ráutaljon” (I/116, 1905). „Hogy a természettel való ezen nagy közösségbe, mely az igazság felé vezet, hogy jutott el, azt csak ő maga, vagyis inkább összes eddigi képeinek hosszú sora mondhatná el. Ezen a képen már egész kitisztulva és készen látjuk az ő kettős nagy törekvését: egyfelől a természetnek abszolút meghódítását, másfelől önmagának minden tartózkodás és leplezés nélkül való odaadását” (I/122-123, 1905). „... s nem látom, csak azt, ami láthatatlan: magának a művész lelkének gyönyörű erőfeszítését a természet lebírálására és önmagának minél hübb, közvetlenebb, őszintébb odaadására. Nem lehetetlen, hogy az igazán nagy művészet hatása éppen ezeknek az érzéseknek fölkeltésével kezdődik. Vagy itt végződnek? (Avagy volnának még ezeknél is nagyobb lelki élmények a művészet területén?)” (I/324, 1906)

(Ha összekapcsoljuk a második idézet első mondatát a harmadik zárójelbe tett mondatával, a művészi igazság megjelenésének feltételét és célba jutását emelhetjük ki.)

Más összefüggésben és más megnevezéssel, de sokkal élesebb elhatárolással, két évtized múlva ismét felbukkan a „szellem és lélek egész teljéből” (II/123, 1911) összefüggés (most már tudjuk, hogy abszolútként, mint „a priori” —, és relatívként, mint „a posteriori” jellegű két oldal), mégpedig a „szellem” mint tárgyalgatás, illetve a „lélek” mint melléje rendelt szubjektum: „A vallás és művészet csak úgy mehet át filozófiává, ha teljesen és tökéletesen megszűnik vallás és művészet lenni, viszont az olyan filozófia is, mellyel ez megtörténhetné, nyomban megszűnnék filozófia lenni, föltéve, hogy a filozófia tudomány s hozzá: »abszolút tudomány«; mert e három szférának egész struktúrája, benne a szubjektum és objektum viszonya, maga a tárgyalgatás és a melléje rendelt szubjektum annyira elűtő, hogy egyik a másikat szükségképp megszünteti” (MV. 312, 1925).

Tárgyalgatáson nem a szoborfaragást kell érteni, hanem az esztétikai tételezésből az alkotásfolyamat első mozzanatát, aminek művekben megtestesülő végeredménye az egymást hatványozó „szellem és lélek egész teljéből” származik. Megkerülhetetlenül fontos, vallástól és filozófiától markánsan elkülönített műbölcséleti mozzanatokat foglalt össze Fülep Lajos a fenti felvetésben, legalább egy fejezetnyi, velük kapcsolatos, lappangó levezetést remélek kiadatlan szövegeiben megtalálni, annál is inkább, mert „a művészet jelentéstörvénye” (MFSZ. 1985, 270), a „tabula rasa”, a „megteremtén maga körül a nibilt” (I/126, 1905) kifejezések mindenike a tárgyalgatás egy-egy esztétikai szintű esetének számít.

[0.14] „A KÉP MÖGÖTT”

Ha ilyen rejtett összefüggések lappanganak az egymásból foganó esztétikai valóságokban és kiteljesedésükben, a művészi formában és művészi tartalomban, hozzá képest negatívum a preesztétikai valóságbeli festői téma, irodalmi motívum, társadalmi-lélektani eszme, mivel a művészi forma „belső organizmusát” (I/390, 1908) szolgálva inegzisztencialitássá minősíti át az ihlet: „A művészet

autonómiája nem tűr maga mellett más szempontot, legföljebb alárendelt, de jogosultságát akkor is belőle merítő viszonylatban” (III/85, 1918).

Megfestett témák és valóságbeli eredetjük közvetlen megfeleltetését keresni-kimutatni olyan közvetlen kapcsolatban, a rámutatás üres gesztusában merül ki, ami csupán a rövidlátó és szemellenző akadémikus szemlélet sajátja. Helyette Fülep Lajos alkotáslélektani szempontú megközelítést alapoz meg és alkalmaz, a preesztétikai valóság egészétől a művek-művészetek teljességéhez jutva el. Ugyanakkor a művészi gyakorlatban az alkotáslélektani összetevő hiánya-jelenléte mindig az „*a priori — a posteriori*” alsó határvonalát jelöli ki, vagyis az éppen megjelenő „*a posteriori*” jelleg az ihlet kudarca, vagy elfuseráltsága. Későbbi írásai-ban, magyar (és külföldi) festőkről remekelt mini dolgozataiban főszereplőként elmaradhatatlan elem az alkotáslélektani összetevő, ennek alapján mutatja ki esetenként a művészi minőség elégtelenségét, máskor pedig ebből fejleszti tovább a művészi forma tovahullámozását, amikor mű és műnem kapcsolatát követi. A kapcsolatív átmeneteit belső ellentétekkel sejtető példákból ötöt idézek: „*Helyes eljárásnak tartom művészegyeniségek megrajzolásánál a deduktív módot, az egyetemes korból való kiindulást s azután a faji sajátosságok lebámozásával az egyén karakterének kibontását*” (I/111, 1905). „*De kácsoda kíséri végig szemével vagy többi érzékszervével az eléje kerülő jelenségek tulajdonságait, színét, formáját, anyagát, tartalmát? Vagy az, aki egy szép napon megteremtve maga körül a nihilt, újra kezdi az életnek lépcsőről lépésre való meghódítását, vagy a gyerek, aki még nem tudja elintézni a bazilikát azzal, hogy az a bazilika, sem az omnibuszt azzal, hogy az az omnibusz*” (I/126, 1905). „*Megértik a látás abszolút igazságát, s ezenfelül tisztába jönnek az egyéni látás egyéni igazságával*” (I/128, 1905). „*Megmarad bennem a művészet és természet találkozásának elementáris szenzációja, tiszta és emelkedett érzés, zavartalanul, s nem látom, csak azt, ami láthatatlan*” (I/324, 1906). „*Az igazi művészet nem a felületen van, s mi nem juthatunk el hozzá a lelkiünk felszínén úszó érzésekkel. Kétszeres elmélyedésre van szükségünk: elmerülni a művészetben és elmerülni önmagunkban*” (I/339, 1907). „*... azt mondtuk magunknak, hogy az élet hatalmas egyéni érzésén kívül minden hazugság és ostobaság*” (I/365, 1907).

Tárgyát pontosan megjelölő szintetikus módszerébe, láttuk, már a pályája elejétől belefér a művészi személyiségen túl a befogadás mozzanata is, az olvasóké vagy a tárlatlátogatóké, akik mind művészetontológiai, mind esztétikai vetületek alanyai: „*Megértik a látás abszolút igazságát, s ezenfelül tisztába jönnek az egyéni látás egyéni igazságával*” (I/128, 1905). „*Az ő éjeleiben ott érezzük magunkat, egész lényünkkel, a művész közelében*” (I/41, 1903).

Rögtön idézni kell a következmény, az esztétikai birtokbavétel alkotóra-művészetértőre egyaránt érvényes meghatározását is: „*A művészet a kép mögött élő életben van; abban az életben, mely a képet megteremtette olyanná, amilyen, s abban az életben, mely a kép mögött lévő életet meg tudja érteni és érezni. (Ezért nem lehet művészet a fotográfia, mert nincs élet mögötte.)*” (I/128, 1905) „*Az igazi művészet nem a felületen van, s mi nem juthatunk el hozzá a lelkiünk felszínén úszó érzésekkel. Kétszeres elmélyedésre van szükségünk: elmerülni a művészetben és elmerülni önmagunkban*” (I/339, 1907).

Későbbi korszakában a kép mögött lévő élet mibenlétét Leonardo *Utolsó vacsora* (*Cenacolo*) című freskójának és a Parthenonnak párhuzamából bővebben is kibontja, aminek a végkövetkeztetésében benne van, hogy mire képes az „emberi szellem és lélek egész telje”: *A Cenacolo: látványosság, mutatvány; a Parthenon nem az. Hiányzik belőle a Parthenon természetessége. Nagyszerű produkció. A Parthenon nem produkció. Van — mint a föld s az ég. Itt a különbség a legnagyobb egyéni s a legnagyobb közönségi mű között*” (MV. 538, 1952; lásd még: MV. 533, 537-538).

[0.15] „MOTÍVUM”

A fenti, szintetikus jellegű idézetekből áradó művészetspecifikus szemlélet („esztétikák sallangjaitól” [I/88, 1905] lemeztelenített) közvetlensége segít tehát kijelölni azt a határvonalat, aminek alapján előbb a preesztétikai valóságot különíti el a „művészi szférától” (tehát kifejezőeszközök alapján, első fokon szelektálva-egyneműsítve a természetből kiemelendő téma-elem-részleteket): „*A naturalizmusban: már a motívum kiemelése a természetből formálás, teremtés; még nem művészi teremtés, de esztétikai teremtés, az esztétikai valóság teremtése, amely a művészetnek feltétele*” (MFSZ, 1985, 271).

Vagyis különválasztja az elemzett művek legjelenségszerű oldalát a lényegibbtől, a művekben határesetnek számító témák-motívumok, (szociális, filozófiai, vallásos, lélektani) eszmék jelentőségét-jelentéktelenségét méri le, tehát a járulékos elemeket (például „*a képek literális tartalmát*” [II/156, 1911]) mindazoktól, amik esztétikai fogalmak referenseiként „*legközvetlenebbül szólnak a szemlélethez*” (II/156, 1911). Ugyanakkor keresi-körülírja a mögöttük meghúzódó művészi kategória-forrásnak, az ihlet (nulla-pillanat) jelenlétét is. „*Közlő művészetek*”-ről (II/27, 1910) lévén szó, úgy foglalhatjuk össze a művészi szférán belüli esztétikai fogalmak és művészi kategóriák referenseit, mint olyasmiket, amik érintik, megalapozzák: „*a művészetek természetének különbözőségébe és egy magasabb egységébe vetett hitünket*” (I/367-368, 1909).

Mások tanulmányaiban is azt keresi, tapintja ki, hogyan választják külön az esztétikai fogalmakhoz tartozó (különbözőségekből álló) jelenségi oldalt és ismerik fel a művészi kategóriákkal (egységesként) leírható lényegi oldalt: „*Molnár Antal a zeneesztétika föladatáról ír; az alapgondokat, a zeneesztétika kategóriáit kellett volna tisztáznia; ez persze a legnehezebb; de ha megvan, minden megvan; néhol, úgy látszik, sejteti őket; de nem fejtheti ki kellően; részletkérdésekbe megy át, mikre csak később kerülhetne sor*” (III/336, 1926).

Korábban-később keletkezett írásaiban „*az irodalmi piktúra*” (I/193, 1906) is, miként „*a mesterség, a halott tradíciók tömege*” (I/194), vagyis az „*akadémia*” mind-mind „*az esztétikai szféra*” (MFSZ. 262, 1985), vagyis „*az esztétikai tényező*” (III/197, 1916) értéktelen ellenpólusa. Nem mentesülnek az eluralkodó mesterség káros hatásaitól a szépirodalmi művek sem, erre példa Fülep Lajos bírálata szerint Szabó Dezső *Elsodort falu* című regénye; a szereplők düheivel-végleteivel-katasztrófaival zsúfolt úgynevezett zsánerjelenetek vagy „*történeti arcképcsarnokok*” (III/151, 1919) sora mind megrekedt az elvontságokat leltározó és felvonultató

módszerben, nincs benne elmozdulás az íróilag átélt és élményt nyújtó, szemléletességgel megáldott, értékes irodalom felé. Egyik elmarasztaló megállapítás a regényről, amennyiben művészi szintézis helyett a rámutatás gesztusa bővül el: „*A pont pont marad, akárhányat tesztek mellé, egyik sem függ össze a másikkal, a kép művészi összefüggése és művészi totalitása helyett felsorolás és leírás lexikális sorozatát és totalitását kapom*” (III/151, 1919).

Végetes-végig rálátásos nézőpontból elemez, annyira telitalálatosan, hogy nem is kell ellenőriznie az ellenkező pólus, az esztétikai megközelítés segítségével. Érdekesség, hogy a Szabó Dezső-bírálatban a művészetfilozófiai álláspontot választja bevallottan az esztétikai megközelítés helyett: „*A figyelmes olvasó már látja, hogy deduktív úton vezetem. Induktíve talán nagyobb hatást érhettem volna el, ha analitikusan apránként végig fölvezetve az adatokon, utoljára vonom le számára az önként kialakuló ítélet csattanóját, s annak ízével bocsátom el*” (III/153, 1919).

Egy központi, a különössegtől elválaszthatatlan esztétikai fogalom is felbukkan, ami a *művészi kép* analógiája: „*a kép művészi összefüggése és művészi totalitása*” (III/151, 1919), ebben benne van a korábban említett *formatartalom* lényege is, mert „*a kép művészi összefüggése*” a művészi formával azonos, ugyanakkor annak „*művészi totalitása*” az általa megjelenített, katarzist kiváltó művészi tartalom. Ezek ismét a kétpólusú teljesség megtestesülése, és ami szintén hiányzik az akadémikus kánonok szerint készített termékekből. Ez maradt ki Szabó Dezső regényéből is, aki nem tucatíró, de rutinjának kárára csupa téma- és motívumhalmozás a kifogásolt regény, viszont a *motívum* például Rembrandt „*festői festészetében*” (MV. 605, 1956) már esztétikai fogalom és művészi kategória („*forma-tartalom-azonosság*” [MV. 600, 1956]) referense is, annyira együtt születik az általa megjelenített festői tartalommal. Ugyanígy értékelhető (akár Platón-i mércével) Munkácsy is: „*Rembrandt művészetének témája, tehát tartalma is maga ez az azonosság*” (MV. 600, 1956). „*Beletartozik már Munkácsy, mikor nem »képet« fest, hanem vizuális élményt, mikor akaratlanul és tudattalanul, a szenvedélytől elragadtatva azt csinálja, amit megőlni szeretne (...) az okvetlenkedőknek mondván hadd tegyem itt még hozzá, hogy Munkácsy javát, amivel kortárs tudott lenni, mindig a kor javához számítottam, a Búcsúzás-t pl. mióta ismerem, remeknek tartom...*” (MV. 609, 1956)

[0.16] ÖNKÉNY?

Heteronóm természetű preesztétikai valóságban élünk, amely, a művészi kompozíció „*a priori*” és/vagy „*a posteriori*” minősége felől nézve, tele van véletlenekkel, ezeket kell kiiktatni, hogy elemei a művészi általánosítást szolgálják, és a művészek elkerülhessék az önkényt. Megkerülhetetlen alkotási módszer a „*homogén redukció*” (MV. 315, 1925) — megértéséhez két idevágó, jó egy-másfél évtizeddel korábban-későbbben leírt gondolat idézéséből kell kiindulni. Az első idézet a „*homogén redukció*” (MV. 315, 1925), vagyis a kifejezőeszközök szintjén történő látvány egyneműsítés hiányára mutat rá, a második pedig az egyneműsítés két módját nevezi meg: „*A természetben semmi sincsen készen. A termé-*

szeret magában véve szintén külön művészet, de a legtökéletesebben reprodukált természet unalmas és élettelen. És művészietlen. Minél tökéletesebb az a reprodukció, annál rosszabb” (I/279, 1906). „Az a posteriori szükségszerűség kifejezhető a motívumból és témából (nem fejtethető ki kvalitás, az illető korban gyökerező és az egyéni tulajdonságok, — de ezek most nem fontosak).” „Az első az absztrakt princípiummal, a második az adekvát formálással kerül el az önkényt” (III/205-206, 1922).

Azért érdemes az „önkény” (és elkerülésének) mibenlétére is odafigyelni a kétféle kompozíciómínőség oldaláról, mert esetükben (kezdeti, azaz „a posteriori” jelleggel) mindig bizonyos kifejezőeszköz használata a döntő: a *kolorit* a vizuális logika (vagy a „vizuális élmény” [MV. 609, 1956]) következetességének alárendelve kötelezően kizár más természetű, a preesztétikai valóság más oldalához kötődő kifejezőeszközöket (például a térbeli formákat leíró rajzosságot, a vonalperspektívát), hogy azonos sugallatú vizuális jelentések egyeduralmát alapozza meg az alkotó. Vagyis az önkényt kiiktató egyeduralom nem más, mint: „valamegy művészi ideának, formaérzésnek egyoldalú hangsúlyozásai, végletekig fokozásai” (II/226, 1916).

Az önkényt kiiktató egyeduralom teljhatalmának megállapítható a fordulópontja is: „Az impresszionizmus naturalisztikus alapokon állott. Ma már kialakulnak belőle a stíltörekevések. Ez is a fantázia munkája, éppúgy, mint a Manet-é és a többieké. Maga a kizárólagosan festői fantázia éppen a naturalisztikus dolgokban nyilatkozik meg. Ebben a szerepében a képzőművész fantáziája életadó erő, nagy suggesztív hatalom, a kevés-sel sokat mondás művészetének nyitja. A képzőművész fantáziája az egyszerűség felé törekszik, erejének mérőfoka, hogy minél kevesebb eszközzel minél több életet tudjon kifejezni” (I/279, 1906).

Amiből az következik, hogy most már „a priori” jelleggel szelektáltan szelektált kifejezőeszközöket történelmi örökségként használ például Grünwald Béla. Műveiről leolvasható a kizárásos elvű módszerrel megválogatott kifejezőeszköz szerinti látvány-egyneműsítés, Eugen Carrière esetében pedig egy másként átélt, más eszközkészlettel szintetizált kompozíciós egyöntetűség mutatható ki: „Fény, levegő és szín a piktúrájának elemei, mondtam. És csakugyan nem több. Azt fölösleges emlegetnem, hogy novellisztikus téma nem okvetlenkedik a vásznon; a jelenségek formája külön felfogva sem eleme a piktúrájának, s nem is lehet; hogy figurális dolgaiban gyöngébb, annak nem ez az oka; csak azt akarom mondani, hogy a forma csak annyiban érdekli és érdekelheti, amennyiben mint színes jelenség látására közvetlenül hat. Hogy a forma tulajdonképpen milyen, ahhoz semmi köze. Mivel egész piktúrája a színeken épül, csak természetes, hogy képein az olyan elemek, mint például a perspektíva, levegőbeli és színjelenségek, nem pedig rajzbeliek; egy szóval az ő képeinek nincs külön rajzuk és külön koloritjuk, mint pl. Magyar Mannheimerének, nála minden egyforma, minden rajz, tehát minden perspektíva, és minden egyéb tisztán színjelenség. Művészetének nagy szépsége színeinek csodálatos gazdagságában és poézisében, levegőjének üdeségében és tisztaságában, napsütésének melegségében és igazságában rejlik; művészetének biztos alapja erősen analizáló szeme, nagy valóérzéke, egységbe foglaló és összetartó képessége, a színek minden nüanszának önmagukban, egymásra hatásukban vagy a levegőtől szenvedett változásaikban éles és pozitív felfogása” (I/229, 1906).

Ez a vízió a nyitja Carrière művészetének; a vízió, mely nála az impresszió lelki átélését jelenti. Ennek segítségével lát ő mindent egynek, mint hozzá hasonlóan kevesen, ennek segítségével mintázza szinte egyetlen formába a témáit, különösen ha több alakról, egész csoportról van szó. A mesterember aprólékos látásának dadogásától menten egységesen látja és merészen stilizált formaegységbe foglalja össze mindazt, aminek jelentősége van, ami a víziónak megadja a maga karakterét. Ezért nem látni nála vonalat vagy bármilyen detailt, ami más életet élne, mint az egész kép. A modern festői felfogásnak, a naturalisztikusan meglátott dolog újra-komponálásának titka a kezében volt; az impressziókból lelki élményt csinált, s tudta, mit tesz az, lelkében az egész képet készen látni, mielőtt az első ecsetvonást megtenné” (I/334, 1906).

Láthatjuk majd a mini tanulmányok ismertetésekor, mit ér a jelenségi oldalhoz tartozó „reprodukált természet” (I/279, 1906), amit a művész aprópénzre váltható technikai tudása (I/70, 1904) hoz létre, de maradandóságra váltható be, legyen az bármilyen agyafúrt, ha alárendeltként szolgálja a művész magasabb célját (I/71, 1904). Ebben az esetben a festéstechnika, amikor a „vízió termékeny” (I/334, 1906) esztétikai fogalmak körébe tartozik, az általa szolgáltatott művészi cél pedig a művészi kategóriák referense. Ferenczy Károllyal kapcsolatban a kifejezés tökélyének köszönhetően és az egyöntetű látás, összegezõn láttatás következményeként a gondolatok, eszmék, fogalmak ismét a preesztétikai valóság részei, szemben a lélekhez, érzékekhez szóló képpel: „Ferenczy Károly ... az eleven életbe gázoló gyönyörűsége, a természettel örök közlekedésben álló művészlélek mármorszerű ihletettsége elvezette őt a fejlődés tökélyére. Kétszer nem léphetünk ugyanazon folyóba — s Ferenczy az idén egy fejjel nőtt, mert többet látott meg, s mindenre képes technikájával többet fejezett ki. Ferenczy Károly ma már eleven embereket s eleven természetet teremt, s megnemesült l’art pour l’art-ja az emberi lélek legrejtettebb kincseit is élő értékévé varázsolja. Az egyöntetű látás ereje biztosította a felületek széles megmintázásában megnyilatkozó rajztudásának, s ezért Ferenczy sem tájképfestő, sem figuralista — egy ember, aki számára létezik a látható világ. Gondolatok, eszmék és fogalmak helyett újra képeket s pusztán képeket nyújt a léleknek, mint amilyen csodás Őszi fürdése” (I/72-73, 1904).

Szintén Ferenczy Károlyt, „a mindenre képes technikájával” nagyra becsüli, a jó értelemben vett mesterségbeli felkészültséget értékelve, esetenként vele szembeállítva a mesterségbeli tudás alapjait elsajátítani sem képes pancsert: „Ferenczy Károly nevéhez a modern művészi törekvések legtisztább elvei fűződnek, míg Innocent érdeme egyedül abban merül ki, hogy feltalálta a fotográfus nélküli fotografálást, s az arcképeiben megfestett »szépségideák« a művészi igazságok ellenkezőjének tökéletessége” (I/140, 1905).

[0.17] „AZ Ő KONKRÉT JELENTÉSE”

Esztétikai fogalmak körébe tartozik tehát a kifejezőeszközök („a posteriori”) szintjén megvalósuló preesztétikai látvány-egyneműsítés, ami: „még nem művészi te-

remtés, de esztétikai teremtés, az esztétikai valóság teremtése, amely a művészetnek feltétele” (MFSZ, 1985, 271).

Ebből a feltételből teljesebben aztán ki a szelektáltan szelektált esztétikai („a priori”) valóságok, amelyek mindig más-más eszközökkel kihangsúlyozott közvetlenséggel szólnak a szemlélethez, mindenikük valamilyen vizuális jelentés. Németh Lajos írja a Magyar művészet második kiadásának utószavában: „Mindenekelőtt megállapítható — ha ez ugyan az e kötetben közölt tanulmányokból nem is világlik ki az első olvasásra —, hogy Fülep Lajos művészetfilozófiájának kulcs-kategóriája a jelentés” (MM. 268, 1972).

Honnan származik, vagy miből eredeztethető a vizuális jelentés, „a művészet jelentéstörvénye”? (MFSZ. 270, 1985) Ami ihletett előfeltételként „abszolút semmi”, „nihil”, „tabula rasa”, az a közvetlen szemléletnek szolgáló sok és sokféle (nem a fogalmi természetű és/vagy elvontságú) jelentéssel töltődik fel, azzal, amiről tudjuk, hogy a kompozíció alapegységei, „az esztétikai valóság teremtésén” (MFSZ. 1985, 271) túllépő vizuális jelentések, amelyek megfelelnek a látványelemek „materiális szenzációjának” (I/364, 1907). „Jelentésvilág és formavilág” (Vekerdi László: EK. 141, 1974) határának mindkét oldalát jellemzi a vizuális jelentés: „ami megjelenhet a jelentő-jelentés azonosságában, a konkrét érzékelhető tárgyban” (MFSZ. 267, 1985). „A természeti tárgyban: mit látunk; a művészetben: mit lássunk. Egyik: beszél; másik: mond. (Sőt megmond)” (MFSZ. 269, 1985). „Az esztétikai valóság: ami mond és amit mond; ugyanaz, azonos; ez csak érzékiségében, szemléletben lehet, ezt csak látni, hallani lehet” (MFSZ. 260, 1985).

Mindezeknek a vizuális-akusztikus jelentéseknek irodalmi megfelelője az, hogy a valóság dolgai-személyei, lélektani helyzetei-történeteinek közötti összefüggés íróilag megtapasztalt, azaz „intenzív lelki munka” (I/264, 1906) eredménye, és az ihlet-origó felől átél: „Nem elvontan ölt benne alakot, hanem mindig az élet közvetlen hatásából fakad” (I/49, 1904). „A művészetben az élményvalóságnak csak az élményvalóság a kritériuma” (MFSZ. 260, 1985).

Egyelőre néhány utalás a „tisztán művészi elvekké” (II/156, 1911) összegeződő, azokat szolgáló, és a kompozíciókat minősítő vizuális jelentésekre, mintegy „szemléletté inkarnálva” (MFSZ. 1985, 270), mert „a műtárgyban meg van formálva a szemléletre valóság” (MFSZ. 1985, 262) is: „A természet friss forrásából merítve nem szorítkozik konvencionális formák ismétlésére, impressziói a színek ritmusának kultuszából fakadnak” (I/42, 1903). „De kicsoda kíséri végig szemével vagy többi érzékszervével az eléje kerülő jelenségek tulajdonságait, színét, formáját, anyagát, tartalmát? Vagy az, aki egy szép napon megteremtve maga körül a nihilt, újra kezdi az életnek lépről lépésre való meghódítását, vagy a gyerek, aki még nem tudja elintézni a bazilikát azzal, hogy az a bazilika, sem az omnibusz azzal, hogy az az omnibusz” (I/126, 1905). „Féber ruhájának hajlása összeforr a szoba lágy fehérségével: egy mozdulat, s rezzen minden, változik a beállítás, változik minden hatás, s a levegő másként fonja körül a nőt” (I/72-73, 1904). „Tiszta szemű és eszű ember, aki érzi a maga erejét, s azt följe helyezi minden idegen hatásnak. Egyénisége oly eredeti, hogy mindenben, amit csinál, elevenen érzi, hogy az övé. Csak ő az, amit ad, s a természetnek keresztül adja. Más témája nincs, mint a természet és ő maga, melynek ő is csak része, megnyi-

latkozása. Nagybányán él, a természetben, ahol az embereknek, akiket lát és megfigyel, megvan az összeköttetése a természettel; amit lát, ami eléje kerül, festőszemének az a témája; formákat és színeket, fényt és levegőt lát, s a benne dolgozó erő ösztönszerűleg érzi minden pillanatban a természet nagy erejét. E folytonos községnek ad kifejezést, tehát a szó szoros értelmében vett festő és csakis festő, akinek poézise is magából a természetből fakad, s ezért őszinte és egyszerű” (I/79, 1904). „Az ablakon beszüródő napsütés fehére függönyökön áttörő lány fénye széjjelszóródik a szoba fehérségében, megváltoztatja, életre kelti a szoba halott fehér színeit, s színt, életet visz magával mindenhová. Kibontja a változó tónusok gazdag skáláját, s e mozgásban halk melódiáknak zümmögése rezzen el” (I/72-73, 1904).

„A Festő és modell műteremkép, tisztára képprobléma, ami mélység és erő van benne, az mind a festőé, aki szélesen lendülő vonalak ritmikus mozgásába egész formavilágot zár be, egy egész női testet, annak minden tartalmával, külsejével és belsejével, anatómiájával és felületváltozásaival, kemény csontjaival s a hús izgató, gyönyörteli lágyágával” (I/73, 1904). „Ahol más festő festői problémákat old meg, ott ő nagy lelki emóciók megszóllaltatója. A legnagyobb magyar költők sorából való. Széles leírása világokat ölel át, s ahová érzékeivel nem ér el, ott gondolata még tovább álmod” (I/80, 1904). „A magyar nép festői földolgozása izgatja Csók Istvánt, aki különösen a túladunai megyék világát járja. Etnográfiai tanulmányoknak is nézték cífra lányait, akik hol negéyes pózban, hol a maguk érintetlen ősemberi mivoltának természetes fizikai érzékiségben jelennek meg előttünk. Egy sereg Éva, izgató formájú, pihető húsú lány, akiken végigömlik a perzselő napfény, s áttetszővé varázsolja halvány vázongükket. Benne vannak a természetben, melynek igazi leányai, mint a barackfa ága, mely mindeniknek odakínálja virágát, gyümölcsét. Fürdeti őket a perzselő nyári levegő, s lényükből a termő földanya illata száll felénk, amelyet taposnak. Eleven, mozgó színek hordozói, akiknek járása-kelése örökre bontja, változtatja a színt, a levegőt, a fényt világát” (I/80-81, 1904). „Ihén egységesítő nevet azonban nem lehet adni Csók művészetének, azért, mert néha formában és materiában sokkal erősebb, mint koloritban, s mert koloritja nemegyszer vét a színlátás legelemibb feltételei ellen. Csak ahol formában jó, ott jó színben is, mint azon a képen, melyen két parasztlány fekszik a nyári nap hevében a lombok alatt. Itt aztán többet is ad Csók a puszta formai és kolorisztikus értékeknél: ad erotikát, melyhez fogható talán csak Maupassant parasztnovelláiban van, mélységes életet a föld testéhez tapadt lánytestek kéjesen bágyadt s mégis hevesen liktető vérében; s végül az egész motívumot oly mélyen átérzett levegőben mintázza, hogy egy csodálatosan kész s egyszerre kilökött dolog színességével hat. E mellé a kép mellé aztán Csók odaakaszt egy lányfejet, melytől kedve volna az embernek örökre hátat fordítani a kiállításnak. Míg az előző képnél Renoir jut az ember eszébe, ennél önkéntelenül egy Neogrády és Innocent keverékére gondol, mely annál rosszabb, mivel nem hivatásos és nem rutinos giccsőr ecsetje alól került ki” (I/139, 1903). „A nagy, kemény csontok mellett hogy kiérzik ezekből, hogy a bársonyfinomságú bőr lágy, hajlékony csontokat borít. A kemény csontok mögött pedig csupa szilárd elhatározás, elszántság, életrehalálra menő küzdelem; itt a lány csontok mögött a tapogatózó lélek gügyögése, öntudatlan vonzódása a meleg anyai testhez, vak ragaszkodása az életadóhoz” (I/338, 1907). „Egész testével és lelkével zuhant rá az anyagra, és monumentálissá tudta fokozni képein azt a hatást, melyet a természet tárgyainak anyaga reá tett” (I/364, 1907). „Az ember valamennyi

idegével és érzésével kénytelen alárendelni magát egy Cézanne-féle alma, findzsa, fa, tenger vagy ég materiális szenzációjának” (I/364, 1907).

A vizuális jelentések a fenti idézetekben még csak befelé, a lélek moccanásai felé indítottak képzettársítást, máshol a műbölcselő számára még további művészettörténeti párhuzamokat is felidéznek, vagy akár a természeti látvány és az új-játeremtett látvány is közös nevezőre juthat, analógiával kikövetkeztetett „*plasztikai gondolat*” (MM. 72, 1918) tapintható közelségévé szervesülve: „*Kobaltkéék kabátot vet le magáról egy folyóparton álló férfi, csak egy mozgás van benne, mely végigmegy egész testén, hátrahajlított derekán s mozgó két kezén, s mégis, ha egy pillanatra lehunyjuk a szemünket, azt hisszük, a következő percben már aktban fog ott állni. Ennek a mozgásnak a nemes tisztasága valahogy klasszikus görög szobrok töredékeit hozza elő, talán Vénuszt, aki lehulló szoknyája után hajol, vagy Apollót, akinek letört karjai helyén még ott érezzük a lantot, amelyből csodás hangok pattannak el. Ez a lant, ez a szoknya, ez a kék kabát, egy egyszerű színnel odafüstölt színfolt, mely bent fekszik az őt körös-körül átfogó levegőben*” (I/73, 1904). „*Meggyőződése volt, hogy minden egy, s a természetnek csak egyetlenegy formanyelve van, mely egyúttal kulcsa minden formajelenségnek, s tájképtanulmányainak idején arra a tapasztalatra jutott, hogy minden forma több-kevesebb analógiát mutat az emberi test formáival*” (I/335, 1906).

Impresszionizmus és posztimpresszionizmus eredményei-tanulságai szemléletbeli árnyalódást is kiválthatnak, aminek következménye, hogy, stíluspárhuzamokra rátalálva, régi korok művészetét friss és mai, esetenként, vagy lehetőleg „*határozottan piktor szemmel*” (I/274, 1906; I/396-397, 1906) értékeljük újra: „*Hiszen a modern ember a jó öreg Homerosban is a »bosszú árnyékú lándzsák« plein air festőjét élvezi, benne találja meg a görög nép festőhajlamának megnyilvánulását, s a Nausikaa-jelenetnél kész Rysselberghe képet lát maga előtt*” (I/398, 1907).

1906-ban „*határozottan piktorszemmel*” (I/274, 1906; I/396, 1906) nézte a természetet, ötven év múlva ismét hasonló viszonyulásról számol be, majd a jelentések körét kiterjeszti a kifejezőeszközök közvetlenségétől „*a formai-művészi (a művészi tartalmat és formát azonosító) oldal*” (MV. 611, 1956) teljességéig — szintetikus szemlélete itt a mindegyre bővülő esztétikai valóságok mentén „*az emberi lét végső lényegéig*” (MV. 610-611, 1956) vezet minket el: „*Még csak egy objektív föltételt akarok megnevezni, amelyik az előzőből következik, ahogy az meg az előzőjéből. XIX-XX. századi képek motívumait látjuk a bonfittási tájakon, Párizs körül, a fontainebleau-i erdőben, a Balatonon és másutt — hozzáteszem: Rembrandt-képeket is lehet látni, nemcsak múzeumokban, gyűjteményekben, hanem a mai valóságban mindenfelé. Persze, sehol se találjuk képei eredetijét, de valamilyen világításban tájat, utcát, szobát, embert, csoportot látva, önkéntelenül mondjuk: Rembrandt! Itt van valahogy köztünk, a mi valóságunkban. Ráismerünk, noha azonos Rembrandt-képet sose láttunk, nincs is. Valahogy mégis sok hasonló van. Aligha tudnánk eldönteni, azért látjuk-e a Rembrandt-képeket a valóságban, mert ő tanított rá, vagy magunk is látnók. Bizonyára mind a két okból*” (MV. 609-610, 1956). „*Az így látott valóságban azon mód nincs külön forma, külön tartalom, mint a ráépülő művészetben. Benne minden jelent, érzékeltesen mond valamit, ezért minden jelentős benne. A nem geometriai, hanem a valóságos, látott vonalban, a nem érzék-fiziológiai, hanem a valóságos színben, fényben, valórben, tónusban,*

formában mindig több van, mint amit a tudományos absztrakció a maga ismeretelméleti céljára elkülönít, preparál. És több van, mint amit akár jogtalan értékeléssel »tisztá formának« neveznek. Egyetlen vonásnak, egyetlen színnek is tartalma van — már a valóságban is, de ott a konkrét tartalom tudományos célból, mivel nem ő kell, mivel csak zavar, mellőzhető, »zárájelbe tehető«, a konkrétan nézett valóságban jelen lehet, a művészetben jelen kell lennie, mert az ő konkrét jelentése maga a művészet. A formától elválaszthatatlan tartalomnak végtelen a skálája a, hogy úgy mondjam, »ártalmatlan« jelentésektől az erkölcsig, világnézetig, a világ valamilyen valóságáig, az emberiség valamilyenként akarásáig — attól, amit egy fűszál, fa, táj, fejünk fölött az ég, egy emberi arc, emberek együttese mond, el addig, hogy mi a világ, mi legyen a világ, mi legyen az ember és emberiség —, el az emberi lét végső lényegéig. Ezt értettem az elején, röviden utalva rá, hogy minden művészetben azonos ugyan a tartalom és forma, Rembrandtéban és a korabeli hollandokéban az azonoság maga is valahogy még témává lesz, amiből minden más téma következik. Témává lesz, mert egyaránt kiterjed mindenre, magát az egész valóságot is áthatja és minden ízében jelentőssé teszi, erre viszont csak a tartalom és a forma azonosossága képes, semmi más. Ez a témává-tétel, ez a programszerűvé tétel a nagy nóvum, a világtörténeti cselekedet” (MV. 610-611, 1956).

[0.18] FANTÁZIA — Még 1906-ban elemezte a képzőművész fantáziáját. Tekintettel a korábbi fejezetecskékben elemzett esztétikai valóságokra ([0.17] „AZ Ő KONKRÉT JELENTÉSE”; [0.16] ÖNKÉNY?; [0.15] „MOTÍVUM?; [0.14] „A KÉP MÖGÖTT”; [0.13] „SZELLEM ÉS LÉLEK”; [0.12] „PIKTOR-SZEMMEL”; [0.11] „RENDSZER ÉS ÉRTELEM”), mindaz, amit a művészi fantáziáról elárul Fülep, az benne rejlik az esztétikai valóságok keletkezésében, kiteljesedésében, struktúráiban, hatásában, vagyis a művészi fantázia az esztétikai szféra anatómiája, amely a művészi tevékenység autonómiája és a befogadás kvintesszenciája, na meg az Ő szintetikus szemléletének a titka. A teljesség kedvéért későbbi, idevágó megállapításait is ide kell oltózni. Gellért Oszkár költészetének bemutatásakor a költői fantáziát mint „a költői funkció indítékát” (III/328, 1928) elemzi, tehát a művészi általánosítás módjaként. Mind a képzőművész, mind a költő fantáziáját Fülep goethei forrásmegjelölésként „egzaktszerű fantázia” és „a reális világ iránt való fantázia” megnevezéssel illeti. Ezek szerint a formateremtő művészi általánosításnak ezt a mozzanatát képi általánosításnak kell nevezni, érzéki képben elabsztrahált gondolatnak tekintve. A képben való közlés eredete, illetve formateremtő folyamata, valamint hatósugara a következő: „Lélek és érzék, lelki és érzéki azonosság — az őseredeti, paradicsomi állapot a bűnbeeséssel járó szétszakadás után a magát megváltott emberben tudatosan és transzfiguráltan merül fel újra: a lelkiség érzékisége s az érzékiség lelkisége. Tudatosan, mert ami egykor a látás ősemberi élessége, az most sokoldalú egzaktitása, ami a lélek naivitása, az most objektív bűsége — azt, hogy a valóság elszakadt az embertől, nem lehet elfelejteni többé soha, de az »egzaktszerű fantázia«, »a reális valóság iránt való fantázia« új fokon megteremt az egységet (fönnmaradván mindenkor a különbség az ő-egység és a teremtett egység között)” (III/330, 1928). „A lélek-valóság vagy a valóság-lélek a levés processzusában jelenik meg, amint önmagát formálja. S a mű-

nek formája: maga a formálás. Mert nincs külön kész út és külön menés, az út maga a menés, az utat a menéssel teremti a lélek — s aki az utat ismerni akarja, csak menet közben, a lélekkel-együtt-teremtés közben teheti. Sem az indulás pontja külön (hogyan milyen alkalomból ered), sem az út vonala, sem a cél pontja (a bevégzett kontempláció) külön nem határozza meg eléggé ezt a formát — az elindulás, menés, megérkezés folyamata, de mindig mint folyamat, határozza meg. A folyamat maga minden versnek formáló princípiuma: a formálásnak formálás közben látható dinamikája” (III/331, 1928). „Mint az »alkalmi« szónak, úgy a »képzeletnek« is a hétköznapiól elütő itt az értelme. Jelenti: a valóságot átvilágító, részeinek a nagy egésszel való összefüggését fölfödő, a benne működő törvények (önnönmagában is megtapasztalt) ismeretével a valóságot újraalkotó, az övével rokon teremtő-képzelőerőt; mely nem kívülről játszik a valóság képeivel, hanem benne székel centrumában, s egy vele; az emberi szellem nem külön-való, nem idegen semmitől, ő a makrokozmosz csomópontjában székelő mikrokozmosz, egy lényegű a mindenség princípiumával, ő a mindenséget belülről tükröző világ-tükör. Fantázia, igen, (...) fantázia, melynek nincs külön »kívül« és »belül«, mert a külső mindig a belső is, és viszont, a jelenség — csak keresztül kell látni rajta — mindig a lényeg, és viszont, s egyik sincs a másik nélkül; fantázia, melyben nincs külön a csupán érzéki, külön a csupán szellemi, külön kép és gondolat, forma és anyag, világ és Isten, hanem egyik a másikban: »exakte sinnliche Phantasie«” (III/328, 1928).

Egymáshoz közelítve a következő megállapításokat: // „a lelkeség érzékisége s az érzékiség lelkesége” // „a külső mindig a belső is, és viszont” // „melyben nincs külön a csupán érzéki, külön a csupán szellemi, külön kép és gondolat, forma és anyag” // — a művészi kép esztétikai fogalmának (a különösség erőterében kialakuló) két, tartalmi és formai meghatározottságú oldalához — olyan „már-még” határvonalú egymáson belüliségéhez érkeztünk, amely még elég konkrét ahhoz, hogy „a legközelebbiből szóljon a szemlélethez” (II/156, 1911), de már elég absztrakciót tartalmaz ahhoz, hogy (művészi gondolatként) megjelenjen benne valami „az emberi szellem és lélek egész teljéből” (II/123, 1911). Ami itt a vizuális jelentések szintjén kialakult absztrakció, az jelen esetben a vizuális jelentések összegződése „plasztikai gondolattá” (MM, 72, 1918). (Költészet, szépirodalom esetében a költői gondolat összegződésének bemutatását majd egy későbbi nagy tanulmányában: *Az emlékezés a művészi alkotásban*, [II/124, 1910] találjuk meg.) Most érhető tetten a korábbi megállapítás a műbölcselő szintetikus szemléletéről, ami a fenti „kép és gondolat” (II/156, 1911) egymáson belüliségből indul ki és oda is érkezik vissza, mint a művészi forma alapegységéhez, mellékesnek tekintve (vers, novella esetében is!) minden „irodalmi magot és témát”. Kép és gondolat szintézisként való létrejöttének titkát Eugen Carrière ismertetésekora a tőle kölcsönzött „vízió”-ban jelöli meg, ami, a fentiekből kikövetkeztethetően, analóg a művészi képteremtő fantáziával (I/334, 1906; [1.51]).

Művészi fantázia és tudományos megismerés is egymásra találhat: „A szívnek fantáziája van, de logikája nincs. Csak ott van logikája, ahol, mint pl. Danténál, az érzelemnek a legfőbb megismerés a célja, amely cél maga meghaladja a reá előkészítő, de közvetlen előtte megszűnő érzelem határait, és amely saját dinamikájának erejével rendszerbe foglalja az érzelem összes momentumait. Az érzelemnek ebben a transzcendenciájában a művészet logi-

kája megegyezik a megismerés logikájával. A tudás fája egy töből hajt ki az alkotás fájával. A kész lelkiállapotokból felépülő konstrukció azonos a lírizmus teljes rendszerével” (II/352, 1914-1916).

Világnézet és képi formálódás kapcsolatát — képalkotás-változatok és művészi fantázia elválaszthatatlanságát — valamint ez utóbbinak meditálón-tevékenyen formaalkotó törvényszerűséggé mélyülését Dante példáján mutatja be: „Korának sajátja, hogy az empirikus világot allegóriaként értelmezzé, mélyebb, benső jelentőség pusztá ábrándjaként; a jelenségvilág léte csak látszólagos, az igazi lét mögötte van, aki ezt ki látja belőle, az próféta, filozófus, szent, költő. A kor világnézete nagyban kezére járt annak a fantáziának, mely különben is állandóan az emberfelettit, az istenit kereste” (II/223, 1916). „Az esztétikai probléma tehát az, miként válhat ez a világnézet és mindaz, ami vele jár, művészi forma anyagává? És milyen művészi formáévá válhat és kell válnia? Láttuk, hogy a pokol tölcser alakú, a purgatórium hegy alakú s a paradicsom a mennyei szférákból áll: ezek a különböző szimbolikus megérzőképzések” (II/269, 1916). „Dante költő, akinek lelkében minden absztrakció szemléletté s minden teória személyiségekké, képekké, szimbólumokká sűrűsödik. Túlvilágának három birodalmában a lelkek testtel bírnak, testi formában jelennek meg, ha mindig finomabban, légiesebben, mondhatni testetlenebben és formátlanabban is. S mint ahogy az általa elképzelt világban semmi sem arbitraire, hanem mindennek megvan a maga oka és magyarázata, úgy ezt a költői szabadságot is tudományosan igyekszik igazolni, mint az az ember, aki sohasem adja át magát a fantáziának a fantázia kedvéért, hanem mindenben a tudós alaposágával s a próféta komolyságával merül el” (II/510, 1910). „A Commedia formája a vízió, de nem passzív, hanem aktív vízió, melyben az egyén nem pusztán szemlélő, hanem résztvevő, dramatis persona, s ekképp a víziónak alakítója. S éppen ez különbözteti meg a többi víziótól s teszi, tőlük eltérően, művészi alkotássá: hogy benne a legnagyobb passzivitással a legnagyobb aktivitás egyesül. Dante azért költő s nem pusztán eksztatikus, mert személyiségét nemcsak magával viszi a pokol legmélyebb s az ég legmagasabb pontjáiig — szóval a mindenségen végig —, hanem maga is együtt él és cselekszik e mindenséggel, nemcsak szemléli, hanem beleavatkozik, fölkavarja s megváltoztatja, úgy, hogy egyénisége amerre elvonul formáló erejével, másként hagyja maga után a helyeket, a színtereket és szereplőket, mint ahogy találta” (II/548-549, 1910).

Témaközpontú szemléleten is csiszol a fantáziatevékenység ismerete, amennyiben a téma segítségével, átalakításával, fiktívvé tételével a művészi formát valószínűsíti meg: „Ha a fantázia nem tekint el teljesen a természettől, hanem felé fordul s belőle táplálkozik, az utolsó, a döntő pillanatban mégis kénytelen elfordulni tőle. Nemcsak hogy átalakítja a talált motívumokat, hanem akkor, mikor a művészi formát velük megvalósítja, egy novellát, egy tájképet vagy szobrot, átemeli őket egy másik világba, amelynek a természetével már semmi közösége sincs” (II/374, 1910).

Egy apróbb történelmi utalás van a fantázia szerepéről a Római levél első bekezdésében: „Amikor a stílus felbomlik vagy megmerevedik, a fantázia kihál, a kompozíciónak nyoma vesz, a portré művészete még mindig jelentékeny alkotásokat hoz létre” (II/192, 1914).

Legutolsó írásai közé tartozik a *Magyar művészet* 1970 januárjában keletkezett előszava, amiben röviden ismerteti a fantázia mibenlétét: „Minden művészetben az alkotás és a felfogás-megértés: a képzelet kísérlete. Sem az alkotónak, sem a felfogónak tárgya nem »kész« sobase úgy, mint a használati tárgy — mindig megérteni, tehát elképzelni kell jelentéseit, amiknek nincs meghatározható, véges számuk. Sőt általában az egész emberi létnek alapvető kategóriája, kezdete (logikai és történeti kezdete) — nem mondom »a kezdete«, ilyen nincs, egyik kezdete — a kísérlet, mindkét jelentésében: a temptatio (tentatio), tentamen: próba, megpróbálás, lehetőségek kitapogatása tettel vagy gondolatban; és az experimentum, a kipróbálás, kiderítés, bizonyítás kísérlete jelentésében (az őseMBER kísérletezésétől a tudományos kísérletig, mely az elsőnek csak módszeres és kísérletesített folytatása).” „Ha minden művészetben konstruktív a képzelet kísérlete, a nem-figuratívokban még másképpen az, mint a figuratívokban. A figuratívokban van a művészet szféráján kívül, amire támaszkodni lehet, a művészi jelentések módján látott valóság, a nem-figuratívokban, amilyen az építészet is, nincs ilyen, vagy csak több-kevesebb közvetítéssel” (MM. 11, 1970). „Szuggesztívó ez, mert ezekenél a dolgoknál is eltűnik minden csinálás, minden a priori kész gondolat művészetekről, piktúráról, színekről, egybekről. Megmarad bennem a művészet és természet találkozásának elementáris szenzációja, tiszta és emelkedett érzés, zavartalanul, s nem látom, csak azt, ami láthatatlan: magának a művész lelkének gyönyörű erőfeszítését a természet lebírására és önmagának minél hübb, közvetlenebb, őszintébb odaadására. Nem lehetetlen, hogy az igazán nagy művészet hatása éppen ezeknek az érzéseknek felkeltésével kezdődik. Vagy itt végződnie? (Avagy volnának még ezekenél is nagyobb lelki élmények a művészet területén?)” (I/324, 1906) „A azért, az alatt a sok idő alatt, amit a fej előtt töltöttem, számtalanszor kérdeztem magamtól: Mi ez? A végtelenség? Az örökkévalóság? Nem tudom. És remélem, egyhamar nem is fogom megtudni. (Hogy ennek a két valaminek, a végtelenségnek és örökkévalóságnak, jelenlétét csakugyan átéreztem ebben a kézzel fogható és lemérhető emberi alkotásban, az bizonyos.)” (I/325-326, 1906)

Sajnálatos módon Nagy Endre nem vett figyelembe az átnézett kéziratban olvasható néhány gondolatmenetet, például azt sem, amit a műbölcselő a „totális szubjektum”-ról, vagy korábban a nihillel jellemzett ihletről — azaz a „hívás és felelet” mibenlétéről — és a „beszélő univerzumról”, valamint a művészi nyelvről papírra vetett. A következő idézetek mintegy összefoglalják a korábbi fejezeteket: „Az érzékelt világ a maga teljességében: az érzékelő ember, az egész ember, az ember a maga teljességében, minden gondolatával, érzéseivel, érzékelésével, indulatával, ösztönével, temperamentumával, a test-lélek-szellem-ember — mindez együtt az ő-szféra” (MS. 4565/1, 200.). „Ezt mind érzékeli: a lélek a szellem érzékletessége” (MS. 4565/1, 201.). „A természeti esztétikai tárgy s a műtárgy mindig hívás és felelet egyszerre — tehát nem olyan egyértelmű valami, mint azt aboggy általában vélni szokták. A szemléletben a kettő együtt van, mint az alkotásban is — ez a kettőnek rokonsága, parallelizmusa. (Ennyi igaz abból, hogy a szemlélet megismétli az alkotást. Nem pszichológiailag és valósan, hanem megismétli a struktúrát.) Az alkotás feltétele (s időbeli kezdete) a hívás; ezzel válik a matéria az esztétikai szféra számára eljegyzetté — mert másféle hívások is vannak. (Vallási stb.) A hívás lehet bizonytalan, eszközökön, amikor még nincs eldöntve a műfaji hovatartozás, de lehet mindjárt határozott; lehet

tebát messzebb a felelettől és közelebb. (A műben a kettő együtt van, azonos; a mű felelet, benne a hívás.) A hívás és vele mindig a felelet — a kettő együtt járva együtt dönt a stílusról és műfajról. De a hívás nem az objektum s a felelet nem a szubjektum; mind a kettőben benne van az objektum és a szubjektum is. Mert a felelet nem idegen a hívástól; mindig a hívás metriájával történik” (MS. 4565/1, 209.).

„Mindennek nyelve, beszélő univerzum. Hogy megértsük a művészet nyelvét, lehetőleg ne gondoljunk az emberi nyelvre. A jelentés, a művészet nyelve nem mindig emberi, sőt, emberi nyelv csak egy van” (MS. 4565/1, 212.).

„A fontos: a szellemi és érzékletes együtt, a szellemileg beszélő, a szellem nyelvén beszélő érzékletesség. De egyúttal mindig emberibbé, szubjektívebbé válhat.

A jelentés mindig szellemi valami, de nem okvetlenül emberi. A jelentő az érzékletesség — benne van, vele azonos a szellemi: ez az esztétikum, ez a művészet.

Ki kellett tágitanunk az érzékletesség fogalmának körét a lélekre alkalmazva; ki kellett tágitanunk a szellem és lélek fogalmának körét minden jelenségre, minden jelentő érzékletesre. Az első nélkül nem hatna ránk közvetlenül az érzékletesség, a második nélkül nem értenők az érzékletességben a válaszelentést. S a szellem nem csak fogalom és nem csak érzelem, hanem mindaz, ami jelentés csak lehet. Nem kell a szellemet mindig a szubjektivitásba, érzelmekbe stb. belehúzni. A szellem logika is, és pedig a dolgok logikája.

A nem emberi nyelv önmagának s önmagáért beszél; esztétikaivá akkor válik, amikor a hívását megértjük. Mert minden nyelv hív, mind azt akarja, hogy megértsük. Nyelv és hívás szinonimák. A teremtett világ — s a teremtetlen — várja a megváltást; kimeríthetetlen és végtelen, ezért a művészet is az” (MS. 4565/1, 216-217.).

„A művészet így, materiálisan és szubsztanciálisan is, az egész világot birtokába veszi, mert az egész világ hívja” (MS. 4565/1, 218.).

[0.19] „ÁLTALÁNOS SZEMPONTOK”

Néhány korábban felbukkant esztétikai fogalom (pl. ábrázolás, jelentés, kifejezőeszköz) egymásból következésére, a közöttük jelentkező, mai szóhasználattal megnevezhető összefüggésekre (pl. művészi kép) és átmeneteikre is ki kell térni. Egyik központi fogalom az egyneműsítés, azaz a „homogén redukció” (MV. 315, 1925). Innen is kibontható — nemcsak „a szellem és lélek egész teljéből” (II/123, 1911) — a művészi forma „belső organizmusa” (I/390, 1908) vagy a „forma-tartalom-azonosság” (MV. 600, 1956) — Rövid levezetéséhez középpontba állítandó a kifejezőeszközök szintjén jelentkező, de a művészi általánosítás minden mozzanatában („a priori” és/vagy „a posteriori” jelleggel) ható „homogén redukció”, (MV. 315, 1925) amelynek (formateremtő) szerepe („az emberi szellem és lélek egész teljével” [II/123, 1911]) megnyilvánul az alább idézendő (és aztán elemzésre kerülő) „általános szempontok” mindenikében:

„Általános szempontokat kell találnunk:

A műalkotás: 1) kifejezés; 2) ábrázolás; 3) valamilyen »szép«; 4) »jelentés«.

1) A kifejezés: Poézis, zene — de képzőművészet is (építészet, stb.)

2) Ábrázolás: Főleg képzőművészet, dráma, regény;

3) A »szép«: *dekoratív cél* (görögök, renaissance);

4) Jelentés: *az előbbiekkal együtt s rajtuk túl* (épület, zene, szobor, kép).

Mindezek természetesen elhatárolt kategóriák, átolvadtak egymásba s együtt is lépnek föl” (MS. 4595/1; 2.).

Hogy a fenti felsorolás elemeinek belső logikáját és példáikat értelmezni lehessen, abból szerencsés kiindulni, hogy társművészetenként a nem azonos származású elemi formák: kifejezőeszközök (és a homogén redukcióval való műveletek) abban különböznek, hogy *eltérő közvetlenséggel és különböző számú esztétikai funkcióval rendelkeznek* (most attól függetlenül, hogy jelentéshordozók-e, és hogy rendeltetésük szerint műnemet-műfajt meghatározók).

A *zene* kifejezőeszközét az alkotó-tolmácsoló szubjektum állítja elő, ezért egyetlen funkciója az uralkodó: a megjelenítő funkció (*tartalom megjelenítő* funkció, amiben nehezen férne el a másik kettő).

A *képzőművészet* kifejezőeszköze számára, mert azt a külvilágban létező tárgyak elemi formáiból vesszük, elsősorban *ábrázoló* funkció az adott (amivel a művész látványelemet „reprodukál” [I/279, 1906]), ebbe kerül bele általánosítással a *meg jelenítő* funkció (ellenkező esetben a naturalizmus minimumánál tartunk, vagy az akadémikus kánonoknál), a megjelenítő funkciókat szintetizálja a „*plasztikai gondolat*” (MM. 72, 1918).

A *szépirodalom* kifejezőeszközénél, mert a nyelvben elabsztrahálódott a szubjektumok belső és külső világa, adott a *gondolatközlő* funkció (= 1: „*irodalmi elem*” [II/156, 1911]; 2: „*irodalmi mag*” [I/278, 1906]; 3: „*novellisztikus elem*” [I/398, 1907]); 4: „*fogalmi elem*” [II/233, 1916], ezt rendezi át (a nyelvtanilag megoldhatatlan) ábrázolás helyett a *visszaérezkítő* funkció, majd a kettő összjátékaként a *meg jelenítő* funkció. Összjátékuk eredménye, hogy „*a fogalmi elem s a közvetlen élmény szerves egészé válik*” (II/233, 1916), *költői gondolat*á. Első látásra is kitűnik, hogy a kifejezőeszközök funkciói műnemekre-műfajokra való tekintet nélkül is mennyire összetetten szolgálnak a „*költői funkció indítékát*” (III/328, 1928).

Vissza kell térni az „*általános szempontok*” példáihoz, hogy velük az előbbieket egymásra utaló logikáját (némi sorrendcserével) összegezni lehessen.

Első következtetés: 1) „A kifejezés: *Poézis, zene — de képzőművészet is (építészet, stb.)*” — a „*kifejezés*” *kizárólag megjelenítő* funkció a *zenében*, illetve gondolatközlésbe sűrített *meg jelenítő* funkció az *alanyi költészetben*, ez utóbbi olyan funkció-ötvöződés, ami még halványabban, áttételesebben vagy kevertebben, de ott van a *képzőművészetben* (építészetben) is.

Második következtetés: „2) *Ábrázolás: Főleg képzőművészet, dráma, regény;*” — mivel a *képzőművészetek* esetében az „*ábrázolás*” az adott funkció, ebbe ágyazódik bele alapvetőbbként vagy a *meg jelenítő* funkció („*főleg*”) a *képzőművészetben*, vagy (nyelvi módosulásként) a *visszaérezkítő-meg jelenítő* funkció a *drámában, regényben*.

Harmadik következtetés: „4) Jelentés: *az előbbiekkal együtt s rajtuk túl* (épület, zene, szobor, kép)” — az egyenműsítés („*homogén redukció*”) a példaként felhozott művészetekben más és más belső funkció-ötvöződés meghatározója-következménye az ösz-

sze nem téveszthető zenei, lírai, festői és drámai „jelentés”. Mindenik „jelentés” (vagy művészi gondolat?) egyaránt képi jelentés, művészi kép sugallata, képi vízió, vagyis „*a kép művészi összefüggése és művészi totalitása*” (III/151, 1919) — tehát a művészi általánosítás mindig és mindenhol a különösség erőterében születő képteremtő és képtársító általánosítás: „*a kép művészi összefüggése és művészi totalitása*”. (Éppen az és két oldalán találkozunk az „*a posteriori*” és az „*a priori*” szükségszerűség is, hogy ez utóbbi teljesen magába olvassza az elsőt.)

Művészi sugallat és művészi totalitás meg művészi vízió egymáson belülsőségéhez érkezve fiktív válik, fogalmi elvontság marad az „*ábrázolt*” téma-motívum-tárgy-tematika; és az „*ábrázolás*” szemléletileg nem csupán a művészi forma autonómiáját szolgálja áttételesen, de „*az emberi szellem és lélek egész teljéből*” (II/123, 1911) kikristályosodó „*a priori*”-hoz csupán részleges „*a posteriori*” jelentésekkel közeledni képes fölfogó aktust is: „*Radikálisan el kell választani az alkotót a szemlélőtől. Az utóbbinak szabadsága az előbbiének függvénye. (...) Az ő szemléleti formája a megértő szemlélet. Hogy nincs vagy nem kell követnie a maga individualitásában. Túl mehet rajta. Tehát éppen az ellenkezője az alkotónak, aki egész individualitását beleteheti a műbe*” (MFSZ. 1985, 266).

Negyedik következtetés: „3) A »szép« *dekoratív cél (görögök, renaissance);*” — a „*»valamilyen« szép*” valószínű annak kisugárzása, hogy (kifejezőeszköz-funkció és szellem/lélek szerint) azonos belső ötvöződésű képek egymáshoz társítása stílus-egyöntetűséget, egy felsőbb fokon létrejövő „*homogén redukciót*” (MV. 315, 1925) eredményez. Mindezek velejárója, hogy a művek a „*legközzvetlenebbül szólnak a szemlélethez*” (II/156).

És mindezek (a különösség jegyében fogant) *művészi vízióként* függetlenek a „*literális tartalomtól*” (II/156, 1911), vagy az „*empirikus adottságú*” (III/227, 1923) motívumtól, annak fogalmi jelentésétől, részben a szavak szótári értelmétől is, amikben még-már nincs (élmény-gyökerű) művészi többlet, amiben nem leljük fel a „*költői funkció indítékát*” (III/328, 1928). Hogyan érkezik mégis vissza az elemzés a téma „*valamilyen*” jelentéséhez, természetesen valamely keresztmetszet totalitás felé nyitottan (a létezőben a létezés képletét megvalósítva: „*esemény*” és „*sors*” egymáson belülségeként), és csakis a mű így körvonalazódó öntörvényűségén belül: „*Shakespeare-ről is tudjuk, hogy »témáit« nem maga találta ki, hanem históriából, novellákból vagy előző drámákból vette. Kétségtelen, a változtatás, melyet tesz rajtuk, olykor igen nagy — de tévedés volna azt hinni, csak a megváltozott előadásmód kedvéért történik, azért, hogy például novellából dráma lehessen. Változás akkor is van, ha Shakespeare drámából ír drámát, mint lenne akkor is, ha történelem nyomán történelmet vagy novella nyomán novellát írna. Mert Shakespeare témája nem ez vagy az az esemény vagy kaland, hanem amilyennek ő abban az eseményben a sorsot s amilyennek egyáltalán az embert látja*” (III/229, 1923).

De a művészi forma öntörvényűségét is kifejező *művészi vízió*nak legtávolabbi, a szemléletesség peremén túlra is kitolható határa van: „*E konfliktusnak egyetlen megoldása lehetséges. Az, amelyet Dante választott a Divina Commediában.* A negatív

kifejezése. *A Commedia* egész költői és vallásos világa is ezen a végső élményen függ, az egészet befejező immateriális, szubsztanciális Istennel-egyesülésen, a »Semmin«. Ennek direkt kifejezését, meghatározását vagy körülírását azonban Dante meg sem kísérli. Mikor víziói során a végső, jelenségektől mentes vízióhoz elér — egyetlen gesztussal minden képet eltöröl, és csendet teremt: *All' alta fantasia qui manco possa* (a szárnyaló fantázia itt lecsuklott). Mégis erről az élményről szól az egész *Commedia*, mert elejétől végig minden vízió ennek a víziótlanságnak előkészítése” (II/175, 1913).

A „negatív kifejezés” a kompozíció alapelemeinek önmaguk ellentétébe fordulása, így minősülnek át a kompozíció egységévé: egyfelől a „kép művészi összefüggése” (III/151, 1919) mindig „a posteriori” jellegű — másfelől ennek „művészi totalitása” (III/151, 1919) „a priori” jellegű, köztük fordított adekvátság hat, amelynek köszönhetően a vizuális jelentések a rajtuk túlmutató, őket meghaladó összefüggések: a „plasztikai gondolat” (MM. 72, 1918) hordozóivá lesznek. (Shakespeare iménti példájában a szemléletesség közeli *esemény* és a víziók fölötti *sors* között érvényesül fordított adekvátság, létezőben a létezőként, egymáson belülséggént, autonómiaként.)

Visszatérve a „valamilyen »szép«” bizonytalanságához, elemző részletezést érdemel az a különleges adottság, hogy a kompozíciót alkotó sok-sok „kép művészi összefüggése” (III/151, 1919), valamint ezek „művészi totalitása” (III/151, 1919) a különösség erőterében *ellentétes előjelű*, ami törvényszerűen a témához-motívumhoz kapcsolódó természeti szép/rút és a művészi szép közötti távolságot, *fordított adekvátságukat* jelzi. Három ide vonatkozó megállapítás idézhető: „Ferenczy Károly nevéhez a modern művészi törekvések legtisztább elvei fűződnek, míg Innocent érdeme egyedül abban merül ki, hogy feltalálta a fotográfus nélküli fotografálást, s az arcképeiben megfestett »szépségideál« a művészi igazságok ellenkezőjének tökéletessége” (I/140, 1905). „A hollandokkal, köztük különösen Rembrandttal a szépnek új valósága lép a régi mellé, a szép régi fogalmán, a szép tárgyak fajtáinak fogalmán (szép arc, alak, táj, virág stb.) tájékozódó esztétika azóta se tudott mit kezdeni vele” (MV. 604, 1956). „Ahogy a »csőcselék-szerű« tematika, úgy a festői látásmód, a festői stílus radikális újszerűsége gátolja a Rembrandt történeti jelentőségét méltányolni tudó felismerésben. (A kettő persze nem független egymástól.)” (MV. 605, 1956)

Két későbbi, távol esőnek látszó példa a fordított adekvátság belső természetéről, illetve az alkotó folyamat kezdetének és végeredményének más-más minőségeként: „Minden művészi alkotás számtalan lelkiállapotnak tömör egysége. Szükséges még az intuíciónak intuíciója, oly képesség, amely fölülmúlja az egyes intuíciókat, [hogy] az embert szembehelyezze velük, s lehetővé tegye áttekintésüket, amely képesség egyszerűen már nem intuíció” (II/132-133, 1911). „A legelőször intuált s a végsővé kialakult kép között játszódik le az egész művészi tevékenység, s a folyamat, amely az utolsó képet létrehozta, az emlékezés. A legutolsó kép s a legelőször intuált kép között radikális különbség van, s ezen fordul meg minden: a legutolsó kép teljesen kész dolog, eredmény, amelyhez az intuíciónak nem kell semmit hozzátennie, hanem csak fölvennie, mint a gyümölcsöt, ez a kép már nem formálódó és formálandó anyag, hanem tiszta, kész forma, amely azonnali belemehet a művészi ki-

fejezés technikai anyagába, míg az intuíciónak első képe ennek egyenes ellentéte volt” (II/132, 1911).

Végül visszatérve a kétféle kompozíciós szükségszerűséghez, az „a priori” a *kifejezéstől* jut el a magának teljesen alárendelendő *ábrázolásig*, társa, az „a posteriori” pedig az *ábrázolástól* halad-halad a *kifejezés* felé. (Az akadémia és a dekadencia viszont megreked a pusztán ábrázolásnál.)

[0.20] „VIDEO ERGO SUM.”

Fülep Lajos szétágazóan mély esztétikai-műbölcséleti nézeteit, alapelveit szándékoztam lehetőleg egységükben, az esztétikai valóságok közös nevezőjére vetítve, bemutatni. (Ez volna a cégér helye.) Következhet az eddig körüljárt-reklámozott esztétikai valóságok és művészi elvek megismerése a maguk szűkebb-bővebb szövegkörnyezetében írásról írásra haladva. Többnyire olyan cikkek közül kerülnek ki az idézetek, amelyekben a műalkotás eddig elősorolt alanyi és tárgyi feltételeiről van szó. Más megközelítésben: a művészek és alkalmak (vagyis „szellem és lélek egész teljéből” [II/123, 1911] fakadó ihlet) szerint más és más vizuális jelentések különös „*plasztikai gondolat*” (MM. 72, 1918) sokféleségévé szintetizálódnak, amelyek mind-mind a művészi forma kiteljesedésének alapelemei. Első öt évének számomra jelentős termésében tehát a művészi formát makacsul újra és újra kezdett nekifutásokkal mutatja be, szintetikus szemléletének köszönhetően tévedhetetlenül tárja fel; minduntalan az érdekli, hogyan az ihlet nulla-pillanatából kibomló „*tartalom hívja és produkálja a formát*” (MV. 557, 1953) a maga megismételhetetlenül egyedi, tehát tökéletes módján.

Málnási Ferenc

Kós Károly:

Budai Nagy Antal históriája

Kós Károly (1883–1977) neve elválaszthatatlan a szülőföld fogalmától, Erdély hegyes-völgyes tájaitól, a komor fenyvesektől, a napsütötte havasi pojánáktól, múlt harcokat, szenvedéseket idéző templomoktól, magas fedelű parasztházaktól és azoktól a kemény havasalji férfiaktól, magyar, román emberektől, akik a Kalota, a Körös és a Nádas mentén elterülő Kalotaszegen éltek és élnek...

Kós Károly sokoldalú, reneszánsz egyénisége volt a hazai magyar irodalmunknak, tervező építész, irodalomszervező, regényíró, nyomdász, közéleti harcos, grafikus... Minden területen maradandót alkotott, több könyvet írt Kalotaszeg és Erdély történeti, művelődési emlékeiről. Az erdélyiség jegyeit hordozzák *Varju-nemzettség* és a *Budai Nagy Antal históriája* is, az író által pontosan körülhatárolt transzilvanizmus eszmevilágát teszik emberi sorsokban és történetekben érzékletessé. E történeti tárgyú írásainak mondanivalója és stílusa erre a sajátos szemléletre alapozódik. Kós Károly a múlt példáiból azt a korszerű ítéletet fogalmazza meg, miszerint Erdély földjén közös sorsa volt és van minden itt élőknek, magyarnak, románnak, egyformán szenvedtek a hatalmaskodó, a hatalmon osztzkodó fejedelmek és az idegen hódítók okozta háborúktól.

Kós Károly szövege eredetiben kézzel írott, kötetben nyomtatott prózaszöveg, megszokott nyomdai formájú. Megszokott központosítású szöveg, kisregény, amelyet az író korábban krónikának nevezett. A szöveg egy fejezet, epikai alapegysége a kép, a jelenet (mint a drámai szövegekben, s e képek, jelenetek között a folytonosságot az író csillaggal jelzi — ezzel Kós epikai módszerét a filmművészettel rokoníthatjuk).

A *Budai Nagy Antal históriája* szépen kidolgozott képek sorozatának dinamikus lepergetése, kerete a nagyszombati csata és a kolozsvári csata. Ez adja a szövegkohéziót.

Bevezetés: a nagyszombati csata után hazafele indul Budai Nagy Antal, ott-hon...

Bonyodalom: a testvérek elhidegülése, a monostori perjel vádaskodása.

A bonyodalom kifejtése: eretnekegetés, a pápai tized új pénzben való követelése, adószedés, a parasztok lázadása, győzelem a nemezeti hadsereggel szemben, „tracta” a nemesek és a parasztok között..

Tetőpont: a kolozsvári csata.

Megoldás: a felkelők veresége, Budai Nagy Antal halála...

A szöveg összefüggő egész, az 1437-es parasztháború, a bábolnai felkelés olyan eseményeiről szól, amelyek Budai Nagy Antal életével fonódnak össze.

A regény grammatikai kapcsolatai a mondatok tartalmi-logikai kapcsolódása, mellettük a birtokos személyjeles (-ragos) szavak: vajdafia seregében, dédapja, (parasztok) szekértáborát, gyalogláncsások rohama, lelketeken (szárad), sátán katonája, hóhérok pribékje... Igei személyragos szavak az eseményeket jelölik: megfáradtak (a királyi hadak), megindultak (a vasas szekerek), történt (a nagyszombati csata), elvézik (ha itt marad...). A szöveg határozott névelős, vagy névelős nélküli szavakkal indul, mintha az olvasó számára is ismert lenne: a magyszombati csata, a királyi had, hiába lőttek az ágyúk, jóvérű paripák, úri tisztek, páncélos lovagok...

Jelentéstani elemként az ellentétes szavakat említhetjük: lassan indultak — de egyre sebesebben, nyeregbe ugorják — kivette a lábát a kengyelből, ló való neki, nem csitkó, egyik nép ad — másik népet kerékre küld...

Budai Nagy Antal felsorolással mesél arról, merre járt: „Ha kérték, mesélt is.” Messze való idegen országokról, temérdek nagy városokról, tornyos, bástyás kővárakról. Folyóvizekről és tengerekről..., császárokról is és más királyokról, hadvezérekről, és fényes, páncélos seregekről... fegyverekről... A felkelés kirobbanásakor az író felsorolja, milyen fegyverekkel harcoltak a parasztok: „...előhúzták a kaszát, akit már rég kiegyenesítettek, és a hosszú nyelvű baltákat, meg az ólommal beöntött fejű tölgyfabotokat..., kardot kötött az oldalára, vállára kopját vetett meg íjat és nyíltartó puzdrát...” Bálint pap is írásba foglalta a pórok akaratát: „... a tizedet folyó pénzben fizeti a nép, a kilencedet nem vállalják sehogy, a jobbágy szabadon költözködhessék, minden vagyonáról szabadon rendelkezessék, utána ura ne örökölhessen..., az inkvizíció tilos...” A szöveg címe témamegnevező, tulajdonnév.

A regény eredetileg a *Kalotaszeg* (1932) című kötetben jelent meg, s a szerző két év múlva drámának is átdolgozta. Az 1437-es parasztfelkelést azért írta meg, hogy „a nép a múltba nézve, a jövőndő útjára pillantson”. Az író számon tartotta, hogy közeledik az időnek ama teljessége, amikor az írás szerint „a fejsze a fáknak a gyökereire vettetik, és minden fa, amely jó gyümölcsöket nem terem, kivágattatik, és a tűzre vettetik...” De — folytatja az író — „szorongó szívvel éreztem, láttam azt is, hogy az ítéletre megérett rend erői miként oltogatják el az emberi értékek világító fáklyáit, hogy erkölcsi és szellemi sötétségbe taszítván a félrevezetett, együgyű vagy öntudatlan embereket, rájuk idézván a történelem legvéresebb katasztrófáját. Kerestem hát az elhivatott vigyázókat, akik idejében az emberek fülébe kiáltják, hogy merre találhatnák meg az emberséges élet útját. És magamban is kerestem azt a »kiáltó szót«. Így írtam meg, lelkem kötelező parancsára, az egykori népforradalom félezer éves fordulóját megelőző esztendő-

ben (1936-ban) megjelent és pontosan az évforduló esztendejében, 1937-ben elő is adott színjátékot, *Budai Nagy Antal históriájának* színpadi változatát.”

A szövegben valóságos történelmi eseményekhez, személyiségekhez fűződő képzeletbeli elemekből álló világkép rajzolódik ki. A cselekmény 1430 nyarán kezdődik. A cseh husziták a nagyszombati csatában győzelmet aratnak Zsigmond király hadai felett. A csatát követő éjszakán Budai Nagy Antal és Bálint pap elhagyják a tábornak, hazafele indulnak. Az itt megszakadt eseménysor Erdélyben folytatódik, Kalotaszegen, Budai Nagy Antal szülőházában. Antal négy évi távollét után érkezik haza, apja már elhalt, édesanyja és János bátyja mellé beállva, keményen hozzálát a mezei munkához. Anyja szucsáki birtokára vonul vissza, megosztozik a bátyjával, s rövid idő múlva szorgalmával, munkabíráásával kivívja a falu bizalmát. Közben a két testvér elhidegül egymástól, az ok: Bese Anna inkább Antihoz vonzódik, nem Jánoshoz. Antal megdöbbenéssel vesz részt egy eretnekégetésen, fokozza feszültséget, hogy a papi tizedet csak új pénzben fogadják el, s amikor Vajdaházi Nagy Pál két jobbágynak a tehenét akarják adó fejében elhajtani, a kétségbeesett emberek az egyik tizedszedet agyonverik, felkelésre, gyülekezésre hívó lármafák, lármatüzek gyúlnak ki, és a felkelőkhöz társul Kardos Jákob, a somtelki hosszú hajú román is, mögötte tolongó havasaljakkal, mokány lovakon. Bábolnán gyűlnek össze, negyvenezer paraszt, a maguk kezdetleges fegyvereikkel, de a huszita harci módszert alkalmazva legyőzik a vajda seregét. A „tracta” — a vajda és a parasztok közötti egyezség — leírásába az író beleszővi azt is, hogyan próbálja a vajda elcsábítani a felkelés vezetőjét, Antalt, aki azonban önérzetesen válaszol: „Másik utam is van, nagyuram, és azt százezer pór csinálja nekem...” Azonban a tél, de főleg az élelem hiánya megtöri a parasztokat, páran Antal életére is törnek, mire Antal úgy dönt, hogy rohamra vezeti sorstársait, utolsó csatájuk véres vereséggel végződik, a parasztokat lemészárolják, a menekülőket megfagynak, maga Antal is ott vész, a csata után a halottak között sem találták, a lovak bizonyosan összetiporták a fejét.

A cselekmény középpontjában Budai Nagy Antal áll, a főhős sorstársai között élve, látja a társadalmi igazságtalanságokat, s ezekkel a huszita ideológiának a tanításaival száll szembe. Fejlődése, amelynek során királyi zsoldosból huszita forradalmárrá válik, igazságtalanságot nem tűrő, heves természete fiatalon a világba kergeti, korán hozzászokik az önálló gondolkodáshoz, cselekvéshez, törekszik az igazság megismerésére, az igazságnak a gyakorlatban is érvényt akar szerezni, igazi reneszánsz ember. Reneszánsz figura Bese Anna is, élettől duzzadó lány, egészséges, temperamentumos, akit a természetesség, az őszinteség és az életszeretet hat át.

A szöveg magyar nyelvű, mai, de régies, archaikus elemeket is tartalmaz, írott, ismeretközlő, érzelmkifejező, szépirodalmi alkotás.

Stílusa is szépirodalmi. Az írásjelek stílushatása Kós Károly jellegzetes, számkás kézírása, amelyben a szavak között egy pont, mondat végén két pont — nem

kettőspont! — található, és az iniciáléhoz hasonló kezdőbetűk vezetik be a sorokat, mint a hajdani, kézzel írott krónikákban.

A nyomtatott szövegben is stílusértékű az egyes szavak kiejtés szerinti, fonetikus írásmódja: éccaka, ösmerem, keed veszi meg? eccer, honnét jöttél?...

A szövegben jó hangzású szavak sorakoznak, de a szöveg tematikájához illően rossz hangzású szavak és kifejezések is sűrűn szerepelnek benne: pribék, eretnek, hóhér, a katonák röhögtek. A szavak elsődleges, szótári jelentésére ráépül az értelmi-hangulati többletjelentés. A szövegbe válogatott igék érzékletesen, képszerűen jelenítik meg pl. csatát: „Az árvák láncinges, szekercés huszárai szinte a Dunáig vágták, csépték, zúzták a futókat, és nem kegyelmeztek senkinek”. A perjel cselekvését is képszerűen mutatják az igék: „A perjel keze ökölbe szorult, és kicsit meg is emelte, mintha le akarna ütni vele. De aztán csak szertenyíltak az ujjai, két kezét a mellén összekulcsolta”. Még az állatvilág is a parasztokkal tart: „Az istállóban elbődült egy tehén, fel-felvihogott egy ló. Az udvaron nagy süvöltő rajokban rebbentek fel a verebek., amikor a macska közibük ugrott, és a ház fedelén nagy lármával csipogtak és csevegtek...” A melléknévvel párosított főnevek a tulajdonság megnevezésével segítenek az olvasónak elképzelni a megjelenített alakokat, eseményeket: jóvérű paripa, vasinges parasztok, vasas szekerek, cifra zászló, láncinges szekercés huszár, Márton jobbágy deresedő fejű, hosszú, lógó bajuszú, mogorva képű ember volt.

A feszültség, a várakozás, a sietség, a harcra készülés izgalma szólal meg az olyan főnévi igenes szerkezetekben, mint pl. „Sietni, sietni. Éjjel nappal. A tábornok keríteni láncos szekerekkel, és sáncot hányni körül. Lisztet fuvarozni és marhát összeteregni. Páncélt, bőrgúnyát, kardot, láncsát, szekercét és nyílat szerezni a katonáknak... És láncsás századokat formálni... és megtanítani a pórokat íjjal lőni, karddal vágni, láncsával szúrni, buzogánnyal ütni...”

A szóképek között sok hasonlatra, megszemélyesítésre és metaforára bukkanhatunk a szövegben...

Hasonlatok: az evezős hajók úsznak, mint a libák, ütött a szó, mint a bunkó, a friss kalácsot úgy falta, mint a farkas, megrezzent, mintha ütés érte volna, (a parasztok) vinnyogtak, mint a kutya, sírtak, mint a gyermekek...

Megszemélyesítések: meleg szél indult, a házban megmaradt a csend...

Metaforák: ebek vagytok pajtás, sátán katonája, hóhérok pribékje, mérges boszorkány vagy te. Kell szólnunk a szöveg archaizmusáról: a páncélos lovag, kard, láncsa, nyíl, íjász, vasingek, sisak, buzogány, paizs, alabárd, zsellér, lármatűz... — a szöveg hangulatának megteremtői. Régies szószerkezetek: Böjtmás hava, Boldogasszony hava, eretnek kelyhes, hosszú nyelvű balta, ólommal beöntött fejű bot, de régies igealakok is: kikezdték volt...

A szöveg mondatai közül Anti és Anna párbeszédét idézzük:

„— Tám ki se fog?

— Ebbe János bátyám parancsol, övé a fogat.

— Akkor kifoghat. Még nem alkudtak meg — kacagott a leányka.

- Nem-é?
- Nem is fognak.
- Pedig azt hittem, János most már nem alkuszik.
- Ő nem is. De apámuram felhágattatta a csitkó árát.
- Hallj oda, s mért?
- Én akartam. Hogy a bátyja ne adhassa meg.
- Te akartad?”

Az olvasó elképzeli a párbeszéd szereplőit, a huncut, talpraesett leánykát, a mosolygó, meglepődött Antalt... Az író sokkal többet mondott el ebben a rövid párbeszédben, mint bármilyen magyarázó, mesélő mondatban. Ugyanezt a hangulatot, de már a vonzódását is megvalló Annát látjuk viszont az erdő melletti párbeszéd során, mikor kérdőre vonja Antalt, nem hiszi el, hogy nem tudott bátyja tervéről, s egyetlen „Nem” szóba sűrítve a legény tudtára adja, hogy nem menne szívesen János bátyja után, hanem... Mesteri, és stílusában is sokat mondó, feszültséggel teli két mondat: „Aztán egy rettenetes sikoltás, és még egy. Beleültették őket a nyársba...” Az olvasó hátán is végigfut a hideg, belesápad a két mondat rövid, de sokat mondó közlésébe... A harc, a csata szörnyűségeit sugallják az ilyen mondatok is: „És hiába lőtték az ágyúk a parasztok szekérvárát, hiába az íjászok, és hiábavaló volt a gyalog láncsások rohama, és a páncélos, nehéz huszárok is véresen torpantak vissza a vérrel nyitott résnél, ahol vasinges parasztokkal találták magukat szemben, akiknek a hosszú nyelvű láncos buzogánya ellen páncél és sisak nem védelmezett meg sem embert, sem lovat...”

Kós Károly néhány szóval állít elénk helyzeteket, teremt hangulatot, nyelvi gazdagsága ebben a regényében is megnyilvánul.

A szöveg verbális stílusú, bár sok a nominális elem is benne, az író függő beszédébe a szereplők egyenes beszédét szövi a szerző.

Málnási Ferenc

Dsida Jenő,
Erdély „nagy érzékenységű lírikusa”

Halálának 75. évfordulóján idézzük meg Dsida Jenő (1907–1938) életét és költészetét, akinek pályája a világirodalomban tipikusnak mondott lírai sorsokra (Puskin, Rimbaud, Petőfi) emlékeztet. A *Helikon* költői második nemzedékének tehetséges képviselője, Áprily Lajos nevezte „nagy érzékenységű lírikus”-nak. Az emlékező cikk mottójában szerepel a kolozsvári Házsongárdi temetőben nyugvó költő sírfelirata, amely összegezi emberi, költői magatartását. Dsida a szépség és az emberiség örök értékeit féltette a pusztulástól. Természetábrázolásában is nem a tájat mutatja, ez számára csak kiindulópont a lélek élményének a bemutatására, a szépség és a jószág iránti vágy kifejezésére.

A költő küldetéstudata a legművészebb, a legemberibb formában jelentkezik, legenda és személyes élmény ötvöződése nyomán a *Nagycsütörtök* című versében. Az alábbiakban ennek a versnek a szöveg-tanulmányi-stilisztikai elemzését adjuk.

A szöveg eredetiben kézzel írott, könyvben nyomtatott, megszokott nyomdai formájú, megszokott központozással, egyetlen szakasz, 21 sor, 10-11 szótagos lírai alkotás, költemény. A szöveg összefüggő egész, konkrét emberi helyzettel ragadja meg az olvasót: „Személyes vallomás, amely a súlyos történelmi gondokkal küzdő magányos erdélyi költő áldozatának keresztény értelmét és természetfeletti tartalmát világítja meg...” (Pomogáts Béla).

A szövegmondatok alá- és mellérendelő viszonyban állnak egymással, tartalmi és logikai kapcsolódással alkotják a költemény szövetét. A lírai személy jelenlétét a birtokos személyjeles (-ragos) főnevek mutatják: *testem, lelkem, szavára, homlokomról, arcomon*.

A költővel történeteket, a körülötte zajló eseményeket a személyragos igék mesélik el: késést *jelezték*, hat órát *üldögéltem*, mozdonyok *zörögtek*, sűrű füst *legyintett* arcul, borzalom *fogott el*, Péter, János, Jakab, Máté *aludtak*, csöppek *indultak*... *végigsurogtak* arcomon.

A költemény szövegében határozott névelős szavak: *a* fullatag sötétben, *a* kocsárdi állomáson, *a* lelkem, *az* ablakon, *a* sűrű füst mellett névelő nélküli főnevek (a Bibliából ismert apostolok nevei) az olvasó számára is ismerős székelykocsárdi állomás említése nyomán mintha mi is a költő mellett ülnénk a várakozók között, ezzel a nyelvi formával közelebb kerülünk a költő által átélt helyzethez, talán mi is átértük egyszer a kényszerű várakozást, a hasonló komor gondolatokat...

Jelentéstani elemként az ötszöri szóismétlés: *aludt* emelkedik ki, jelezve a költő magányosságát, egyedüllétét. Az *indult* szó ismétlése is jelentést hordoz: a költő haza indul/hazulról *indul*, nehéz lélekkel, törött testtel, mint aki titkos útnak *indult*, s amikor rádöbben mérhetetlen magányára, kövér cseppek *indultak* homlokáról, kiveri a veríték... Talán ekkor tudatosul az olvasóban is az, hogy a lírai én Krisztussal azonosul, az apostolok csak testben vannak mellette, s ide társul a szöveg címe is: Nagycsütörtök, a keresztre feszítés előtti nap... A vers variánsait vizsgálva Mózes Huba szerint az olvasó előtt megvilágosodik, hogy a költő a saját szenvedéseiről ír, az alapváltozatban saját szenvedései még konkrét helyhez és időhöz kötve jelennek meg, a későbbiekben viszont nyomon követhető a költő saját szenvedéseinek és a krisztusi szenvedéstörténeteinek elválaszthatatlan egybefonódása. Hozzátenném, hogy a költemény a kisebbségi értelmiség áldozatvállalásának értékét is hordozza.

Dsida szövege monológ, szövegköziség benne a Bibliából ismert, Krisztus és az apostolok története.

A költemény valóságos világképet rajzol meg, „a tárgyi világnak kettős síkja van: a hétköznapi kopár székelykocsárdi váróterem, ahol a költő számot vet magányával, és a keresztény hagyomány által megszentelt Olajfák hegye, ahol a krisztusi szenvedéstörténet első eseménye végbemegy...” (Pomogáts Béla). A költő kénytelen várakozni a vonatcsatlakozásra a kocsárdi állomáson, a székely körvasút átszállóhelyén, amelyet mindig úton levő, fáradt székelyek töltenek meg, várakozik, s a hideg éjszakában valami emberi szóra, közeledésre, együttérzésre vágyik, szeretett volna szót váltani jó, meghitt emberekkel, de... és itt vált át a képzelet világába, érzi, hogy magányos, mint a tanítványaitól cserbenhagyott Krisztus, s ebben a szorongató lelkiállapotban ismeri fel a virrasztó Krisztus magányának és gyötrődésének értelmét: az áldozat misztériumát. Ennek alapján alakít(hat) ki az olvasó is saját magának elfogadható vagy elutasító véleményt, társítva háttérismereteit.

A szöveg magyar nyelvű, mai, szépirodalmi alkotás.

Stílusa is szépirodalmi. A 19. sor utáni három pont a leírás végét, a részhatárt jelzi, mintha kifulladt volna a költő, s az olvasóra bízta a továbbiakat, csupán a következőkéről tudósít... A költemény hangutánzó szavai is a költő magányosságának bemutatásához, erősítéséhez járulnak hozzá: *fullatag* sötétben kell várakoznia, kint mozdonyok *zörögtek*, a füst arcul *legyinti*, mindezek nyomán *borzalom* fogja el a költőt, nyirkos, hideg az éjszaka is, s ilyen állapotban természetes, hogy arcán végigcsurogtak a verejték cseppei... Jó hangzású szót nem talál az olvasó a szövegben, csupa rossz hangzású szavak sorakoznak, és a költő mondanivalójához nem illettek volna a díszítő rímek, ezért is választotta a rímtelen formát...

Verselése: Testem törött volt és nehéz a lelkem...

_ _ / U _ / _ _ / U _ / U _ / _

A vers szavai szótári jelentésükben szerepelnek, de az egész szövegre ráépül az érzelmi-hangulati többletjelentés (konnotáció), ezt szolgálja a szóhalmaz is: *törött* volt és *nehéz* a lelkem, *nyirkos* éj volt és *hideg sötét* volt. Társul hozzájuk néhány összetett szó: *váróterem*, *nagycsütörtök*, *denevérszárnny*, *végigcsurogtak*. A történetet kifejező igék: *nem volt* csat-

lakozás, *törött volt*, borzalom *fogott el*, *éj volt*, *végigcsurogtak*, a költő tehetetlen állapotát fejezik ki, s ezt a cselekvést jelentő igék is csak megerősítik: késést *jelezték*, *üldögéltem*, *gyűröttek*, *legyintett*, *körülnéztem*. A szövegbe válogatott melléknevek (+főnevek): *fullatag* sötét, *titkos* út, *sűrű* füst, *roppant* denevérszárny, *tomp*a borzalom, *állati* félelem, *nyirkos* éj, *kövér* cseppek, *gyűrött* arc... is a megjelenítésnek hatásos eszközei, egytől-egyig negatív, embertelen, kellemetlen képeket sugallnak. A versben öt névszói állítmány mellett több igei állítmány szerepel, így sikerül a nyugalmi, várakozó állapotot mozgalmassá tenni, feszültséggel megtölteni.

A költemény szóképei, nyelvi képei is komorak, fenyegetőek: az egyetlen hasonlattal párosult megszemélyesítés — *a sűrű füst, mint roppant denevérszárny arcul legyintett* — nem kellemes, hanem egyenesen következik a költő magányosságából, akit a várakozás meggyötört, a körülötte lévő világ is bánt, természetes, hogy tompa fájdalom fogja el.

A szövegmondatok közül kiemelkedik a 18. és a 19. sorban öt tőmondat: *Péter aludt, János aludt, Jakab / aludt, Máté aludt és mind aludtak...*, az állítmányok hangsúlyosak, ismétlődnek, s ez még inkább rájuk irányítja a figyelmet, s a *mind* általános érvényűvé avatja a megállapítást. Itt emelkedik a krisztusi szenvedés magaslatára a költői vallomás, s ezt a feszültséget az utolsó két sor még tovább fokozza: „Kövér cseppek indultak homlokomról / s végigcsurogtak gyűrött arcomon.” A *kövér cseppek* fókuszba emelése révén a költő a krisztusi szenvedést, de a megváltás hitét is magukban hordozza — olvashatjuk Kabán Annamária—Mózes Huba: *Vers és lélek. Dsida Jenő és költészete* (Bíbor Kiadó, Miskolc, 2007. 53.) című kötetében.

Ellentétes szerkezetet fedezhetünk fel: az 1-19. sorokban, megjelenített kényszerű várakozás, magány, a külső világ közönye, az állati félelem egyenes következménye a 20-21. sorban bekövetkező verejtékezés, az emberi szervezet önkéntelen reagálása. A költő vallomása többször is soráthajlással (enjambement) csordul túl a sorok határán, kijelentő, de felkiáltó értelmű, érzelmmel teli mondatokkal...

Dsida Jenő verse verbális stílusú, a költő egyenes beszéde. A *Nagygyűlörtök* titka egyszerűségében rejlik. Ennek a versnek az értékszerkezetté válásában nem a szóképek játsszák az elsődleges szerepet, hanem a szavak mondatbeli elrendezése. A költemény egészét metaforának tekinthetjük, amelyben az egyéni szenvedés és a krisztusi szenvedés egymásba játszása valósul meg (Kabán Annamária—Mózes Huba).

„Az erdélyi magyar irodalom játékos anygala ezzel a verssel lépte át a férfikor küszöbét, érkezett el maga is a hitvalló-költők közé, hogy áldozatos küldetésének természet- és történelemfeletti távlatát mutassa meg” — írja jeles irodalomtörténészünk, Pomogáts Béla.

Szakirodalom

Kabán Annamária—Mózes Huba: *Textus és intertextus*. Szövegek világa a Dsida Jenő-i szövegvilágban. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2009; *Ó, műzsa, tedd, mi istened parancsa. Dsida-versek és fordítások szövegépítése*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2011; *Vers és lélek. Dsida Jenő és költészete*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2007; Pomogáts Béla: *Magyar irodalom Erdélyben (1918–1944)*. Pallas-Akadémia Könyvkiadó. Csíkszereda, 2008.

Fülöp Lajos

A nyelvi humorról

A nyelvi humor a felhasznált hangtani, helyesírási, nyelvtani és szóképzéltani eszközökben, stilisztikai és verstani formákban, szerkesztési lehetőségekben és a nyelvi alapú viccekben megnyilvánuló nevetségesség. Bár a nyelvben önmagában is vannak komikus szavak és fordulatok, a nyelvi humor a helyes és helytelen, a szokásos és szokatlan, a szabályos és szabálytalan ellentétén alapul, s mint ilyen, kontrasztjelenségként értelmezhető.

A *komikum* elég összetett és néhány vonatkozásban még tisztázatlan kérdés. Általában két jelentősebb fajtája ismeretes: a *humor* és a *szatíra*. Jelentkezhet a *mindennapi életben* (arcjáték, társalgás, viselkedés stb.) és a *művészetekben* (irodalom, képzőművészet, zene stb.). *Hordozó anyaga* is különféle lehet: papír, festék, bronz, zenei hang stb., nem utolsósorban pedig a nyelv (beszéd és írás).

Komikum, humor és szatíra

A komikum — Balassa József meghatározása szerint — „vidámságot, nevettető hatást keltő elem az irodalomban, a művészetben és az életben”. Magyarázata a görög *kómosz* ’ünnep, tivornya’ szó alapján: ’nevetségesség’. A művészetben főként a komédia (vígjáték) alapjául szolgál. Mint életjelenség fellelhető a valóságban (elsősorban a természetben és a társadalomban), ábrázolása pedig humoros vagy szatirikus formában történik. Sajátos természete és hatása kifejeződik a műfajokban is, különösen a szépirodalomban, ilyen az *anekdota* (közismert személyről szóló rövid, csattanós, vidám történet), *bohózat* (helyzetkomikumon alapuló rövid vígjáték), *humoreszke* (humoros, könnyed, rövid elbeszélés), *paródia* (irodalmi mű, stílus, műfaj stb. tréfás, torzító utánzata). De ideszámít a *helyzetkomikum* és a *jellemkomikum* is, ha pedig valamilyen komikus jelenségben a tragikum elemei is jelen vannak, *tragikomikus ábrázolásról* beszélünk. Általában valamilyen belső el-lentmondás (látszat és valóság, jelenség és lényeg, ésszerűség és ésszerűtlenség el-lentéte stb.) lelepleződéseként jön létre, eredetét tekintve tehát kontrasztjelenség.

A *humor* eredeti jelentése a latinban: ’nedv’. (A korai orvostudomány ugyanis azt tanította, hogy az ember kedélyállapota a test nedveitől függ.) A komikum ábrázolásának egyik fajtája, és a bírálat fokának a visszafogottsága különbözteti meg a szatírától. Tárgyául nem annyira a társadalmi visszasságok, mint inkább az egyes emberi fogyatékoságok szolgálnak, és az ábrázolás ezeket teszi nevetség-

gessé. Jóval összetettebb, változatosabb a szatíránál: derű és szomorúság, elégikus hangulat és harsány jókedv, megbocsátás és kinevetés keverednek benne.

Az újkori irodalomban jelentkezik először, nálunk *Arany János*, *Jókai Mór*, *Mikszáth Kálmán*, *Tamási Áron*, *Weöres Sándor* stb. a klasszikus képviselői; a modernebb, polgári változatnak pedig (melyre a szatirikus és a bohózati elemek keveredése jellemző) *Karinthy Frigyes* az utolérhetetlen mestere.

A *szatíra* olyan ábrázolási mód, amely minden műfajcsoportban, tehát a lírában, az epikában és a drámában egyaránt fellelhető. Magyarozatában eltérnek egymástól a vélemények, egyesek a görög *szatürosz* 'szatír', mások a latin *satura* 'gyömölcstötl' szóból eredeztetik. A komikus ábrázolás legélesebb fajtája a főlényes és a maró gúny, az egyértelmű elutasítás, amely olykor *szarkazmussá* (ostorozó kiritikává) válik. A *nyílt gúny* mellett gyakran alkalmazza az *íróniát* (rejtett gúnyt) is: ebben a lekicsinylés látszatra a dicséretben, a magasztalásban jelentkezik. A túlzásban, az arányok megváltoztatásában néha a torzítást használja, és az ábrázolás ilyenkor *groteszkké* (a nevetségest az ijesztővel egyesítő furcsa, torz jelenséggé) válik. Az eljárás kifejezetten közösségi jellegű, a hibákat, visszasságokat a társadalom nézőpontjából ítéli meg. Amikor az író nem a társadalmat, hanem más alkotók műveit bírálja, *paródia* (tréfás, torzító utánzat) jön létre. Ennek ellentéte a *travesztia* (komoly irodalmi alkotásnak komikus formában való átköltése). Az ábrázolásmód kedvelt műfajai: az *állatmesék* (emberi tulajdonságokkal felruházott állatokról szóló tanító mesék), a *fabulák* (tanító célzatú mesék), az *epigramma* (disztichonban írt, rövid, csattanós költemény) és a *szatirikus komédia* (egyértelmű elutasítást tartalmazó vígjáték).

Hangtani és helyesírási példák

A hangzó nyelv különösen alkalmas érzelmi és hangulati, így a humoros árnyalatok kifejezésére is. A beszéd szokványos (azaz köznyelvi, irodalmi nyelvi) hangalakjának a stilisztikai szándékkal történő módosítása (mint amilyen a *kifejező hangváltoztatás*) erős kontraszthatást vált ki.

Néhány példa: „Az illetőnek megfelelő a társaihoz való *iszonya*.” A kezdő mássalhangzó elhagyása — váratlan fordulattal — jelentésváltozást eredményez. Vagy: „Mindent *Pele!*” — ezzel a címmel hívta fel a figyelmet egy újságcikk az ismert labdarúgóra a szó eleji mássalhangzó felcserélésével.

A *hangtani ferdítés*, *torzítás*, az *idegenszerű kiejtés* is kelthet komikus hatást. *Csokonai* Cultura című vígjátékából való ez a „németes” magyarsággal megformált mondat: „...az picsiletes ember az nem szereti dohánfist, ... a szoba pides mint pokol, ... pökni mintég mint a kóla...” Egy másik vígjátékában, a Gerson du Malheureux-ben *Csokonai* a korabeli cigányos kiejtést mutatja be: „Merre van azs a francsia? ... A hun van la! ... Ides tiszteles tekintetes nagyságos miltóságos uram! miltóztassék a miltuságos úrhoz sítálni.”

Az arisztokrácia beszédére pedig a *racsolás* volt jellemző. A következő mondat Nagy Lajos egyik novellájából való: „... számításba veszi ön az anyagi kövülményeit, hogy gazdag embev volt-e vagy szegény övdög?”

De idézhetjük Karinthy nyelvi játékaik közül a *halandzsát* is, amely vagy egy korstílus jellegzetességeit adja vissza, vagy a kérdéses nyelv hangzását utánozza. Ilyen a kuruc versek modorában írott Doborza:

„Huj, koszmabég, huj, kerekil!
Vatykos csuhászok verekil!
Dengelegil...”

A vers refrénje így hangzik: „Ne mánd, ne mánd a vereszt!”

Az előbbihez hasonló a Fajdala című — „franciás” mintára alkotott — *nyelvtánczás*:

„A pő, ha engemély, kimár —
De mindeggy, ha vildagár...
... mert engemély minder bagúl,
Mint vélgaban a bégahúr!...”

Az eljárást Karinthy a következőképpen jellemzi: „...a halandzsa a világ legtisztább nyelve, mely csak szavakat ismer, s a beszélő vagy hallgató tetszésére bízza, mit gondoljon, s mit értsen a szó mögött!”

A halandzsával rokon az úgynvezett *makaróni nyelv*, amely idegen nyelveket utánoz tréfából, mint pl. *bolondéria*, *gyengus*, *alapice*, *of potyóresz* stb. Ilyen keverékszókat alkotott Petőfi is az Aranyhoz szóló „angolos” magyarsággal írott levelében: „My dear Dzszenkó! Áj em itthagying Debrecent... Tiszteling and csókoling.”

A *madárnyelv* úgy jön létre, hogy az egyes szavakat szótagokra tagoljuk, és minden szótag elé betoldunk egy újabb szótagot: Pl.: ’Tudsz így beszélni?’ Madárnyelven: *Tuvudsz ivígy beveszévélnívi? Vagy* másik változatban: *Turgudsz irgígy bergeszérgélnirgi?*

Ugyancsak közismert tréfás hangkombináció az *eszperente*. Ez pedig különböző fogalmaknak az *e* magánhangzós megformálását jelenti: Pl. ’alkohol’ = szesz cseppek egy kehelyben. Lehetséges ö-vel alkotott változata is. Ilyen pl. *Édes Gergely* verssora: „Öt török öt görögöt dögönyöz fölözött örömök közt.”

A hallható nyelv mellett a látható nyelvnek, az írásképnak és a helyesírásnak is van érzelmi, hangulati velejárója. A *helyesírási vétségek* humora különösen szembe-tűnő és hatásos. Lássunk rá egy részletet Leacock könyvének a Karinthy-féle átdolgozásából: „Ohh Istenem — én ojan boldog vagyok — enyi Torta! A Janika famíliájában nincs ilyen szép lakodalom, mint nálunk! Eszt be kel neki látni.

Holnap lesz asz a naty Nap, amikor az eskövő történ. Most hamar lefexek, hogy korán tугyak felkellni.”

Persze nemcsak az Egy komisz kölök naplójában olvashatók ilyen szövegek, hanem gyakoriak az újsághirdetésekből is. Pl.: „Magnetophonok és tartozékai, magnetophon-szalag, diktaphonok.” Ehhez a következő újságírói megjegyzés kapcsolódik: „További inphormációk nyilván telephonon kaphatók...”

Az Édes Anyanyelvünk című nyelvűvelő folyóirat számtalan példát közölt már eddig is a helyesírási hibák köréből. Ilyen pl. a *különírás egybeírás helyett*:

„Mit tanultak meg a legnehezebben? Ahejesírást.” Vagy: a *vadvendéglő* felirat helyett *vad vendéglő* olvasható egy cégtáblán. Találkozhatunk rosszul írt idegen szavakkal, nevekkal is. Pl. *Shakspeare*, illetőleg ugyancsak bolti feliratként: *Vacu*.

Szótani jelenségek, szójátékok

A szavak többértelműsége, azonos alakúsága és hangulati értéke fontos forrása a hatásos stílusnak. Nyelvünkben gyakoriak a szójátékok, nemcsak a társalgási nyelvben, hanem valamennyi stílusrétegben is. Szokatlanság és szabálytalanság jellemző rájuk; stílusárnyalat szempontjából pedig igen változatosak.

Humoros szóalkotási módok: A nyelvújítás idején az orvosi szaknyelv megteremtésében jelentős szerepe volt *Bugát Pálnak* (1793–1865). Természettudományi Szóhalmaza (1843) után azonban a Szócsintan (1857) már elhibázott alkotás. Szóalkotási módszerére jellemző pl., hogy összevon szótagokat: *Szócsintan* < *szókat csinálni tanít*, *korgór* < *korgó kór* ('kolera'), *neheslés* < *nem helyeslés* ('helytelenítés'); közmondásból összevonással egyszerű szót alkot: *bordong* < üres *bordó* jobban *kong* ('vacuum'); kettőzéssel fokoz: *emember* 'tanult ember'; ragos szavakat képzővel lát el: *fátulít* 'erdőt irt' stb.

Így nem is csodálkozhatunk, ha *Jókai* — Pesti Nagy Tükör című vicclapjában — kedvelt figurájával, *Kakas Mártonnal* ilyen hangvételű levelet küldet a Szócsintan szerzőjének: „Ármagos telfej uram! Pofpírral észleltem, hogy amit eddig írtam, azt mindenki megérté; mántul rudirnyam legyen a Szó-Csin-Tan s ha talán lesz is oly ködarcos kétbár, ki szájhúz és vicsfog hegykölt tanainkon, szűfűtse bordaljunkat a léthorg, hogy száz földgöbkör után majd eljönnek a cseremisiz és csuvasz kutatórok, s meglepve írlepedőink, azt mondják: ezek a mi tolltolóink voltak! — Addig is kezemezve maradtam Ármagos telfej uramnak bókados kefe-késze: Tyúkapjafi Márton.”

Ugyancsak szokatlan szóalkotási mód *Karinthy* Mindenre képes Brehm-jéből az alábbi *kontamináció* (szóvegyülés)-sorozat: éhes bálna-*zabálna*, félénk puli = *lapuli*, rosszkedvű cethal = *ecethal*, skót gorilla = *zsgorilla*, becsapott liba = *libalek*, búcsúzó pávián = *pápávián*, öreg boa = *oboa*, vádaskodó holló = *keholló*, pucér természet = *termesztelen*, vidám dogg = *boldogg* stb.

A következő *Karinthy*-idézetben a humor alapja a *konkrét* és az *elvont jelentés szembenállása*: „A mohácsi vész után Buda százötven évig a törökök kezeiben

volt, ami, tekintve, hogy a törökök ritkán mossák a kezüket, ma is nagyon meglátszik a városon.”

Az alábbi humoros közlések forrása a *szótári*, a *nyelvtani* és a *kiejtésbeli azonos alakúság*: *Baján van* (bajban van). *Miért nyúl a nyúl?* (amit el nem ér). Arany János feljegyzéséből: *Hagyma lesz holnap is* (hagyj ma, lesz holnap is). *Nem hal a cigány a vízbe* (hanem cigány).

A szavak hangzásbeli hasonlóságán alapul a *népetimológia* (népi szószármaztatás) is: *feneroszpora* < perenospora, *úrlap* < urlaub, *Herkópáter* < Herrgottvater.

Különösen nehéz a *homonimák fordítása*: elferdítésük ugyanis *lejtérjakabokat* (félreértéseket) eredményez. Az elnevezés a németből származik. Agai Adolf ugyanis a Magyar Sajtó 1863. okt. 13-i tárcarovatában a *Jakobs Leiter* kifejezést 'Leiter Jakob'-nak fordította e helyett: 'Jakob létrája'.

Karinthtól ered az a szójáték, amelyben a komikum forrása *paronima* (hasonló hangzású szó): „Ez a kalifa nagyon szeretett ismeretlenül sétálni Bagdad utcáin. Egy este, amint így *bagdagott* hazafelé, egy utcasarkon egy vén piláfárust pillantott meg.”

Karinty érezhetően játszik a nyelvvel, különösképpen a szavakkal. Mit is mondott erről az író? „Én bevallom, hogy én minden szót, ami eszméletembe kerül, mielőtt felhasználnám, előbb megszagolom, feldobom, leejtem, kifordítom — játszom vele, mint macska az egérrel, csak azután kapom be... Mert nekem a szó, azonkívül amit jelent, érzéki gyönyörűség is, külön, önálló életű zengése a nyelvnek, szájnak, fognak, toroknak...”

És valóban: szinte minden második vicc valamilyen szójátékon alapul (még a favicc is). Pl.: „Két téglá beszélget a sötét pincében. — Maga fél? — kérdezi az egyik a másiktól. — Nem — feleli az —, én egész vagyok.”

Igen gyakori a *névkomikum* is az irodalomban (amikor az író már a névadással felnagyítja, kiemeli szereplőjének egyik jellemző tulajdonságát). Ezek a *beszélő nevek* legtöbbször a komikus műfajokban jelentkeznek. (Hasonlítanak az ún. *ragadványnevek*hez.) Bennük a *névhangulat* legtöbbször a szó hangalakjához fűződik, s bár a névnek általában nincs jelentése, mégis kapcsolódik hozzá valami érzelmi elem (ritkaság, régiesség, különlegesség, motiváltság, családnév és utónév össze nem illése stb.). Ilyenek: *Serteperti*, *Tökekölöpi* (Csokonai), *Mokány*, *Szélházy* (Kisfaludy K.), *Ciffrá*, *Nyúzó* (Eötvös), *Balga*, *Ledér* (Vörösmarty), *Fejenagy*, *Harangláb* (Petőfi), *Akaszó*, *Deges* (Arany), *Vidéki Jötty*, *Madame Doremifászkodászidó* (Karinthy), *Piszkos Fred*, *Buzgó Mócsing* (Rejtő J.) *Paprikás Oszkár*, *Sámán Ubul* (Moldova Gy.) stb.

A szó *köznyelvi* és *rétegnyelvi jelentésének különbsége* is lehet humorforrás. A mai ifjúsági nyelvben számtalan példát találunk erre: *sulesz*, *sulkó*, *fogda*, *tancsi*, *zárka* = iskola, *agytröszt*, *észgyár* = okos, *kipecáz*, *kihorgász* = felettet, *visszatapsolták* = megbukott, *csőtörés van a trombitájában* = náthás stb.

Anekdótán alapuló *szóvicc*: „Pais Dezső professzor egy gyenge felkészültségű hallgatót vizsgáztat nyelvészetből.

— Ki a magyarországi finnugor nyelvtudomány legnagyobb alakja? — kérdezi.

— Budenz — feleli a fiú.

— Helyes. És mi a keresztnéve?

— Ulrik. Budenz Ulrik.

— Nos, akkor ön meg a Stüssi vadász.”

Humor a mondatépítésben

Karinthy Frigyes — a humorkeltés hangtani és szótani jelenségei mellett — mesterien alkalmazta a *mondatkomikum* különféle lehetőségeit is műveiben.

Mondatalakotás szempontjából humoros hatást kelthet pl. az *összeférhetetlen jelentésű szókapcsolatok társítása*. Karinthy különösen kedvelte ezt a szerkesztésmódot: „...azt álmodtam, hogy két macska voltam, és játszottam egymással...” stb.

Találunk példát nála az *azonos jelentésű, mondatrészek balmozása komikumára* is: „Tekintetes Törvényszék! Tisztelt Társadalom! Kedves Málcsi Néni! Milike, drága! Nyájas olvasó! Most hát...”

Ennek fordítottja az *ellentétes jelentésű szavak balmozása*: „És aztán elváltak bágyadtan, felvillanyozva, lesújtva. Magasan, alacsonyan, fönt, lent, össze-vissza, előre-hátra.”

Komikus hatású lehet a *töltelésszavak használata*: „Hatezer méter magas *izék* meredeznek erre meg amarra. A hogyishíjjákok zúgtak és zizzegtek és nyöszörögve zurrogtak.”

Humort kelthet az *átvitt jelentés eredeti jelentésben való értelmezése* is: „Hacsek lába: Nem tudok elaludni, két hete nem hunytam le a tyúkszememet.”

Nemcsak az egyes mondatoknak, hanem a mondat soroknak is vannak humoros esetei. Ilyen pl. a *tömörítés részletesebb kifejtés helyett*: „Ember tragédiája. Mr. Madách. Házaspárt lopás gyanúja miatt kilakoltatnak, rossz körülmények közt álmodoznak a jövőjükéről, míg végre az asszony anyának érzi magát, elhatározzák, hogy nem törődve semmivel, dolgozni fognak.”

Ugyancsak humorforrás lehet az *összefüggéstelen mondatok balmozása*. Karinthy *Szép Ernőt* parodizálva ilyen mondatokat alkotott: „Én legyek neked a minden és a kabátgomb, és te legyél nekem az én zokogásom és a mosdótálba lehelt sóhajom...” stb.

A *gondolatkihagyás komikumát* Rejtő Jenőnél figyelhetjük meg: „Én is találkoztam a kapitánysapkás Warinsszal a fedélzeten, és szembenéztem vele. Ő pisztolyt rántott, én kést. Azután meghalt.” (Piszkos Fred, a kapitány.)

A mondat szerkesztés komikumára számos példát találunk *népnyelvi szövegekben* is. Ilyenek többek között az úgynevezett *falucsúfolók (rátótiádák)*. Pl.: „Ködmönköszörülő rédeiek. Egy rédei embert lagziba hívtak, de nem akart elmenni, mert zsíros

volt a ködmöne. Fogta, megköszörülte. Azóta mondják: — Miért még Rédére, tán ködmönt köszörülni?"; „*Pendelyszegő solymosiak*. Az egyszeri solymosi ember a padláson szalonna helyett a felesége kiterített pendelét szegte meg, amely megkeményedett a nagy hidegben.”; „*Szilvaverő pataiak*. A pataiak addig verték a szilvát, amíg megkékült.” Stb.

De bőségesen lehetne idézni a népi szólások, közmondások, babonák, találós kérdések, mondókák, mesék, adomák stb. gazdag tárházából is.

Játék a rímekkel

A vers különleges szabályoknak alávetett, kötött előadásmód. A prózától a ritmus mellett főként a rím (a verssorok végének szabályos összecsengése) különbözteti meg. A költő általában szabályos szóalakokat használ rímelésre, *a játszói rímferdítés* viszont a nyelvi humornak sajátos eszköze. Ilyenek pl. a *kancsalrímek*, a *kecskerímek* és a *kínrímek*.

A *kancsalrímekre* a mássalhangzók egyezése, és a magánhangzók eltérése jellemző (pl. *elém-álom*, *keres-káros*, *rétek-rátok* stb.).

A *kecskerímek* magyarázata *Karinthtól* származik: az első két sor utolsó két szava úgy rímel a második sor két utolsó szavára, hogy a két szó kezdőbetűje felcserélődik (pl. *kaján halász — haján kalász* stb.).

A *kínrímek* viszont — *Hegedűs Géza* értelmezésében — túlságosan is szabályosak, már-már szójátéknak számítanak (pl. *Márta másé — már Tamásé*). Ki ne ismerné az alábbi sorokat:

„Szemben a nagy teátrummal
Rendelt egy úr teát rummal.
De mire a tea kész lett.
Eltörött a teakészlet.” Stb.

A jelenség a hangalakok véletlen egybeesésén, a szavak furcsa (és tágabban értelmezett) azonosalakúságán alapul.

Néhány példa *Karinty* sajátos kínrímeiből.

Hehtelen ragozás folytán:

„Plútó e torzót márványból *szoborta*...
Mint ferde torta és megint retorta.”
„De jó volna, de jó volna,
Ha én kicsi *fiú volna*.”

Szóalak elferdítése révén:

„Sose írna, sohse írna,
Télen nyáron *csilingelna*.”

Alliterációs kénrímek alkotása:

„Nyersej nyőleg a Nyugatnál nyelentek nyeg.”

Alaki egyezés, jelentéstani összeférhetetlenség:

„Találkoztak A *halál szolgája*
És a *halász Olgája*.
Összenéztek: *Alászolgája*.”

A költői játékosságnak különösen nagy mestere volt *Weöres Sándor*. Puha, forró hangok című versében az egyes hangok hangulati értékére, „jelentés”-ére irányítja a figyelmet, s mintegy új nyelvet alkot:

„Ange ambam ulanojje
balanga janegol
mo hitula e mante
u kuaháj imanau.”

Vagy furcsa nyelvtörő játék a Szajkó című költeménye:

„tanárikari karika
papíripari paripa
karika tanárikara
paripa papíripara...”

Ismerünk groteszk humorú sírverseket is. Ilyenek pl. *Lukácsy András* gyűjteményéből az alábbiak: „Itt nyugszik Tóth Márta / A feleségem / Jó már neki / Hát még nekem” (Tolcsva). Vagy: „Itt nyugszik a tarhás Berda, / Isten veled ser-tésborda.”

Gyakoriak a költő-/íróársat parodizáló alkotások is. *Szalay Károly* pl. *Juhász Ferenc*-paródiájában így tűzi tollhegyre a költő jellegzetes címadását és szóalkotási módját:

„Szárnyas szarvas csikó szerelem-éneke négyhangra, bélhúron pengetve, sípcsonton rugdosva és altesten ütögetve a kedveshez.”

„Orgona-korallon zenélek, csillós bolygólárva, árván enyészek
Ostoros moszatok űzte, tengeri csikó-lélek, én csak érted élek.”

Irodalom

- Benedek Marcell*: 1963–65. Magyar Irodalmi Lexikon I-II-III. Bp. (szerk.)
Békés István: 1996. Legújabb magyar anekdotakincs. Bp.
Fábián Pál—Szathmári István—Terestyéni Ferenc: 1958. A magyar stilisztika vázlata. Bp.
Grétsy László: 1974. Anyanyelvünk játéka. Bp.
Levendel Júlia: 1979. Így élt Karinthy Frigyes. Bp.
Nagy Ferenc: 1968. A nyelvi humor főbb típusai. Nyr. 1968. 10-22. 1970. Esztétikai értéktétele, nyelv és komikum. Nyr. 1970. 159-65.
Rónai Béla—Kerekes László: 1974. Nyelvművelő és beszédtechnika. Bp.
Szalay Károly: 1963. Szatíra és humor. Bp.
Szathmári István: 1961. A magyar stilisztika útja. Bp.
Szekér Endre: 1988. Hagyomány és újítás mai költői nyelvünkben. Bp.
Szende Aladár: 1972. Anyanyelvünk a középiskolában. Bp.
Szigeti József—Zoltai Dénes: 1969. Esztétikai Kislexikon. Bp.
Szilágyi Ferenc: 1978. A magyar szó költészete. Bp.
Tóth Béla: 1986. A magyar anekdotakincs. Bp. (Szerk. Szalay Károly).
Zolnai Béla: 1964. Nyelv- és hangulat. Bp.
-
-

Málnási Ferenc

Erdélyi anyanyelvoktatás — irodalmunk tükrében

XV.

**Anyanyelvoktatásunk a Habsburg-birodalomban (1713–1830),
a reformkorban, a forradalom és szabadságharc korában (1830–1849),
a Habsburg önkényuralom idején (1849–1867)
az anyaországi oktatási rendszerbe tagoltan**

XI.

Az iskolák helyzete

Erdélyben nem azonos szintről indult neki a polgári korszaknak a három erdélyi nemzet iskolahálózata. Más volt a történeti örökség, más az egyes társadalmak gazdasági ereje, s más a kultúrával szembeni népi magatartás. Mindezekhez a különbségekhez a mindenkor államhatalom is hozzáadta a maga jelentős módosító erejét. Korszakunk kezdetén az iskolák teljesen az egyházak kezében voltak, s ebben döntő változás jó fél század alatt sem következett be.

Az erdélyi iskolák összesítő történetének megírása a jövő feladata, további kutatások eredménye, hiszen nagyon kevés adatunk van a tanintézetek számáról, tanáraikról, bár elég sok iskolai *Értesítő* hever itt-ott könyvtárainkban, levéltárainkban. Az eddig feltárt adatok szerint 1850 előtt Erdélyben Wesselényi Miklós, Szász Károly, Medgyes Lajos munkássága nyomán megnyílnak az első erdélyi óvodák, Kolozsvár, Temesvár, Arad gyárnegyedeiben, a Székelyföldön pedig a marosszéki Makfalván, Mezőbándon, Mezőmadarason és Kibéden (Szabó K. Attila, 2004. 102.). Ezek az anyanyelvoktatás csíráiként anyanyelvű iskolák magjait növelve keltek ki, növekedtek... Az eddigi iskolatörténeti kutatások alapján Marosszék 90 falujában 1152 (1557–1848), Kalotaszeg 34 falujában pedig 192 tanítónak a neve ismert (1466–1848). (Szabó K. Attila, 2004. 102.) 1851-ben a 2146 erdélyi iskolából 949 volt magyar (742 román és 455 szász), 1869-ben 2654 iskolából 866 volt magyar, 1436 román, 273 szász, a többi vegyes tannyelvű. Az akkori 113 ezer tanköteles magyar gyermekből csak 47 ezren jártak iskolába, azoknak is talán csupán a fele az egész tanévben, miközben a szász gyerekeknek már közel 80 %-a látogatta az iskolát. A szülők tekintélyes része — különösen

faluhelyen — félig-meddig ellenségesen tekintett az oktatóra... (Köpeczi Béla szerk. 1993. 514.)

Az általános elmaradottság mellett erdélyi sajátosság volt a magyarságon belüli *sokfelekezeti oktatás*. A leginkább iskolabarát felekezetnek az unitáriusokat tekintették. Ott volt a legjobb a beiskolázottak aránya, utána a reformátusok következtek, majd a katolikusok. A népiskolai oktatás színvonala tájegységenként, iskolánként különbözött. A magasabb iskolákban szintén, de a megindult fejlődési folyamatot csupán akadályozni lehetett, Vörösmarty Mihály, Arany János, Petőfi Sándor irodalmi alkotásai bekerülve az anyanyelvoktatásunk áramkörébe, harmonikusan kapcsolódott egybe a népi nyelv és a „fentebb stíl” egy modern magyar irodalmi és köznyelvben. A reformkor nemzedéke a nemzetet nyelvi és kulturális közösségnek látta, amelynek tagjai között nem a származás tesz különbséget, hanem a hazaszeretet, a hazáért való munkálkodás igénye és képessége. Petőfi még ezen is túlment, szemében az igazi magyarság képviselői a vidék egyszerű, romlatlan fiai lettek. Akikkel vándorútjain találkozott, beszélgetett, akiknek véleményét, meglátásait visszaadta verseiben, s akik oly szívesen fogadták, olvasták verseit. A forradalmi erők, a márciusi fiatalok a társadalom alapjának jelentős kiszélesítésével az *irodalom is demokratizálódott*. Petőfi Sándor és Arany János a nép képviselőiként a népet szólaltatták meg, *a népnek szóló irodalom létrehozásáért küzdöttek*.

Arany János

Petőfi Sándor mellett az egyik legnagyobb magyar költőnk Arany János (1817–1882), akiről Szerb Antal azt írta: „Minden szál hozzá vezetett, és minden szál hozzá vezet, a magyar szellemi életnek ő a kisugárzási pontja” (Szerb Antal, 1935. 303.). Anyanyelvünk apostola, hiszen három-négyéves korában édesapja, „aki értelmes, írástudó parasztember volt, hamuba írt betűkön megtaníta olvasni”. A szülőváros öregjei arról is tudnak, hogy mihelyt odanőtt a gyermek, édesanyja már magával vitte a templomba, ettől kezdve a templomba járó gyermek számára az Isten házában hallottakat, tanultakat szerencsésen kiegészítette az otthon légköre. *Önéletrajzában* erről maga vall a költő: „öreg szüleim... rendkívül vallásosak lévén, e hajlam reám korán átragadt: az ének és szentírás vonzóbb lettek első tápja gyöngye lelkemnek, s a bogárhátú viskó szentegyház vala, hol fülem soha egy trágár szót nem hallott...” Amikor Janika hatesztendő, édesanyjától megkapja az első rövid inget, a bő gatyát és a lajbit. A templomban feloson a karzatra, ahol az iskolások tanyáznak, s amikor éneklésre kerül a sor, ő is buzgón fújja a zsoltárt a többivel. Csere József tanító felfigyel az iskolába még nem járó, de már olvasó apróságra, s bemutatja Szabó Károly rektor uramnak. Csodálkozásuk még inkább fokozódik, amikor nem csak a betűk kitűnő ismeretéről tesz tanúbizonyságot a barna hajú fiúcska, de a Miatyánkot és a Hiszekegyet is hibátlanul fölmondja — mégpedig latinul. Nyolcéves lehetett, amikor édesapja a

szalontai őszi vásárban ponyváról megveszi neki az igen szükséges latin—magyar szótárt. A fedőlap belső oldalára — afféle ex librisként — írja a következő versikét: „Ha akarod tudni, / Ez a könyv kié legyen, / Az Arany Jánosé, / Ki sokáig éljen.” Tizenkét éves korából maradt reánk a következő, amelyet kedves mestere, Dévai Bálint tanítóhoz intézett: „Kívánom, hivatalának / Ízes gyümölcsét vegye, / És ne a búnak, bánatnak / Keserű tejét egye. / Zafír kövek ragyogjanak / Maga s párja karjain, / Piros rózsák fakadjanak / Lábok minden nyomain.”

Nem csoda, hogy az iskolában végig eminens, kitűnő tanuló, és a nehézfejúek oktatásában mindig számíthatnak rá, nyolcadikos korában — anyagi helyzetén könnyítendő —, *segédtanító*, „*praeceptor*”, corrector (az iskolaigazgató, a rektor helyettese), a magyar és a latin grammatika osztályainak tanítója, házitanító. Tíz osztályt végezett szülővárosában, annyit, amennyit csak lehet. Tudásvágya arra sarkallta, hogy ne elégedjék meg a szalontai scholában szerzett ismeretekkel, Debrecenben, a kálvinisták híres kollégiumában folytatja tanulmányait, majd Nagykőrösön a Református Kollégium magyar és latin tanára (Dánielisz Endre, 1992. 4. 2.).

Arany maga is írt tankönyveket, „*szeptani jegyzeteket*”. Tolnai Lajos (1837–1902), egykori tanítványa szerint: „Nem beszélt, nem magyarázott feleslegesen, semmi népszerűséget nem hajhászott... Mégis lestük, és boldogok voltunk, amikor az ő órája következett.”

Amikor a *Kisfaludy Társaság* pályázatán első díjat nyert elbeszélő költeménye, a *Toldi* (1847), Petőfi Sándor verset és levelet írt az akkor még ismeretlen költőnek: *Arany Jánosnak* (1847): „Toldi írójához elküldöm lelkemet / Meleg kézfogásra, forró ölelésre”... / Olvastam költőtárs, olvastam művedet, / S nagy az én szívemnek ő gyönyörűsége... / Ki és mi vagy? Hogy így tűzokádó gyanánt / Tenger mélységéből egyszerre bukkansz ki?”

Nem késett a válasz: „S mi vagyok én, kérded. Egy népi sarjadék, / Ki törzömnek élek, érette, általa. / Sorsa az én sorsom, s ha dalra olvadék, / Otthon leli magát ajakimon dala” (*Válasz Petőfinek*, 1847).

Petőfi levélben is kifejezi örömét: „Hiába, a népköltészet az igazi költészet. Legyünk rajta, hogy ezt tegyük uralkodóvá! Ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék, s ez a század feladata, ezt kivívni célja minden nemes kebelnek, ki megsokallta már látni, mint mártírkodnak milliók, hogy egy pár ezren henyélhessenek és élvezzenek. Égbe a népet, pokolba az arisztokráciát!” Kezdetét vette a magyar irodalom talán leghíresebb költő-barátsága, és megindult a leghíresebb magyar költői levélváltás. (Petőfi többször meglátogatta Aranyékat Nagyszalontán, feleségét és kisfiát is rájuk bízta, amikor Bemhez indult harcolni, s *Arany Lacinak* címmel verset is írt Arany fiának. Szalontai látogatásának emléke a *Sári néni* és a *Csonkatorony* című versei, mindkettőt szívesen szavaljuk el, amikor Nagyszalontán meglátogatjuk az Arany János Emlékmúzeumot, s a református templom mellett szobránál tisztelgünk.

Petőfi és Arany célja: a népiesség alapján mindenkire szóló, iskolázott és nem iskolázott ember számára egyaránt érthető, igazi nemzeti irodalmat hozzanak létre. Műveikben az előbeszéd és a magyar népköltészet elemeit juttatták uralomra, az új nyelvi anyagot a nép, a mindennapi élet nyelvéből merítették, a köznyelvi, rejtett szemantikai tartalmakat képként építették tovább. Petőfi János vitéze mellett a Toldi ma is oktatásunk klasszikus darabja, megpróbáljuk „*anyanyelvünk erdőzűgását*” (Sütő András) megfigyeltetni benne, a pályázat feltételeinek megfelelően „*forma és szellem népies*” jellegét megláttatni, azt, hogy Arany János a népnyelv elemei mellett az irodalmi nyelv és az archaikus nyelv nyújtotta lehetőségeket is maximálisan kihasználta.

A forradalom és szabadságharc után előtérbe kerülnek Arany életében a lírai alkotások, a kor és az egyén hangulatát, közérzetét, bizonytalanságát, kétségeit kifejező versei. Bár szomorúan jelentette ki: *Letéstem a lantot* (1850). Emberként, barátként, költőként is megviselte Pető elvészése, hiszen „Baráti szem, művészi gonddal / Függött a lantos ujjain”. S fájdalmas sóhaj: „Oda vagy, érzem, oda vagy / Oh lelkem ifjúsága.”

Balladáiban is megemlékezik költőtársáról: „Elhullt csatába a derék — ...Emléke sír a lanton még —” (*A walesi bárdok*, 1857).

Nemzete ügyét kívánta szolgálni, a nemzeti öntudatot, a nemzet erkölcsi erejét, a jövőbe vetett hitét szerette volna ébren tartani és fokozni, a nemzet egységét erősíteni történelmi balladáival — *Zách Klára* (1855), *A walesi bárdok* (1857), *V. László* (1853), *Szondi két apródja* (1856) —, népies balladáival — *Tengeri-hántás* (1877), *Ágnes asszony* (1853), *Vörös Rébék* (1877).

Irodalomtörténeti óráinkon tanítjuk Arany balladáit, hiszen Greguss Ágost (1825–1882) meghatározása — a ballada tragédia dalban elbeszélve — a népköltészet, a skót balladák és Arany János balladái alapján fogalmazódtak meg. Arany véleményét is megbeszéljük: „Természete a balladának, hogy nem tényeket, hanem a tények hatását az érzelemvilágra, nem szomorú történetet, hanem annak tragikumát fejezi ki. Magukból a tényekből s járulékaiból, mint idő, hely, környezet, csupán annyit vesz ki, amennyi múlhatatlanul szükséges, csupán annyit a testből, amennyi a lélek feltüntetésére okvetlen megkívántatik.”

Brauch Magda

Még egyszer a „-szuk-szük”-ről

1.

Újból szólnom kell az úgynevezett „-szuk-szükölés”-ről, azaz a „-suk-sük” és a „-csuk-csük” (illetve írásban „-tsuk-tsük”) kevésbé kirívó párjáról, változatáról.

A múlt évek egyik anyaországi nyelvújító műsorában hangzott el a vélemény: „A képet kiragassza a falra” semmivel sem kisebb hiba, mint ha azt mondjuk: „A képet megmutassa a falon.” Valóban, nyelvtani, nyelvhelyességi szempontból hajszálpontosan egyező esetekből, hibás alakokról van szó: az ige felszólító módú használatáról nem megfelelő helyen, azaz kijelentő módban, az ige tárgyas ragozású alakjában. Helyesen tehát kijelentő módban: a képet kiragasztja a falra, és megmutatja a falon.

Nyelvtanilag tehát azonos alakokról van szó (ezt újból hangsúlyoznom kell), mégis az a véleményem, hogy a „-szuk-szükölés” nem annyira kirívó, fülsértő, észrevehető alak, mint a „-suk-sükölés”. De ezzel nem védeni akarom, sőt! Állítom, hogy a „-szuk-szük” a veszélyesebb, éppen azért, mert jobban „elbújik”, s így nemcsak a műveletlen vagy félművelt beszélők használják, hanem az iskolázottak egy része is, sőt a hírközegekben (újság, rádió, televízió) is tetten érhető: „gondolatait megossza” (sajtó), „kiválasszuk a karácsony jelképét” (televízió, reklámszöveg), „inkább a férfit válassza”, „beosszuk a pénzt” (televíziós riportműsorok). Ezeket a példákat a közelmúltban jegyeztem föl. Egy korábbi rádióműsorban (Vendég a háznál — gyermekekről felnőtteknek) egy szülő kifogásolta az óvónő beszédét, joggal, hiszen saját fülével hallotta, hogy ez utóbbi így szólt a reggel beérkező kisgyermekekhez: „Mindenki felakassza a kabátját a fogasra.” A szülő kifejtette, hogy ott-hon hiába tanítja helyes beszédre gyermekét, ha a szeretve tisztelt óvó nénitől mást hall, hibás, helytelen szóhasználatot. (Tökéletesen egyetértettem vele, magamnak is voltak hasonló tapasztalataim).

Az előzőkből láthatjuk, hogy a televízióból, sőt nagyrítván az írott sajtóból is eltanulhatja a „-szuk-szükölést” bárki, aki nincs tisztában bizonyos nyelvtani szabályokkal. De az elméleti tudás birtokában is felbukkanhat a „-szuk-szük” olyanok beszédében, akik néha figyelmetlenül, pongyolán fejezik ki magukat. (A Székelyföldön nyelvjárási jelenségként is elkönnyelhető mind a „-suk-sük”, mind a „-szuk-szük”, s ha az előbbivel a művelt emberek nem élnek is, az utóbbit nehezebben fedezik föl a saját és mások beszédében).

Az újabb, nem éppen szívderítő „felfedezéseim” óta egyre törtem a fejemet azon, mi okozza a „-szuk-szük” használatát olyan esetekben is, amikor a „-suk-sük” lehetetlen volna. Magyarán olyanok is „-szuk-szükölnek”, akik soha ki nem mondanák vagy le nem írnák az ilyen alakokat: „Mi szeressük Petőfit”, „Lássa,

hogy esik a hó” vagy „Nyitva tartsa a szemét”. Úgy érzem, talán sikerült, legalábbis részben, megfejtetni a helytelen nyelvhasználat okát.

2.

Tudom, hogy nem találtam föl a spanyolviaszt — mert bizonyára előttem is már sokszor megállapították, de valahogy elkerülte a figyelmemet —, hogy a „-szuk-szükölés”-nek elnevezett nyelvtani hiba az -szt végű igék kijelentő módú tárgyas ragozásában jelentkezik.

Ha ígéről beszélünk, mindig annak szótári, azaz kijelentő módú, jelen idejű, egyes számú, III. személyű, alanyi ragozású, azaz szótári alakját vesszük figyelembe (ez általában megegyezik az ige tövével). Az -szt eredetileg műveltető képző volt, az ebbe a kategóriába sorolható igék többsége ma is műveltető szerepkört tölt be. A teljesség igénye nélkül összegyűjtöttem belőlük egy nagyobb „csokorra valót”, s mivel általában igekötők is járulhatnak hozzájuk, ez utóbbiakat zárójelbe teszem: akaszt (fel, ki, be), áraszt (el, ki), bágyaszt (el), bomlaszt (szét), csüggeszt (el), ébreszt (fel), éleszt (fel), emészt (meg), ereszt (ki, be, oda, vissza, rá), fakaszt (ki), fáraszt (el, ki), fejleszt (ki), fogyaszt (el, le), fagyaszt (meg), foszt (meg, ki), függeszt (ki, fel), halaszt (el), horpaszt (be), lyukaszt (ki, át), lankaszt (el), meneszt (el), olvaszt (ki, el, be), oszt (meg, be, ki), ragaszt (ki, fel, meg), sikkaszt (el), széleszt (szét), támaszt (meg, fel, ki), tapaszt (oda, hozzá), téveszt (el), terjeszt (el, ki), ugraszt (ki), választ (ki, meg, be).

Látható, hogy a zárójelbe tett igekötőkkel összeolvasva (és így más-más jelentést nyerve) mintegy 70 olyan szótári szavunk van, amely nyelvhasználati hibalehetőséget (pontosabban egy bizonyos hiba lehetőségét) rejt magába, pedig ezt az igesort ki is lehet egészíteni. A fenn felsoroltak közül egyeseket igen sűrűn használunk (áraszt, fáraszt, fejleszt, fogyaszt, ereszt, oszt, terjeszt, választ), másokat ritkábban (bomlaszt, csüggeszt, horpaszt, lankaszt, ugraszt), de mindenik a mai élő beszéd része, és ugyanazt a nyelvi hibát „kínálja”: a felszólító mód és a kijelentő mód tárgyas ragozású alakjainak összetévesztését, pontosabban a felszólító igealakok használatát kijelentő módban is.

Anyanyelvünk a kifejezés árnyalatainak tekintetében is olyan gazdag és színes, hogy — más nyelvekkel ellentétben — rendelkezik az igék nagyobb csoportjának (amelyekhez járulhat tárgy) alanyi és tárgyas ragozásával is. A tárgyas igeragokat akkor használjuk, hogyha a hozzájuk járuló tárgy határozott, például: olvasom a könyvet. A tárgyas igeragozás azonban hasonlóságot mutat a felszólító módú igék ragozásával. Ez az oka a tévedésnek, a „-suk-sük” és a „-szuk-szük” jelenségnek. A fent említett -szt végű igék tárgyas személyragjai elsősorban többes szám első személyben, de egy részük egyes szám harmadik, valamint többes szám második és harmadik személyben is különbözik a felszólító módban lévő igék személyragjaitól. Kijelentő módban: fogyasztja, fogyasztjuk, fogyasztjátok, fogyasztják (az ételt). Felszólító módban: fogyassza, fogyasszunk, fogyasszátok, fogyasszák (kérem, az ételt).

3.

Elnézést kérek a nem „-szuk-szükölő” olvasóktól és azoktól is, akik már az első sorok után tisztába jöttek a helyzettel, de szeretném most már teljesen „körüljárni”, minden oldalról megvilágítani ezt a nyelvi hibát.

Rájöttem (s ismétlem: bizonyára nem csak én), hogy ez a téves igeragozás azért is terjed, mivel az -sz végű igék (tesz, vesz, visz, esz(ik), isz(ik), úsz(ik) stb.) kijelentő módú tárgyas ragozásában helyesen használjuk a hosszú -ssz-et: tesszük, vesszük, visszük, elisszák a pénzüket, átússza a medencét. Ez a fajta „-szuk-szük” tehát nem hibás (és így nem is nevezhetjük így, mivel a „szuk-szükölés” kifejezés csak a hibás alakok jelölésére szolgál). Helyesek a játssza, játsszuk, játsszátok, játsszák alakok is, mert a kijelentő mód és a felszólító mód tárgyas személyragjai itt is egyformák (a játsz(ik) ige töve nem szt-re, hanem tsz-re végződik). Ezen igék ragozásának analógiájára terjedhetett el az -szt végű igék helytelen ragozása is, vagy ez a körülmény is szerepet játszott a tárgyalat nyelvtani hiba kialakulásában.

Pedig az igekötős igék esetében (ezeket használjuk gyakrabban az előzőekben felsoroltak közül) azzal is különbséget teszünk a kijelentő és felszólító módú tárgyas igeragozás között, hogy ez utóbbiban az igekötő általában az ige mögé kerül: ébresszük fel, ne fossza meg, függesszetek ki, halasszuk el stb. Ezek az alakok felszólítást fejeznek ki, s így helyesen használjuk a „-szuk-szük”, a „-sza-sze”, a „-szátok-szétek” és a „-szák-szék” ragokat. Ezért kell odafigyelni a felszólító és kijelentő módú alakváltozatokra: Megfosztjátok jogaitól?; Ne fosszátok meg!; Felébresztjük a többieket?; Ne ébresszétek föl őket is; A víz elárasztja a falut, tennünk kell valamit, hogy ne árassza el; Osszuk meg gondolatainkat másokkal is, mert ha megosztjuk, barátokra találunk. (A példák saját „találmányaim”, megkísértett ugyan a gondolat, hogy idézzem Petőfi híres versének címét és refrénjét: „Akasszátok föl a királyokat!”, de ez ma már nem időszerű, azaz nem akasztjuk föl őket és másokat sem.)

Végül arra is van magyarázat, hogy miért éppen „-szuk-szük” a jelenség neve, miért nem a többi, olykor hibásan használt igealaké. Azért, mert nem minden -szt-re végződő igében rejlik ilyen nagymértékű hibalehetőség, a magas hangrendű -szt-re végződő igékben csak a többes szám első személyű igealakot szokták rosszul használni (azaz csak „szükölni” lehet), a többi igealakban nincs ott a tévedés kockázata: ébreszti, ébresztjük, ébresztitek — ezekből csak az „ébresztjük” alakul át néha — tévesen — „ébrezzük”-ké: „Reggel hétkor ébrezzük a gyerekeket.” (Helyesen: ébresztjük). A mély hangrendű (a, á, o, u hangokat tartalmazó) -szt végű igék „-szuk”-ja mellett viszont használni szokták — kijelentő módban, azaz helytelenül — a -sza, -szátok, -szák ragokat is: halassza, halasszuk, halasszátok, halasszák — halasztja, halasztjuk, halasztjátok, halasztják helyett.

Az ép nyelvérzékű beszélő — ha elolvasta az itt tárgyaltakat — már rájött, hogy eddig is tudta, értette mindezt, de esetleg hanyagságból mégis „-szuk-szükölt”. Csak remélni merem, hogy ezentúl nem teszi.

Nagy Irén

Tél

Fehér csipkébe öltözött az éj:
téli pompa, hiba nélkül való.
Fagyott ágakról porzik alá a hó,
s mögötte árván zörren egy levél.

Sehol egy nyom, út, egy hang vagy emlék.
Valami titkot rejt az éjszaka.
Árnyék s a szél suhant csak erre ma,
s mélyen, hó alatt fut a patak még.

Odafenn elámul a telihold:
micsoda jó, békés, puha világ!
Vergődő gond, tömény szomorúság
odalett, nincs már, talán sose volt.

Kopott bőröndön

Kopott bőröndön ül a por. Felette
sávusra szeli egy ablakredőny
a napot. Hull a fény, hull, kétkedőn
s borzongva, mintha valamit keresne.

Valamit, ami eltűnt, mint a szél.
Tán feledve már, mi is volt, mit is várt.
Kopott bőrönd őrzí messzi utak titkát,
s mint régi vár: tud, hallgat, nem beszél.

Benne sötétség, borongó, fénytelen.
De körötte a homályos szobában
porszem, millió, hulló fénysugárban.

Gomolygásuk: a közel s a messzeség.
Mi volt, elmúlt. Ami lesz, meglesz. Az ég
s az emlék időtlen. Van út, mi végtelen.

Nem lázad már az ősz

Nem lázad már az ősz,
feladta.
Vérző szőnyegként elterült
a csípős szél aszalta,
ruhátlanul
didergő fák alatt.

A hajnal ámulva megállt
jó távol,
a zörgő erdőszélen.
A tegnap itt fa, lomb, levél
— millió láng — vibrált a fényben.
Ma más hangon beszél a szél.
A táj
nem válaszol a szóra.
Ma hallgat csak. Emlékezik.
(Oh, jaj, mélységes mélyen,
fakult emlékek alatt,
még zsibong a nyár.)

Foltos, barnuló levél
az ágon
ül egymaga, tanácstalan.
Lehulljon tán, vagy várjon?
Lágy sugárral még a fény
fűzi az ághoz,
lenn vöröslő, hűs avar
hívja magához:
kallódó testvér-levél,
veled többen vagyunk.
Most várni kell, s mert várni kell,
álmodni fogunk.

Hogy szürke árnyakat terel
a száraz,
megőszült tájon
a nap, s hogy a tél közel,
ne fájjon.
A tavasz eljön — ez bizonyosság —
nem csak tűnékeny álom.

Ferenczi Enikő

Tas

(III.)

(Részlet a *Szarvasünnő népe* című regényből)

Népük eredeti szülőhelyéről való az életfa gyökerét jelképező ünőkö. Épp a múltkori fejedelmválasztáskor¹ jelentette ki a szkíták főáltosa, Galga, hogy „*visszajut majd egyszer a kő arra a helyre, ahonnan vétetett, s akkor helyreáll az életfa ereje és azontúl egy helyben maradhat a törzsük: jóra tanítva más népeket.*” Nincsenek már meszsze attól a pillanattól: sűrűsödnek a jelek.

„Mikor kerül rá sor? Vajon megérem-e s résztvehetek-e majd e nemes feladatban?”, gondolta Tas, Bese beszédét hallgatva.

Egy másfajta köve is van a királyi szkítáknak: a „kristályhoz hasonló, emberalakú”² koronás kő, ami Tány vizében terem. Amikor meghal egy király, tisztújítást tartanak a folyónál s az lesz az új vezető, aki megtalálja a követ. Annak felmutatásával veheti magához a boldog³ a tisztséget jelentő pálcákat és méltóságleket, keni fel a főáltos, *esküszik* rá egyhangúlag és *büszkén* a népe és emeli pajzsra, az összes törzsi *fejedelmi fő fölé*.

Égúrhoz imádkozik majd holnap hajnalban Besével kapcsolatban.

Ezt megelőzően sugarasan rakja aprócska máglyába a vesszőket, olyanképpen, mintha napküllők lennének, majd száraz fűvel alágyújtja. Mielőtt a sátorból kilépne, áldást kér a jósláshoz, a jelek igaz és hű értelmezéhez. Aztán *magába száll* a sátor előtt, elmélyülten és mozdulatlanul ül a földön, hogy minden figyelmét, lelki erejét maga felé fordítsa, összpontosítsa, hogy kellőképpen felkészüljön a feladatra. Hisz előről kell kezdenie a szertartást, ha a szent ügyek gyakorlása közben valami megzavarná. A benti tűznek is lohadnia kell addigra. Az összezsugorló pattogásokból és az elszelelő füst gyérüléséből tudja, mikor alkalmas a *szárnyalásra*. Lankadóban kell lennie akkor, amikor a sátorba lép és magára ölti az agancsos álarcot, hogy mielőbb egyesüljön törzse ősével. E közben járulhat pusztán Égúr elé, különben megperzselődik a lelkessége.

A Teremtő földi mására, a *parázsra* dobott kendermagok füstjének izzasztó *párájában* fürdőzik, tisztul meg és veszíti el fokozatosan az e világi érzékelését.

¹ Plutarkhosz: *A folyókról*, XIV. 3.

² Uo.

³ Szerencsés

Érzi még azt a pillanatot, amikor egybeolvad a lelke az állatósével és kiválik a testből, hogy

a parázsban megelevenedő turul szárnyán,
a sátorhegyet tartó táltosbot nyílásán át,
a reggeli nap sugar szent szöge után igazodva
a felkelő Égúrhoz emelkedjen, siessen...

Akkor kell mindennek bekövetkeznie, amikor az ég épphogy csak meghasad keleten. Nem lehet szóba önteni azt, ami ezután következik. Nemcsak azért, mert az Égúrral kötött titoktartása kötelezi erre, hanem mert elfelejti azt, hogy mi történt véle abban a szabadon szárnyaló *másik állapotban*.

Amikor a füst vezérlő útján keresztül visszabújik a testébe, Égúr jótanácsa az emlékezetében marad még egy rövid időre. Tüstént és fennhangon kell elszógnia, hogy az apránként élesedő füle meghallja és jól az emlékezetébe vesse, még mielőtt teljesen magához térne, hogy később híven és ünnepélyesen elismételhesse a népének.

Lász apó körül *forgolódott* gyermekkorában, ha tehetné, hogy bármikor kéznél legyen. *Függébben* tett eleget a táltos kérésének, mint a nevelőszüleiének. Hát hogyné, mikor a táltos volt a megmentője!

Hosszú évekkel azelőtt apó halászta ki a Bégából. Messziről látta, hogy egy fonott kosarat hömpölygetett lefelé a folyó. Éhező és szomjúhozó gyermek sírás hallatszott belőle. Lélekszakadva rohant le a partra és gázolt a vízbe, hogy a kosarat kihúzza. „Égúr ajándékának”, a „szerencse fiának” tartotta a kisdedit. Szent feladatai miatt azonban nem tudta a saját házában felnevelni. Őszek döntése alapján került Bala fia Székáshoz. Tardossal és testvéreivel együtt nőtt fel. Ennek ellenére mindig apónál keresett menedéket. Nála vigasztalódott meg, nála erősödött testben-lélekben, nála élesedett az elméje, pedig az idő tájt nem ismerte még a saját történetét.

Akkor is Lász apó körül téblábolt, amikor nagyobbacska lett. Valamiféle megmagyarázhatatlan erő vonzotta hozzá feladatai teljesítése után: tekintete jósága, hangja melegsége, karja szolgálatkészsége? Vagy talán mindahány?

Vizet vitt és fűzfavesszőt gyűjtött néki, lopva *szemügyre* vette a tűzgyújtás és jóslás *szent* eszközeit, megtanulta az áldozati ételbe kerülő fűszerszámok nevét, kihallgatta apó susogó imáit, figyelemmel kísérte lelkesült elragadtatásait...

Amióta az esztét tudja, vonzotta az, amit sejtített, de nem értett; ami egyszerre volt födetlen és rejtelmes. Észrevétlenül és öntudatlanul vette át apó dolgait, mintha a leutánozni való szülőatyja lett volna. Nem látta át, hogy mily sokattudóan és elégedetten tartotta rajta a táltos a szemét, hogy minden lépését titokban felügyelte és adagolva-lopva taníttatta a saját tudományára.

Táltosi képességei hamarosan kiütköztek belőle. Éppúgy megérezte a jó dolgokat, mint a rosszakat. Olyankor mindahányszor oktanul nyugtalan lett, belső

hangjai felerősödtek, majd tetőtől-talpig elhagyta a testi ereje, hogy a lelke szabadon jöhessen-mehessen, árnyakkal találkozzon, szellemekkel beszélgesse.

Röviddel az első jelek után kezdett az Örökkévaló Égúrral álmodni. *Képét* azonban sosem *látta*: mindannyiszor félelmetesen ragyogó fény takarta el. Még álmában is *káprázott* tőle a szeme, apró csillagokat látott mindenfelé körülötte. Remegve ébredt és borzasztóan kimelegedett. Aztán, meg éppen ellenkezőleg, hideglelősként reszketett. Még akkor is remegett, amikor apónak elmesélte. Attól fogva ő vihette a táltosdobot a törzsi gyűléseken.

A táltos házának ágasfájára *rótt* vonások jelentéseit is hamar megtanulta, ugyanis apó tartotta számon *rövidebb-hosszabb* pálcikákkal az esztendő napjait, úgy, hogy a hold növekedését és fogyását is feljegyezte. Akkor eszmélt fel arra, hogy körforgásosnak teremtette a Mindenható a rendet s hogy körülöttük minden lüktet, emelkedik és süpped, éppúgy, mint a mellükben *lako*zó lélek. — Apó tudta, mikor következnek az ünnepek, mikor kell az embereknek sóért, világító olajért, halotti balzsamért és női tisztuláshoz szükséges fűszerekért indulniuk...

Később még az agancsos szarvasmaszkhoz is hozzányúlhatott. Saját fejére azonban csak akkor tehetette, amikor apó halála után a nemzetség táltosa lett. Csak akkor gyűjthatta meg a táltosi máglyát. Pusztán akkor készíthette el a kien-gesztelő vagy hálaadó ételt. Tüzes nyilával sújtotta volna porrá Égúr, ha másképpen tesz.

Úgy ismerték egymást Besével, mint a saját tenyerüket.

Úgy vigyáztak egymásra, mint a saját szemük fényére.

Mintha egyformán érezték volna, hogy egyszer erősebben összefonódik majd a sorsuk.

Hogy miért, miért nem, éppen Bese leánya az, aki hozzá hasonlóan álmodott már a törzs jövőjéről. S ráadásul ugyanazt. „Fiúnak kellett volna születnie, hogy a táltosi tudást átadhassam neki!” Hisz nincs még kiválasztottja. — Körülnézett. „Vajon merre van?” Az embergyűrű peremén állt a nap felé fordulva. Mintha égi sugarakat gyűjtött volna a tenyerébe! „Népe közt is be magányos. Vélünk van, de mintha mégsem lenne közöttünk, mert más erősugárban formálódott a sorsa!” — De leányból nem lehet táltos! Nemzetségfő sem. Ugra fia Örs kérésének bizonyára eleget tehetnek. A főáltostól kell mielőbb megkérdeznie, hogy mi is annak a próbatétele.

Sok derék fiúunokája van Kos fia Érdnek. Táltosnak való is előbb-utóbb kitűnik majd közülük, bár egyik sem született égi jellel. Felmutatásukkor látta volna. „Vagy csupán ezután fog világra jönni az utódom? Komoly oka lehet ennek!”, ismerte fel.

Büszkeséggel töltötte el Bese beszéde.⁴ Osztozott testvérbarátja dicsőségében. Jobb belátásra bíró, meggyőző képességével is bebizonyította nemzetségének, hogy Érd méltó követője. A békét szolgáló egységet képviselte az egyensúlyt alá-
 ásó alattomos áskálódással szemben. „Mindenkor követendő példát állított elének Bese, éppúgy, mint az irányadó, a nyájukat szerető eleink”, gondolta Tas, „*hisz akkor hatnak leginkább a jó példák, ha maga előtt elevenen látja, tapasztalja az ember*”. Mert „...ha valamely jó férfiút látunk, aki képes nagy tetteket véghez vinni, ahhoz sietünk mindnyájan... mindent elkövetve, hogy el ne tévesszük a barátságot s ne látszassunk megvetendőkné lenni.”⁵

Tisztelettel kívárta, hogy mindent elmondjon a barátja, aztán az eskü szent kézmozdulataival pecsételte meg a beszédet, mert nem volt még méltóságjelekkel felavatott és *közfelkiáltással felkösztöntött* nemzetségfő Bese.

Amikor az eskü egymást követő szakaszait utánozta, mintha élete három vészeszűrését is újraélte volna. S mintha ezáltal még szentebbnek tartotta volna a vér szavát és még szilárdabbnak a benne rejlő isteni erőt és egységet. Már-már érezte töre *hegyének égető hasítását*, *lüktető nedve sebes kiserkenését*; látta a serleg borába csöppenő sűrű vérért; visszaidézte az *ital fanyar illatát* és savanykásan édes ízét...

Áldottnak tartotta magát, hogy három olyan nemes testvérbarátja van:
 aki árkon-bokron át utána eredne, ha ő bármikor veszedelembé kerülne;
 aki tűzön-vízen át az életét kockáztatná érte, ha ő a halál torkában lenne;
 aki foggal-körömmel: a saját testével védelmezné, ha nem maradna már más fegyver a kezében...

A Csíkon leereszkedve tért vissza a cserépetőhöz. Ezúttal, a falujabeliektől távol, hogy a közösségben átélt jó érzések leülepedjenek benne, hogy a következő napok tennivalóit szép sorjában végiggondolhassa, megtervezhesse, jóllehet megrögzült szokásai vannak úgy az aratásnak, mint a bőség ünnepének.

Ugy érezte, az aznapi munkamenet felborulásával zűrzavar támadt a fejében s mielőbb ráncba kell szednie, kezében kell tartania az eseményeket. Mielőtt lépésről-lépésre számba vette volna a feladatokat, eszébe jutott: nem választotta még ki az ünnepség áldozati lovát.

„Csupán a három fehér⁶ előtt nyílik meg az ég”, gondolta.

⁴ Lukianosz: *Toxarisz vagy barátság VIII.* „A szkíták tehát nemcsak nyilazásban voltak ügyesek és hadi dolgokban másoknál kitűnőbbek, hanem szónoklatban is mindenképp leginkább reábírók.”

⁵ Lukianosz: *Uo. XXXVII.*

⁶ Bíró Lajos szerint a *Királyok könyvében* említett „napnak szentelt lovaknak” fehér színűeknek kellett lenniük, mivel a *János Jelenésében* feltűnő, eljövendő Krisztus is fehér lovon tűnt fel: „Ezután láttam a megnyílt eget: íme fehér ló tűnt fel! Aki rajta ült, azt

Kezes kivénhedt *ló*. Acélja jó, de kovája rossz. Egy vándorkereskedő hagyta náluk évekkal azelőtt, mert hasmenéstől gyengült le éppen. Ugra fia Örs állította *égerfa*⁷ *kéreg* italával talpra. Amolyan pót*ló* lett belőle, kisgyermeknek tanulnak lovagolni rajta, mielőtt kiérdemelnék a sajátjukat. Erőtől duzzadó való Egek Urának, megsértenék egy öreggel.

„Pusztán a két fiatal jöhet számításba. Nehezen fékezhető *paripák*, oly tüzesek, mintha örökösen *parázzsal* etetnénk őket, mintha az ég felé akarnának *repülni*, zsarátnokhoz hasonlóan. Egyiket, Zabost, a minap ültem meg, Tar hegyesét jártam volt körbe véle. Vértett a lába, mire visszaértünk, mert horgas csúcsú, akaszkodó szőrű bojtorján virágok és tüskés szárú aszatok között lépdelt. Azóta sántít. Sértetlen, ép *ló* való csupán Égúrnak. A harmadik.

Körömnyni barna folt díszíti Pejko homlokát. Égi jel lenne talán?”, töprenkedett magában, ahogyan lassan eregült az ösvényen. Éppen egy meredekebb szakhoz ért, záporpatak mosta el a könnyen máló földet. Figyelnie kellett, nehogy meginduljanak alatta a kövek. Miután túljutott rajta, a cserépegető kemence felé tekintett.

Mindenki visszatért már a helyére: ott folytatták a munkát, ahol abbahagyták. Jó érzés fogta el népe békés sürgése-forgása láttán. Nyugodtan gondolhatott immár az áldozati étel elkészítésére.

Agyaggal keni be áldozáskor az arcát, hogy ne ismerje fel a *ló*, mielőtt az aranyveretes zablájánál fogva a napkör közepéig vezeti, ahol az állat kiengeztelését kérve a Fennvalóhoz imádkozik. — „Nem kötheti le a *ló* szellemét a bosszú, mert mielőbb Égúrhoz kell sietnie!” — Aztán a Tátoskő meredek déli pereméhez kíséri az áldozatot, s nyugtatgatva összebéklyózza a lábait. Ezt követően az Áldozógödörbe taszítja a *farától tolvá*. „Miután az leesett, segélyül hívja az istent.”⁸ Lesiet a gödörbe és Égúr áldását kéri a megfojtáshoz⁹, mert csontja törrik csupán olyankor az állatnak. Áldozati aranytálba fogja fel a *ló* kieresztett *vérét*, amit főzés előtt locsol majd a tűzre, hogy az állat életerejé által szentelődjék meg az Eleven. Ezután, a *hasánál felhasítva*, harmadmagával megnyúzza és lemetszi a csontokról a *húst*. Természetesen, nem akárhogyan, szigorú rendje-módja van ám annak, hogy hogyan következnek egymás után a lépések: a kibelezés, a szívnek és a májnak a kiemelése, a fej és a farok félretétele, a lábak gondos haránt felszeletelése... Hisz Égúr és az ősök jóindulatát, valamint az áldozat árnyának a megbocsátó szeretetét kell megszerezniük a szertartással.

úgy hívják: Hűséges és Igaz, mert igazságosan ítél és visel hadat.” (19; 11-12.) Hozzáteszi „a fehér a magyar régiségben szent szín volt és a legmagasabb rangra utalt.” (A magyar Jézus és Izrael elveszett törzsei, 119.)

⁷ Enyves éger (*Alnus glutinosa*)

⁸ Hérodotosz: IV. 60.

⁹ „...kötelet vet a nyakába s beletűzván egy botot, csavarja és megfojtja...” (Uo.)

Lomhasztás előtt a lábszárcsontok is a parázsba kerülnek, hogy füstjük a tűzével keveredjen; gyorsabban száll ekképpen kérésük az égnek. „...Az istenek leggyorsabbjának az állatok leggyorsabbját szentelik.”¹⁰

Miután felvágja a nyers lóhúst, visszateszi az egy *darabban maradt* bőrbe, ahová az ünökövet helyezte előzőleg. Akkor gyakorolják ezt az ősbibb szokást, amikor náluk gyűlik össze a törzs.

Égi, földi és földalatti növényrészeket is tesz a húshoz, hogy a világmindenség növényi szintjei is képviselve legyenek, majd köveszteni hagyja a parázzson. Időnként meg-megforgatja a *zsákot*, hogy a bőr mindegyik oldalát egyformán érje a meleg, hogy az ünökö ereje szerteszét sugározzék benne.

Aztán a megperzselődött *bőrből* kiemeli a megpuhult és összeroggyant *húst* és a lapos áldozati kőasztalon *durván* feldarabolva a törzs fiai elé helyezi. *Föld*-anyáról sem feledkeznek meg *falatozás* előtt, zsenge húst dobnak áldott testére. Bort is, hisz olyankor veszik elő az ellenek vérszerűen sűrű italát.

A lakoma szentsége miatt azonban nem ihatnak többet egy kortynál. De az az egyetlen egy is elegendő az áhítatos fohász és a bőkezű áldás összeolvasztására...

Kedei Zoltán: Óraketyegésű csönd

¹⁰ I. 215.

Kiss Székely Zoltán

Sárkányölő Bodor Péter

vers(z)iz(z)enetek

Erdőszentgyörgy

Te itt küzdöttél meg sárkányaiddal,
bolondos Zilahi-lány fia, Péter.
Kisfiú magadhoz sohasem ért el
édesanyád szelíd szava. Bölcsődal

gyanánt Kis-Küküllő hangja ringatott.
Szót apáddal sem cserélhettél soha.
Legény volt Zeyk udvarában. Mostoha
sors: siketnéma szolgáló nevet adott

neked. Tán zabigyerke volt Zeyknek?
A pernye anyakönyvek nem felelnek,
a parókián mind-mind tűzzé lettek.

Lelkész nagyapád gyűjtotta fel talán?
Meg nem születetté álmodott a lány-
anya? Sárkányaid meg így születtek.

A Kollégium

Ezerszer áldott s átkozott a scola.
Néma szolgálégény beszédes mersze
sárkányölő bicskát adott kezédbe.
Mintsem ajkaid cifrálnak szóra,

eszed jobban hajlott lisztőrlő malmot
faragni fába Küsmöd patakára.
Asztalos inasból, így szólt a fáma,
kollégium diákja lettél. Sorsod

fordultával újabb sárkányod ébredt:
bankókat fabrikált rajztehetséged.
S hiába új, gőzgépes eke, oltár,

önjáró szekér, falióra fából,
Sebess dédnagyapád iskolájából
elfutottál, nem tartott vissza zsoltár.

Kertek

Voltál kertész is, öreg fák tudója.
Ültettél, oltottál — csodára jártak.
Mestere természethistóriának,
jó Borosnyói Lukács, pártfogolta

kastélyparkot építő imádságod.
Bejártam én a Toldalagi kertet
Koronka fölött. Lombjaid feleltek
kérdésekre. Bizton, itt voltál boldog.

Méregzöld, kénsárga, narancs zsivajgott
elhagyott parkodban. (Felelt rá legott
Bethlenek szélhárítás kerlési kertje.)

Jedd felett ma gloriétte kövét moha
fedi. (Fenesi kerjében Jósika
is rád várt.) Ma belengi béke csendje.

Vándorévek

Ujjaid begyében hordott diadal:
tenyered sejdítette már mozgását
víznek, kőnek, fának, fémnek. Kincsed át-
gyúrta Bécs hasznos tudássá. (A fukar

Zeyk rokonság pénzéből géptant tanult
a titkos rokon.) Aztán, kezédben és
eszedben bízva — nem volt kételkedés
kenyered sohasem —, kóboroltál múlt

s jövő idők Európa-határán.
Mesteremberek tanítottak. Árván
ők nem hagytak, és tisztelték tudásod.

Órások, ácsok, orgonakészítők,
lakatosok kincseit lested el. Ők
biztattak csak. S te hazahoztad álmod.

Hidad szegetlen

Marost átölelő hidad szegetlen
ívelt át merészen a két part között.
Nyolcvan évekig szolgált a víz fölött,
míg obsitot nem kapott idő-etten.

Lebontották, szálfaít szertehordták.
Mégis, ha alacsonyan áll a Maros,
későtavaszi vize nem zavaros,
s szennyet sem hoz a szentannai holtág,

csonka pillérek korhadt maradványa
pitykézi víz tükörét. Maradt mára
hatvanhárom méternyi hosszan: emlék.

Milyen volt világod? Az időkaput
kínáló csonkok nem beszélnek. Az út?
Mint befagyott folyó páncélján a lék.

Zenélő kút

Kutad zenéjét sejdíti képzelet.
A vár alatti bőerű források
vizét — az emlékek mélyére ások —
énekelni tanítottad meg és lett

Nagypiac kútja messze föld csodája.
Kupolatetőn vörösréz Apolló,
vizet s napot imádva, a virradó
napsugárt keletnek fordulva várta,

s ha leszentült a nap, nyugatra nézett.
Ámult s hallgatta a csudazenéket
városod és szélszendkor hat falu még.

„Város dolga” — minden céhtag áldozott
egy napot, ebből épült fel Bábelod
tornya. Vezeklésnek ez sem volt elég.

Haranghoz menet

Vártemplom tornyában haranghoz menet
lépcsőd nyikordul, kezedet dicséri.
(Gálfalvi orgonád hangja nem éri
el fülem. Játszik velem a képzelet.

S a kétely: sárkányodat legyőződ-e?)
Te égi lékbe, magasságos kútba
építél hangokból hidat. Azúrba
vágytál és lökött gyarlóság ördöge

bakacsinba. Hamisított bankóddal
ítéltek halálra. De úttal, híddal,
kúttal válthattad meg magad. Jó bolond.

Hitted, hogy szabad leszel. Mindhiába.
Ott, Szamosújvár börtönébe zárva,
gondoltál-e még az orgonákra, mondd!

Hóvihar után

Játsozt veled a hóvihar. Hirtelen
jött az Apolló-szobrot ledöntő szél,
elnémítva a kúzenét? Nem beszél
erről a krónika. Néma s hitetlen

bírád és zsarnokod volt ez a város.
Húsz kerek éven át szolgálja voltál.
Hibád adóztad, s hiába szólaltál,
bűnbánó szavad semmit sem ért. Sáros

Rózsa utcai vidámparkod ebek
harmincadjára került. Jogi cselek
gőzgépedet is elkótyavetyélték.

Hát, nem javítottad többet az órát
s zenegépet. Századnyi időt, míg állt,
így maradt hangjavesztett, néma emlék.

A város varjai

Dühvel károgtak a város varjai.
A kút köré jegenyenyár koszorú
ágaskodott — lakhelye e szomorú
seregnek. A város napszamosai

reggelente vízből mosakodtak.
Egész alsóváros csebrekkel ide
járt, csodásan tiszta volt a kút vize.
Vér is festette gyakran. Cseberrudak

tettek törvényt dévajkodó legények
s harisnyás arszlánok, ifjak és vének
között. Béke csupán akkor költözött

reá, ha „barna művészek” a múltba
ringatták el. Néma zenélő kútba
révedett a város a nyárfák között.

Orgona és ágyú

’48 kellett, hogy megéledj, s halljál
ébresztő hangot. Hitetlen bolyongtál
s nem volt hely, hol békés szállás, teli tál
várt volna. Mégis felépült és megáll

a hitben és zeng kibédi orgonád:
szól az ének tizenhat regiszteren.
Megint csak csodálkoztak a mesteren.
Sárkányaidat végleg legyőzted. Át-

élted császári hadak rémtetteit.
Ifjakkal készítettél gyutacsot itt,
és tervezél láncos orgonaágyút.

„Orgona művész Bodor Péter” — állott
a szakértő közbírák közt neved. Ott
zászlód bontottad, a szabadságvágyút.

Szükségtelen

„Szükségtelen. Verdikt: Elpusztítani!”
A régi városház padlásán állott
zenélő géped elfeledve. Mállott
maradványait a milléniumi

áhítat kerestette meg. Csak néhány
roncs alkatrészt tudtak összegyűjteni,
pár csavart. (A rozsdának nincs édeni
hangja.) Sárkányod és a buta ármány

emléked is legyőzte végleg? Kutad
mását bár múzeum őrzi, az utad
vesszőfutás volt. Eltömték forrásod,

a vízvezeték ítélte halálra.
Hagymakupolás templom ágáll mára
kutad helyén. De sárkányt győz majd álmod.

Házsongárd árka

Vén orgona mester, Házsongárd árka,
jel nélküli sír lett végső nyughelyed.
(A tisztességes búcsúztatás helyett,
nem tudom, lelkedet miféle bárka

vitte az ég felé.) Bemhez indultál
Kolozsvárra, hogy újszerű gyutacsod
bemutasd. Farkas utcai szállásod
csak néma tanú. Nyomra alig talál,

ki téged keres. Szívszélhűdés vitt el.
Lyukas emlék rólad. S a remény: hittel
haltál és boldog voltál akkor, akár

kertjeidben. Győztél hetven évesen
önsárkányaidon végérvényesen.
(Béke vár, vásárhelyi főnixmadár?)

Margitsziget

Takar kutad margitszigeti mása?
Kollégiumi vénhedt boltozatok,
Koronka-kerti illatok s zamatok,
Erdőszentgyörgynek vén parókiája,

Bem ágyúi, Marosunk első hídja,
kerlési szélhárfa, jeddi gloriette
nem emlékezhetnek rád. Idő-evett
kibédi orgonád a tanúd. Hívja

imára néped. És a szigeti kút.
A felharsanó zene kínál kaput
az elmúltba. Száz év hallgatás után

felépítették Duna közepére
kutad hű mását s a villanyzenére
figyelnek Angyalföldön és Óbudán.

Kupola zenéje

Kupola-zene mának szól. Hallod már!
Négypercnyi az út a végállomástól.
Kiszürküllik a betonja a lombból —
maroknyi székely imája —, porlik. Bár

vers küzd itt a villamosok zajával,
a szellő gyertyák világát eloltja
s a fényeket az ég szélére tolja
az este, félóránként rézfúvós dal

szólal. Nehezen indul most az ének.
Mártírokért. S a kút remetéjének
az Apolló-szobor Vásárhelynek int.

Öreg mester, remetéje a kútnak,
itt otthon vagytok. Az évek fakulnak,
mint kokárda, mely csupán rajtam virint.

Mesterszonett

Te itt küzdöttél meg sárkányaiddal.
Ezerszer áldott s átkozott a scola.
Voltál kertész is, öreg fák tudója.
Ujjaid begyében hordott diadal:

Marost átölelő hidad szegetlen.
Vártemplom tornyában haranghoz menet
kutad zenéjét sejdítő képzelet
játszik velem. S a hóvihar. Hitetlen

dühvel károgtak a város varjai:
„Szükségtelen. Verdikt: elpusztítani!”
'48 kellett, hogy megéledj. S haljál.

Vén orgona mester, Házsongárd árka
takar s kutad margitszigeti mása.
Kupola-zene mának szól. Hallod már!

*2012. március 19. és Szent György napja,
Angyalföld és Vámosgálfalva között félúton*

Kozma László

Kolozsvári hóesés

Szakad a hó Kolozsvár főterén,
Sötét fenyő a mégis-zöld remény.
Fehér fátyol, mely mindent egybefog,
Fölsejlenek a zúgó havasok.
A hóesésben halkulnak a léptek.
Pár árnyalak, mint bolyongó kísértet.
A kérdés jégtű, mellednek szegezve:
Sárba veszhetsz, tündértáncú eszme?!

Szakad a hó Kolozsvár főterén.
Hogy világít, mint földöntúli fény!
Apró lámpás, törékeny kristály-mécses,
Mi fekete volt, lassanként fehér lesz.
S mintha együtt derülne a lélek,
Felhangzanak gyereknevetések,
És egy véres századon keresztül
A béke havas csipkebokra rezdül.

Szakad a hó Kolozsvár főterén,
Néma zene, hangtalan költemény.
Így tanít, hogy nem veszhet el semmi,
Dalát a csönd mégis megteremti.
Embersorsok, ezer néma bánat,
És a Szamos zuhogva kiárad.
Embersorsok szélsodorta tánca
És fölzúg Erdély szimfóniája.

A kolozsvári Magyar Opera a Margitszigeten

Erkel Ferenc: Hunyadi László

Vihar dörgött, de az sem zavart.
A színpad öblén megvillant a kard.
Szerelem s hit énekelt áriát.
Taps köszönti Lászlót s Máriát.

Varázsital

Mint a fiú egyszer a mesében,
Álmomban egy hármas úthoz értem.
Zuhogott egy patak három ága,
Úgy futott szét az álmovilágba.

Hív az egyik: — Ha mellettem jársz majd,
Virágos rét, tarka mezők várnak.
A lelkedben lepke-libbenések,
Kéklő égbolt, madárdal kísérek.

A hegyekből aranszemmet hoztam,
Gyönyörködhetsz csillogó habokban.
És a szemed csodálkozva láthat
Színes halat, elsuhanó árnyat.

Másik ága kőről kőre ugrik,
Vizet hogy a dörgő mélybe zúdít.
— Viszlek fenyők sűrű vadonába,
Ösvényedet csupán a vad járja.

Másnak magány, távoli, kietlen —
Málnabokor teremhet szívedben.
Előtted a vadon tüskeága
Elsimul majd, ha a lépted járja.

Mélybe fut a harmadik erecske,
Onnan szólít szüntelen csevegve:
— Tükrözöm a barlangoknak titkát,
Sötétségben fehér cseppkő-szikrát.

Merítettem, hol még egybeforrott
A hármas ág, úgy ittam egy kortyot.
Mezők zöldje, fenyves rengetegje,
Mélység titka szétfutott erembe.

P. Buzogány Árpád

Károly és a mennykő

Július első hetében megesőzött az idő. Károly a szomszéd legénykékkal meg a kocsmáros lányával egyik délután elindult fel a külső legelőkön túlra, az erdőbe gombászni. Róka gombát már az előző hetekben is lehetett szedni, hát belegyúrt a zsebébe két-három műanyag tasakot, egyikbe pár vágás szalonnát és paradicsomot tett, azzal elindultak. A kopottabbik nyári cipőjében ment, zsebkését megtapogatta farzsebében, ahogy a legényekre várt a kapu előtt. Ők szénázni mentek délelőtt, ebédre jöttek haza, a három legényke rövidnadrágosan, derekukra kötött pulóverrel riasztotta vissza a sárga kutyát, mert mindenképpen el akart jönni velük.

— Megesznek a szúnyogok, te! — szólt rájuk, mihelyt elindultak.

— Ilyenkor? Hát még nincs este! — nézett rá a kisebbik, a göndör hajú.

— De lesz! — kacagott a nagyobbik.

A kocsmáros a kertre felkönyökölve várt, a lány szűk, fakókék tréningnadrágban, piros blúzban állt a kapu előtt.

— Vissztek-e elég tarisznyát? — szólt oda a hasas férfi, ahogy közelebb értek.

— Csak annyit, hogy ha teleszedjük, bírjuk is el hazáig — válaszolt felnőtt komolysággal a nagyobbik legény.

— Ha a medvével találkoztok, mondjátok meg, tiszteltetem — fújta a füstöt maga elé a kocsmáros.

— Ilyen postás nem szeretnék lenni — intett a szemével Károly, aztán serényen elindultak.

A főútról letérve átvágtak a gyümölcsösön, onnan már nem látszott a falu. Alig-alig szóltak egymáshoz, Károly az erdő fölötti felhőket nézegette.

Amikor beleálltak az erdei útba, a fák között már jó hűvös volt. Az egész völgyben mintha megszorult volna a meleg, az erdőben azonban hűvös szél járt. Jó darabig mentek még, egy út melletti forrásnál a tenyerükből ittak, s leültek egy farönkre pihenni.

— No, most már helyben vagyunk — piszkálta a gumicsizmája talpáról a sárat Gyuszi, a középső fiú, aki a városban járt iskolába.

— Igen. De innen is továbbállunk — kuncogott magában Károly.

A kanyar után letértek az útról, be az erdőbe. A fakó avar között csörtettek, a lány diadalmasan mutatta fel az első gombát.

— Csak így, szaporán — bólogatott Károly, és elszéledtek, neki az oldalnak.

A fiúk egymás mellett haladtak, jó darabig csak keserű meg kékhátú került útjukba.

— Belül is megnézhetnénk — törte meg a csendet a kisebbik, amikor a gyérített erdőrészhöz értek.

Az út mellett pár szem szamócát láttak, átugrottak az árkon, hátha több is kerülne. Károly markába gyűjtötte a szemeket, és amikor már annyi gyűlt, egyszerre ette meg.

Az erdei úton belül sűrű volt az erdő, a nap se sütött be. Egymástól jó távol haladtak, így mindegyikük talált gombát. A legelő széléig mentek el, ott Károly leült a fűre, s rágyújtott. A fiatalok melléje telepedtek.

— Magának jó sok van már — hasonlított a kisebbik fiú, ki mennyit szedett.

— Azért jöttünk, nem? — nézett fel Károly.

— Jártak már erre mások is — nézett rájuk a lány. — Látszik a járás.

— Ne búsulj, mert innen nem kell üres kézzel hazamenni — fontoskodott a göndör hajú. — Estére ebből már vacsora is lehet — emelgette a tasakját.

— Igen, ha szárazon megússzuk — nézegette a felhőket Károly.

— Kelet felől készül az idő, akkor mindig nagy eső szokott lenni — toldotta meg Gyuszi.

— Akkor amíg hazaérünk, agyonázunk — húzta el a száját a nagyobbik.

— Aki megáztat, az megszáraztat — nézett a szemébe Károly.

— Az biztos. Nagyapám is mindig ezt mondja — tette hozzá a lány.

— Faljunk ejsze — bontogatta a tasakot Károly, és a többi is előszedte az ételét. Szótlanul ettek. Egyszerre csak hatalmasat csattant a tető felett.

— Nono! Még nem kellene — nézett szét a göndör hajú.

— Hát éppen tőled kérlek meg — tromfolta le Gyuszi.

— Ha már eddig eljöttünk, ne fussunk egyből haza — igazította a hangulatot Károly. — Este még messze van!

Nagy rész fenyvest jártak be, és ha nem is sok, de mindegyiküknek került a szatyrába gomba. Amikor visszatértek az erdő széléhez, már beborult a falu fölött.

— Még egy pászmában járjuk meg az első részt — indult a nagyobbik legény.

— Sokat már nem érdemes ülni — a lány szelíd ellenkezésére senki nem válaszolt, elindultak befele, a patakocska felé.

Később felerősödött a szél, zúgatta már a fákat a völgyben.

— Akár indulhatnánk is, hogy sötét előtt haza is érjünk — indítványozta a lány, és bár senki nem ellenkezett, mégis bennebb ereszkedtek az erdőben.

Mire visszatértek az árokhoz, egy-egy halk koppanás jelezte a leveleken az első cseppeket. Sötétszürke felhőket hozott a szél föléjük, a napot egészen elfüggönyözték.

— Rövidíthetnénk is — mondta a nagyobbik legény.

— Árkon-bokron? — húzta el a száját a lány.

— Hát... valahogy úgy...

— Induljunk, fiatalok! — adta ki a parancsot Károly, és elindultak befelé, a völgy felé.

Hamar átvágtak a kis erdőrészen, a legelő szélén egymás mellett haladtak.

— A faluban, bent nem is lesz eső — figyelte a felhőket a kisebbik fiú.

— No, csak addig kellene gyorsan járni — toldotta meg Károly.

— De már nem ússzuk meg — ellenkezett a lány.

Sietve lépkedtek, a kisebbik fiú alig tudott velük lépést tartani.

Az erdő felől mintha gyér függönyt húztak volna el lassan a falu elé, sűrűn kezdett esni. Apró szemű, hideg eső volt, mire a völgybe beértek, vállukon, karjukon elázott a ruha. A lány hosszú hajszálai a halántékára tapadtak, arcán szétfolytak az esőcseppek. Károly jobban fejébe húzta a kopott kalapot, és bevezette a csapatot az égerfák közé, az árok mellé.

— No, ezt elkaptuk — törölgette a nyakába folyó vizet a nagyobbik legény.
— Annyi baj legyen — mosolygott a lány. — Túléljük ezt is.
Károly semmit se szólt, arra gondolt, ő a hibás, hogy az eső itt kapta, pedig ha elindulnak hamarabb, már a faluban lennének.
— Már úgy hull, hogy nem érdemes tovább menni — jelentette ki felnőtt komolysággal a legkisebb fiú.
— Ha itt állunk, akkor is a nyakunkba folyik nemsokára — válaszolt vissza fitymálólág a legnagyobbik testvér.
— Az igaz — bólintott rá Károly, és cigarettára gyújtott.
— Most még pöfékelhet, aztán ha elázik a zsebében, akkor annyi neki — kacagott fel a göndör hajú legényke.
— Én amondó vagyok, várjunk egy darabig, aztán ha nem csendesedik, jobb, ha elindulunk, mert itt is megázunk — váltott témát Károly.
— Ez a gomba is szétázik, amire hazaérünk — vizsgálódott a lány.
— Gomba, gomba — csak neked ne legyen bajod — nézett rá a legnagyobbik.
— Milyen bajom lehetne?
— Nem kell az ördögöt a falra festeni — vágta el a szót Gysuzi.
Dörgött és villámlott az erdő felett még mindig.
— No, csak tombolja ki magát — szippantott Károly, két markával védve az esőtől a megvizesedett cigarettát.
Csúnya vihar kerekedett, szakadt az eső, a villámlások fénye újra meg újra átszabta az eget. Mintha a mennybolt hasadozott volna, akkorákat roppant a fejük felett.
— Bent a faluban el sem hiszik, hogy ilyen mocsok idő lett idekint — forgatta a fejét a kisebbik.
— Akinek szeme van, az lát odabent is — kuncogott Károly.
— Mind elázunk — mondta a nagyobbik.
— Ne félj, vízálló a bőröd neked is — feszültek neki a lány szavai, de mintha érezné, hogy túllépett a határon, kényszeredetten felkacagott.
Meghúzódva álltak, mint a vétkesek. Aztán amikor a falevelekről már csepegett mindenhol a víz, egy görbe fa mellé álltak. Az idő telését csak a ritkuló dörgeésekkel lehetett mérni.
Ahogy csendesedett, Károly kihúzta magát.
— Na, most lóduljunk neki.
Ekkor hatalmasat csattant, és a közelben, az erdő szélén egy nagy gyertyánfa fél oldala lerogyott. Nézték, és nem mozdultak.
— A héderfáját! — igazgatta a kalapját Károly. — Menjünk innen!
Szédtek is a lábukat szaporán. Libasorban haladtak, mert a nagy fűben egy vonalban menni nem sokáig tudtak, ösvény az árok mentén befele nem volt. Térden alul csavaró víz lett a nadrágjuk. A lány hátraszólt Károly háta mögül:
— Jó nektek, mert rövidnadrágban jöttetek!
— Te is jöhettél volna! — duzzogott a göndör hajú.
— Nekem már két kilóval nehezebb a két lábam — mondta a lány minden panasz nélkül.

Újabb villámlás után hatalmasat csattant, mintha a közelben lenne minden villámlás és dörgés is.

— Ügybe se vedd az aprját! — nézett hátra Károly a legényekre.

— Ma a gombás tasakot kilövik a kezünkből! — tréfálkozott a legnagyobb.

— No az nem kéne, mert akkor mehetnénk vissza megint gombászni — csavarta a szót Károly.

Szaporán léptek, bár a vizes földön folyton megcsúsztak. Át kellett vágni a kaszálókon, másként a dombra kellett volna felkerülni, hogy az úton haladjanak. A csorgó esőben ugyan már mindegy lett volna, de a gyérülő villámlások és dörgések még mindig siettették őket.

Átmásztak az árkon, mert azon az oldalon csúnya martot kellett volna megmászni, vagy pedig kikerülni. A másik oldalon felkapaszkodtak mégis a dombra, mert könnyebb volt az oldalon kifelé menni, mint az árok mentén, folyton csúszkálni a sárban, megakadni a bokrokban, szederindákban.

A három fiú lemaradt, mert közülük az elsőnek, a legkisebbnek beleakadt a csizmája valami kiálló gyökérdarabba.

— A hájderménkőbe! — kiáltott fel.

— Mi van, mi a baj? — állt meg Károly.

— Semmi. Csak elhasította a csizmámat.

— Annyi baj, csak neked ne essen bajod — dörögte félhangosan Károly.

Várt, amíg a fiúk utolérték.

— A hájderménkővel pedig ne foglalkozz — nyomott egy barackot a legényke fejére.

— Miért, mi van vele?

— Jobb azt békén hagyni. Nem kell az ördögöt megidézni, mert megjelenik.

— De hát.. már szinte nem is esik! — csodálkozott Gyuszi.

— Tényleg!

— Né, szivárvány — mutatta a lánynak a nagyobbik legény. — Ott, az erdő teteje felé. Károly rágyújtott.

— No, magának szerencséje volt!

— Mért? — fordult oda Károly.

— Hát, hogy nem ázott el a bagója.

— Nekem az, hát hogyne.

Károly bő füstöt fújt ki.

— Tudod, mikor volt nekem szerencsém? Amikor a gyertyánfába belecsapott a villám. Akkor akartam indulni. Mintha megéreztem volna, mint az ördög a tömjénszagot. Egy olyan kicsi mellbelökést. No azért nem kell emlegetni a ménkövet.

— Hát mi semmit nem vettünk észre... — álmélkodott a lány.

— Volt nekem már dolgom vele, régebb is. Ismerjük mi egymást, csak nem közről.

— Tényleg? Maga csak viccel — hitetlenkedett a göndör hajú.

— Én? Én már nem.

Károly elnézett maga elé.

— Induljunk, fiatalok. Hanem a hűlés elévesz holnap.

Megfordult és elindult a szekérúton a falu felé.
A göndör hajú mellette aprított.
— Tényleg no... ez igaz? Vagy csak valami rablómese?
— Színtiszta igazság.
Egy darabig csend volt, aztán a kisebbik faggatózni kezdett.
— Mi az igazság? Mért nem szabad tudni?
— Még akkora voltam, hogy... egészen kicsi. Ősztől kezdtem a tanító elé járni.
Nyáron ott szénáztunk, az erdő szélénél, ahol a mennykő lecsapott. Volt ott egy nagy cserefa, a töve még látszik. Nagyapám elvitt magával, két lóval voltunk s a szekérrel. A lovakat beállította a cserefa alá, hogy ne verje az eső. Úgy ömlött, hogy... alig lehetett látni az erdőig. Aztán egyszer egy nagy csattanás... A cserefa széthasadt, a darabjait messze eldobta a villám ereje. A lovaknak semmi bajuk nem lett, de nagyapám ott maradt a fa tövében, ahol ült. Szólingattam, hogy elállt már az eső, indulhatnánk. De nem volt kinek beszélni. A teste megfeketedett, az arca is.
A lány és a két nagyobbik legény is Károly sarkában lépkedett, hogy egy szót se szalasszanak el a történetből.
— Akkor éreztem a szelét. Azóta még közelről nem találkoztam vele. Szerencsére... — kacagott fel rekedten.
Az utca végén szinte száraz volt az út. Szótlanul lépkedtek, Károly komor arccal meredt maga elé, mellette a gombás szatyrot unottan lógatta kezében a kisebbik legény, mögötte testvérei közrefogták a lányt, akinek arcán még nedvesen tapadtak meg a hajszálok.
Így mentek végig a falun, egyetlen szó nélkül, egészen a lány otthonáig. Apja a padon várta őket, a ház előtt.
— Ej, egy piacra való gombát hoztok! — állt fel, amint közelébe értek.
— Még jó, hogy a piacot is nem kellett hazahozni — toldotta meg Károly.
A lány elköszönt, és tétován állt a kapuban, amíg a többiek elhaladtak.
— Na mivel traktált ez a Károly? — indult be az udvarra az apja.
— Igaz, hogy a nagyapját megütötte a mennykő?
— Bizony. Elmondta?
— Hogy úgy maradt, a fa alatt, üldögélve.
— Még jó, hogy ő keveset kapott a szeléből. Megúsza. Úgy is mondtuk neki, mikor gyermekek voltunk, hogy ménköves Károly.
A távolban, az erdők fölött villámlott, és gyenge morajlás hallatszott.
— Menjünk be, úgy látszik, készül az idő...
— Az már elment — legyintett a lány —, a sűrűje odakint volt.
— Tán még ott voltak akkor? — kérdezte számonkérően az apja.
— Ott ragadtunk a nagy esőben, a villámok között. De én... mától kezdve nem félek tőlük.
— Főleg, ha Károllyal vagy — buggyant ki a keserű kacagás az apából. — Többet ér, mint egy villámhárító.

Csatáné Bartha Irénke

Téli emlékdédélgető

Díszleteim

Sok korondi tányér ásít a falon
Bögre is van tán tizenhárom
Ha forró vízzel megtölteném
Fölmelegedne a lakásom...?
Szavak, mozdulatok

Szavak őriznek titeket
furcsa mozdulatok
úgy befonják a lelkem
mint jégvirágok a párás ablakot

Behavazott ruhák

Ruháidat behavazta a tél,
Két fa között öreg, reves kötél.
Gyermekarccal mosolyog a jég,
Őrzi heves hócsaták emlékét —

Kint felejtett járom

A csűrben horpasz hasával
álmosan didereg a löcsös szekér,
a kint felejtett jármon
nyárról énekel az esti szél.

Becsüng az éjszaka

Lámpaüvegnyi a fény szobámban
Az ablakon becsüng az éjszaka
— bivalyunk meleg tőgye —
mintha apám kezébe kívánczna
a járomszegen fönnakadt az éj
ezüstmécseseit gyűjtja az ég
az esti csend — e méltóságos palást —
elfed minden hamis varázst

Fenyőcsemeték

Állnak sorban
mint a kiskatonák
álmaikra az
angyal vigyáz
örömük gúlája
egekbe szökik
fekete bánatuk
földbe gyökerezik

Vattacukor

Azúr dolmányban
díszeleg
az őszutói
égbolt
a nyár illata
még itt lebeg
lepedőnyi
vattacukrok
tornyosulnak
égi és földi
örömeink felett
vagy ezüstlő
végvásznak
angyal-szöttesek?

Kék angyalka

Kék angyalka jött,
a fényeket kosarából
szórta,
mosolyától tárult
a menny kapuja.

Társai kórusban
énekeltek,
jóságuk
szívemnek
menedék lett...

Angyalka!
Te jótevő álom,
ne hagyj el soha,
ölelj szorosán,
ha fázom,
gond, félelem,
kétely
ne férhessenek
szívemhez
közel!

Égjen a gyertya

Ég már a gyertya, lobog a lángja,
ámulva nézi sok kicsi lányka
összefogózva körbe, karikába.

Égjen a gyertya, fényesedjen lángja,
szívedre soha ne hulljon korma!

Ragyogó fénnel mindig bővöljön,
varázsereje csodának tűnjön.
Drága kicsi gyermek, soha ne
milyen ott az élet, ahol kihunynak
a fények.

Elekes Ferenc

Előrehozott válaszok

Nézd, Uram, tisztázzunk egy dolgot:
rajtad kívül én mást nem imádtam,
lett volna köröttem sok szép alak,
de téged én választottalak.

Faragott képet nem csináltam,
se szobrot, se ahhoz hasonlót,
nem díszítettem házam ilyen ékkel,
mert ugye, ahhoz tehetség kell.

Nevedet sokszor számra vettem,
kihez is folyamodtam volna,
jöttek hitvány nyarak és telek,
valamire örökké kértelek.

Egy életen át munkálkodtam,
még ünnepnapon sem pihentem,
végeztem csak saját dolgaim,
amitől a törvény óva int.

Tiszteltem apámat s anyámat,
bár az meglehet, nem eléggé,
anyám most is vár reám nagyon,
hog्य lássuk egymást minden szombaton.

Nem öltem még, de sose késő,
van úgy, roppant bánatos vagyok,
tűnődöm épp, s egy légy ha zaklat,
nem állom meg, oda ne csapjak.

A paráznasággal föl hagytam rég,
amúgy is van bajom most elég,
az ember minden jóból kivásik,
reá se néz, ha jön egy másik.

Bevallom, lopni azért loptam,
de szégyenkezve és titokban,
mégis, többször megloptak engem,
ez sokszor föl is merült bennem.

Barátok ellen nem tanúskodtam,
csak sértegettem őket oktan,
különben is oly kevesen voltak
azokra gondolok, kik ma holtak.

Más feleségével nem törődtem,
megesett, sajnos, az enyémmel se,
hogly is kívántam volna ökrét,
mi érdekelt, csak az öröklét.

Közgazdaság

Találkoztunk egy napos délelőtt,
nem volt az arcán semmi bánat,
mint máskor, most is megismertem őt,
egy banknak fordítottunk hátat.

Azt mondja, végre, itt a válság:
zsebében lapult egy árva százaz,
de sehogy sem találta társát,
hát lelépett, ugye, ő se házaz.

Csak ez a válság segít ma rajta,
olyan, akár egy köztársaság,
karonfogja azt, ki szegény fajta,
ne szégyellje magát legalább.

Büszkén állhat itt, nem nézik le őt,
a bank küszöbét nem lépte át,
csak régen, vendéglő volt azelőtt,
mértek ott mást is, nem csak teát.

És mondta még, milyen nevetséges,
nézni ezt a betojt világot,
az ő társasága, az a népes,
kacagni tud, ha pénzt se látott.

Szinte meg is győzött, szép és mázas
igazával, jó vagyok, nemes,
adhatok egy bankjegyet, ne százast,
azt fölváltani se érdemes.

Bordásfal

Na jó, az ember megszületik,
ha úgy adódik,
esetleg ordít egy kicsit,
körülnéz, mit fog keresni itt,

na jó, az ember felnő valahogy,
nem baj, ha kissé maszatos,
kinövi az iskolát, s vidáman hagyja ott
a vásott, tintás fapadot,

na jó, az ember kicsípi magát, majd
úgy megy át a zebrán, mint ki nem lát,
legyint, ha más előtte áthajt,

na jó, az ember valamit kitalál,
mikor még azt sem tudja, mi az,
csak hiszi, hogy épp spanyolviasz,

na jó, az ember megfizeti, mit kér a végzet,
ki ügyes, zsebre vágja bérét
a munkának, mit el se végzett,

na jó, az ember vállalja sorsát,
bármi kiüthet balul,
ha reászakad az önállóság,
mindig akad, ki jobban tud angolul,

na jó, az ember azt mondja, megérte
átlépni sok balga törvényt,
mit balgák hoztak, mondván, érte,

na jó, az ember sokszor zúgolódik,
túl apró betűkkel írták a szabályt
legalul, a papíron, mi lóg itt,
ugye, a hatóság is lódít,

na jó, az ember sok mindent felad,
nem veszi meg a bordásfalat,
mindegy, mennyi most az ára,
örül, ha fölmászhat vánkósára.

Ráduly János

Félperces történetek (II.)

A kőgyűjtemény sikere

A Küküllő vizében horgászva rá-ráfigyeltem egy-egy különleges formájú kis kőre. Néhányat hazahoztam, mindenik nevet kapott: kőagy, kőhal, kőtank, kőlabda, kő-János, a kő idegrendszere, kőszappan, kőcsillag stb. A könyvespolc alsó párkányán sorakoznak.

Egyik nap iskolás kislány keresett föl, hozta magával a húgát, a még óvodás Hajnikát. A kis Hajni rögtön felfigyelt a „kőgyűjteményre.”

— Ezek mik? — kérdezte.

Elsoroltam kétszer is: kőagy, kőhal, kőtank, kőlabda, kő-János, a kő idegrendszere, kőszappan, kőcsillag.

Másnap jött a két kislány édesanyja:

— Tanár úr, Hajni sírva követelődik, kell neki kő-János, kőhal, kőlabda, kőszappan, kőcsillag. Ezeket hol lehet megvásárolni?

— Sehol — mondtam —, Hajninak bemutattam ezt a (íntettem a könyvespolc felé) kőgyűjteményt, megtetszett neki. Hát nem gondoltam, hogy a köveimnek ekkora sikere lesz.

Nálam felejtetted

Muszáj — ismét — levelet írnom: nálam felejtetted nyugaltságodat, békességedet. Megpróbáltam bealapozni életvitelembe, hasztalanul. Terhemre vannak. Nem tudom őket magamhoz honosítani. Foltnak sem jók az én nyugaltságomra, békességemre.

Jöjj, kérlek: roncs idegrendszerednek, fáradt gondolatvilágodnak gyógyírt jelenthet a régi nyugaltság, a megszokott békesség. Egyenrangúak a feltámadással.

Különben is: látni akarlak.

Igen, vagy nem?

Gyuri elment a törvényszékre, válik a feleségétől. A bíró felolvasta a szokványos szöveget, külön hangsúllyal a „csattanót”:

— Igen, vagy nem?

Gyuri ezt válaszolta:

— Hát persze!
A bíró előlről kezdte a szöveg felolvasását, majd ismét megkérdezte:
— Igen, vagy nem?
— Persze! — mondta Gyuri.
A bíró türelmetlenné vált: magyarázkodni kezdett, aztán rákiáltott Gyurira:
— A kérdésre válaszoljon, igent mondjon, vagy nemet!
Azzal újból olvasni kezdett. A záró részt már fennhangon, dörgedelmesen mondta:
— Igen, vagy nem!
— Igen — válaszolt Gyuri —, s megnyugodott, mikor a bíró arcán meglátta a különleges mosolyt.

Díszkesztyű

Jóska találkozott az utcán Péter komájával.
— Nézz oda, te, ezen a télen — most először — megfázott a kezem — mondta Péter.
— Dugd a kezedet a zsebedbe! — válaszolt Jóska.
— A kezem nem fér be a zsebembe, mert ott a kesztyű.
— Hát mért nem használod a kesztyűt?
— Azért, hogy ne koszolódjék — mondta Péter.
Jóska meghökkent a válaszon, találó szavak után „kutakodott.”
— Akkor neked díszkesztyűd van!

Szózuhatag

Akadémikus ismerősöm keresett föl a minap. Gratuláltam munkájához. Így reagált rá:
— Hallod-e, nem engem illet meg a gratuláció. A te könyveid roppant népszerűek, roppant értékesek, érdeklődési köröd roppant tág. És roppant fontos dolgokról írsz. Most olvastam roppant érdekes nyilatkozatodat, hogy a sokadik könyved van sajtó alatt. Roppant nagyszerű dolog ez. Tudom, roppant sokat dolgozol. Hát neked is roppant fontos lenne az elismerés, hogy is mondjam, roppant időszerű lenne, roppant...
A szózuhatag valósággal behálózott: fölemelt a népszerűség szférájába, aztán letépet, földre rántott, megszaggatott. A belső hang (hangom) ezt súgta:
— Vigyázz, mert ismerősöd a kisebbség börtönének foglya.
„Roppant” gyorsan válaszoltam:
— Ne halmozz el dicséreteiddel, azt mondd el inkább, tettél-e valamit értem ott fent az Akadémián?

Ártalmas

Kisfiú lépett be a szobámba, meséskönyvemet szorongatta a kezében.

— Tessék írni bele — mondta.

Tudtam, melyik családból való, így hát gondolkodás nélkül firkantottam bele a játékos dedikációt.

Másnap a zöldséges üzlet előtt félrehívott az édesanyja.

— Jaj, tanár úr, a fiamra ne haragudjék, elfelejtette mondani, hogy megváltozott a családneve. Most fél találkozni magával, mi lesz?

— Kap tőlem ajándékba más meséskönyvet — mondtam —, de hagyjon fel a félelemmel. Mert a félelem ártalmas mind a kettőnkre.

Hívnak a vizek

Horgászni az Alsó Gázcsőnél kötöttem ki, ahol szelídebbé válik a Küküllő sodra. A balindok jó tanyája.

Távolra dobtam be a meggyszemmel „felruházott” horgot. Állok — teljesen mozdulatlanul — a víz partján, várom a hal ütését.

Hátulról zajt hallok, nem fordulok meg. Jobb felemen súlyos lökést kapok, megtántorodom. Barnás szőrzetű őzike veti magát bele a vízbe. A túlsó part meredekebb, megpróbál felkapaszkodni. Nehezen sikerül.

Hát töprengek:

— Ez miként történhetett így? Igen, épp az őzike csapásán álltam meg horgászni. Sebaj, tüstént lennebb vonulok, valósággal hívnak a vizek.

Viszonyulások

Visszakaptam a lakás eddig lezárt szobáját bútorostól, mindenestől. Már új terítők kerültek a kanapéra, gázt költtettem a főzőkályhába, ablakfüggönyöket vásároltam. Friss a szőnyegezés is.

Az ismerősök meglátogattak. Térbeli „meggyarapodásomhoz” más-más volt a viszonyuk.

A szomszéd: megtágult a laktér, jöhetnek a vendégek, van, hol fogadja őket.

A barát: megszűnt a zsúfoltság, kényelmesebben tudsz írni, most aztán készülhetnek a könyvek.

Az irigyes: hát minek kellett ez a szoba is? Holnap felfordulsz, mint mindenki más.

A szerető: végre nyugodtabban ki lehet táruzkodni, nem kopogtat reánk senki.

A kicserélt bajok

Két volt tanítványom, középkorú asszonyok beszélgetnek az út szélén. Úgy mondanak egymásnak, úgy szaporítják a szót, valósággal zsukotálnak. Rájuk köszönök, majd — csak úgy, foghegyesen — megkérdezem:

— Na, hát „magyarázkodnak?”

— Igen — válaszol az alacsonyabbik —, elsoroljuk egymásnak a bajainkat, hogy könnyebbüljünk.

Gondolkozom:

— Itt és most hogy lehet megkönnyebbülni?

— Úgy — felel a magasabbik asszony —, hogy beszéd közben kicserélődnek a bajaink. S ez a kicserélődés megkönnyebbülést hoz.

A pincében

Dénessel, a barátommal, évek óta nem találkoztam. Most fölkeresett.

— Tudod — mondta —, édesapám tölti a nyolcvanadik életévét, szállunk ki falura, felköszöntjük.

— Jó — mondom —, megyek le a pincébe, hozok fel bort, s előzetesképpen megkóstoljuk.

— Lekísérlek én is — mondta Dénes —, lássam a pincebeli gazdaságodat.

Vettem a kancsót, leballagtunk a lépcsőn.

— Vigyázz — mondom —, mert alacsonyan vannak a gerendák, nehogy megüsd a fejed.

— Vigyázok, persze, hiszen tudom, rajtam már csak egyetlen érték van: a fejem.

A felfújt semmi

A gyerek — több mint két éve — könyveket kölcsönzött az iskolai könyvtárból. A tanítónő ismét megjelent a családnál. Az iskolás fiút ezúttal otthon találta.

— Jöttem a könyvtári könyvekért — mondta.

— Nem tudom, hol vannak. Most nincs is időm keresgélni őket — válaszolt a fiú.

— Hogy-hogy nincs időd? Mit szólsz ahhoz, ha a polgármesteri hivatal megbüntet? A könyvek ötszörös, akár tízszeres árával terhel meg! Hol van édesanyád?

— A mezőn. Szedik a törökbúzákat.

A tanítónő — a gyerek kíséretében — kiballagott a szedőkhöz. Olga, az asszony, roppant kényelmetlenül érezte magát.

— Az a baj, tudja, hogy a könyvek megrongyosodtak. Lapok hiányoznak belőlük, a kicsik eljátszották. Otthon vannak a nagy ládában.

A tanítónő a fiúval hazaindult a maradék könyvekért. Azt még hallotta, hogy Olga asszony miként „kommentálta” munkatársainak a „látogatását.”

— Sült bolondok ezek a tanítónők, né, hogy felfűjják a semmit. Mintha az embernek nem volna elég baja.

Bosszú

Megharagudtam a legyekre, legyészni kezdtem kézzel.

— Na, disznó légy, itt vagy a fél markomban, miattad egész délután nem alhattam, felkorbácsoltál, megdühítettél, kipányváltad álmaimat, most halálnak halálával halsz!

Óvatosan felnyitottam a markomat. A légy nem volt benne...

Aki négyféle bíró volt

„— Te tanár úr, olyan kibédi embert tudok, hogy négyféle bíró volt. Berecki Ferencnek hívták” — mondta Orbán Zoltán.

— Ezt honnan tudod?

— Onnan, hogy Berecki Ferencnek a felesége, Erzsi néni, testvére volt édesapámnak. Így én sógorságban voltam vele.

— Sorold el a négyféle bíróságot.

— Elsorolom: előbb román bíró volt, utána magyar, aztán német, végül pedig orosz bíró lett. Úgy kezdődött, hogy a két világháború között Erdélyben román világ volt, ezt a világot Berecki kiszolgált. 1940-ben jöttek a magyarok, s Berecki magyar bíró lett. Aztán 1944 elején megjöttek a németek, Berecki akkor is bíró maradt. A németek után az oroszok jöttek, s Bereckiből orosz bíró lett. Egyetlen emberöltő alatt négyszer változott a történelem, s ő mindig helyt állt. Szerette a törvényeket betartani.

Reklám a falusi utcán

Faluhelyen az emberi hanggal való hírverésnek, hirdetésnek, azaz a reklámnak több változatával találkozhatunk. Szinte közismertnek mondható a meszet áruló gazdák kiáltása:

— Meszet vegyenek! Meszet vegyenek!

A Székelyföld belsejéből való variánsban:

— Maszat vegyenek! Maszat vegyenek!

A szitát áruló gazda hírverését a tegnap kaptam el:

— Túros puliszkaliszt-tisztító szitát vegyenek! Túros puliszkaliszt-tisztító szitát vegyenek!

Azaz: a túros puliszkának való lisztet meg lehet tisztítani a szitával.

A szavak ilyenszerű egymás mellé való merész társítása már kész költészet.

Ha van egészség

Találkozik az utcán Pista bácsi és Mózes bácsi. Mind a ketten nyolcvan évesek.

— Hogy vagy, Mózes?

— Köszönöm a kérdést, Pista, tűrhetően vagyok. És te?

— Azt mondhatom, nagyon jó egészségem van — válaszolt Mózes.

— Akkor te boldog ember vagy.

— Ezt mire mondod, Pista?

— Én arra — azt mondja —, hogy a régiek azt tartották: ha van egészség, a sírban is jobban telik.

Komán János

Hitegethetnek

Magamban bíztam kezdettől fogva,
azt akartam, hogy ne legyek foglya
senkinek; és egy gyermek, ha árva,
megbotlik, ha vigyáz is magára,
és én egy olyan mély vízbe szöktem —
nem tudtam úszni —, miközben többen
már eljutottak a túlsó partra,
s aki fuldokolt, kacagtak rajta.
Becsaptak onnan, biztattak innen,
azt sem tudtam, hogy kinek kell hinnem.
Úgy megedződtem, már nem is érzem
a legfontosabbik tévedésem.
Hitegethetnek hazug remények,
kinyitom Pandóra-szelencémet.

Beke Sándor

A kóstoló

Hajdanán, kisiskolás koromban,
amikor a tankönyvkiadó
keménykötésű könyvekbe
nyomtatta az ábécéskönyvet
és nehéz volt az a szocialista,
durva varrású, műbőrből készült iskolatáska,
téli, ha disznót vágunk,
anyám kóstolót adott ennek-annak,
és egyik alkalommal
az én tanító nénimet is fölvezette
a szomszédok mellé, a kóstolós listára,
mert azt mondta, hát fiam,
a tanító néni is megérdemli a kóstolót:
neki nincs rokona falun és nincs akitől kapjon
és azon kívül is
tisztelőre méltó pedagógus a tanító néni.
Anyám nagy igyekezettel előkészítette
hideg éléskamránkban a hosszúságra is
figyelemre méltó vérest és májast,
kolbászt is vágott hozzá bőven,
akkorát, hogy a mi jelenlegi demokráciánkban is
sok szegény ember megirigyelné;
és elment anyám nagy buzgalommal
a legközelebbi szocialista közértbe,
szemben a kultúrházzal és zsírpapírt vásárolt,
gondolta, nem újságpapírba csomagolja,
nehogy a magasnyomású nyomda
ólmos terméke megártson
az én tanító nénim családjának,
szóval zsírpapírt vásárolt, és hazahozta,
a konyhaasztalra terítette,
s a kamrából kihozott, a ritkán használt drága,
aranycsíkokkal díszített
fehér ebédlőkészlet nagy sülttestáljáról
gondosan becsomagolta,
majd nyílonszatyorba tette

és igazán tiszta szeretettől vezérelve
elindult az iskolába,
s ott felment a tanári szoba elé,
és abban az emlékezetes decemberi szünetben
kihívatta Salamon Imrénét,
az én tanító nénimet,
mire a tanító nénim nagyon meglepődött,
s mondta,
hogy hát nagyon szépen köszöni,
hogy ő igazán nem érdemes erre,
milyen jólesne tényleg ez a kóstoló,
de ne haragudjon, Bekéné naccsága,
nem fogadhatom el a kolbászt, s a véres-májast,
mert Sanyika olyan rossz fiúcska,
hogy sokszor nem tudom, mit csináljak vele;
anyám hát hazahozta a kóstolót,
s mondta apámnak,
nem tudom, ez a gyermek kire ütött,
a tanító néni még a kóstolót sem akarta elfogadni,
pedig hát szegényeknek
milyen jólesett volna a kolbász
és a véres-májás;
emlékszem, aznap este,
anyám eresztett puliszkát főzött,
s szomorúan vágott ki a tanító nénim kóstolójából
négy egyforma darabot,
mert mi négyen voltunk a családban,
s melléje hideg tejet töltött
a fehér porcelánkannákba,
de én mégis úgy örvendtem,
hogy legalább megmaradt
a mi családunknak az a drága kóstoló,
épp az asztalnál jutott eszembe:
az én tanító nénim
valamelyik órán a fületem tépte meg
és olyan körmöst adott azokkal az átkozott,
vastag cserefa-vonalzóval helytelenkedésért,
hogy belekékültek ujjbegyeim
és mert Csilla nevű osztálytársamnak súgtam,
négyest írt be
kék színű ellenőrző könyvecskémbe...

Böszörményi Zoltán

A szerződés

A megbeszélt időpont előtt negyed órával érkeztek az épület elé.
Rövid tanácskozás után beléptek a kapun.
A portás, amikor megtudta, hova mennek, egyensapkájaához emelte a kezét, tisztelgett és továbbengedte őket.
Öten voltak.
Vilmos pezsgősüvegekkel teli táskát cipelt. A súly miatt sűrűn kellett kezét váltania.
Péter utána kullogott. Az ő szatyrában gondosan papírba csomagolt poharak lapultak.
A kis csapatot Emil vezette végig az épület harmadik emeleti, szűk folyosóján. Milán és Hugó a csoport közepén lépkedtek. Egymást licitálva olvasták le az ajtók feletti számokat.
— Ez csak a tizenegyes. Mit is mondtál, hányas számú szoba? — szólt oda az elől haladó Emilnek.
— Tizenkilences.
— Szerencsés szám. Összeadod a kilencet az eggyel, az egyenlő tízzel, az egyet a nullával, az egy. Bingó! Nyerő szám! — mondta hangosan Milán.
A helyiségben, ahová beléptek, hosszú asztal állt. Körülötte karosszékek.
— Ez a tanácsterem — hajolt meg az üres székek előtt Hugó. — De hol vannak a házigazdák?
Alighogy kimondta, az ajtónyílásban magas, szikár termetű férfi jelent meg. Néhány másodperc múlva még heten követték.
Emil mosolyogva fordult a szikár férfi felé.
— Köszönöm, hogy eljött, miniszter úr.
Hozzálépett és kezét fogott vele.
— Ha egyszer megígértem, csak természetes — viszonzta Emil erős kézszorítását a férfi.
Emil miniszternek szólította, bár hónapokkal azelőtt megvált tárcájától. Más megbízatást kapott a kormányban. De úgy látszott, ha rangját nem is, tekintélyét megőrizte, mert az utána érkezők magas beosztású hivatalnoknak kijáró, mély tisztelettel köszöntötték.
A privatizációs hivatal elnöke az asztalfőre ült. Előtte udvariasan megkérdezte az exminisztert, nem volna-e szíves ott helyet foglalni. Amire azt a válasz kapta, hogy „nem”.
Több szó nem hangzott el. A teremben lévők némán kerestek maguknak ülőhelyet. Emil és társai az asztal jobb oldalán telepedtek le, míg a privatizációs bizottság tagjai velük szemben.

Az arcokon feszültség ült. Ha akkor valaki belép a helyiségbe, és szemügyre veszi a jelenlévőket, azt gondolhatta volna, hogy ott életbevágóan komoly, tragikus esemény van kibontakozóban.

Pedig csak gyári részvények eladásáról volt szó.

A bizottság elnöke minden bevezető nélkül rátért a tárgyra. A magával hozott szerződés tizenkét példányát szétosztotta, egyet pedig megtartott magának.

— Igazgatónőm — nézett az asztal bal oldalán ülő, szőke hajú, negyven év körüli hölgyre — részletesen beszámolt a mostani összejövetelt megelőző találkozókon elhangzottakról.

Az utolsó szónál az elnök az exminiszterre nézett, mintha jóváhagyását kérné.

— Ami a részvények összértékét illeti — folytatta —, a bizottság úgy döntött, hogy azt megemeli százezer dollárral. Ezt a változást természetesen a szerződés külön paragrafusa tartalmazza.

A bejelentés nyomán vibrálni kezdett a levegő.

— Nem értem! — tiltakozott Emil. — Tegnap még egymillió négyszázezer-ről beszéltünk.

— Az tegnap volt — jegyezte meg szárazon az elnök, és tollával babrált.

Emil összenézett a társaival, mint aki tőlük várja a választ, vagy a megoldást.

Vilmos, aki a legtestesebb, legmagasabb volt közülük, és a miniszter urat is az ő összeköttetései révén ismerték meg, közelebb hajolt és azt súgta a fülébe: „Ne vitatkozz velük. Az a százezer ide vagy oda nem számít, úgylis részletben kell kifizetnünk.”

— Miniszter úr! — emelte meg Emil kissé a hangját. — Azt hittem, tegnap az adásvételi szerződés minden pontjában megegyeztünk.

A hivatalnok bólintott, majd felállt, odasétált az elnökhöz, mondott neki valamit, olyan halkán, hogy a szavak útközben elvesztették erejüket. A suttogás tartott még néhány másodpercig, majd az elnök felemelkedett székéről, s a volt magas rangú hivatalnokkal együtt kiment a teremből.

Emil és társai idegesen néztek egymásra. Nem tudták mire vélni a fordulatot. Az asztal bal oldalán ülők tekintetéből azonban nyugalom sugárzott. Merev arcukkal ültek egymás mellett, s mint a díszőrséget álló katonáknak, még a szempillájuk sem rezdült.

Egyszer csak nyílt az ajtó. Az elnök jelent meg. Emilre nézett és intett, hogy fáradjon utána.

A férfi halk léptekkel távozott, s követte az elnököt az irodájába.

— Fiam — szólt a volt miniszter —, csúrtük, csavartuk, de megoldást nem találtunk. Lévéen tizenharmadika, ez az utolsó nap, amikor a szerződést még aláírhatjátok. Tizennegyedikén már nem. Azt tanácsolom, mivel részletfizetésre vásároltok részvényeket, ne akadékoskodjatok azért a plusz százezerért. Írd alá a szerződést és kész.

— De hiszen egy csődbe ment gyár részvényeiért kell fizetnem. Nem elég, ha ennyi pénzt kidobok az ablakon, még tegyek hozzá százezret? — nézett rájuk felháborodva Emil.

— Persze, persze, csődbe ment vállalat, de akkor minek akarjátok megvásárolni? — vágott vissza az elnök.

— Látok benne fantáziát, lehetőséget.

— Szóval potenciált!

— Igen, azt. De ehhez újabb pénz kell, befektetés, új gépek, újabb emberek, munka, nagyon sok munka és áldozatvállalás. Álmatlan éjszakák, lemondás, gond, fizikai és szellemi energia, fantázia, törődés! Nem utolsósorban szerencse. Istenem, és mennyi minden még!

— A ti dolgotok, ebbe nem lesz beleszólásom. Nos, aláírod vagy sem a szerződést? — szegezte a kérdést Emilnek a volt miniszter.

— Még akkor is, ha az nem méltányos?

— Akkor is.

A három férfi egymás után lépett a terembe. A tárgyalóban megtört a jég. Harsogó érvek csattantak fel. Azt vitatták, ha Emil aláírja a szerződést, kirúgja-e a gyár jelenlegi igazgatóját.

— Csendet kérek! — ült vissza a helyére a privatizációs bizottság elnöke. — Hajlandó aláírni az ön előtt fekvő adásvételi szerződést, vagy rekesszem be az ülést? — nézett az asztal jobb oldalán ülőkre.

Emil kivette zsebéből az erre az alkalomra vásárolt aranyhegyű tollát, lecsavarta kupakját, s az előtte lévő nyomtatott oldalakat akkurátusan lapozva, mint aki még egyszer meg akar győződni, hogy egyetlen apró részlet sem került el a figyelmét, az utolsó oldalhoz ért. A toll megremegett kezében, de a következő pillanatban határozott vonásokkal aláírta a dokumentumot. Majd sorban mind a tizenkét példányt.

Ezt követően mindenki igyekezett a szerződést ellátni a kézjeggyével, kivéve a volt minisztert és Emil társait.

Ismételten kínos csend ült a teremre.

Miután végeztek, a bizottság tagjai felálltak az asztaltól és szó nélkül ki akartak menni a teremből. Emil az utolsó pillanatban kapott észbe.

— Uraim, kedves uraim, hová sietnek? Kérem, jöjjenek vissza, ünnepeljük meg ezt a rendkívüli pillanatot — és társaihoz fordult, hogy vegyék elő a pezsgőt és a poharakat.

Már egy órája tartott a vidámság, amikor a nagy hangzavar közepette az elnök újra csendet kért.

— Most már árulja el nekünk, kedves Emil, kirúgja-e a gyár mostani igazgatóját?

Acélhoz ütött acélként csengett az asztal körül ülők fülében a kérdés. Minden szem az igazgatóra szegeződött. A második széken ült a szemközti oldalon.

— Miért tartaná meg, ha már ennyi pénzt fizetett a gyárért? — szólt a bizottság egyik tagja, s elröhögte magát.

— Nem gyárat vett, hanem részvényeket — javította ki kollégáját a szőke hölgy.

— Milyen könnyen játszanak önök egy ember sorsával! — kiáltott fel Emil, olyan erővel és elszántsággal, mintha a saját sorsáról lett volna szó.

Kamenitzky Antal

Álomszonett

Hollószépség, ében pillájú asszony,
sötét szobámban álmovillanás,
kit álmodok ébren és hogyha alszom.
Komoly, mint vallás, szép, mint vallomás!

Öröm vagy gyász ékszerként illik hozzá.
Sötét, mint verssor, melyre fény a rím.
Futó felhők komolyságát fokozzák.
Komor szépség életfám ágain.

Ha elröpül, sejtés lebeg nyomában.
(A csőre penge tolla bársonyán.)
Ha várnám, késik s eltűnik korán.

Úgy van közöttünk, mint egy más hazában.
Emlék s csak hull az évek záporán.
Időfolyók hullámszakad hajában.

Különös

Ha nincsen út a mennybe, csillagokba
s a pokol saját lángjain elég
és lelke lakni kényszerül a holtat,
kinek a dolga ott a temetés?

Szerelem sincs, ma pusztán ágyék dolga.
A könyv szeméten szélteben lobog.
A szél a versek olvasója volna?
S ettől nem-olvasók a boldogok?

Mi abszurdum, ne rántsuk azt a versbe,
fantáziánk csak tükröt tart elénk!
Jobb csobogni a megszokott mederben,

tisztázza bennünk önmagát a lét!
S amíg egy költő önmagát tagadja,
a verset lopja, mikor közreadja.

Ha feltekintek

A holdnak én a másik arcát látom,
idegen erdő méri rám az árnyát,
félelmetes az ismeretlen álom,
megismerhetetlen az, ami rám vár.

Mit siratnék, a múltam nem találom,
s a pillanatnyit veszítem jövőmön.
Innen vagyok vagy túl minden határon?
Az örök némaság bennem dörömböl.

A profilom aprópénzen sem vennék.
Versem vöröslő lomb, amely lehull.
Miért nem nyelnek el csavargó esték?

A zsibbadt megszokás belém tanul.
Magasságot kerestem gólyalábon
s ha feltekintek, nincsen láthatárom.

Aranylakodalom

Arany láng, lengő, lüktető arany!
Mosoly. Az ősz már felsepert levél.
A boldogság borzong anyagtalan
s a lélek mára új ruhát remél.

Acél a villám, eltörik, ha vág,
mert pajzs a jellem védtelen szíven.
Ki élvezné a bűnök illatát?!
A patyolat menny — élő intelem.

Ó, mennyi év, hű tettek, halk szavak!
Egyéni, védtelen történelem.
Az élet néha himnusz is szavalt

s volt szégyen és dac is töméntelen.
Most glória a festett ablakon!
Ezüst könnycsepp, aranylakodalom...

Becsülni, igazán

Amíg még élsz, bizony, teszed a semmit,
de mivé tesz a semmi tégedet,
mikor még visszakívánnád a percnyit
s felhő-takartan is a volt eget?

Még élsz, de lassan elmarad az élet,
mint futás közben kifújt levegő
s azon töprengsz, vajon mi volt a lényeg
tudásvágy, versek vagy egy szerető,

családod vagy e rongy társadalom,
melyben fészkelni nincsen is hazád?!
A semmi partján nyílik alkalom

értékeik becsülni, igazán.
Míg bontogatnád lelked szárnyait,
repülsz, mert épp kiszórják hamvaidd.

Csak hó világít

Kinek csak a hó világít
s szegyig állott tűzbe',
felnyalábolt egy világnyit
s tű fokába fűzte.

Akinek csak hó világít,
nem adventi gyertya,
maga köré egy parányi
tavaszt igazítna.

Egy kevéske boldogságot
próbálna szívére,
amit vörös versre váltott,
hadd cifrázza vére.

Kinek már csak hó világít
s fáj a szónak szépe,
véges-végül kiviláglik,
honnan lopta, tépte.

Februárban

Az Úristen jó.
kiértja a rossz sorokat.
Megfőzi a puliszkát,
hagyja kevergetni a jelzőket
és gőzölögve tálalja
a szeretetet.

A fenyők fehérben cipelik
a telet.
Néha leejtik
puffanó képzeletem
s a láthatáron
felszögeznek a szökni vágyó
felhőket az égre.

Az Isten és a fenyvesek
a megnyugvás legszebb
fegyverei.

Itt maradtam

Megmaradtam, mint a gond.
Nem vadít a pillanat.
Bolygókat nem forgatok.
Nem rejtőzöm híd alatt.

Homlokom nem hatalom
és nem ajándék szívem.
Nincs pompás ravatalom.
Számmal Isten nem üzen.

Pattintom a verseket,
mint ősember a követ.
Van, ki kedvvel sérteget,
s aki gyűlölt, megkövet.

Itt maradtam, mint a fagy,
keményebbnek, mint a kő.
Örök jég az akarat —
csúcsaimon őrködő.

Csak a szavam suttogó,
olyan, mint a puha sás,
csendben elgurult golyó
s cseppen, mint az olvadás.

Keserű

Piros gyümölcs a félhomályban,
színét csak szinte képzelem
(a képzelettel én komáztam),
s képzelt színű az értelem.

Közöny az óvó félsötét,
kicsit duzzog, ha nevetem,
tokjában tartja ékszerét,
hiába mutatná nekem.

Csaló a komisz képzelet,
kifosztott ember csak legyint,
vörös öröm kit érdekel,
minek bolondít már megint!

A hold és játszi csillagok,
szép asszony vagy kacér leány...!
Mint krónikás öreg vagyok,
keserű, mint az óceán.

Albert-Lőrincz Márton

(Játszani rímmel)

Oly korban játszani rímmel, mely rendet mímel, de kivet a sorból,
ha magaddal törődsz
s nem beletörődsz, nem okos dolog, higgyétek el, nem játék, nem vicc.
Bizony mondom, illemtelen (kivetnek a sírból, eltüzelik a keresztfa tövét,
s te játszadozol a rímmel).

Oly korban játszani a rímmel, mikor a tótágas rendes dolognak számít,
és Máriához fordulni fohással ismeretlen cselekedet (vagy deviáns) ...
pedig a földön (lemászván a fáról) van hely bőséggel s elég.

Rímmel játszani, ha a tájról szólsz, ahol a lélek bebarangolja a sziklás
ösvényeket,
s zúg a patak áradó vize egyik kőről a másikra hullva s széttöredezve,
faramuci számítás (parnasszusi ámítás).
Szólni kell Albert úrhoz. Uram, üressé lett az Istenszéke, hegyeink éke.
(Behívhatnak egy szívverő beszélgetésre!)

Nekünk a sors fonákul méri a napot, a jó napot, innen is meg túlról.
Csak hosszasan ne sütkérezni, csak el ne bizakodni, nehogy megégjen
arcunkon az árnyékhoz szokott felhám,
s a pecsenyére lesült keleti arcról (takargatván) elröstelljük levenni
ráncaink maszkját
a karneváli felengedésben, mert akkor soha többé nem leszünk
felismerhető közkatonák.

(öleb)

a vers tájain verstelen
verset olvastam szüntelen
írtam is
nekem a tudós strófa
a rím mankója
a versláb sora
kiolvasatlan díszkacat

a világ sem díszes
ingatag
atillákat s pitykés díszmagyart
nem ölt magára
kikacag
ilyen a rendbe szövetett szöveg
óriás öleiben gnóm öleb

Bölöni Domokos

Szívünk vígsággal

Áronka gumicsizmát kért volna az angyaltól. Kért volna, mert levelet nem írhatott, nem maradt cigarettapapírnak való sem a háznál. A falut hatalmas latyak fojtogatta, csak a nagy és erős emberek járhattak a felázott, kátyús úton, meg a szíjas kis parasztasszonyok, akik ügyesen a kerítések mentén tapicskolva kerültek el a lábbelit oly igen marasztaló sár sűrűjét.

Ha hoz az angyal egy pár fényes szárú gumicsizmát, akkor Áronka összefog két barátjával, Józsikával és Ferikével, és a szentestén elmennek kántálni. De próbát sem tudnak tartani, mivel Józsika belevágódott egy pocsolyába, és nagyon meghűlt, az ágyat nyomta, Ferike pedig fát hordott a nagyobb testvéreivel, éppen az udvarukon zúgott bőszén a favágógép. Azt is két cudar ökörrel kellett odavontatni.

Sírdogált hát Áronka a kemence mellett, a háromlábú széken, melyet, míg élt, Apó használt, de mióta kiköltözött a Csereerdő alá, a tölgyek tövébe, a kisgyerekre maradt. Egyszer csak kopognak az ajtón, s hát ki jön hozzájuk, éppen a keresztapja. Hozott egy kis tejet s két piros almát.

— Hát te? — kapta ölbe Áronkát. — Te miért gunnyasztasz itt, mint valami bánatmadár?

A gyerek helyett édesanyja panaszolta el, hogy né, már iskolába sem tudja adni, mert az angyalnak nem írhat levelet, hiszen nincs papír, s ceruza helyett is csak egy ácsplajbász porosodik a vakablakban.

— Aztán az énekeket tudod-e? — kérdezte a Kereszt'.

— Hát azokat úgy nagyjából igen, de nincsenek összepróbálva — hüppögte a kisfiú.

— No, hát arról tehetünk — kacagott a Kereszt'. — Majd este érted jövök, s átviszlek a hátamon Vargáékhoz, Ferikéékhez, annak erőst' papos az anyja, mindjárt dalárdát csinál belőletek.

Hogy, hogy nem, estére már jobban lett Józsika is, szőke arcából nevetős kék szeme úgy villant ki, mintha nem is csak a falubéli rokonságot, hanem az egész világot meg akarná énekelni, Betlehemtől Istensegítsen keresztül Budapestig s tova né, Tokióig, s még tán egy kicsit tovább is egy bakarasszal.

Ferike eddig is egy kicsit kancsi volt, de most a boldogságtól annyira elkezdett bandzsítani, azt hinnéd, valaki járkál a háta mögött.

Hát Vargáné, az aztán tényleg csengő hangú asszony — úgy muzsikált a szája, hogy csak nézték, nem lóg-e ki belőle valamiféle orgonasíp vagy furulya is. A három gyermek hamar összeszokott, hiába ugratták őket a felnőttek, hogy az nem úgy van, hogy „A próféták elhallgattak, Krisztus a testben eljött”, hanem úgy, hogy „A próféták elhallgattak, s a patakon lefutottak”. És az sem úgy van, hogy „Szívünk vígsággal ma bétőtt”, mert annak az égvilágán semmi, de semmi értelme nincsen, hanem úgy szól eredetiben, hogy „Szívünk vígság, alma-béfőtt”,

me nincsen, hanem úgy szól eredetiben, hogy „Szívünk vígság, alma-béftő”, az pedig igazi téli csemege, még a cinegének is —, ők éppen úgy énekelték, ahogy Varga Annus néni mézes hangján előénekelte a dal mindenik sorát. Lett siker, mert a kántálópróba végén valóban kaptak finom almalevet, gyöngén megcukrosítva, mázas korondi csiporban.

Hanem az angyalal mégsem sikerült beszédbe vagy üzenetbe vegyülni. Az biztosan el is kerüli a falut, a mélységes sártenger miatt. Jól is nézne ki a fehér slafrakja abban a szürkés-fekete disznópocsban.

Úgyhogy az ünnep szombatja mindhármuknál bánattal telt. Józsikának felment a láza, s azért sírdogált; Ferikének meg kellett volna talpalni a bakancsát, de Batyus Jóska bá, az öreg suszter azt mondta Vargánénak, hogy fogja az egészet, itt van né, ad hozzá egy Falvak Dolgozó Népét is, egy újságot, csomagolja belé, s hazafelé vesse a Vaddisznók patakába, mert oda, s nem gyermeki lábra való.

De aztán valahogy elboronálta az Isten a bajokat. Nem lehetett könnyű dolga, hiszen a világon csak minden századik ember él úgy, ahogy; a többi bizony nélkülöz. Áronkának csak elnyílt a szeme, amikor csengőszót hallott a tornác felől, s mikor kilépett, hát egy pár valódi görbe falábat talált szíjakkal átkötözve. Angyalnak persze híre-pora. Nosza fel is próbálta, passzentre találtak, le sem is akarta dobni őket, a frissen tapasztott ház földjét végiglukasztotta, mert a faláb tövében csokros szeg volt, vaskarikával. Nyakon kellett legyinteni a lurkót, hogy föl ne szántsa örömében a pitvart.

Nosza föl a falábra, s el Ferikéhez az örömhírrrel. Hiszen neki már van mivel menni kántálni. Ferikének régebbtől is volt ilyen járműve; végül Vargané addig rimánkodott Batyus Jóska bának, míg az öreg mégis meghegesztette valahogy a kis bakancsokat. Így már ketten cubikkoltak az utca közepi latyakban Józsikához. Aki erre az örömről egyből lábra kapott, meg persze falábra is.

És alig osont be az alkony a faluszéli házak közé, a kis trió máris felkerekedett. — Megszületett Megváltója az egész világnak! — adták hírül minden másodikharmadik háznál. Tévedésből még a Vargák haragosához is bementek, ott pedig Kajla Katica, aki mindenkitől féltette az urát, azt válaszolta a szíves köszöntésre, hogy „Nőjön nagyot anyátoknak a füle!” — s nem adott semmit.

Ettől eltekintve azonban semmi sem zavarta kántálásukat. Tíz óra tájban öszszetalálkoztak a felnőtt kántálókkal, azok úgy berezeltek, mikor kézilámpásuk rávillant az út közepén gólyalábon művészkedő három manóra, hogy a kántornak elment a hangja, nem is tudta elkezdni a soros háznál a Dicsőséget, míg ki nem adtak a háziak egy pohár rabvallató nova bort.

A szereplés sikerrel járt, a pénzt, amit adományba kaptak, testvériesen elosztották, mindegyikük tizenöt lej negyven banit vihetett haza. Otthon takaros kis karácsonyfa várta őket, Ferinek új bakancsot, Józsikának egy téli gyapjúpulóvert, Áronkának — vadonatúj gumicsizmát hozott. A karácsonyfa mellett pedig ott üldögélt egy pohár bor mellett Kereszt', aki azokat a takaros falábakat a lurkónak oly hirtelen megfaragta.

A fa alatt világító forgács-bölcsőben Kukoricacső-Jézuska aludta édes álmát.

P. Buzogány Árpád

Nem igazi ébredés

Csak színleli az éjszakát,
a város sosem alszik el,
nincs sötét és nem nyugodhat
egyszerre annyi agy, zsiger,

így a hajnal is csalóka,
nem igazi az ébredés,
mintha-sötétben vergődik,
álma sincs, csak szendereg és

zajos a reggel. Lakások
szemei egyszerre nyílnak,
tétova álmoság nélkül
mintha parancsra és írmag

se marad abból a lassú
eszmélésből, mivel új nap
érkeztét fogadják máshol.
Szolgái lettünk egy úrnak,

neve sietség, hangja bős
csikorgás, fakó arcokon
ráncot gyűr, kedvet párásít
s a hűs harmattal nem rokon.

Színleljünk kedvet, éneket
dúdoljunk hamiskás képpel?
Figyelj a hajnal hangjára,
legyél bár álmos, vagy éber...

Ellobbanás

Elszunnyadt bennem szeretet,
kialudt minden izzás,
bolondos medret én bennem
zavaros, hűvös víz ás,

nem csillog benne napsugár,
zúgása tompa, hangos,
mert aki belenézhethetne,
szívemet halkítja most.

Cseréptetőkön csillogás

A nyár tüzét mi nyelte el?
Vajon hová lett a meleg?
A langyos aszfalt, szomjas fák
oly messze már, mint tengerek,

szélfújta, könnyű kis ruhák
délben villannak lányokon,
esték hűvös érintését
a hátamon még nem szokom.

Mint hosszú dallam, halkuló
visszhang a teraszok felett,
úgy múlt a nyár — apró szemű,
viháncoló eső eredt,

a porral együtt mosta el
a jókedvünket délelőtt,
s bár messze még a szeptember,
bujkáló nap, már nincs erőd,

tócsás az út, fáradt lehetsz.
Estére sütsz ki? Nem szokás,
egy langyos érintés ha vagy:
cseréptetőkön csillogás.

Álmatlanul

Ha nem tudsz aludni, ülj fel
és gondolj arra a nőre,
aki miatt nem leszek
további álmaid őre,

ne hunyd le a szemed, nyitott szemmel
képzeld el, hogy szőke, vörös vagy barna
lesz az a lány, aki helyetted
olyan nagyon magának akarna.

Mészely József

Énekmondók

A felvidéki Kor-zár együttesnek

Igricei a leírt szóvarázsnak
és a zsoldáros hű fohásznak,
húrokat bővölnek kísérni,
verseket az életre becézni.
Dobokon dobolják, furulyán trillázzák,
sípokon és füttyel élni babonázzák,
dúdolják, dalolják olyan zengő szívvel,
hogy elhitethessék mindenkivel,
a szóvarázs, a vers többre hivatott:
lobogásra, mint a zászlós szózatok.
Így terelik vissza az elpártolt reményt,
vigasztalva egyaránt gazdagot, szegényt.
Kacagnak is, akár a csibészes bolondok,
hogy meggyőzzenek, vagyunk örök szabadok
és amíg körülölelnek lázongó friss zsvajjal,
én újra hiszem, csak fényt hozhat a hajnal.

Adventi emlék

Miközben nagyanyó a betlehemi csodáról
mesélt, és szót szó mellé igazgatott,
mi fránya kölykök az ablakhoz rohantunk,
mint kiket az estnek titka jobban izgatott.
Talán, mert nem tudtuk felfogni ésszel,
hogy lehet Ember és Isten egy személyben,
az, aki korhadt, csöpp istállóban születik,
kérődző barmok közt, trágyabűzben.
De nagyanyó nem haragudott ránk,
elcsendesült, és ámulva bámulta,
amint a falra fényfoltokat izzadt
a duruzsolva dohogó vaskályha.
Aztán odajött az ablakhoz, mellénk
s megmutatta azt a fénypont-csillagot,
amely a mennybolt sötét falát áttörve,
a csoda jöttét hírelni reánk pislogott.

Csire Gabriella

Regélő napkelet (IV.)

Az álomlátó gyermek

Jákobnak tizenkét fia volt. A legjobban Józsefet szerette, öregkorának vigaszát.

Amikor tizenhét éves lett József, négy bátyjával járt ki juhokat őrizni. Azt tapasztalta, hogy egyikük ravasz, a másik kötekedő, a harmadik lusta, a negyediknek pedig csak az evésen jár az esze. Ezt el is mondta az édesapjának. Fivérei nem kedvelték Józsefet, mert csak apjuk után voltak testvérek. Irigyelték éles eszéért, szép arcáért és természetéért. Gyűlölettel meredtek rá, amint cifra ruhában járt közöttük, a díszes öltözékben, melyet apja adott rá. Egy jó szavuk sem volt hozzá, szidták bojtár-öccsüket mindenért.

Egyik reggel József így szólt testvéreihez, amint felébredt:

— Azt álmodtam, hogy mind a mezőn voltunk, és kévéket kötöttünk. Az enyém emelkedni kezdett a tallóról és fölmagasodott. A ti kévéitek pedig körülállták az enyémet és alázattal hajlongtak előtte.

— Tán királyunk akarsz lenni? Ugye, uralkodni szeretnél felettünk? — forrt a testvérekben a dühös indulat.

De József pár nap múlva ismét álmot látott.

— A Nap, a Hold és tizenegy csillag hajolt meg előttem — mesélte el otthon az álmát testvérei és atya jelenlétében.

Édesapja összevonta a szemöldökét és szemrehányóan mondta:

— Tán csak nem gondolod, hogy én anyáddal meg a testvéreiddel eléd járulok majd, hogy földig hajoljak előtted?

Jákob nem titkolta, hogy neheztel Józsefre az álmáért. A fivérek pedig nagy-ravágyónak tartották az elkényeztetett gyermeket. Amikor a juhnyájakkal a távoli Sikkhembe mentek a nagyobb fivérek, s már jó ideje semmi hír nem érkezett felőlük, Jákob magához hívatta Józsefet.

— Menj el Sikkhembe, fiam — mondta —, hozz hírt nekem testvéreidről.

József azonnal útra kelt. Maga mögött hagyta a Hebron völgyét, majd bejárta Sikkhem mezejét, de sehol se találta a juhnyáját.

— Mit keresel? — kérdezte tőle egy ember, akivel véletlenül találkozott.

— A bátyáimat — felelte József. — Nem tudod, hol legeltetnek?

— Eltávoztak innen — mondta az ember. — Hallottam, amint azt mondták: menjünk fennebb, Dóthanba!

József megköszönte az útbaigazítást, és tovább ment, hogy megkeresse testvéreit.

Amikor a fivérek megpillantották öccsüket, szívükben gyűlölet lobbant.
— Nézzétek a híres álomlátót! — jegyezte meg egyikük.
— Itt az alkalom! Gyertek, öljük meg! — szólalt meg a másik.
— Üssük agyon és vessük kútba — kapott a szón a kegyetlen Simeon —, azután mondjuk azt, hogy fenevad ölte meg. Hadd lássa majd a gyerkőc, hogyan teljesülnek híres álmai!

Rúben, az elsőszülött, aki meglett ember volt már, felkiáltott:
— Ne ontsatok vért! Minek emelnétek kezét rá? Vessétek inkább a kiszáradt kútba, s hagyjátok itt a pusztában.

Rúben így próbálta kimenteni Józsefet a rossz szándékú testvérek keze közül. Amint látta, hogy hallgatnak rá, továbbállt, legeltetni.

József nem sejtette, mi vár rá. Fivérei körülvették, letépték róla felső ruháját, a cifrát, amiért annyira irigyelték, majd durván megragadták, s a kútba vetették. A kút üres volt: vizét a nagy hőség apasztotta el.

A kúttól nem messze leültek Jákob fiai. Szótlanul kenyereztek. Áruval megrakott tevék közeledtek az úton. Az izmaelita karaván fűszert, balzsamot és mirhát szállított Egyiptomba.

— Adjuk el Józsefet az izmaelitáknak — szólalt meg Júda, aki a legokosabb volt a fivérek közül. — Ne emeljünk rá kezét, mert öcsénk is atyánké, a vérünk-ből való.

A testvérek hallgattak Júdára: kihúzták öccsüket a kútból és eladták az izmaelitáknak húsz ezüstért. József a karavánnal együtt távozott. A testvérek pedig szétszéledtek a legelőn.

Rúben ekkor visszatért a kúthoz, hogy öccsét kimentse, de már nem találta ott. Keserves sírásra fakadt férfi létére, és megszaggatta ruháit.

— Nincs sehol a gyermek! — kiabálta össze testvéreit. — Merre menjek most, hol keressem szegényt?

— Ne keresd sehol — csillapította Júda. — Megszabadultunk tőle örökre! Közeledik már Egyiptomhoz, az izmaelita karavánnal. Ott lesz majd ideje álmodni.

A fivérek leöltek egy kecskebakot és belemártották öccsük felső ruháját az állat vérébe. A cifra ruhát atyjukhoz vitték, s bánatot színelve szóltak:

— Ezt találtuk a mezőn, atyánk. Nem a fiad ruhája volt?

Jákob felismerte a véráztatta ruhát.

— Jaj, az övé volt, a Józsefé! — zokogta keservesen. — Biztos fenevad ölte meg s tépte szét drága gyermekemet, a legkedvesebbiket...

Jákob megszaggatta ruháit, zsákba öltözött és mély gyászba merült. Fiai csitígták, vigasztalták apjukat. De Jákob egyre csak azt hajtogatta:

— Sírva megyek fiamhoz a sírba.

És sosem szűnt meg siratni Józsefet.

Az izmaelita kereskedők Dóthan mezejéről magukkal vitték, és Egyiptomban eladták Józsefet a fáraó emberének, Putifárnak. Így került Jákob legkedvesebb fia a testőrök főhadnagyához tizenhét évesen.

A fáraó helytartója

Az egyiptomi főember elégedetten észlelte, hogy jó pénzért vett szolgája szerencsét hoz reá. Az Úr áldását lehetett érezni házon és mezőn egyaránt. Így hát Putifár csakhamar háza felvigyázójává tette Józsefet, rábízta egész vagyonát.

József szép termetű, kellemes arcú ifjú volt. A Putifár felesége, ha csak szerét ejthette, tudtára adta szolgájának, mennyire kedveli. József azonban a tekintetét se merte ráemelni, mert szívből tisztelte gazdáját, a testőrök főhadnagyát.

Történt egyszer, hogy József dolga után járt a Putifár házában, és senki nem volt benn a háznép közül. Putifárné észrevette az ifjút, és ruhájánál fogva megragadta.

— Most senki se lát! — suttogta az asszony.

József kitépte magát, és elfutott. Csak köntöse maradt az asszony kezében. Putifárné, kezében az ifjú köntösével, azonnal fellármázta háza népét:

— Nézzétek, kit hozott a házhoz Putifár! — forrt benne az indulat. — Beto-lakodott hozzánk a héber ember. Csúfot akar űzni belőlem s férjemből. De én jó hangosan rákezdttem, s ő ijedtében úgy elszaladt, hogy csak a köntösét tudtam megragadni.

Amikor Putifár hazatért, felesége sírva panaszolta:

— Látod, milyen szolgát hoztál a házhoz!

Putifár rettentő haragra gyúlt. Nyomban elfogatta Józsefet, és a házában levő tömlöcbe vettette, a király foglyai közé. De az Úr itt sem hagyta el Józsefet. A tömlöctartó megkedvelte szelíd természetéért, és rábízta az összes foglyokat. Csakhamar két új fogoly érkezett: az egyiptomi fáraó főpohárnoka és fősütőmes-tere. Putifár, a testőrök főhadnagya Józsefet rendelte a szolgálatukra.

Egyik éjjel, ugyanazon az éjszakán, a fáraó mindkét foglya álmot látott. Reggel, amint József belépett hozzájuk, észrevette, mennyire bánkódnak.

— Miért vagytok olyan szomorúak? — kérdezte tőlük.

Bevallották, hogy álmot láttak, és nincs, aki álmaikat megfejtené.

— Mondjátok el nekem, mit álmodtatok — biztatta őket József.

Először a pohárnok beszélt.

— Szőlőtőt láttam álmomban — mondta. — Azon három szál vessző volt. Gyorsan bimbóztak, virágoztak, s már gömbölyödtek az érett gerezdek. Én meg, kezemben a fáraó poharával, nedűt facsartam a szőlőfürtökből, a teli kelyhet pedig átnyújtottam az uralkodónak.

— Íme, álmod jelentése! — válaszolta József. — A három szál vessző három napot jelent. Három nap múlva a fáraó visszahelyez hivatalodba, s mint azelőtt, továbbra is te adod kezébe a poharat. Arra kérlek, ha majd ismét pohárnok leszel, szólj az érdekemben a fáraónak. Szabadíts ki a tömlöcből! A héberek földjéről lopva hoztak ide, Egyiptomba, ahol tíz éve szolgálok. Igazságtalanul vetettek tömlöcbe, hiszen nincs semmi vétkem.

— Én meg azt álmodtam — vette át a szót a főszűtőmester —, hogy három kosár kalácsot tartottam a fejemen. A legfelső kosárban a fáraó süteményei voltak, s azokat madarak eszegették.

— A három kosár három napot jelent — magyarázta József. — Három nap múlva fejedet véteti a fáraó, fára akasztat, s madarak eszik le rólad húsoadat.

Három nap múlva nagy vendégsereg érkezett a fáraó születésnapjára. Ekkor az uralkodó kihozatta tömlöcéből foglyait. A főpohárnokot visszahelyezte régi tisztébe, a főszűtő mestert pedig kivégeztette. Úgy, amint József megjósolta.

A főpohárnok jó dolgában megfélekedezett Józsefről. Szót se szólt az ártatlan fogoly érdekében. Hónapok múltak el, két hosszú év sorvasztotta már a tömlöcbe vetett Józsefet.

Ekkor azonban különös dolog történt. A fáraó álmot látott. Folyóvíz partján állt, s a vízből hét szép kövér tehén lépett elő és kezdett legelészni. De a hét szép kövér tehén után hét rút és ösztövé tehén emelkedett ki a folyóból, hogy elnyelje a kövéreket.

A fáraó felriadt. S hogy megint elaludt, másodszor is álmot látott. Egy száron hét gabonafej növekedett. Szép dús volt minden kalász. A gyönyörű gabonafejek után hét vékony, szélről aszott gabonafej nőtt ki a földből. A hét szikkadt kalász elnyelte a hét szép gabonafejet. A fáraó szeméből kifutott az álom.

Reggel egybehívta Egyiptom minden bölcsét és jóvendőmondóját, hogy álmát elmesélje. De senki nem akadt, aki megmagyarázta volna a két álom jelentését. Ekkor előállt a főpohárnok, és így szólt:

— Amikor vétkeimért tömlöcbe vetettél a főszűtőmesterrel együtt, ugyanazon az éjszakán mind a ketten álmot láttunk. Egy héber ifjú, a testőrök főhadnagyának szolgálja, aki szintén ott raboskodott, megfejtette álmainkat, és azok szó szerint teljesültek. Engem visszahelyeztél régi tisztembe, a szűtő mestert pedig felakasztattad.

A fáraó azonnal magához rendelte Józsefet. Menten kihozták a tömlöcből az ifjút, megfürdették és illendően felöltöztették. Így jelent meg József a fáraó színe előtt.

— Álmot láttam — fordult hozzá a fáraó —, és nincs, aki megfejtene. Rólad meg azt hallottam: helyesen magyarázod az álmokat.

— Nem én, Isten jelenteti meg az álmokat — felelte József.

A fáraó előadta álmait a kövér meg a sovány tehenekről, a dús meg a szikkadt kalászokról. József figyelmesen hallgatott, majd így beszélt:

— Mindkét álom az Isten szándékát jelentette meg. A hét szép tehén hét bő esztendő. A hét szép gabonafej is hét jó esztendő. A hét sovány tehén hét szűk esztendő, és a hét aszott gabonafej is hét ínséges esztendő. Íme a megfejtés: hét esztendő következik, a bőség ideje Egyiptomban. A hét bő esztendő múltán az éhínség hét esztendeje következik. Az éhínség elnyeli a bőség idején termett javakat, miként az ösztövé tehének fölemészti a kövéreket és az aszott gabonafejek a dús kalászokat.

József azt tanácsolta a fáraónak: szemeljen ki egy okos, bölcs férfit, aki Egyiptomnak gondját viselné. Rendeljen ki tiszttartókat, és szedjen ötödöt a termésből a hét esztendő alatt. A jó esztendők idején megtakarított gabonatermést gyűjtse össze, hogy ne pusztuljon éhen a hét szűk esztendő során a föld népe.

Tetszett a József beszéde a fáraónak és főembereinek.

— Mivelhogy Isten mindezeket neked jelentette meg — határozott a fáraó —, légy te házam fő gondviselője. Egész Egyiptomban nincs hozzád fogható bölcs férfi ma. Hallgasson ezért a te szavadra minden népem. Csak a királyi szék tesz engem náladnál hatalmasabbá. Íme fejedelemmé teszlek egész Egyiptom fölött!

A fáraó lehúzta gyűrűjét, és a József ujjára vonta. Pompás ruhákba öltöztette helytartóját, nyakába drága aranyláncot illesztett, majd szekérbe ültette Józsefet, és megparancsolta, hogy hordozzák körül, s kiáltsák ki mindenütt:

— Térdet hajtsatok!

Így tette a fáraó egész Egyiptom fölött fejedelemmé harminc éves korára Józsefet.

Minden úgy történt, ahogyan megálmodta a fáraó. A föld két kézzel ontotta a termést hét jó esztendőn át. József összegyűjtötte az eleséget és betakarította a termést a városokba.

Annyi gabonát halmozott fel, mint a tenger fövénye.

A hét bőséges esztendőt a nélkülözés hét esztendeje váltotta fel. Minden országon úrrá lett az éhínség. Egyedül Egyiptomnak volt kenyere. József ekkor megnyitotta a gabonarakárokat, és eladta az árut az egyiptomiaknak. Évek múltán, amint a nincstelenség mind nagyobb és nagyobb méreteket öltött, a föld minden tájáról Egyiptomba mentek gabonát vásárolni az emberek.

— Én vagyok a fáraó — mondta Józsefnek az uralkodó —, de nálad nélkül se kezet, se lábat ne emelessen senki Egyiptom földjén!

Úgy is lett. Mindenki Józseftől kapta azontúl a kenyeret. Így mentette meg Egyiptom népét a fáraó helytartója az éhhaláltól.

A kévék meghajolnak

A nagy éhínség idején Jákob összehívta fiait, és így szólt:

— Hallom, hogy Egyiptomban van gabona elég. Menjete oda, vásároljatok búzát. Különben éhen halunk.

Útra készen álltak Jákob fiai. Atyjuk visszatartotta legkisebb gyermekét, József öccsét.

— Benjámin nem engedem — jelentette ki —, nehogy valami baj érje.

Jákob tíz fia fölkerekedett, és eljutott a fáraó helytartójához. Mind a tízen arcra borultak előtte. József rögtön felismerte fivéreit, de nem mutatta. Tolmács útján beszélt velük.

— Honnan jösztek? — kérdezte szigorúan.

— Kánaán földjéről — felelték a testvérek. — Eleséget akarunk vásárolni.

József felismerte, mint teljesülnek gyermekkori álmai: testvérei meghajolnak előtte, akár a kénék.

— Kémek vagytok — mordult rájuk —, az ország védtelen részeit akarjátok kikémlelni!

— Nem, uram — tiltakoztak Jákob fiai —, soha nem voltunk kémek. Tizenketten vagyunk testvérek egy apától. A legkisebbik testvérünk otthon maradt atyánkkal. Egyik testvérünk elveszett.

— Úgy éljen a fáraó, hogy kémek vagytok! — állította József továbbra is. — De azért próbára teszek benneteket. Maradjon fogságban egyik testvéretek, ti pedig menjetek vissza Kánaánba, s lássátok el háznépeteket gabonával. Ha ide hozzatok legkisebbik öcséteket, akkor elhiszem, hogy igazat beszéltek.

Jákob fiait megdöbbenetette a helytartó parancsa.

— Bizony nagyot vétkeztünk testvérünk ellen — kezdték egymást közt mondogatni —, amikor hiába könyörgött, mégis eladtuk az izmaelitáknak. Gonoszságunk hozza ránk a vészt.

— Ugye, mondtam nektek! — tett szemrehányást Rúben a testvéreinek. — Mondtam, ugye, hogy ne bántsátok a gyermeket, de ti nem hallgattatok rám. Most fejünkre száll a vére!

Nem sejtette egyikük sem, hogy a fáraó helytartója minden szavukat érti. József elfordult tőlük, hogy könnyeit ne lássák. Amint erőt vett magán, megparancsolta a szolgáknak: kötözzék meg Simeont és vessék fogságra. A többiek zsákját megtöltötte gabonával, majd elrendelte, hogy pénzüket is adják vissza, és lássák el őket útravalóval.

Amikor Jákob fiai eltávolodtak a várostól, egyikük kioldotta zsákját, hogy abrakot adjon szamarának.

— Ide nézzetek! — kiáltott fel. — Visszatették a pénzemet!

A többiek is kioldották zsákjukat, és elrettentek, amint hiánytalanul ott találták pénzüket. Nem értették, mit akarhat velük a helytartó. Otthon atyjuknak töviről hegyire mindent elmeséltek. Jákob keserű szókra fakadt, amint megértette, hogy legkisebbik fiát, Benjámint is el akarják szakítani tőle:

— József nincs már, Simeon sincsen. Benjámint is elviszitek? Nem, nem engedem el hazulról! Ha baj érné József öccsét az úton, vigasztalanul szállnék a sírba.

Rúben megfogadta atyjának, hogy gondja lesz Benjáminra. Júda kezességet vállalt öccse életéért. Jákob most már nem ellenkezett tovább.

Szamarákat megrakatta gyümölccsel, balzsammal, mézzel, fűszerrel, mirhával, dióval és mandulával. Az ajándék mellé kétannyi pénzt tett, mint amennyi a gabona ára volt. Azt is meghagyta fiainak, hogy a zsákjukban talált pénzt is adják vissza.

József, amint meglátta, hogy bátyjai magukkal hozták Benjámint, háza gondviselőjének elrendelte, vágasson barmot, s készítsen vendégei számára ebédet.

Jákob fiait a helytartó házába vezették. A testvérek még inkább elrémültek. Azt hitték, a pénzt fogják követelni rajtuk, amit zsákjaikban találtak, hogy erőszakkal rabszolgákká tehessék őket. Szorongásuk akkor sem engedett föl, amikor szabadon engedték Simeont.

Déltájban József hazatért. A testvérek mind leborultak előtte, és átadták a magukkal hozott ajándékot.

— Ez a legkisebbik testvéretek? — vette szemügyre József Benjámint. — Az Isten legyen hozzád kegyelmes, fiam! — mondta, és azzal elsietett, hogy senki ne hallja zokogását. Egy anyától, egy apától származtak ők ketten. Rákhel, az édesanyjuk meghalt Benjámint születése után, amikor családjuk Mezopotámiából visszatért Kánaánba. József keservesen elsíratta rég elvesztett édesanyját, forrón szeretett öccsét és atyját, aki holtnak hitte őt. De könnyeket ejtett fivérei, Jákob és Lea fiaiért is, akik őt valamikor kútba vetették, majd idegenek kezére juttatták.

Elérkezett az ebéd ideje, és József letörölte könnyeit.

Sorba ültette testvéreit az asztalnál, születésük rendje szerint. Vendégei nem győztek csodálkozni, hogyan találhatta ki a fáraó helytartója, melyikük mikor született. Az ennivalót pedig úgy rendelte József, hogy a Benjámint része ötször nagyobb legyen, mint a többieké. Jákob fiai félve ettek, ittak, hiszen semmire sem találtak magyarázatot.

József meghagyta háza felügyelőjének, hogy töltsen meg az emberek zsákját gabonával, s tegye vissza a pénzüket is.

— Az én poharamat pedig — mondta József —, az ezüstpoharat, tedd a legkisebbik zsákjába, a gabona árával együtt.

Virradatkor Jákob fiai málhás szamarakkal útra keltek. De alig jutottak ki a városból, máris utolérte őket József házában a gondviselője.

— Miért fizettetek gonosszal a jóért? — kiáltott rájuk. — Miért loptátok el uram házából az ezüstpoharat, amiből inni és jövedölni szokott?

— Távol legyen tőlünk, hogy ilyent tegyünk — tiltakoztak a fivérek —, de ha megtalálod valamelyikünkénél, az haljon meg, mi pedig szolgálni fogjuk uradat!

— Az, akinél megtalálom a poharat, legyen a szolgám! — mondta a József embere. — A többiek elmehetnek.

Átnézte a zsákokat, és a Benjámint zsákjából előhúzta az ezüstpoharat. A testvérek elkeseredésükben megszaggatták ruháikat és visszatértek a városba, hogy térdre boruljanak József előtt.

— Mit tettetek? — förmedt rájuk József. — Vagy nem tudtátok, hogy a magamfajta ember jövedölni is tud?

— Az Isten büntetése ért utol bennünket — panaszkolt Júda. — Kérlek, hallgass meg, mielőtt ítélnél felettünk. Atyánk élemedett ember. Öregségére született két fia. A nagyobbik meghalt, csak ez a kisebbik maradt ugyanattól az anyától. Amikor kértük, engedje velünk, így válaszolt: „Ti tudjátok, hogy Rákhel, az én szeretett feleségem csak két fiúval ajándékozott meg. József elment örökre, azóta se láttam... Bizonyára fenevad szaggatta szét. Ha ezt a gyermeket is elviszitek, és

szerencsétlenül jár, vigasztalanul szállok a sírba.” Kezességet vállaltam Benjáminért. Hadd maradjak én a szolgád, s engedd öcsémet atyánkhoz hazatérni!

József hangos sírásra fakadt. Zokogása fölverte az egész házat.

— Én vagyok József! — jajveszékelt. — Én vagyok József, a ti testvéretek, akit eladtatok a kereskedőknek!

Jákob fiai e szavak hallatán úgy megrettentek, hogy lélegzetük is elállt. De József meleg hangon így folytatta:

— Kár ezen bánkódni, mert Isten a ti megmaradásotokért küldött engem Egyiptomba. Két esztendeje tart már az éhínség a földön és még öt esztendeig hiábavaló a szántás, úgysem lesz aratás. Most siessetek vissza atyánkhoz, és mondjátok meg neki: „Ezt üzeni fiad, József! Az Isten engem egész Egyiptom urává tett. Jöjj hozzám késedelem nélkül! Gósen földjén telepítelek le, fiaiddal, egész háznépemmel, juhaiddal, barmaiddal együtt. A közelemben fogtok élni. Gondoskodom rólatok, hogy a szűk esztendőik alatt is megmaradhassatok.”

József odalépett öccséhez és a nyakába borult. Benjáminnal együtt zokogott, felindultságában. Sorra megcsókolta a bátyjait is.

A hír hamarosan eljutott a fáraó házába. Az uralkodó és egész háza népe Józseffel együtt örült. Végül így szólt helytartójához a fáraó:

— Mondd meg testvéreidnek, menjenek vissza Kánaánba, s hozzák magukkal Egyiptomba atyáikat, háza népével együtt. Jöjjenek hozzám József rokonai, mert nekik adom az ország leggazdagabb földjét, hogy jól élhessenek.

József a fáraó akarata szerint járt el. Testvéreit ellátta szekerekkel. A szamarak hátára élelemmel és gabonával telt zsákokat rakatott.

Minden testvérét szép díszes öltözőekkel lepte meg. Benjáminnak öt új ruhát és háromszáz ezüstpénzt ajándékozott.

Gazdag rakománnyal keltek útra ismét Jákob fiai. Amint hazaértek, megmondták atyjuknak, hogy elsíratott fia, József él, mi több, egész Egyiptom fölött uralkodik. Jákobnak majd elállt a szívverése... hirtelen elalélt az élemedett ember, nem hitt a fiainak. De amint sorra elbeszélték József tetteit, és átadták atyjukhoz szóló üzenetét, a Jákob lelke föléledt.

— Elég nekem, hogy József, az én kedves fiam él! — tért vissza szívébe a jóremény. — Elmegyek hozzá, Egyiptomba, hadd lássam még egyszer, mielőtt meghalok.

Jákob a fáraótól kapott szekereken érkezett meg háza népével Egyiptom földjére. Nyájait és minden vagyonát magával vitte Gósenbe. József befogatott, úgy sietett Jákob elé.

Sírva borult őszöreg atyja nyakába. Húsz éve élt tőle távol.

— Most már, hogy láttalak, fiam — szívárogtak Jákob szeméből a könnyek —, örömmel halok meg.

Gósen dús földjén pásztorkodtak azontúl Jákob fiai és unokái. Juhaik, ökreik és szamaraik száma egyre gyarapodott. Kenyérrel József látta el atyját és az egész háznépet.

Amint betelt az étellel, Jákob örökre elbúcsúzott szeretett fiától, Józseftől, majd rendre a többi gyermekétől is.

Apjuk halála után a fivéreket ismét elfogta a rettegés. Azt gondolták, most már bosszút áll rajtuk József, amiért őt gyermekkorában kútba vetették s eladták rabszolgaként.

— Bocsásd meg testvéreid bűnét — jajveszékeltek —, bocsásd meg gonoszságunkat!

— Ti rosszat terveztetek ellenem — válaszolt József nyájasan. — De Isten jóra fordította a rossz szándékot. Azt akarta, hogy általam sok nép életét megtartsa. Nincs mitől félnetek, testvéreim! Mindig gondot fogok viselni rátok.

A bölcs és nemes lelkű József élete végéig szavának állt.

Pálffy Tamás Szabolcs

szamuráj szombat

adventjáró este szamuráj a szombat
száműzetett szívem imaverset mondat
szerelmem szomorú könny csillog szemében
kitart velem bajban tenger szenvedésben

szamuráj a szombat adventjáró este
acélból kovácsolt pengeéles teste
sok áldozattal járt míg elkészítettem
vágóéle kemény villog a kezemben

birtokomban kardom hova sújtsak vele
mit tanácsolsz elmém adventjáró tele
mert aki kardot ránt az által is vesz el

nem rántok én kardot akármit is teszel
szamuráj a szombat adventjáró este
évtizedes álmod hüvelybe helyezte

Marosszentgyörgy, 2012. december 22.

Fülöp Kálmán

Kérdőjelek

A lehúzott
redőnyök
úgy hallgatnak
mint
balga
est
arcán
a döbbenet

vitorlát
bont a
pillanat

szememben
kapaszkodnak
kemény
kérdőjelek

tegnap még
volt, ma már
csak sejlik
árnya s
hogyan lesz-e
tiszta perc
a délutánban

és lesz-e
néma, lázas
kézfogás

azt sem
tudom, hogy
mennyit ér
a holnap
s hogy mit
takart
tegnap
a hallgatás...

Egy Angyal

A-nak

Egy Angyal átoson a téren,
Valaki halkán átüzen,
én versbe öntöm szívem parancsát
és küldöm hamvas Hold-tüzem.

Nem tékozlom el, ami érték,
álmat pénzé nem teszem,
szétszórt népemnek vélt reményét
fehér lapokra fércelem.

Karácsony este van, kemény tél
s én nélküled vagyok Veled,
a „Csendes éj” szent dallamában
itt vagy szívemben, ékezet.

A barna idő

A barna
idő arcán
halk harangszó —
kakas szól

és más a nap

mint tegnap
és jó a vers
ha él —

bár lázadok
a csendben

te nevetsz
önfeledten —
szerelmet szül
a reggel
és elhallgat
a szél.

Brauch Magda

Nőnap emléké

„átélni / a joghurtos / s / tejesüvegek /
csörömpölését / amikor / a / bágyadt / haj-
nal / kábult / utcák / sötétjébe / megidéz”

(Beke Sándor: *Védtelen évek*)

Március elején az igazi tavasz még váratott magára, de a levegő magasabb rétegeiben már megindult valami enyhülés a kemény tél után. A majdnem fűtetlen lakásokban didergő emberek reménykedtek, hogy a közelgő tavasz és nyár legalább a hideget száműzi lakásaikból, melyeket már nemigen lehetett otthonnak nevezni: gyakran szünetelt az áramszolgáltatás, a csapokból hideg víz folyt, a kamrák nagyrészt üresen tátongtak, a sütés-főzés lassan kiment a divatból. Az élelmiszerboltok polcai részben üresen álltak, részben laskaféléket, fonnyadt zöldségeket, néha olcsó kekszféléket kínáltak. Faggyúízű margarinért, szójaolajért, csicseriborsóból készült kávéért már sorba kellett állni. A diktatúra utolsó évtizedében született gyermekek nem ismerték a vaj, a sajt, a csokoládé, a déligyümölcsök ízét, kivéve, ha szüleik „ügyeskedni” tudtak, összeköttetéssel, többszörös áron, megvesztegetéssel, ajándékozással a „pult alól” előcsalogatták a hiánycikket.

Marika ügyes volt. Széleskörű ismerettségével, az átlagosnál valamivel magasabb fizetésével sok mindenre szert tett, ami akkoriban valóságos csodának számított: hol tojást szerzett, hol baromfihúst, édességet, déligyümölcsöt, igazi kávé, kakaót, mosdószappant, szalvétát, WC-papírt, és a jó ég győzné felsorolni, még mi mindent. Szerencséjére a városát környező falvakban úgynevezett „kiszármaztatás” volt érvényben, ami azt jelentette, hogy e helységek lakosai gyakrabban átruccanhattak a határon túli országba, ahol mindent be tudtak szerezni. Kereskedtek is a hiánycikkekkel jó áron, de így is csak az ismerősöknek jutott belőlük. Marikának rendszerint jutott, s így — a munkájának elismerésén túl — ezek voltak az igazi sikerélményei. Igaz, hogy mindenki csak erről beszélt.

Egyedül a tej beszerzésével nem boldogult. Ez a „fogalom” még létezett ugyan valóságosan is, de csak az jutott hozzá, aki már hajnalban beállt az üzlet előtti sorba: minél korábban kelt, annál biztosabban számíthatott arra a két liter tejre, ami járt neki, mert másodszor már hiába állta végig a sort, nem szolgálták ki. Ez részben igazságos eljárás volt, mert így több embernek jutott tej, de volt, akinek kisgyermekei, beteg szülei — esetleg ágyhoz kötött szomszédjai — is várták otthon a tápláló fehér nedűt.

Marika nem szerette a tejet, de beteg édesanyjának ez volt a kedvenc itala. Ezért kelt föl hajnalonként, de a megfelelő időt nem lehetett mindig kiszámítani.

Néha kevesebb volt a tejszállítmány, ilyenkor nem jutott neki, és a zörgő üres üvegekkel, könnyeivel küszködve szállt föl a villamosra. Előre látta édesanyja csalódott arcát. A 80 éves beteg asszony már évek óta nem járt ki a házából, így számára érthetetlen volt, hogy a háború után 40 évvel olyan nehéz a beszerzés, hogy még tejet sem lehet kapni.

1986-ban a helyzet tovább súlyosbodott. A napi tejszállítmány is egyre kevesebb lett. Ráadásul éppen a nőnapon úgy alakult a helyzet, hogy Marikának magának is szüksége lett volna legalább egy liter tejre.

Hetekkel azelőtt elcsúszott a jeges kociúton, és alaposan odaverte a hátsó felét meg a jobb oldalát. Valahogy feltápáskodott, járni is tudott, de a legnagyobb fájdalom hetek múlva jelentkezett. Szokása ellenére orvoshoz fordult. A röntgenfelvétel nem mutatott ki súlyos elváltozást, de erős fájdalomcsillapító hatású gyógyszert kellett szednie, hogy egyáltalán képes legyen járni. Mivel azonban ez árthatott volna kényes gyomrának, az orvos azt ajánlotta, hogy sok tejet igyék hozzá.

„Jó vicc! Inkább francia konyakot rendelt volna, még azt is könnyebben be tudnám szerezni (italban soha nem volt hiány), de tejet csak annyit kaphatok, amennyi anyámnak kell” — mérgelődött, és mellőzte a gyógyszert.

A nőnap előtti estén azonban tovább erősödött a fájdalom. Alig tudott megmozdulni, így mégis a gyógyszerhez nyúlt, akárcsak másnap reggel, amikor is — nagy nehezen — előbb tejért ment. Elhatározta, hogy aznap mindenképpen összeszedi a bátorságát, és kér egy plusz üveggel. Megmondja, hogy beteg, az eladónak ezt meg kell értenie, hiszen nőnap van és ő is nő.

Elő is rukkolt a kérésével, kunyerált, megalázkodott, mint egy koldus, de az eladónő sajnálkozva tárta szét a karját:

— Sajnálom, tényleg nem lehet.

A szerzett két üveg tejjel és az édesanyjának nőnapra vett cserepes virággal ügyel-bajjal felkapaszkodott a villamosra. Táskájában két tábla tejcsokoládé is volt (ehhez jó áron hozzá tudott jutni). Először a munkahelyére, majd onnan édesanyja lakásába vánszorgott el. Ott újabb gyógyszert vett be, és bár az előző tabletták sem okoztak gyomorbántalmakat, mégis odasandított a konyhaasztalra helyezett tejesüvegekre. Talán ezúttal mégis megkívánta a tejet. Miután kért belőle, édesanyja az egész üveggel felajánlotta neki, de csak egy pohárral ivott, amúgy nyersen. Nagyon jólesett.

Hazaérve szinte teljesen megszűnt a fájdalma, mégis ekkor kezdtek potyogni a könnyei. Folyton a reggeli jelenetre gondolt.

„Nem adott. Megtagadta a tejet egy szegény betegtől” — ezt a mondatot ismételte, pedig tudta, hogy egy nagy marhaság. Sem beteg nem volt — a fájdalom, ami a kis baleset következményeként keletkezett, idővel teljesen elmúlt —, a tejet nem is szerette, a gyógyszer nem ártott neki, az eladónő sem tehetett kivételt. Ez a mondat csak arra volt jó, hogy mesterségesen felfokozza a fájdalmát, és utána évekig ismételgesse, ha éppen sírni volt kedve. Mert a sírás néha fene mód jólesik.

Most már annyi tejet vásárolhat, hogy akár fürödhetne is benne. De már nincs kinek.

A régi emlék, az értelmetlen mondat olykor mégis vissza-visszacseng, és könnyeket csal a szemébe.

Különösen nőnap tájékán.

Krumplipaprikás

Valaha egyetemista voltam.

Régen. Talán meg se mondom, mikor.

Miért ne mondanám? (Az öregség — akárcsak a szegénység — nem szégyen, csak kellemetlen). A 20. század ötvenes éveinek második felében.

Nehéz idők voltak, de én élveztem az egyetem légkörét, maradéktalanul beilleszkedtem a közösségbe, úgy éreztem, mindenütt megállok a helyem: a szemináriumokon, kollokviumokon, vizsgákon, a népdal- és tájszógyűjtő kiszállásokon, sőt, az asztalitenisz-versenyeken (Ez utóbbiért — szép kis dicsőség, gondoltam — az évfolyam sportfelelőse lettem.) Esténként olcsó bérlettel színházba, hangversenyre jártam, négyszer láttam a Bánk bánt, ötször ugyanazt a Kodály-kórusműsort.

A mennyországban érezhettem volna magamat, ha — főleg az első évben — boldogságomat a honvágy nem zavarja meg. Bár a bennlakás zsúfoltságát hamar megszoktam, lakótársnőimmal gyorsan összebarátkoztam — egyben évfolyamtársak is voltunk —, mégis előfordult, hogy egy-egy otthonról kapott levéllel Nyilas Misi módjára, elvonultam az épülethez tartozó kert legtávolabbi zugába, hogy senki se legyen tanúja könnyeimnek. Egyetlen gyermek voltam, és addig sohasem voltam hosszabb ideig távol szüleimtől, otthonomtól.

Ha csomagot kaptam, azt — minden előzetes megállapodás nélkül, magától értetődően — megosztottam társaimmal, és ezt mások is így tették. „Feldobtuk” — ahogy az akkori diákzsargonban neveztük a közösségnek felajánlott elemózsiát.

A szülők tudtak erről, és helyeselték, pedig a bennlakók valamennyien kispénzű, bérből, fizetésből élő családdal rendelkeztek. Csak az ösztöndíj tartott bennünket az egyetemen, ami ingyenlakásból, kosztból és jelentéktelen összegű zsebpénzből állt. A szülők mégis igyekeztek — a látatlanban egymással is licitálva — gazdag csomagokat küldeni, bár nagyon is valószínű, hogy saját szájuktól vonták meg a jobb falatokat.

— Megírtam, hogy a következő csomagban töltött káposztát és krémest küldjenek — mondta Marika.

Összefutott a nyál a szánkban, mégis letorkoltuk:

— Nem szégyelled zsarolni őket?

Egy hét múlva, mikor megérkezett a kért küldemény, ráadásul egy üveg tojáslikőrrel, már senkinek sem volt lelkifurdalása.

Alföldi városunkban mindig jóval hamarabb érkezett meg a tavasz, mint a hegyvidékeken, s vele a primőr zöldségfélék. Így óriási sikere volt az édesanyám küldötte paradicsom, retek, zöldpaprika küldeményeknek, melyek azért némi kolbász és szalonna közül kandikáltak ki. A hegyvidéki székely leányok nem hittek a szemüknek.

Ezek után úgy tűnhet, hogy állandóan tejjel-mézzel folyó Kánaánban élünk, pedig a sok szeretettel küldött csomagok nem biztosíthatták a mindennapi jóllakást, mert igen sokfelé osztódott a tartalmuk, inkább csak kóstoló jutott belőlük egynek-egynek. A menzán pedig igen gyenge volt a „kaja” — ez a zsargonszó valószínűleg már örökéletű lesz —, ráadásul az étkezde az egyetemünk és bentlakásunk épületétől olyan messze esett, hogy a napi három oda- és visszajutással bőven ledolgoztuk azt a kevés kalóriát, amit ott felszedtünk. Ez manapság jó fogyókúrának számítana, de akkor nem volt rá szükségünk. Enélkül is elég karcsúk voltunk, meg akkoriban ez még nem volt a „médiá” kizárólagos témája.

A kosztról — ami az ösztöndíj része volt, tehát ingyen kaptuk — mégsem mondhattunk le a kázin megközelítése miatt okozott idővesztéséért (járműre egyáltalán nem volt pénzünk), mert nem volt mivel pótolni. Ám a mi esetünkben „Az idő pénz”-féle szólásmondás szinte szóról szóra igaznak bizonyult. Bölcsészhallgatók lévén időigényes volt a rengeteg kötelező olvasmány, és korán tapasztaltuk, hogy vizsgáztató professzoraink azonnal „kiszagolják”, ha valamit nem olvastunk el, még hozzá frissiben. Olvasni mindannyian szerettünk, hiszen azért választottuk a filológiát, de „szakmányban olvasni” — ezt csak mi tudhatjuk, mit jelent. Ehhez túl szűkiben voltunk az időnek. Fél éjszakákon át a folyósón olvastunk, hogy ne zavarjuk az aludni akarókat. Nem mehettünk készületlenül a vizsgákra, mert a gyengébb jegy az ösztöndíj elvesztését jelentette volna, egyszersmind egyetemi pályafutásunk végét.

Ilyen körülmények között érthető, hogy a reggeliről lemondtunk, hiszen azért legalább egy órával korábban kellett volna fölkelnünk. Ha volt valami „hazai” tartalék, nem hagytuk abba a — különben kellemes — olvasást. Aztán rájöttünk, hogyan segíthet magán a furfangos diák.

Egyes diáktársaink — különféle okokból — nem voltak ösztöndíjasok, így a menzajegyet meg kellett fizetniük. Diákközösségünk férfitagjai, a „fiúk” azonban szívesen kosztoltak a menzán, mert minden más étkezde drágább volt, ráadásul az ő szállásuk a kázinál közös épületben volt. Mivel mi, ösztöndíjas lányok, hiába kértük, sőt kérvényeztük többször is, hogy készpénzben adják ki a járandóságunkat, akárcsak a helybeli évfolyamtársainknak, elhatároztuk, hogy — némi veszteséggel — eladjuk a menzajegyet azoknak, akik úgyis fizetnének érte.

Tervünk bevált. A menzajegy ugyan névre szóló volt, de szerencsére a kázin személyzetét ez nem érdekelte, így is el tudtak számolni a főnökükkel. Így mindenki jól járt. A fiúk, mert olcsóbban jutottak koszthoz, mi, lányok meg némi készpénzhez, de főleg időhöz jutottunk, sőt, még ízletesebb „kajához” is, mert a magunk ízlése szerint főztünk. Felváltva vásároltunk be a közeli piacon és élelmi-

szerboltokban, okosan, beosztással, és a folyosó végén levő konyhában főtt az egyfogatós ebéd és vacsora. Legtöbbször krumplipaprikás, mert a hozzávaló olcsó volt, az elkészítése kevés időt igényelt.

Sohasem untuk meg „a pityókatokányt” — ahogy a székely lányok nevezték. Mivel minden fiatal lány született háziasszony, különböző módon fűszereztük, s mivel maradt mellette némi pénzünk, néha virslivel, debrecenivel, kolbásszal is „megbolondítottuk”. Persze, akadtak másféle ételek is „étlapjainkon”, de jómagam csak a krumplipaprikásra emlékszem.

Meg arra is, hogy mikor vakációra hazaérkeztem, édesanyám már tudta, mivel várjon: egy kis jó hazai krumplipaprikással.

Hát akkoriban ritkán futotta másra.

Még ma is a kedvenc eledeleim között foglal helyet.

Böszörményi Zoltán

Majorana titka

Megtudtam rólad valamit,
amit bármilyen műszerrel,
vagy merész trükkel emberben
lehetetlen kimutatni.

Féltem őrzöm a titkomat,
mint más ékszert, vert aranyat.
Megtudtam rólad valamit,
mi szórakoztat, felderít,

közelebb hoz és áthív.
Lehet, csak tévedt emlék volt,
lelkemre égett apró folt.
Mely nem szoroz, nem keserít.

Ráduly János

Haikuk

Szirmokból

Virágszirmokból
Kirakosgatom csengő
Nevetésedet.

Karácsonyi

Karácsonyi hit:
Születéseink által
Örök az élet.

Hová?

Emlék-parkodban
Engem hová ültetsz majd?
Közel légy hozzám.

Hallgatóznak

Spicli-módszerrel
Hallgatóznak ingerült
Szorongásaim.

A fény tenyerén

Nem találtál rám.
Itt üldögelek pedig
A fény tenyerén.

Bizarr

Fennkölt ünnepek
Bizarr velejárója:
A semmi-tevés.

Körém gyűltek

Pirkadó hajnal.
Álmaid körém gyűltek
Mesemondóknak.

Harmóniában

A Mindenség és
Én — fix harmóniában.
Két nyakas székely.

Majdhogynem

Házasságunkban
Majdhogynem állandóan
Békét kötöttünk.

Jó lenne

Nyilván, jó lenne,
Ha magamat egészen
Befejezhetném.

Otthonom

Legfőbb otthonom:
Hol rendületlen érzem
Szükségvoltagemat.

Saját

Mindenség lelke
Lenni: ha lehetséges,
Saját hangomon.

Mint estefelé

Most olyan vagyok,
Mint estefelé a Nap:
Leáldozóban.

Angyalé

Hársfavirágon
Csuda-könny: bizonyára
Angyalé lehet.

Apró vers

Haiku: apró
Vers, de benne a világ
Kiteljesedik.

Vésd

Vésd hát eszedbe:
A kicsorduló öröm
Fajsúlytalanít.

Jöhetsz

Bármikor jöhetsz,
Halál: épp fogócskázni
Való kedvem van.

Tar Károly

Pánik

(Regényrészlet)

VI.

Özvegyült vagy elvált anyák egyszülött fiának lenni azért nehéz, mert az anya önkéntelenül is a Boldogságos Máriát alakítja egész életében. Jenő felfogta, akármennyire is igyekszik, a ráosztott Jézus-szerepet elfogadhatóan alakítani, ez nem sikerülhet neki, mert képtelen önmagát feláldozni az anyai szenvedés oltárán.

Az anyja a szövetkezetesítés csörömpölő történéseit szenvedve búcsút mondott a mesterségével együtt életcélját vesztett mézeskalácsos mesternek. Valójában attól szenvedett, hogy elfelejtett élettársai helyett az apa szerepét is magára kellett vállálnia. Fia biológiai érettségét ismételten tapasztalva, rögeszméjévé vált, és elérkezettnek látta az időt, hogy a lányok mire valóságát vele megismertesse. S mert a tapasztaltnak vélt Herminával nem ért célt, ezért másodiknak egy, a fiával egyidős lányt, Sárát szemelte ki erre a célra.

Sára mosogatólány volt az egyik kekszgárhoz közeli cukrászdában, és naponta kilométereket úszott a helyi élelmiszeri dolgozók sportklubjának tagjaként. Szeplői letagadatlanok voltak, de bronzbőre és feszes idomai — különösen nyáron — kíváncsúsak.

Gyere csak, kérte a fiát az anyja, amikor iskolából jövet, Jenő belépett a cukrászdába.

Nézd meg már azt a csaptelepet a konyhában. Szerelhetnénk rá valamiféle rózsát, hogy kíméletesen szórja a vizet, mert szegény Sára mindegyre összefröcsköli magát a változó víznyomás miatt? Hátramentek a cukrászda kicsi konyhájába.

Sára! Ez itt a fiam!

Igen?... bámult bambán Sára.

Jenő! Ez itt Sára!

Persze, nyögte és bámult bambán Jenő. Aztán a helyszűke miatt, akaratlanul is lányhoz simulva, megtapogatta a vízcsapot.

Lehet róla szó, mondta vontatottan, és köszönés nélkül kimenekült a konyhából. Néhány nap múlva, az anyja örömére, újra beállított a cukrászdába egy olyan, az ócskavasak között guberált vízcsappal, amelyből, miután felszerelte, zuhanyszerűen ömlött a víz.

Kösz, mondta szűkszavúan Sára, és a fiú anyjának áradozásából már tudott annyit Jenőről, hogy érdeklődő pillantásra is méltassa.

Semmiség, válaszolta Jenő. Az anyja annyi szépet mondott Sáráról, hogy viszonznia kellett az érdeklődést.

Jó meleg van. Igazi strandidő... Más nem jutott eszébe.

Jobb volna most a medencében. Alig várom a délutánt, sóhajtott Sára, miközben egymásra halmozta a tiszta kávéscsészéket.

Ühüm, igenelt Jenő, és búcsút intett Sárának.

Ennek a jelenetnek semmi köze ahhoz, hogy aznap délután találkozott Sárával a strandon. Mint minden regényes történetben, itt is érvényes a figyelmeztetés: A történet *szereplőinek* bármiféle *hasonlósága* valóságosan létező személyekhez a *véletlen* műve.

A valóságosan megélt élet annyira egyedi, hogy aligha hasonlíthat a mások által tapasztalt, vagy regényekben ábrázolt életre.

Jenőt barátai unszolták, hogy aznap délután kimenjen a városi strandra.

A hivatalos strandidő után, hat órától a nagymedencét elfoglalták a klub sportolói. A medence melletti gyepon ücsörögve, felfigyelt Sára sportos alakjára. Kifakult úszóruhájából fényesen világított a lány bronzbarna bőre. A minőségi csokoládéfagylalthoz hasonlította a lány bőrének hívogató csillogását. Nyalakodni kelt kedve.

Én az állatok királya, csurgatom a nyálam..., dudorászta fülébe szórakozottan az osztálytársa.

Az edzés után, a startkövek mellett elhaladva majdnem összeütközött Sárával.

Szép volt, fiúk!, bökte ki sietve köszönés helyett.

Maradj még, kérlelte kedvesen a lány, és meggondolatlanul arra is vállalkozott, hogy együtt úsznak még néhány medencehosszat. Sára levezetés-lassan úszva sem várhatta be Jenőt, mert fatuskót utánozva kínlódott a vízben, ötven méter után pedig kékült arccal tátogva szólni sem tudott, miközben Sára vidám csevegéssel palástolta zavarát.

Mire hazakísérte a lányt, öreg este lett.

Sára a város magyar színházával szemben lakott abban a mutatós új épületben, amely elé, a korhoz illő sietséggel, a városban sohasem járt, ismeretlen román hazafinak mellszobrot emeltek. A szobor tekintete a színház bejáratára esik, mintha azt volna a feladata, hogy szemmel tartsa az ott ki-be járókat. Szigorú tekintetű a szobor. Azt az akkoriban sokat hangoztatott figyelmeztetést jutatta a Jenő eszébe, miszerint mindenkinek vigyáznia kell, aki az ország kenyerét eszi!

Mire kell vigyáznia?

Nyilvánvaló, hogy mindenkinek magára kellett vigyáznia. A szájára például. És arra, hogy mikor és hol az a jó hely, ahol jókor forgolódhat. Ezt leginkább a felvigyázók tudták. Ezért kellett annyi sok felvigyázó, akiből, mert sohasem volt elegendő, szigorú felszólításokba és szobortekintetekbe is bugyolálni kellett némi fenyegetést, hogy féljen, és magára vessen, aki nem vigyáz eléggé magára. Mindenki az ország kenyerét ette, mert akkoriban nem volt szokásban a külföldi kenyérbehozatal. Az erre vonatkozó szigorú kijelentésből úgy tűnt, a kenyérnek

nemzetiségi ismervéi vannak. Akkoriban, a sors érthetetlen packázásai miatt, ez nem is lehetett más, mint az egységes nemzeti államnak akart és mondott ország trikolorjának megfelelő. Aki nem ette, mást nem kapott.

A külvárosi pékségek dúcós kenyerén nevelkedett. Az anyja dagasztotta kenyeret, nagy fatálban, játékszekerén húzta a pékségig, amelynek vörös mozaikpadlóján egymás mellett sorakoztak a különféle tálakban a különféle nemzetiségűnek alig mondható kenyerek. Megfigyelte, hogy egyik-másik tálból kitüremlett a színes takarókendők alól a túlkelt kenyértészta. Nemzeti színű zászlót egyiken sem látott. De a terítők mintájából kikövetkeztethető volt, hogy magyar, szász, román, szerb, bolgár, lengyel vagy albán eredetű család kelengyéből valók. Akkor még nem tűnt fel neki, hogy a cigány és a zsidó családok elfelejtették magukat képviseltetni a pékségben. Az előbbieket a süteskor messze terjedő kenyérillat vonzotta a pékség bejáratához kunyerálni, az utóbbiak, amint megállapodott a háború utáni, minden szokást felborító nincstelenség, egyre inkább a kóser betevőt részesítették előnyben.

A pékség bejáratával szembeni falon fekete koporsós rajz hirdette, az utolsó házikenyér-süteség érvényes, gyászjelentésnek beillő szabályt:

Meghalt a hitel!

A sütes árát a pék már hajnalban kérte. Aprópénz volt, de e nélkül nem szívesen fűtötte be a kemencét. A bevetésre várva a kenyerek engedtek a kovász parancsának, tették, amit tenniük kellett, nemzetiségükre való tekintet nélkül, szépen növekedtek.

Örökre megjegyezte, magában hordta a pékség reggeli, különféle tálakban dagadó kenyerekkel teli, színes képét, a kisütött kenyerek illatát, az anyja dagasztotta kenyér dúcának fenséges ízét.

Miközben kézen fogva vezette a lányt a márványalapzaton unatkozó szobor alatt, a bérház erős, kulcsra zárt tölgyfakapujáig, kenyérillatot érzett. Annyira lefoglalta gondolatait a különféle kenyerek milyensége és nemzetiségi hovatartozása, hogy nem érezte a lányból kiinduló bizsergető delejes áramokat. Éhes volt. Sietve búcsúzott Sárától.

Van időm, jegyezte meg Sára, és csak úgy mellékesen arról is szólt, hogy mivel másnap délutános, lesz ideje kialudnia magát. Tetszett neki a fiú gyámoltalansága. Máskor is, amikor úgy érezte, hogy segítségére lehet valakinek, anyás érzéseket melengetett. Ösztönösen olyan társra vágyott, akit úgy szolgálhat, hogy fölötte áll, ha az felnéz is reá.

A gyerekek tudásban, az új megismerésében és elsajátításában bármennyire is megelőzik az anyjukat, a szülő iránt érzett tiszteletük és rajongásuk nem változik, csak kivételesen szélsőséges esetekben, fájdalmas katarzis nyomán apad el.

Szép álmokat, mondta Jenő, és kívülről segített becsukni a nehéz kaput.

Furcsa, hogy ennek az új bérháznak záros kapuja van. Nem akárhik lakhatnak itt.

Eszébe jutott az anyja Sáráról elhadart ismertetőjéből, hogy a lány szülei a munkásosztály kivételezettjei, valamiféle fontos munkát végeznek a hatalom szolgálatában. Innen az, hogy a szokásosnál szigorúbb biztonsági körülmények között kell élniük.

Távotában, a szobor alatt újra elhaladva, témát váltott. Újból a kenyerek jártak az eszében.

Azért csak van abban némi igazság, hogy a kenyér nemzeti sajátosságok hordozója. A magyar kenyér például jó magas, vékony héjú, foszlós búzakenyér. Vagy olyan káposztalapin sült, vert héjú, amilyennel székelykocsárdi nagynénikéje kínálta gyerekkorában. A Prezenszky sütőde három kilós, kerek kenyéréhez hasonlította ezt a falusi kenyeret, amit a háború előtt kínáltak, s friss melegen kapkodtak a polgárok. Akkor a tehetősebbek pecsenyét is kaphattak hozzá, s erről álmodtak a háború utáni években is. Az álmokban sült kenyerek fenséges illata korlátlanul szállt ébredésig.

A szászok kenyere krumplis és köménymagos volt. Nem akármilyen! Elszállt ennek az illata is.

A viláégés utáni hónapokban, a mindent szovjet mintára akart világban, tömötten szalonnás, fekete téglához hasonlatos, szovjet kenyeret osztottak a pékségek.

Eszi, nem eszi, nem kap mást!

A komisz — kilós, kerek — katonakenyér volt. Ha megdobtak vele egy lányt, minden bizonnyal elterült. Sokan szerették volna...

De az egykor selyemharisnyáért vagy holmi amerikai tejkonzervért is mindenre képes lányokat abban az átmeneti időkben tenyérszerű darab málával is lehetett teríteni.

Évtizedek teltek, amíg újra a hosszúkás, ropogós zsemlehéjú, francia kenyérhez hasonló veknikbe haraphattak a város lakói. És fogalmuk sem volt az embereknek arról, hogy a békés svédek kenyerüket mindenféle magvakkal elegyítik, s mindenféle ropogós kenyérpótlót sütnék, amelyek közül egy sem vetekedhet a kárpát-medencei népek kétszersültjeivel sem.

A világháború előtt született gyerekek a kenyerek sorrendjében első helyre a diákkenyeret tették. Ez a színes rahátkockákkal és cukrozott aszaltgyümölcs vagdalékkal tele sütemény csak formájában hasonlít valamely kenyérhez. Olyan, mint a hajdanán készített, tartós mézeskalács, amit különféle mártások sűrítésére használtak a középkori konyhákon...

Na, és a román kenyér? Az bizony a puliszka. Pont olyan, mint a székely torta. A szegények eledele.

Kis gondolkodás után belátta, hogy a román kenyér is lehet sokféle. A háború utáni években évekig ette, még szerette is a tepsiben sült, kockára vágott málét. Az anyja vasárnapi csemegeként, tetején cukorral megszórt, tejes málét sült.

A tejes málé képzelte illatával sétált haza külvárosi otthonukba.

Mester Györgyi

Kolompszó

Apám igazi tanárember volt, abszolút nyitott a világra. Tanított, de közben maga sem volt rest újat tanulni. Azt tartotta, hogy amit a — számára elérhető — kisvárosi könyvtár nyújtani tudott, azt a tudományt ő már mind kitanulta, hát többre vágyott. Meg akarta ismerni az ismeretlent, ezért is barátkozott olyan nagy vehemenciával gazdálkodókkal és iparosemberekkel. Főként ilyen egyszerű, tudománytól mentes, ám a különböző szakmákban annál jártasabb emberekből került ki a baráti köre, s bennünket, a gyerekeket is arra tanított, becsüljük meg a kétkezi iparos munkát, mert akik azt űzik, azok tartják fenn ténylegesen a nemzetet: etetik, öltöztetik, cipővel látják el, de még a tudomány is részben az ő kezük alól kerül ki, gondoljunk csak a könyvekre. A szellemi tudással való hivalkodás csak ezután következhet. Üres gyomorral ugyanis még a szellem se tud szárnyalni.

Ezt a rövid kitérőt csak azért tettem, hogy mindenki számára érthető legyen, miként is fordulhatott elő, hogy apám, ismert gimnáziumi tanárként, elsődlegesen nem a saját tanártársait, hanem rendre a helyi szűcsöt, a vargát, meg a gazdabolt eladóját, s egy alkalommal még a városkán átutazó lókupecet is vacsoravendégül látta az otthonában.

Egy este, sorosan, épp a szűcs vacsorált nálunk, népes családjával. Egy tucát is kitellett volna belőlünk, annyian ültük körül a nagy asztalt, amikor apám vendége, az óriásnak is beillő, egyébként rendkívül nyájas, kedélyes szűcs megjegyezte: Ernő bátyám, nem nagyon ványadtka ez a ti kisebbik fiatok? Megvan ez már vagy nyolc éves is, de olyan sovánka. Csak a tudás almájával etetitek? — süttötte el szokásos tréfái egyikét.

Anyám nem tudta megállni, hogy — kicsit megsértődve — közbe ne szóljon: Hová gondol már Ferenc, annyit adunk neki, mint más a gyerekének, de nem fog rajta az étel. S mintha nagyobb sértésnek tartaná, mint az előző megjegyzést, még hozzátette: Meg nem is nyolc éves, húsvétkor töltötte a kilencet.

A dolgok így a helyükre kerültek, már ami a koromat és a jóltartásomat illeti, azonban a szűcs csak nem hagyta annyiban.

Hallgass ide, Ernő bátyám, megoldjuk mi ezt most mingyárt. Van nekem egy régi, kedves barátom, szegrül-végrül rokonom. Tőlük szerzem be a feldolgozandó báránybundát. A legényfia most nősült, asszonyostul fölköltözött a Hargitára, egy takaros kis kunyhóba. A fiatalasszony biztosan lejön a nyár végire, de a juhász fönn marad egész évben. Oda lenne jó elküldeni ezt a legénykét, legalább is a nyári hónapokra. Helyrejönne ez, mint a parancsolat, a friss hegyi levegőtől, a jó zsíros tejtől, vajtól, meg az asszonyka is vigyázna rá. Legalább gyakorolná a

gyereknevelést, hiszen előbb-utóbb ott is jön majd a poronty. Szívesen látnák őt, én meg is üzenem nekik, hogy vendégük lesz. Vagyunk mi olyan jóban, hogy nem lesz itt probléma egy szál se.

A vacsora a végéhez közeledett, én már elég laposakat pislogtam, de azért jól hallottam, s az eszembe véstem mindent. El is határoztam, ha apám nem enged, akkor elszököm. Mindig is meg akartam nézni, hogy élnek odafönn a havasi legerőkön azok a bátor juhászok, akik még a medvétől se félnek, s a farkassal is szembeszállnak, ha veszélyben a nyáj. Mire másnap reggelre felébredtem, már meg is született a döntés. Nem kellett se könyörögnöm, se elszöknöm, apám elengedett, sőt, küldött, mert hát ő sem vette volna a szívére, hogy megfosszon egy ilyen kínálkozó alkalomtól.

Az indulásig hátralévő három napban szinte egyfolytában lázban égtem. Mibe öltözzem, mit vigyek magammal, elvigyem-e a nagy konyhakésünket, hátha jönnek az ordasok, és a juhásznak kell a segítség.

Végre felvirradt a nagy nap! Ahogy most felnőtt fejjel visszaemlékezem, izgalmamban majdnem elsírtam magam, de anyám kifelé törekvő könnyeit látva, megálljt parancsoltam a magaménak. Egy szekér vitt a hegy lábáig, ott a juhász fiatal felesége várt, az új asszony, talpig sok szoknyában, amilyent a városunkban csak a piaci árusokon látni, akik a környező falvakból hozzák fel az eladni való portékát. Fölül azonban buggyos ujjú hófehér ingvállat, s olyan tarkán hímzett, virágos mellénykét viselt, hogy azt a nagyságos igazgatóné is megirigyelhette volna a gimnáziumban.

Az arca kedvesen barnapiros, enyhén szeplős volt, ami jól állt neki, s mosolygós, kedves szavával olyan barátságosan szólt hozzám, hogy minden félelmem azonnal elszállt, erős bizalmat ébresztve bennem az eljövendő pár hét iránt. Annának hívták, bár, amint az a későbbiekben kiderült, mindenki, nem csak a hites ura, Hankának szólította. Az egész úton, melyet hol kényelmesen sétálva, szűk, kacskaringósan tekergő ösvényeken, derékig érő mezei füvek között taposva, hol meg mászva, orrunkat a földhöz közelítve, a meredek hegyoldalon kézzel-lábbal kapaszkodva tettünk meg, beszélgettünk. Megkérdezte, hanyadikba járok, fel sem tételezve, hogy sovány testalkatom miatt esetleg iskolába se adtak még, s azt is, mi a kedves játékom, mivel foglalatoskodom a legszívesebben. Csupa olyan dolgot kérdezett, ami csak rám vonatkozott, s úgy, mintha teljességgel jártas lenne a gyermeki lélek rejtelseiben. Pedig hát neki még nem is volt gyermeke. Jobban belegondolva, nővéremmel, aki akkor tizenennyolc éves volt, lehetett egykorú. A falusi lányok azonban nem várhatnak soká a férjhezmenéssel, mert könnyen rájuk sütik a „vénlány” bélyeget, s azt, hogy nem kellettek senkinek, megmaradtak magnak.

Hanka egyszer-egyszer lehajolt, s mintegy varázsütésre, ahol én semmit se láttam, onnan ő gömbölyűen édespiros, szagos szamócát tépett le, vagy sárga róka-gombát szedett. Az előbbi kedvesen a szájamba erőltette, az utóbbit a hátán lévő vászonzsákba gyűjtötte. Jó lesz az íznek az ürüperkeltbe — mondta. Én per-

sze, akkor még nem tudtam, mi az, hogy „ürü”, a „perkelt” szóra se ismertem rá azonnal, de nem is bántam. Majd kiderül, ha felérünk. Nem lehet az olyan rossz, ha ez a kedves leányasszonyka főzi, s saját kezűleg szedi hozzá még a belévalót is.

A nap szikrát hányva, forrón tűzött a fejünk fölött, majd megfőttem, a kapató még ennél is jobban meglihegtetett. Nem voltam én hozzászokva, ezért néha kicsinykét megálltunk. Lekucorodtunk az illatos fűbe, hallgattuk a madarak cserregését, a szelek szárnyának susogását, amint ki-be suhanva bújócskáztak a szálas fenyőóriások ágai között. Hanka még a madarak beszédét is értette. A vékonyabb hangúra azt mondta, panaszkodik, valószínűleg elakadt a fészekcsinálásban, a rövid, vidám trillákról meg azt állította, biztosan tudja, az most udvarol, s a boldogságtól rezegteti olyan szépen a hangját.

Mire fölértünk a juhászkunyhóhoz, bizony rendesen kipirosodtam, s el se múlt rólam az a pirosság, amíg fönn voltam a Hargitán. A juhász elsőre is nagyon barátságos embernek tűnt, inkább bátyám lehetett volna, mint házigazdám. Később aztán kiderült, mégsem olyan gyerekember ő. Már aznap délután módomban állt megkóstolni azt a bizonyos ürüperkeltet, amit persze nem is a Hanka, hanem ügyes férjeura készített. De hát milyen ember is lenne az, aki csak a juhót őrzi egész télen, egyedül, odafenn a havason, azután éhen hal a nyája mellett. János juhász megadta a módját, ízlett nagyon a friss étel, pedig még a rókagomba se volt benne, amit az úton szedtünk. Hogy csak megéheztem a hosszú úton, vagy tényleg olyan jó volt az a perkelt, nem tudom, de bizony pupig kilaktam belőle. Szegény anyám, biztosan elsírta volna magát a gyönyörűségtől, ha látja, hogy két tányérral is ettem belőle, s még harmadszorra is kértem volna, ha nem szégyellem. Így csak a kenyér hajával, bele már nem lévén, próbáltam tisztára törölni a tányéromat, hadd örüljenek a vendéglátóim. Láthatóan meg is voltak velelem elégedve. János juhász ebéd után csak odavezetett a sparhelt mellé állított lócára, s mutatta, ott lesz a helyem, heveredjek le arra a nagy birkaszorra. Attól ne féljek, az már nem harap, csak ágybetétül szolgál. Hogy a szokatlan erőfeszítés, a nagy gyalogtúra, a bőséges étel s az erős hegyi levegő, vagy mi tette, de csak másnap reggel ébredtem fel. Először azt sem tudtam, hol vagyok, de akkor felcsendült Hanka kedves hangja. Az öreg kutyát hívta enni, mert az elbújt valami árnyékos helyre, nem járt már a nyájjal. Munkájában az utánpótlás helyettesítette, a két fiatal kuvasz, a Maros meg a Tatros, ők kísérték nagy virgoncan a nyáját János gazdával.

Hanka vidáman köszöntött rám. Jó reggelt, már a kismadarak is kirepültek! Gyere, ülj az asztalhoz, van friss vaj, a faluból hoztam, puha kenyér, s hozzá áfonyalekvár. Ezt én szedtem, majd megszedszük mi együtt a jövő évi eltenni valót is — mondta. Otthon mi szalámit reggeliztünk, esetleg cukros péksüteményt, néha különféle dzsemek is voltak az asztalon, de ehhez az áfonyalekvárhoz hasonló jóízűt én még nem ettem egész addigi gyerekéletemben. Be is laktam belőle rendesen. Hanka körbevezetett a ház körül, amit előző nap, a késő délutáni

érkezés miatt már nem tehetett meg. Láttam a hatalmas akolt, ahová estére hazavárta a juhokat, meg a kutyák kis óljait, a néhány aprójószág hálóhelyét, a csirkeketrecet. Betakarítottuk a szerény tojástermést, a ház mögötti kis veteményesből szedtünk az ebédhez zöldséget, majd segítettem meglocsolni azt a pár virágtövet, mely a kunyhó bejárata előtt jobbról és balról díszlett. Aztán, amikor Hanka megmutatta, honnan vegyem a fát, vittem is be azonnal egy gyereköllel, hogy legyen az ebédfőzéshez. A fiatalasszony elmondta, minden nap gyűjti a fát a közeli erdőből, hogy rossz idő esetén is elég legyen kéznél, ne akkor kelljen utánajárni a rengetegbe. Olyan érdekesnek tűnt, ahogy a répákat tisztította, rögtön kedvet kaptam hozzá, de kést csak akkor, amikor szentül megígértem, nagyon vigyázok, és még véletlenül se fogom elválni az ujjamat. Ebédre aransárga rántottát ettem, amibe szintén került egy kis tej, s a foszlós kenyeret nem cseréltem volna el a világ legédesebb kalácsáért sem. Kiderült, tehénke is van a háznál, amióta asszony került föl a Hargitára. Az asszonyoknak meg a gyerekeknek kell a tej — mondta Hanka, a férfiember el van nélküle.

Ebéd után engedélyt kaptam, hogy egy kicsit egyedül is sétálgassak a közeli réten. Hanka csak azt kötötte a lelkemre, ne menjek be az erdőbe. Az öreg kutya látomra feltápáskodott, talán, mert ismerkedéskor megvakartam a füle tövét, s távolról, mintegy őrizetül, elkísért.

Már alacsonyan járt a nap, a konyhában ültünk, amikor Hanka, megszokásból, a kakukkos faliórára nézett. Nem járt már az az óra nagyon régen, Hanka azonban megszokta, hogy ránézve mondja meg, mennyi az idő. Pedig dehogy kellett neki óra! Ő csak kilesett az ablakon a ház előtti magas fenyőfára, s amikor a nap annak jobb szélső, kiálló ágára ült, akkor volt pontosan hat óra. Ebben az időben szokott feltűnni a rét végibe János gazda a juhaival, vidám kolompszótól kísérve. Hat óra van, mindjárt megjön a János gazda — jegyezte meg most is Hanka. Azzal kiment, hogy az akol ajtaját a gazdának, meg a hazatérő nyájnak kitárja. Alig jött be, már meg is hallottam a vezérürü kolompjának a szavát, amint nagy gilingalangozással hírül adta, itthon a nyáj.

Apám, a munkából hazajövet, mindig kezet csókolt anyámnak. János homlokon csókolta az elébe siető párját, majd, miután az állatokat elrendezte, bejött enni. Míg a jóízű, gazdagon zöldségezett, sűrű tésztalevest kanalaztam, egyre kerekedő szemmel hallgattam, milyen érdekes, izgalmas dolgokat mesél János juhász. Hogy éjszaka majd félszemmel kell aludnunk, mert azt mondta a szomszédban legeltető juhász, farkasok kószolgatják a nyáját. Nálunk is várható, hogy feltűnik egy-egy zsenge bárányhúsra éhes toportyánféreg.

Ebből aztán az is kiderült, ellés várható néhány anyajuhnál. Hát, farkassal találkozni aznap nem volt szerencsém — vagy tán éppen az volt —, azonban három anyajuh is megellett az éjjel. Reggel, Hanka szoknyája mellett én is ott lábatlankodtam, hogy minél előbb megpillanthassam az új kis jövevényeket. Akkor még nem tudtam, hogy az elkövetkezendő hetekben ők lesznek a legkedvesebb játszótársaim.

Másnap a bárányokat Hankára hagyva, János gazda magával vitt engem, föl, a magasabbban fekvő havasi legelőre. Mire felértünk, onnan lenézve azt hittem, a világ tetején vagyok. Megszállt valami hihetetlen büszkeség, hogy én most itt vagyok, magasan, mindenki felett, és ebben nem akartam osztozni senkivel. Talán Hankát még felengettem volna, mert hát ő is megosztott velem mindent, s ezt illő volt viszonznom, legalább gondolatban. A kék levegőöveget kerecsensólyom hasította, a juhok fegyelmezetten igazodtak a két terelőnek, miközben mi János juhással jóízűen falatoztunk. A tarisznyába csomagolt elemózsia mellett friss számócát, Hanka gondos keze nyomát találtam. Jól éreztem magam. Ebéd után leheveredtünk, János elővette a bicskáját, s faragni tanított. Megmutatta a terelőkutyák pontos mását, amit üres óráiban készített, s a tarisznyából előkerült két faragott kisbárány is, hajszálra olyanok, mint az újszülöttek, amelyek most odalenn, az akolban ismerkednek anyjukon kívül a napvilággal. Gyorsan telt az idő, szinte észre se vettem, indulni kellett hazafelé. Az ösvények mentén kék harangvirág, fehér margaréta, apró, lila vadtröskszegfű díszlett, amiből egyet egyet szakítottam, na nem rosszaságból, Hankának akartam viszonzni a szívességét, a tarisznyába rejtett számócaért.

Másnap lenn maradtam a kunyhónál, segitettem fát gyűjteni, gombát szedni az erdőn. A következő nap ismét a hegyi legelő következett. János friss medvenyomot mutatott, és a kutyák is izgatottan ugattak, valamit érezhettek, nem lehetett még messze a bundás rablól.

Hol János mesélt favágóktól átmentett történeteket, hihetetlen találkozását a medvével, hol Hanka mondott nekem elalvás előtt esti mesét, ami erdei tündérekéről, manókról szólt, vagy a hegyi patak szelleméről, olykor a torkos méhecskéről, meg a buta nyúlról és a ravasz rókáról. Honnan szedte a meséit, el nem tudtam képzelni, de már előre irigyeltem a majdani kis Hankát, vagy Jánoskát, akik ilyen mesék mellett szenderülhetnek álomra estéről estére. Pedig már nem voltam kisgyerek, legalább is nem tartottam magam annak, mégis, szinte alig vártam, hogy eljőjön az esti mese órája.

Gyorsan fogytak a napok, röpiült az idő. A reggeli áfonyalekvárt számócadzsem, majd havasi virágméz váltotta fel, s mind az én foszlós bélű kenyeremet voltak hivatottak édesíteni. Egy hét múlva már nem csak az ürü, s a perkelt fogalmával voltam tisztában, de bögyös baglyot faragtam a János bicskájával, s magam hasítottam a vékonyabb tűzrevalót. A tyúkok kotkodálva üdvözöltek reggelente, amikor begyűjtöttem alóluk a tojást, a kisbárányok pedig sorban bukdácsoltak utánam, amikor körbevezettem őket a ház körül, ismerjék már meg, hová születtek.

Olyan gyorsan telt az idő, szinte egybefolyt, alig tudtam követni a múlását. Csupán egyetlen időpont volt mindig holtbiztos a nap folyamán, amikor Hanka napszálltakor az öreg kakukkos órára nézve azt mondta, hat óra van, megyek, nyitom az akol ajtaját, mindjárt jön a János a nyájjal, hallom a kolompszót. S akkor valóban, már én is hallottam. Ez szinte szertartássá vált közöttük, János nyája kolompszó mellett közeledett, Hanka már ezt megelőzve szaladt, hogy kitarja az akolajtót.

Anyám nem hitt a szemének, amikor hat hét múlva odahaza a mérlegre állított: harminckét kiló! Öt kilót hízott ez a gyerek! Ezek a Jánosék csodatévők!

Nem állítom, hogy azután sohasem híztam többé, de tény, nem lettem testes felnőtt, inkább amolyan szikár alkatú maradtam.

Valahogy úgy hozta a sors, hogy messzire kerültem gyermekkorom eme kellemes emlékü színhelyétől, de már házas emberként, mégis visszafelé kanyarodott az utam. Tanár lettem én is, apám utódja, sőt mondhatni felettese, hiszen iskolaigazgatóként debütáltam majd húsz évre rá a szülővárosomban. Már jó ideje élünk feleségemmel a városban, amikor egy délutáni séta során megláttam apám régi szűcs barátjának az üzletét. Legalább is ugyanazt a nevet festették a cégtáblára. Belépve, egy fiatalabb kiadását találtam ott régi ismerősömnek, a fiát. Beszélgetés közben a szó további közös ismerősökre terelődött, így került felemletésre János juhász és a családja. Sajnos, csak rossz hírt tudok felőlük mondani — sajnálkozott a fiatal szűcs. Csak nem? Elzüllött talán az a rendes juhász, vagy kikapós lett a menyecske? — ezt nem hihetem. Mi lehet hát a rossz hír — gondoltam magamban.

Meghalt a János juhász. Egy nap, eltévedt kisbáránya után mászott egy veszélyesen magas sziklaoromra, megcsúszott, a báránka kiugrált a keze közül, az megmenekült, de a juhász az lezúgott a mélybe. Minden csontját összetörte, a felesége se ismert rá, mire összeszedték.

Van már annak öt éve is, hogy eltemettük. És a Hanka? Vele mi lett, hogy boldogul? Hát az talán még szomorúbb történet. Alighanem belebolondult a bánatába, senki sem érti, pedig nagy fia van, aki a faluban lakik. Vele élhetne, de nem akar lejönni a hegyről. Csak néha jelenik meg a faluban friss kenyérért, azután megy vissza. Azt mondják, este hat körül kolompszót hall, ilyenkor kimegy, ha fut a tej, vagy szakad a hó, akkor is, kinyitja az elárvult akol ajtaját. Azután visszamegy a házba, megteríti a Jánosnak, meg magának, majd bezárja az akolt. Jánosnak meri az ételt, s ha nem fogy el, meg is korholja. Később elmosogat, majd csendben elteszi magát másnapra. És ez így megy, minden áldott nap. Távolról rokonunk, azért is tudom, és nagyon sajnálom szegényt. Anyám is meglátogatta vagy egy éve, felment érte, hogy hazacsalja. Nem sikerült, de magyarázatul elmesélte ezeket a dolgokat. És telik az idő, de nem változik semmi. Hanka már csak így fog élni és halni, mígnem egyszer majd őt is elszólítja a mennybéli kolompszó...

Csontos Márta

Az alternatíva halála

(A teremtmény visszautasítja a halhatatlanságot)

Uram, a csalétek, amit
nekem elsőként dobtál, nem
volt igazán nemes vállalkozás.
A tőled küldött kő szürkébe
fagyott árnyéka földre nyomott,
s szárnyamra ült az égből
szakadt meteorit, mely
szent kezedből szállt fölé.

Tudtam, ez lenne a végleges
megoldás, mely a mozgást
megöli, s megbéklyózza a halált.

Tudtam, veled maradhatok örökre,
ha elfogadom égi ajándékod,
a halhatatlanság mókuskerekében
szívdobbanásodba olvadok,
s lehetek a megváltoztathatatlan
nálam-nálad váltófutás ritmusa.

Magzatod az állandóság ölen.

Tudtam, ha végleg tiéd leszek,
image-edbe nővök, mint örökös álomkép,
de nem léphetek a felhők alá, nem tudhatom
meg, mit jelent a zöld a kék alatt, nem láthatom
a földből kinövő erdőt, s a csendes tétlenségben
nekem csak a mozdulatlanság marad.

Nem táncolhatok, ajkamon nem csordulhat
a Nap íze, csak a hozzád vezető légifolyosó
lehet enyém. Nem lesz nyomom a térképen,
nem önthetek a nevedben harangokat,
nem leszek emberi akarat, csak egy rejtőző
másolat, ki nem tud a fény ostyájába harapni,

nem találja meg a magához vezető utat,
s nem tapasztalhatja meg, hogy a szétnyíló
homály mögött mégis hazatévedt.

Nem vágtam el a zsinórt, nem kértem
tőled a néma követ, melyen a dal nem
tapadt meg, csak a végtelen kezdet ígérete
szunnyadt rajta; ajándékba kapott jelenléted.

Egyedül maradtam az akarásban, s Te
részvétlen közönnyel nézted, hogy szolgáljak
fel asztalomon a romlás ízéd fogását.

Inkább visszatértél önmagadhoz, s most kellő
távolságból nézed, hogy hullatom el
védtelen madártestemről a szabadság
tornyába repítő tollakat. Nincs hozzád
könnyű visszatérés, már nem akarod
feltárni nekem a kőbe zárt titkokat.

Nem akartam tér nélküli alteregód
lenni, lettem egésznek látszó töredék.

Már nem tudok többé hozzád visszatérni, csak
a semmi küszöbére fekszem éléd csendben,
ha nem lehetek az, aki vagyok: ÉN.

Feedback az édenből

'Vagyok, aki vagyok' — mondá az Úr,
csak Te, aki emberré lettél általam,
szárnyad önkézzel letörve próbálsz
repülni a tiltott zóna fölött, s nem veszed
észre, a győzelem adrenalin szelete
ajkodon méregbe mártott szivacs.

Te az utolsó csepp véredig
védelmezed megszerzett függetlenséged,
s a magadból kiszakított Jó anyagából
megformálsz engem az n-edik hatványra
emelt tökéletesség talizmánjaként.

S bár a Te csodálatra méltó verziód
vagyok a templomi csend ostyájában,

nem tudod lenyelni a végeredményt,
eltaszít magától arcodból faragott
arcom szennyezettsége.

Mindent egy lapra tettél fel,
nincs számodra B-terv,
csak apológia,
nincs új szárnyakat növesztő kapcsolatok,
csak a szabályokba gyömöszölt
törvények
szörnyetege néz szembe veled.

Hiába mondod fel a leckét hibátlanul,
te nem lehetsz hozzám hasonló,
én nem lehetek antropomorf csoda.

Gravitáció

Teremtmény-parafraízis Reményik Sándor nyomán

Ma ismét elestem, Uram,
megtörtént, hogy megint meginogtam.
Jelenléted kapujában
hiába vártam bebocsátásra, nem
nyújtottad kezed, elengedtél a mélybe.

Elestem, s az aszfalt kopott kőkockáján
arcomba mosódtak a betűk.
Már nem tudtam elolvasni az üzenetet,
csak a slogant őrizte meg az emlékezet:
'Ma nekem, holnap neked'.

Pedig tudom, én formállak téged,
mégis engem nevezel alteregódnak,
s csendesen mögém bújva
ujjaddal megsimítod sebem.
Megülsz rajtam, mint a novemberi
szél a fonnyadt leveleken.

Teremtő és teremtmény között
hiába húzod ki a kötelet,
hiába teríted alá bölcsességed

hálóját, többé már nem akarom
eljátszani a hattyú halálát, ha csak
egyensúlyvesztéssel nyerhetem
el méltó helyemet.

Uram, békén hagylak imámmal,
pedig tudom, szükséged van rá,
hisz nem tudsz élni a hatalommal,
nem tudsz megfelelni magadnak,
nem mersz magadra maradni
nélkülem, félsz, hogy a semmiben
végleg szabadjára engedsz, s akkor
téged követel magának a félelem.

Uram, nem tudom, Te honnan jöttél,
de lesz még találkozásom veled.

Tudom, felismerlek majd én, az esendő.
A senki földjén megosztod velem

otthonod,
s átöleljük egymás a megtermékenyítő
üresség rejtekében.

Lédával a Pece-parton

Valamit másként kéne
tenni,
lépnem kéne valaki helyett,
s mást kéne fojtanom önmagam
szégyenébe.

Le kéne bontani a szavak
hamis köveiből emelt tornyot,
s a papírra nyomott ígéretből
valós feleletet formálni.

Nem látszik még, hogy
hol a határ,

s a tér hiába
tárja fel titkát
küldetésbe írt sorsomon...

Nincs mit mondani, ha
felszakad az ég,
süllyed a sötét,
sebeimről leoldódik a kötés.

Valami könnyű megmaradást kéne
alapozni, s a megszökött emlékek
igazságát megőrizni.
Zuhannia a megszökött fénybe.

Tóth Ilona medika halálba gyógyul

A Semmi és a Minden roppant
keveréke forгат, a küzdelem örök.
Magam létéből ered a sötét
és a fény, a képzelet
hatalmas kövein.

Homlokom
mögött olvadnak hamis képek.

Nem izgat már az Ige forró lehelete.

Testem utolsó szikrái
alatt pernyébe hamvad a gondolat.

Zsarolnak halálra ítélt parancsok,
én vagyok a meglöpött tolvaj.

Minden, mi ismerős, arctalanná
válík, felhők
fonákjára üszkösödik a Nap.

Homályba pólyál az éj angyala.

Az ismeretlen grófnő ajándéka a lovagnak

Szövetségem kendőjét nyújtom
neked, fogadd az itt maradt
lovagok igaz jutalmát.
Egy csöppnyi fény még maradt,
s a küldetés folytatását én vállalom.

A torony kékbe fulladt oldalán,
létem hasítékán belopakodik az idő.
Hú követeként kiáltom az Úr nevét,
s boldog áldozatban leszek tehervivő.

Kegyelmet olvasok arcodról, lovag,
karod kiemelt
a jeltelen homályból.

Üdvözlégy, te örökkévalóságba
született, tied a pillanat,
mely mégis visszahozható.

Pergő öröm-orsó.

Gáspár Erika

Tábortűz

a bódító,
varázslatos ismeretlen
beszippant.

véremben dobol
a táltos, s a
csodalovak
értem jöttek.

eggyé válok
a tűzzel, léggel,
tegnappal, holnappal,
s mával.

íjat feszítek
a csillagokra,
számonkérve az
Ősanyától véreim.

Csak

csak állok a szélén,
s nézem a táncot...

már nem merek
beállni.
nem merek forogni,
szállni.
hiába más és más az
ének
ugyanazt járják
szegények...

édes a hang,
bódít a dallam,
de hiába,
ha ott belül
fagy van.

egyedül
a forгатagban.
Ők járják,
de csak én lépek.
mert csak én hallom,
mit is zenélnek...

Én

megvillanok a fényben,
zizzenek talpad alatt,
csobbanok, ha iszol,
meglibbentem hajad...

ennyi vagyok.
egy pillanat.

Molnos Ferenc

Írógép

Már kisgyerekként ösztönös vonzódást éreztem az írógép iránt. Szólítottak a papír fehérjén előttem gyöngyöző jelek. Gyönyörködtettek a párhuzamosan futó fegyelmezett sorok grafikái. De a nyomtatott szó bővületén túl maga a szerkezet is tetszett. A csokorba szedett betűk, a zongorára emlékeztető billentyűzet.

Sokáig távolról, sóvárogva, plátói szerelemmel, az elérhetetlenség fátyolán át figyeltem őt. Aztán megadatott a találkozás, a személyes kapcsolat. Ujjaim nyomán, mint baromfiudvaron a közjük szórt búzaszemre a tyúkok, oly gyorsan csaptak le a betűkarok a lapra. Részegítő volt látni, mint gördülnek ki alóluk saját verssoraim, ünneplőbe öltözött gondolataim.

Kapcsolatunk, mint ifjú szerelmeseké, szenvedélyes és rövid volt. Új hódító, a számítógép tűnt fel a láthatáron, s az írógép — a gyorsan feledett szerető — temérdek limlom alá, a szekrény sötét alsó polcára került.

Aztán ma újra találkoztunk. Hajnali szenderegésemben meghallottam a hangját. A koppanó betűket, a sorváltó kattanásait. Előbb lendületesen, aztán tétován, ütemváltásokkal cifrázva, vidáman, pattogón, majd újra megtorpanva. Hallgatom a hajnali muzsikát. Most elnémul. Feszültségfokozó csend. Aztán egy alig hallható apró surranás. Mint koncert előtt a felálló kórus apró neszei. Kinyitom a szemem. Épp, mikor újrameződik. A befagyott ablak bádogpárkányán felerősítve most, mint rövid géppisztoly-sorozatok koppanása. Mielőtt megriadnék, megint jön a vidám pötyögés.

Kezdek megvilágosodni. Nem maradhatok tovább. Óvatosan közelítek az ablakhoz. A jégvirágokon túl, a párkányon, ott van az egész társaság: verebek, cinkék, s egy feketerigó. Apróra vágott dióbelet szemelgetve, mint írógépen a betűk, koppannak a csőrök. S én lélegzetviasszafojtva figyelem, mint írják tovább a szimfóniát.

Halak birodalma fölött

Megcsendesedett a környék. Közvetlen közletről is alig hallszik a haragos víz fojtott moraja. Befagyott hosszában-széltében a patak. Arasznyi jégréteg földi a halak birodalmát. Csak néhol, egy-egy zúgónál maradt sebnyi résen tör fel a hang, villannak ki a gyorsan futó víz sötét fodrai. Mint késő ősszel a háztájik, mikor felszabadul a határ, s a legelésző állat az addig tiltott területre léphet, úgy népesedik be hirtelen a patak. Gyermekcsapatok szállják meg ugyanazzal a felfedező és birtokba vevő hévvel, mint friss sarjúra vágó nyájak a csűrök mögötti gyümölcsöskerteket.

Micsoda korcsolyapálya! Kilométerszám lehetne menni rajta. Az élesre köszörült fémcsíkokon egyensúlyozva lecsorogni szépen a meredekebb részekén. Ki lehetne próbálni, meddig szaladnak gazdáikkal egyetlen rugaszkodással a csillogó jószágok. Lehetne pörögni, ringatózni a tükörfényes, helyenként átlátszó felületeken. Kapaszkodni a jégig érő szomorúfűz hajlékony ágnyalábjaiba, miközben kering az ember, mint betörésre szánt szilaj csikó a hosszú kötőféken.

Kutyámmal ballagok hosszan a patak mellett. Nézem a jeget. Ritkán adódik mostanában, hogy hetekig kitart a dermesztő fagy, s ily pompás műutat varázsol annak a kalandra éhes társaságnak, amely fényes nappal sem találja a kapu előtt kipiskótázott járdát, inkább, ha teheti, a kertek végében lófrál, fűzeken mászkál s égereken, hadd szakadjon már rojtosra a nadrág. Most végigmehet gondtalanul, nem kell akadályokat kerülnie.

Nem tudok ellenállni a kísértésnek. Jégre kell szállnom. Ki kell próbálnom bakancsom talpát, hadd lám, csúszik-e? Új perspektíva nyílik meg előttem. Ahogy vasúton közelítve más képpel fogad minden település, mint a kirakatszerű utcafrontban, innen nézve is más minden. Csak a hó által kozmetikázott valóság várja a bámészkodót. Ha végigcsúszkállok, tipegek egy darabon, megnézhetem hátulról a fél várost. Kutyámat magam után rángatva szuszakodom, míg bemelegedek. Aztán lihegve megállok pihenni. Csendben lapítok, míg lélegzetem a ritmusát keresi. A patak végre felismer, és úgy csivitel nekem, mint anyám korán kelt selymes csibéi a meleg kályha alatt, ha ismerős arc hajolt fölénk.

— Csendben légy! — suttogom vissza.

Középről elnézek a meder fényes szalagján az első kanyarig, ahol a bokros partba beleütközik a tekintet. Most látom ebből a szögből először, és mégis oly ismerős. A bokrok, a fák, az öblök fölé nyúló zsombékok, a szilek kiálló gyökei, az egész partszegély, a zubogók, a csendes keringők, a jobbra, balra kanyargó patak. Tudom már, a kölyök, aki voltam valahol, itt vagy épp, egy ilyen helyen, a vörös húsú égerek között, a lejtős sugó felé tűnhetett tova egykoron. Igen, ez vonzott ide oly ellenállhatatlanul. Ez a lurkókereső vágy. Ezért nézek egyre csak lefelé. Hátha meglátom még a távolba cikázó alakom.

Talán egy hosszabb egyenes szakaszon elkaphatnám még és megállíthatnám egy pillanatra a gyermekkel sebesen tovasikló évek vonatát!

Csak

Csak ez az erős készítés a magamutogatásra, amely mindnyájunkban ott feszül: megmutatni valós és vélt értékeinket. Csak ez a fejlődésnek nevezett maszlag, ez az örök nyugtalanság hajszol minket rövid földi pályánkon keresztül. Csak ez az ácsingózás a dicséretre várva.

Mint elemisták a tanítónak, helyünkön fészkelődve egyre nyújtogatjuk az ujjunk:

— Itt vagyok, Uram, akit te képedre teremtettél. Nézd, milyen szép és ügyes vagyok, s mennyire hasonlítok rád!

Ráduly János

Molter Károly élcelődése

Kolcsár Sándor unitárius esperes az 1970-es évek elején összetalálkozott Molter Károly íróval. Molter így élcelődött:

— Te vagy-e az a betűhibás, akit nem Kulcsárnak, hanem Kolcsárnak neveznek?

Az esperes úr szintén kérdéssel válaszolt:

— Ön-e az a betűhibás, akit nem Malternek, hanem Molternek szólítanak?

Bözödi és a nejlonbőr

A nyolcvanas évek közepe táján újból megkérdeztem Bözödi Györgytől, hogy befejezte-e a Gábor Áronról szóló regényét?

— Nem fejeztem be, csak írom, írom — mondta —, de készül a Székely Oklevéltár kiegészítő adattára, izgalmasabb dolog, mint a regényírás.

— Hát akkor azt kell kiadatni — mondtam.

— Igen, úgy lesz — válaszolt Bözödi —, a kiadónál azon gondolkoznak, hogy milyen bőrbe kössék be a könyvet. Marhabőrbe? Kutyabőrbe? Nejlonbőrbe?

Beke György lódenkabátja

Nyelvészből vizsgáztunk a kolozsvári egyetemen, én az utolsó három vizsgázó között voltam. Indultunk ki a teremből, amikor nyelvészprofesszorunk rápillantott a fogasra:

— Kié az a lódenkabát?

— Úgy hiszem, a Beke Györgyé — mondtam —, reggel őt lódenkabátban láttam.

— Na, vegye magához, s vigye le a titkáriba.

A lódenkabátot a karomra akasztottam, s harmadmagammal elindultunk a titkári felé. Azt mondja egyikünk a folyóson:

— Te János, próbáljuk fel azt az „írói” lódenkabátot, hátha hasznunkra lesz.

Mind a hárman felpróbáltuk, az alja a földet súrolta. A titkárnő, Széplaki Rózsika néni, épp akkor nézett ki az ajtón

— Maguk mit csinálnak?

— Felpróbáltuk ezt a lódenkabátot — mondtam —, úgy hisszük, hogy a Beke Györgyé.

— Igen, az övé — válaszolt Rózsika néni —, de rászabták: hiába próbálgatják magukra.

Disztingváj, mint Hemingváj

1996 nyarán Marosvásárhely városszéli sörözőjében, az Utolsó bani vendéglőben Bölöni Domokossal a költészetről beszélgettünk. Mondtam, nagyjából összeállt a *Fény és gondolat* című verskötetem kézírata, de az anyagban még válogatnom, disztingválnom kell.

— Disztingválj, mint Hemingváj (= Hemingway) — hangzott Bölöni félreérthetetlen tanácsa.

Bölöni és Bárgyu-zin

Az *Európai Idő* című lap 1992-ben több részes összefoglalást közölt *Petőfi mégis Szibériában halt meg* címmel.

Épp akkor futottunk össze néhányan — Nagy Pál, Bölöni Domokos, Tófalvi Zoltán, Lokodi Imre és jómagam — a vásárhelyi utcán, s a szabadtéri sörözőben ültünk le „eszmét cserélni.” A téma, nyilván, adott volt: a barguzini hírek „kommentálása”.

Bölönit, aki szóteremtő íróink közül való, a Barguzin név szófejtése foglalkoztatta. Mindjárt megszólalt:

— Né, nehogy csak bárgyú-zin legyen ez az egész história.

Beke Sándor és a Megtalált világ

Beke Sándor költő, lap- és könyvkiadó 1998 szeptemberében átforgatta a *Tündéri perpatvar* című kéziratomat. A szeme megakadt a *Megtalált világ* antológia címén, amely 1968-ban jelent meg.

— Te, ezt az antológiát én sohasem láttam — mondta.

— Nem láthattad, hisz megjelenésekor hány éves voltál?

Kiszámoltuk: hét esztendő volt.

— Hát igen — mondta Beke —, régebb is voltak hozzáértő szerkesztők.

Milyen jó a szobrásznak!

Kusztos Endre festő- és grafikusművész meséli, hogy Gy. Szabó Béla gyakran keresgélt egy-egy rajzot, metszetet, mivel megfeledezett, melyik mappába került. Ilyenkor mondogatta:

— Látod-e, milyen jó a szobrásznak! Az sohasem kerül ilyen helyzetbe, hogy mappákban keresgélje a szobrai.

Két tévés történet

1994. augusztus 8-án — Barabás László néprajzkutató kíséretében — magyarországi tévések érkeztek Kibédre.

Előbb a népzenekutató Seprődi János (1874–1923) unokaöccsénél, Seprődi József bátyámnál kötöttünk ki.

1

— Szeretnénk, ha Józsi bácsi régi kibédi népdalt énekelne — mondta Barabás László.

— Énekelek én szívesen — válaszolt a házigazda.

A felvételre az udvaron került sor. Amikor megindult a „masina”, előállt egy karicsáló tyúk. A hessegetés balul ütött ki: a tyúk már nemcsak karicsált, hanem kotkodácsolni kezdett.

— Hagyjátok — mondta Barabás László —, tyúkesze van!

2

A következő megálló Mátyus Mihály kerekese mester házában volt. Barabás László elindult a műhely felé. Odszólt a ház asszonyához:

— Van-e marós kutyája?

— Dehogyan, lelkem, én ugatok helyette. Jöjjenek be, mert nem, nem harapok.

A székely ember kétszer hajol meg

Hármasfalu népe 1992. szeptember 5-én minden „idegenbe szakadt gyermekét” hazahívta falutalálkozóra. A templomban három elszármazott lelkész szolgált: Dósa József, Székely Endre, Varga Sándor.

Felejtethetlen marad, amit Varga Sándor unitárius lelkész mondott:

„A székely ember kétszer hajol meg: először meghajol az Isten színe előtt, másodszor meghajol a szent munka előtt: ez az életeleme.”

„Magam es jó pipa vagyok”

1995. július 18-án a korondi István Lajos bátyánk lakásán találkoztam a Komáromból érkezett Mózes Endrével. Miközben beszélgettünk, azt figyeltük, miként alakul/formálódik a legújabb cseréppipa a házigazda kezében. Mózes Endre megjegyezte:

— Nagyon szeretem ezeket a pipákat.

Én is megszólaltam:

— Különös „íze” van mindenik darabnak. Mi lehet a mester titka?

István Lajos így válaszolt:

— A titkom egyszerű: magam es jó pipa vagyok.

Péter István „orációja”

Péter István összegyűjtötte a 19. században élt népköltőnek, Szentistváni Péter Andrásnak a hagyatékát. „Szellemét” több ízben is megidézte: 1992-ben hatalmas „orációval” köszöntötte a hazalátogató elszármazottakat. Szünetben mondtam neki:

— Te Pista, nem tudtam, hogy te szabadon így tudsz rögtönözni. Jegyzetet sem használtál.

— Az ilyesmit csak az írók szokták leírni — válaszolt Péter István.

Sándor János feleséget farag

Sándor János faragóművész néha-néha „beüti” magát kibédi otthonomba. De mindig siet. 1995 augusztusában Margit feleségét is hozta magával. János megint „sietett”.

— Hát mért sietsz? — kérdeztem tőle.

— Faragnom kellene — mondta.

— Mit faragsz?

— Nehéz munkába kezdtem — válaszolta tréfásan —, a feleségemből kellene embert faragnom, de roppant nehéz.

Fő, hogy mégis közölnek

1997 tavaszán a kibédi bárban beszélgettem — sör mellett — Fülöp Lóránttal. Épp akkoriban jelent meg a *Nem* című verseskötete (társkönyvese: Moldvai Nagy Enikő). Eszmecserénk során a versírás technikája is szóba került. Adott pillanatban Lóránt keserűen megjegyezte:

— Hiába, én nem tudok verset írni.

Mentvén a helyzetet, így válaszoltam:

— Nem baj, az a fő, hogy mégis közölnek.

Vajon, mikor haltam meg?

1989-ben jelent meg Budapesten Balassa Iván *A határainkon túli magyarok néprajza* című impozáns kiadvány. A szerző külön fejezetben taglalta a Kis-Küküllő felső vidékének gazdag népi műveltségét. Rólam ezt (is) írta:

„Fél évszázad múlva az ottani iskola magyartanára, Ráduly János is rendszeres balladagyűjtést végzett, és 50 ballada 150 változatát rögzítette (...) Seprődi első-sorban a klasszikus balladákat jegyezte fel, Ráduly viszont az elérhető teljességre törekedett, bár a gyűjtést nem tudta befejezni.”

Vajon, mikor haltam meg?

Brauch Magda
Szilágyi Domokos
egykori szerelme

„örök hiánynak maradni örök jelenvalónak”
(Kányádi Sándor: *In memoriam Szilágyi Domokos*)

Semmi sem fejezhetné ki pontosabban a fiatalon elhunyt (és ebben az évben 75 éve született) Szilágyi Domokosnak az örökkévalóságban elfoglalt helyét, mint a fenti idézet. Személyesen ismertem a költőt, egy időben voltunk kolozsvári diákok a Bolyai (majd Babeş—Bolyai) Tudományegyetemen. Akkor még nem sejtettük (jómagam legalábbis nem), hogy egy jövőbeli költőóriással szívunk egy levegőt az egykori Mariánus patinás épületében. Számunkra, a bakfiskorból alig kinőtt lányok számára érdekesebb volt a költő és évfolyamtársnőnk, Váradi Emese között kibontakozó szerelem.

Aztán tragikus idők következtek, amelyek egyből felnőtté érleltek bennünket. Többek között „újrakádereztek” minden hallgatót, s így kinyomozták, hogy Váradi Emese édesapja nemcsak lelkipásztor, hanem „kulák” is volt valamikor, néhány hektár földet birtokolt (amíg el nem vették). Erről — érthető okokból — leánya a felvételtkor nem tett említést. Emesét rövid úton azonnali hatállyal kizárták az egyetemről, figyelmen kívül hagyva kitűnő eredményeit, kivételes képességeit. „Szisz” maradt, s az idillnek — úgy tudtuk — ezzel vége szakadt. Mi, leányok, őszintén szólva nagyon haragudtunk akkoriban a költőre, hiszen így Emesét dupla csapás érte.

Ma már egyikük sincs az élők sorában, mégis örömmel és bizonyos megnyugvással értesültem jóval később *A költő életei* című gyűjteményes kötetből arról, hogy Szilágyi Domokos nem szakította meg kapcsolatát a megbélyegzett leánnyal. A kötet *Levelek Váradi Emeséhez* című fejezete több olyan írást is közöl, amelyek Emese kicsapása után keletkeztek, 1959 tavaszán. A levelek mély érzelmeket árulnak el.

Két bonyolult lélek találkozása bonyolult történelmi időben. Végül mégis elmaradtak egymástól. Váradi Emese majdnem húsz év múlva — mikor már mindketten súlyos betegek — felidézi az egykori emléket *Tartozás* című versében:

Bárhogyan is volt
én: őriztelek.

Ítélezzél csak önmagad felett, —
 (Lehet)
 én a magam számára
 fölmentelek. —

LEVÉL VÁRADI EMESÉNEK

959. III. 6.

Kedvesem,
 ma írtam Neked egy levelet, aztán megkaptam a Tied, amelyikről jelezted, hogy „ostoba”.

Egy csomó szemrehányás. Ami még rosszabb: mind igaz. (Ráadásul ma dél előtt is írtam egy csomó hülyeséget.)

Nagyon szomorú vagyok. És teljesen tanácstalan.

Tóth Árpád mondja: az élet örök táruló, aki nem éli: áruló... Nem szeretem a táruló — áruló-szerű rímeket, gyanússá teszik számomra a mondanivalót is. De most el kell tekintenem ettől. — Te azt gondolod, hogy na-ugye, megenyhült a fiatalember, de azt is irodalmi okokból tette. Mint ahogyan — teszem azt — ugyanilyen okokból akar gyermeket. — Tedd a kezed a szívedre, és mondd meg: nem ezt gondoltad-e?

Mindez erről a Te „ostoba” leveledről jutott eszembe. Szép levél és roppant lesújtó. Megdöbrentő. Meg kell köszönnöm Neked? Elszomorít. A szomorúság tisztít. — És most nem is tudok válaszolni rá.

Összefüggéstelenül írok, próbáld megérteni, kérlek. (Jaj, nagyon örülnék, ha ezt a levelet nem kellene megírnom, ha itt lennél, hogy elmondjam — nem is elmondjam: értésedre adjam —, amit szeretnék.)

Ne hagyj magamra, mert nagyon lehetetlen leszek.

Hagyj magamra, mert neked a nehezebb.

Hát igen, erről van szó: képtelenül lelkiismeretlen tudok lenni. Vegyelemzés: gőg, lelketlenség, önzés és a többi. A baj ott kezdődik, hogy jól érzem magam így; hogy fölmentem magam.

Persze, ez most szörnyű sután hangzik. Pedig szeretném, ha őszintén hangzanék. Szeretnék jó lenni hozzád, és ezt oly módon kellene tennem, amely számodra is azt jelentené, ami a szándékom. Szeretnék úgy szeretni, hogy te is érezd. Szeretnék megbékíteni és bocsánatot kérni. Szeretnék megsimogatni, hogy minden jó legyen.

Es persze, ilyenkor szeretnék sok mindent meg nem történtté tenni. De hát ezt úgysem lehet; mindig csak előre lehet. Nagyon kérlek, ne haragudj.

Nem tudok most többet írni. Igazad van: ha lehet valakit elveszíteni, lehet megbocsátani is. Kell.

Albert-Lőrincz Márton

A barátságról

(Egy levél kapcsán)

Bevezetés helyett

A barátságot nagyra értékelő Epikurosz tudhatott valamit az élet titkairól, mert minduntalan arra figyelmeztet, hogy a barátság, és mindenféle olyan dolog, ami az érzelmeket is érinti, könnyen kibillenthet a nyugalom állapotából, ezért aztán „nem szabad annyira túlzásba vinnünk, hogy a barátunk szerencsétlensége tönkretégye szent nyugalunkat” (Russell, 1946, 1996, 229.). Ejnye-bejnye, csó-váltam volna meg fejem korábban, most azonban ...

Történt, hogy a virtuális kapcsolati hálón levél érkezett a címemre, egy baráttól. Első reflexem természetesen a válasz kényszere volt, ágaskodó önérzetem mentén. A szubjektív és szűrt életesemények felelevenítésében ugyanis, barátunk teljesen megfeledezett a „másik” szempontjairól, a szocialista lágerlét elviselhetőbbé tétele érdekében szövődő, tehát nem akármilyen élményalapokból építkező, életnyi barátságról ne is beszélve. Platón jutott az eszembe, rákerestem. Platón a léleknek a „sötétséggel” való keveredéséről szólván úgy vélekedik, hogy az „fel s alá váltogatja a véleményeit (merthogy az igazságról képtelen bármit is felfogni — ALM.), s olyan, mintha nem is volna esze ...” (Platón, idézi Russel, 1946, 1996, 123.) Ezzel el is intéztem a dolgot. Vagy mégsem?

Csíkszentmihályi Mihályt olvasván, *A fejlődés útjai* című könyvéhez fűzött jegyzetben találtam egy gondolatot, miszerint „az embereknek leggyakrabban a saját magukkal való foglalkozás ronthatja el a hangulatukat [...]. Ennek az lehet az oka, hogy amikor saját magunkról gondolkozunk, akkor gyakran először a siker telenségeink és a kellemetlenségeink jutnak az eszünkbe — öregsünk, elhízunk, hullik a hajunk. Persze, akik megtanulnak uralkodni a tudatukon, elkerülhetik az ilyenfajta érzéseket” (Csíkszentmihályi, 2007, 385.). Nos, a tudaton való uralkodás ebben az esetben, úgy tűnik, elmaradt. Tény, ami tény, én jó szokásomhoz híven igyekeztem elfogadni egy fokozatosan kiüresedő barátság kifejtését. Aztán, napok teltével, Dörömbözi János *A filozófia története és elmélete* című könyvét forgatván, és amint a belső készenlét miatt történni szokott, a 163. oldalon rábukantam egy idézetre: „Mindazon javak közül, melyeket a bölcsesség szerez a teljes élet boldogsága számára, a legeslegnagyobb a barátság birtoklása.” Ez áll Epi-

kurosz utókorra maradt egyik, az *Alapelvek — Küiriai doxai* — XXVII. könyvében. A barátság tehát *jószág*, érték, és mint ilyen, viszonyt fejez ki. A barátság a kapcsolatok hálójában képvisel értéket. Az érték itt nyilván az, hogy jelenünket és jövőnket saját magunk akaratlagos döntései minőségileg jelentősen meghatározzák, és ez a kapcsolati háló hozadéka.

A barátság görög ábrándja, kérdésekkel

A barátságról, mint érzelmi kapcsolatról leghamarabb Platón töprengései jutnak az eszünkbe. Vele kezdeném én is. Platón több művében foglalkozik a barátsággal, így rajta keresztül terjedt el a barátság filozófiai tematizálása. A *Lüiszisz* című, korai filozófiai fejlődésének szókratészi periódusában írt dialógusát teljesen ennek a témának szenteli, jelölve annak, hogy a barátság, mint olyan, filozófiai téma is lehet. Azt nem állította, hogy alapvető társadalmi érték, épp ellenkezőleg, szubjektív rezonanciáját méltatta, és még ráadásul jól össze is „keverte” a *philiát* az *éroszszal*, bogozza ki majd a méltán tudásra vágyó utókor. Annyi talán általánosságban megfejtetett, hogy a szeretet (*philia*) és a vágy (*érosz*) édestestvérek, majdhogynem ikrek, így ezen az úton döcögős lenne a barangolás a barátság természetrajzában, hiszen ő nem úgy beszélt a barátságról, ahogyan mi gondoljuk. Mi a barátságot *kapcsolati tőkének* tekintjük. A tőke, természetéből adódóan, bizonyos kiváltságokat, előnyöket előlegez(het) meg, társadalmi szempontból. Platón nem így gondolta.

Platón dialógusaiban nem ilyen a barátság, hiszen a *philia* és az *érosz* esetenként szorosán együtt jár nála, és ez a barátság erotikus tartalmát tételezi. A szenvedély (*érosz*) a nemi vonzódáshoz kapcsolódik, ami a konvencionális normakeretben a férfi–nő barátságot telíti tartalommal. A „zabolátlanság” a nem konvencionális társadalmi nemek kapcsolatára utalhat. A dialógusok tanulsága szerint azonban a „barátság” első feltétele az embernek önmagával való összhangban levése. Az önmagával összhangban levőség a barátság fontos kritériuma kell, hogy legyen, mert az összhang hiánya a ’zabolátlanság’ (*kinaidosz*), a ’mértéktelenség’, a „fajtalanság” (*akolaszia*) irányába taszít(hat), ami természetellenes viselkedés, és mint ilyen szégyenletes. „A zabolátlan ember ugyanis sem embertársa, sem az istenek előtt nem kedves. Képtelen közösségben élni, ahol pedig nincs közösség, ott nincs barátság sem” (Platón, idézi Mogyoródi, 2005, 21.).

A mai szóhasználatban a barát fogalma igencsak hebehurgya és konfúz. Barát a vőlegény, a homo-, bi- és heteroszexuális partner, de barát a társ is, akivel közös élményeink vannak, akivel keressük az együttes időtöltést, cselekvést, élményeket. Havernak, cimborának, pajtásnak, bajtársnak talán helyesebb volna mondani a barát ez utóbbi értelemben használt fogalmát, de ezek a rokon értelmű szavak kikoptak mai nyelvhasználatunkból.

A *lakoma* című dialógusban a szeretet (*philia*) és a vágy (*érosz*) két, egymáshoz igen közeli személyközi magatartás, amelyek heroikussá, bátorrá tesznek. Nem jó

tehát viccelődni ezekkel az érzésekkel, mert az efféle attitűd beszűkíti a racionális működést.

Arisztotelész már tárgyilagosabban szól a barátságról. Azon keresztül, hogy szétválasztja az éroszt és a philíát, a barátságot megfosztja a szenvedélytől (vágytól). Arisztotelész a barátságot alapvetően személyes fogalomként kezeli, még akkor is, amikor állambölcseleti tényezőként definiálja. Szerinte a barátság három formában alakulhat ki: a jóra, a gyönyörre és a haszonra irányulva. A gyönyörvágy és a haszonvágy alacsonyabb rendű, mint az erkölcsi jóra alapozó barátság, tehát nem lehetnek azonosak az igazi barátsággal. Az igazi barátság kritériuma „a jóval kapcsolatos elképzelések azonossága” (Körösenyi, 2005, 128.). A jóság alapvetően erkölcsi kategória. Amikor Arisztotelész a jóságon alapuló harmóniát teszi az igazi barátság mércéjévé, minden bizonnyal a barátság normatív tartalmára apellál. Tartalmilag így helyeződik a *hetéria* (barátság) a személyes síkba.

Arisztotelész a polisz polgárai között kialakítható állambölcseleti tényezőnek tekinti a barátságot, ám azt látjuk, hogy ott a személyes kapcsolati harmóniát nem a hűség, hanem az érdek dirigálja. Így aztán kimondhatjuk, hogy a barátság, mint etikai kérdés — az igazi barátság értelmében — nem tud valóságos társadalom-harmonizációs tényezővé válni, mivel a politika mindenkor csoportérdekek szolgálatában áll. Arisztotelész számára a barátság az emberek egymáshoz való pozitív viszonyulása, érdekmentesség, kölcsönösség és mélység, vagyis „a jó emberek közötti” egyetértés, ami a társadalmi kapcsolatokban igencsak naív érvt képvisel. Az igazi barátság feltétele nem lehet sem a kölcsönös haszon, sem a kölcsönös gyönyör, mert ezek önzőségre épülnek, hanem az együttes hasznos időtöltés, a közösen végzett cselekvés, a jóra törekvés. „Vádaskodás vagy egymásnak tett szemrehányás — érthető okokból — kizárólag, vagy legalábbis leggyakrabban, a haszonért kötött baráti viszonyban szokott előfordulni. [De] akik erényből barátai egymásnak, azok mindig készek egymással jót tenni, hiszen ez jellemzi az erényt és a barátságot; s akik ebben versenyeznek egymással, azoknak nem szokása a vádaskodás és a civakodás...” (Arisztotelész, Pangle nyomán idézi Körösenyi, 2005, 131.)

Arisztotelészre hivatkozva mondhatjuk, hogy a barátság alapja a tiszteletre épülő philia. „Az erényes embernek, akit a racionális elemek irányítanak a lelkében, általános hajlama van a *philiára*” (Hutter 1978, idézi Körösenyi, 2005, 129.). A barátság, mint tisztelet és szeretet (philia) az egyenlők között alakul ki, a rangban, korban, státuszban közel állók között, szimmetrikus viszonyban. Bizonyos esetekben — a családban — kialakulhat aszimmetrikus, alá-fölérendelt viszonyban is, például az apa—fiú, az idősebb—fiatalabb, a férj—feleség között is, azonban az ilyen viszonyban a felsőbb hierarchiában levőt több szeretet és megbecsülés illeti meg, mint a rangban alacsonyabbat — áll a *Nikomakhoszj etikában*. Arisztotelész, amint látjuk, közelebb hozza értelmünkhöz a barátság intézményét.

Akkor mi is a barátság?

Bárhonnan is próbáljuk megközelíteni a fogalmat, mindig a társas viszonyhoz lyukadunk ki, ezért innen kellene kiindulnunk. Willard W. Hartup (1992) azt emeli ki, hogy több szerzőnél a barátságot a többé-kevésbé egyenlők közötti „vonzódás, kölcsönösség és elköteleződés” jellemzi. Négyféle fejlődési funkciót tölt be, az alábbiak szerint: 1. Olyan viszonykapcsolat, amelyben a gyermek tökéletesíti kommunikációs, együttműködési és csoportba lépési készségeit; 2. Információk forrása; 3. Érzelmi és kognitív erőforrás; 4. A későbbi intim kapcsolatok modellje (idézi Cole és Cole, 1998, 548.). A serdülőkorig ez rendben is van, Robert Selman (1981) is megerősíti. Selman a barátság fogalmának alakulásában öt szintet különböztet meg: 3-7 éves korban az *alkalmi játszótárs a barát*; 4-9 éves korban az a barát, aki ugyanúgy működik, mint mi, azt utálja, vagy kedveli, amit mi, tehát a *közreműködés egyirányú*; 6-12 éves korban a *szakaszos együttműködés* a jellemző, ez a viták és a nagy együttlétek kora; 9-15 éves korban az *intim, kölcsönös kapcsolat* határozza meg a barát fogalmát, jelentősen előre tör a birtoklás vágya és a féltékenység; 12 éves kortól az *autonóm, kölcsönösen függő barátság* a jellemző, tudatosan az egymás támogatásának szükségessége, de elfogadják, hogy másokkal is kapcsolatokat alakítsanak ki (idézi Cole és Cole, 1998, 555.). Később, felnőtt korban, a személyközi kapcsolatokban „az értékelő ítéletek hasonlósága” lesz a jellemző, amely vonatkozik az egymás pozitív értékelésére, a világ megítélésére, valamint a közös érdeklődésre (Csepeli, 1997, 322.). Vagyis a harmónia, az egyetértés. Ezen a ponton még jól elkülöníthető a barátság a szerelemtől, a philia az érostól. A barátság bizalmi viszony, de nem a „kölcsönös gyönyör” intimitásában. A barátságnak nem ez a formája az igazi. A „kölcsönös gyönyörűség” a barátságnak csak az egyik megnyilvánulási formája. (Ebben a formában értendő a mai fiú-lány szerelmi kapcsolatot kifejező „barátom”, „barátnőm” szóhasználat.) Az igazi barátságnak nem része az, amit az intimitás jellemez, vagyis „a kölcsönös szenzitizáció állandósága”, az „egymásra irányuló vágy” (Csepeli, 1997, 326.).

Barátság és érdek

Abban általában egyetértés van, hogy a barátságban érdek is van, de hogy nem több mint érdekkapcsolat, talán túlzásnak tűnik. Nos, ha az érdeket a haszonnal azonosítjuk, megszólal a vészharang. Az érdekbarátság a kanti cél-eszköz paradigmát juttatja eszünkbe: cél-e az ember, vagy eszköz? A kanti puritán etikában nyilván cél, mert ha eszköz lenne, elveszítené erkölcsi értékét. Danka István igyekszik pallérozni az érdeketikai szemléletet, amikor az érdeket a közös érdeklődésre vezeti vissza. A közös érdeklődés lehet a barátság eredője, azonban „nem vonja maga után azt, hogy a barátság kizárólag érdekközösség lenne” (Danka, 2005, 46.). De lehet, és *az is*. Kérdéses, mert korszerűtlen az a megfogalmazás, miszerint „az érdekek olyan összetett kavalkádja áll egy igaz barátság mögött, hogy gyakran a barátunk érdekeit fontosabbnak tartjuk a sajátunknál” (Danka, 2005, 46.). Allhat, mondanánk. A mai erkölcsi paradigmában az altruizmusnak elég halványak a nyomai. Legalábbis a fenti idézet szellemében. Mindenütt azt tapasztal-

ni, hogy *a barátság nem teher nélküli*. A barátság jobbára csak altruisztikus viszony, hiszen az egymást támogató, segítő, gazdagító emberi kapcsolatokban bármikor kitörhet a féltékenység, az irigység, felülkerekedhet az egoisztikus hajlam. De ezek már a szociálpszichológia körébe tartozó fogalmak.

El Platónról, avagy az affektivitás szocializációja

Platón tehát egy *philia*—érosz barátságmodellről ír le. Hajlunk arra, hogy a *philiának* a tiszteletet, szeretetet, az érosznak az érzéki-szerelmet feleltessük meg, ámbar a később kialakuló fogalomrendszerben a *philiának* nincs szeretet-tartalma (gondoljunk csak az olyan fogalmakra, mint *pedofília*, *gerontofília*, *zoofília*, amelyeket ma, a pszichiátriai diagnosztikus rendszerek [DSM-IV, 2001] a szexuális devianciák, a *parafiliák* körébe sorolják). „Az ókori népek esetében igazából nagyon nem lehetett szexuális standardokról, kötelezően előírt és számon kért szabályokról beszélni. Az akkori népek meglehetősen szabad életvitelt folytattak szexuális tevékenységük kapcsán” (Foucault, idézi Rosta, 2007, 285.).

A ma javasolható barátság koncepció a platóni *philiát*, sem az éroszt nem hordozza magában. Az, hogy van benne érzelmi kötődés, nem vitatható, emiatt a barátság leírásában a *liennáció* fogalmát megfontolásra érdemesnek tartjuk. Az ötletet Freud, Erikson és Bowlby (lásd Cole és Cole, 1998, 241-257.) kötődésemeléletei adják, ámbar a barátság esetén a kötődés nem az őt gondozó személlyel szemben alakul ki, aki a *biztonságos hátteret* megteremti, hanem egy másik, a tágabb és általános értelemben vett szocializációs környezettel szemben. Elfogadjuk a biztonság és megbízhatóság szükségletét a világ felderítésében, hiszen a barátság értelmének ezek az alapjai, de a barátságban viszonyozzuk ezeket a szükségleteket, ugyanis a világ felderítése a csecsemőkorban-gyermekkorban nem zárul le, végigkíséri egész életünket.

A barátságban az „ősbizalom” teljeseedik ki, és ez érzelmi kapocs, kötődés. A szocializáció során alakulnak, változnak a kötődés tartalmi és funkciói. Az érzelmek tanulása tovább folytatódik a szociális térben, és kialakulnak bizonyos érzelmi kapcsolati modellek. Stern szerint „a valakivel való együttlét” sémáit, amelyek gyermekkorban rögzülnek, később más emberekkel fogjuk átélteni. „Gyermekkorunkból és ezt követő kapcsolatainkból sémákat viszünk magunkkal arra vonatkozóan, hogy hogyan vegyünk részt az interakciókban; ezek az általunk megélt kapcsolódási módokon alapulnak” (Oatley—Jenkins, 2001, 249.). Ezek a sémák, mint belső reprezentációk, képesek arra, hogy a környezetünkben felbukkanó személyek közül kiválasszuk azokat, akik a közös időtöltésre, az élményszerzésre, az együttes cselekvésre alkalmasak, mivel „az ilyen sémák közép-pontjában interakciós céljaink reprezentációja áll” (Oatley és Jenkins, 2001, 249.). Én így gondolom el a barátság—kötődés kapcsolatát.

A barátság, mint egymásra hatás és befolyásolás

A tanult affektív modellek alapsémák, de nem egyszer s mindenkor érvényes kövületek, minthogy reprezentációk. A reprezentációk olyan mentális képességek, amelyek lehetővé teszik a korábbi minták megelevenítését, a szenzomotoros (észlelés-mozgás) fázis után, attól elvonatkoztatva (Piaget). A problémamegoldó gondolkodásban kulcsmozzanatnak tekinthető. Az érzelmi mentális reprezentációk tehát keretet nyújtanak a későbbi alkalmazkodáshoz, a későbbi szocializációhoz. A barátok hasonló módon rendelkeznek ilyen érzelmi reprezentációkkal, és ezeket mind beviszik az együttléti szituációkba, ahol egymásra hatnak, egymást befolyásolják. A befolyásolás ebben a szituációban inkább spontán, mint tudatos, és leginkább a viselkedésre hat, kevésbé az érzelmekre (Fiske, 2006, 640.), ám bár saját tapasztalatból állíthatjuk, hogy a befolyásolás, többnyire nem tartósan, akár meg is változtathatja az érzelmi viszonyulást. Ezért nem tudunk teljes mértékben egyet érteni azzal, hogy — amint Fiske mondja — az érzelmi befolyásolás formája az „engedékenységgel” kimerül (Fiske, 2006, 240.). A hatás-befolyásolás olyan mélységű lesz, ami még nem zavarja a korábbi mentális reprezentációkat, de változásokat idézhet elő a viselkedésben. A szimmetrikus baráti kapcsolatokban kialakuló alá-fölé rendelő viszonyokat, a kölcsönös vagy egy-egy fölerősödő befolyásolási eseményt nagyrészt az érzelmi sémák minősége befolyásolja, az általános személyiségjegyeken túlmenően. Itt is lehetőség nyílik a féltékenység és irigység megjelenésére, a jelzett érzelmi reprezentációk minősége szerint.

Apropó irigység

Abban tehát megegyezhetünk, hogy a barátság pozitív személyközi kapcsolat, egyfajta elköteleződés, kötődés azon személyek között, akiknek a magunkéhoz hasonló értékítéleteik, értékszelekciójuk, normarendszerük, jövőorientációjuk, érdekeik, életstílusuk van. A felsorolt értékek, természetüknél fogva, magukban hordozzák a versengés lehetőségét is. A versengés nyílt vagy rejtett konfliktusokat generálhat. Megnyilvánulhat valamilyen agresszióban, leggyakrabban verbális vagy nonverbális (például grimaszvágás) formában, közvetlen vagy indirekt szituációban. Legismertebb formája az irigység, amit szívesen neveznénk *siker-féltékenység*nek. Platón a *Phaidon*-ban úgy beszél az irigységről, mint pusztító, a legkártevőbb szellemi gyönyörök egyikéről. Rontó tulajdonság, mert a frusztráltság talaján nő ki. Sóvárgás valami után, amelyet mások birtokolnak (szépség, jóság, vagyon, siker, karrier, státusz stb.). Az irigység „individually érzett relatív depriváció”, vagyis frusztráltsági érzés (Csepeli, 1997, 341.), amely elégedetlenségi viszonyulást sarjaszt a másik személlyel szemben, aki a barátja. A hasonlóság kritériuma alapján történő barátkozás, barátválasztás rejtetten magában hordozza az összehasonlítás kényszerét, és ez, az ön-hátrány észlelésekor, irigységet válthat ki. Azt kell mondanunk, hogy a barátságban természetsszerűleg benne van a deprivációból táplálkozó irigység is.

Következtetés helyett

A barátságelméletek közül számunkra idegen a haszonelvű barátság. A barátság alapvetően azért alakul ki két vagy több ember között (baráti kör), mert lényegi hasonlóságokat fedeznek fel egymásban, érdeklődési körük találkozik egymással, azonos vagy komplementáris, hasonló életvezetési értékeket vallanak, kellemesen töltik el idejüket együtt, számíthatnak egymásra a jó megosztásában és a krízisek elviselésében, és olyan erényeket ismernek fel a másikban, amelyekre vágnak, de teljességgel nem rendelkeznek. A barátság lénye az, hogy van közünk egymáshoz, bízunk egymásban, egyenesek és szolgálatkészek vagyunk, nem áruljuk el egymás titkait, előnyökért nem adjuk fel a másikat, nem terjesztjük rossz hírét, örülünk és drukkolunk sikeréhez. Amikor egy régi gyermekkori cimborára meggondolatlanul vagy szándékosan a képedbe vágja, hogy senkinek semmi köze ahhoz, hogy miként él, mit csinál, mi számára az, ami elviselhetővé teszi a létet család, gyermek, társ és saját hajlék nélkül, bizonyára már nem is barát. Ez már csak nosztalgia a barátságról. Amint az is, amivel az írást indítottam.

Könyvészet

- Cole, Michael—Cole, Sheila R. (1997): *Fejlődéslélektan*. Osiris, Budapest.
- Csepe György (1997): *Szociálpszichológia*. Osiris, Budapest.
- Csikszentmihályi Mihály (2007): *A fejlődés útjai. A harmadik évezred pszichológiája*. Nyitott könyvműhely, Budapest.
- Danka István (2005): Egy fogalmi analízis kudarcának okai. Barátság, vágy, okság Platón Lüsziában. In: *Lábjegyzetek Platónhoz 4. A barátság*. (Szerk. Laczkó Sándor, Dékány András), Pro Philosophia Szegedi Alapítvány, Szeged, 39-48., www.baratsag01-001-066.pdf. Letöltve 2012. 03. 21.
- Dörömbözi János (1994): *A filozófia története és elmélete I*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Fiske, Susan T. (2006): *Társas alapotívumok*. Osiris, Budapest.
- Körösi András (2005): A barátság politikája versus az ellenségesség politikája. *Századvég*, 38. szám, 127-146.
- Mogyoródi Emese (2005): Philia és philosophia: a barátság szerepe Platón filozófia-felfogásában. In: *Lábjegyzetek Platónhoz 4. A barátság*. (Szerk. Laczkó Sándor, Dékány András), Pro Philosophia Szegedi Alapítvány, Szeged, 2-28., www.baratsag01-001-066.pdf. Letöltve 2012. 03. 21.
- Oatley, Keith—Jenkins, Jennifer M. (2001): *Érzelmeink*. Osiris, Budapest.
- Rosta Andrea (2007): *A deviáns viselkedés szociológiája*. Loisir, Budapest — Piliscsaba.
- Russell, Bertrand (1946, 1996): *A nyugati filozófia története*. A fordítást az eredetivel egybevetette Dörömbözi János és Gyetvai Mária. Göncöl kiadó, Budapest.

Kedei Zoltán

Írások a művészetről

Tüzes szerelem

Valamikor gyermekfejjel a művészetről álmodoztam, magasra tört a láng, lázban égett a röpködés. Izzadtam heves napsütésben, áztam komor felleg alatt. Szárnyaltam szivárvány alatt. Válogathattam az alternatívákban: menni vagy maradni. Induláskor nem működtek az útjelzők. Itthon maradtam. Szűkre szabták ruhám. Sepert a szél, billent a kocka, a tartóoszlopok is összeomlottak. A nosztalgia búvköre kitartásra buzdított. Ma, kupolás fák alatt melengetem palettám csillagrendszerét. Fény vetül szememre. Fény-nászban ébresztem a szerelem gyümölcsét. A Nap fölissza édes mámorát a mának. Hajt az éj királya. Hegyek között járok, a szakadék felől moraj hallatszik. Dörmög a görgeteg. Meddig a remény? Nem hagyom helyem. A csillogó sárból kiszedem a gyöngyszemeket, hogy asszonyomnak vigyem. De teherképtelen a híd, az út járhatatlan, s az „ígéret földje” is messzire ígérkezik. Mi lesz a gyöngyszemekkel? Míg vergődöm a sutaromantika kaptányában, lopakodó árnyak surrannak a csendben. Foltos lesz a táj, s benne a hatalom mutogatja csápjait. Megreked a pillanat. A búzaillatú nyári éjszakában megfognak a hangok: magasak, mélyek. Megfognak a színek tüzes szerelmek. Színekkel díszítem a katedrális szürke falait. Cinkos emlék nyomot takar.

Élmény

A festészethez való hozzáállásom alkotói folyamat. Döntő és meghatározó tényezője az élmény, mely nem kötődik tárgyi, természeti képhez, sem eseményhez. Lehet szellemi, akár érzelmi töltetű. Úgy is lefordíthatnám, hogy a számtalan élményre való odafigyelés a „gondolat-érzelem” laboratóriumában egymásba ötvöződik.

Az élmény képi megformálása nem történik azonnal, sőt, nagy számban vannak olyanok, amelyek évek elteltével jönnek elő.

A látvány nem kívánczik azonnal és türelmetlenül a vászonra, mint az impresszionistáknál. Megfogamzása és kihordása hosszabb folyamat. Részben ezzel magyarázható munkáim drámaisága.

A gyermekkorból jön elő nosztalgiásan sok-sok élmény. Párat megemlíthetek.

A legszebb kaszálónk Lőrincében, közvetlen az erdő szélén terült el, mellette a sűrű, sötét erdő. Egy-két méterrel mélyebbre nem volt bátorságom bemenni. Rémképeket láttam, félelmes alakokkal és állatokkal. A nyolcvanas évek legsötétebb és legfélelmetesebb kommunista rendszerében (Ceașescu-időszak) került vászonra ez a borzalmas és negatív élmény, absztrakt feldolgozásban.

Másik olajképemnek címe a *Csúcs*. Ezen a képen kettős élmény ötvöződik. 1993-ban a Duna Televízió a csíksomlyói búcsúról közvetített képeket. Tarka tömeg halad felfelé az emelkedőn. Kérdéssel szemléltem: — Hová igyekeznek? A válasz megfogalmazódott: — A Csúcsra. Abban pillanatban felidéződött emlékezetemben a székelykeresztúri Jézuskiáltó-hegy, az állomással szemben. A hegy csúcsán nagyobb méretű kereszt található, és látható a város minden pontjából. A kereszthez meredek hegyoldalon juthatunk fel. Nyolc éven át, gimnáziumi diákként, bámultam és csodáltam a látványt. Ez a két motívum egymásba olvadt.

Feltehetjük a kérdést, hogy mi adja az élmény tárgyát? Arról a tárgyról van szó, mely az élmény sugallatára a festményen formát ölt.

Az élni akarás kimondásával viszem a felvállalt keresztet, terhét a mának, a puszta létezés látszatát, a pillanat ijedségét, a szorongó félelmet, a kapott bizalmat. Valamennyi az élmény tárgyává alakul.

Ablakot nyitok, falat bontok. Összeszedem a szétszóródó élmények szürke lapjait, s az azokból kiáradó szellemi töltetet új formába és színes ruhába öltöztetem.

Az említett két képen kívül, hasonló élmények hozták létre sok más munkámat, mint: *Veszély*, *Nehéz idő*, *Mementó*, *Üldözöttek*, *Béklyó*, *Madarak*, *Megtépázott tömeg*, *Sokat tudó asszonyok*, *Őszi levelek*, *Kaktusz*, *Gótika*, *Kereszt* stb.

A képek nem fiktívek, témájukat, tárgyukat az élmény alakította. Átélésből, meg tapasztalásból születtek.

A kedvenc élményeim, főleg a drámaiak, vissza-visszatérnek.

Kötnék. Meghatározzák a képek hangulatát.

Az élmény zakatolásában meghúzhatom a féket, mivel nem bírom a terhét, és kiszállhatnék hatása alól, de büntetlenül nem tehetem.

A drámát romantikus máz borítja.

A romantikus hangulat személyes kapcsolataimra deríthet fényt, mint a barátság kialakulása, akár bukása. Képeim figuráiban a barátság ölt testet, a női akción a természet gazdag szépsége kell hogy megnyilvánuljon, színekben és formákban, természetesen élmény alapján.

Izzadtam heves napsütésben, innen a Nap-motívum. Áztam komor fellegek alatt, képeim sötét felhői visszatükrözik.

A rabságból kitörni óhajtó lelkemet szintén az érzelmi élmény madár-motívuma szentesíti.

A feldolgozandó élmények vég nélküliek.

Élmény nélkül nem megy a festés.

A mindennapi élet megrakodva tolja maga előtt szekerét, gyorsan oda kell figyelni, utána eredni, és leszedni róla a magad portékáját.

Jelenségében élem az élményt, még abban az esetben is, ha csak vázlatot készítek rögzítésként. Ezeket a vázlatokat naplószerű eljárással kezelem, akárcsak a leírt, lejegyzett gondolataimat vagy a megtörtént eseményeket. Dobozban tárolom megőrzés végett, rendszer nélkül. A festmény elkezdése előtt fellapozom, és ezt a műveletet folytatom mindaddig, míg megtalálom az úgynevezett műzsa-segítséget. Van élmény, mely több feldolgozásban is megjelenhet, de akad olyan is, mely örökre raktáron marad, belepi a por. Az élmény kiapadását nem érzem.

*

Élmény nélkül nincs művészet, sem szellemi igazság. Meghatározza személyes kapcsolatomat, avagy sorsom bukását.

Élményvilágomat az álom teszi zamatossá. Körforgás az egész: látvány és emlék, álom és valóság, vágy és fantázia. A látvány rabszolgája vagyok, mégsem kapcsolódom minden esetben a konkrét élményhez. A szelektáló idő segítségével rakom össze emlékeim szürke lapjait, a visszatérő dolgokat már új ruhában, felfokozott színekkel, kihangsúlyozott formában jelenítem meg a vásznon, mint álomlátomást. Fölszabadítom az élményeket, és repülök velük, miközben elfelejtem az élménnyel kapcsolatos kudarcot, akárcsak a megkopott vágyat. Transzcendentális megfogalmazásban alakítom át az élményt, mely magában tárolja a fentről érkező rejtélytitkot, de úgy fogadom be, hogy a szellemi láng fénygyűrűzésében is a fölhöz tapadt lábbal lehessen szemlélni. Inkább azok az élmények rakodnak le és kerülnek vászonra, melyek a sorskérdésre reagálnak. Mindenkihez szólnak, felhívják a figyelmet a kontrasztokra: jó és rossz, szép és csúnya, öröm és fájdalom, fény és sötét. Fő hangsúly: az örök emberi téma.

Műhelytitok

Olvastam valahol: „Ha egy festmény titkát szavakban kimondjuk, a festmény nem festmény többé, és a titok nem titok többé.” Ez, magában, műhelytitok is lehetne. Hamvas Béla szerint: „...az élet akkor magasrendű, ha művészi”. Menynyiben kapcsolódik egybe a művészi a műhelytitokkal? A poézis mindenható ereje által. A kapcsolatteremtés az értelem nyelvén történik, míg az elrejtett titok az érzelem hullámhosszán bontakozik ki, a művészetnek alfája és ómegája.

Szétzilált korunkban keressük a szépet. Ennek érdekében vissza-visszkapcsolunk a múltba, téremlékében — a szép és a csodálatos mellett — megjelenik a bemocskolt tegnap is.

Magammal hordozom, magammal viszem a szép emlékeket. Vásznaimon nosztalgikus gondolatokkal és érzelmekkel elevenítem fel azokat a gyermekkori meséket és dalokat, melyekkel édesanyám ringatott álomba. Ezek a gondolatok és érzések kötik egybe az álomvilágot a valósággal, ezt veszi szárnyára a művészet csodavilága. Műtermi hangulatban — a múzsa segítségével — megszületik az a műalkotás, mely nem fog hasonlítani a természethez, sem a zártkörű valóság hétköznapijaihoz. Talán ez az a gondolat, melyben meghúzódik a műhelytitok. A kívülről játékos folyamatnak tekintheti, mely csak részben igaz. Ne higgyünk maradéktalanul ennek a játékkedvnek, mögötte meghúzódik az emberféltő aggodalom is. Ez az aggodalom vezeti ecsetem, bár lírai szárnyak röpködésével próbálom színesre álmolni a sivár földet, és színekben igyekszem visszaadni az angyalok magas röptű táncát.

Legnagyobb műhelytitoknak a bonyolult kérdések naivsáig való leegyszerűsítést nevezném, ahol az alkotás ösztönös, mesterkéletlen formában jön létre. A képek lüktetését, dinamikáját, erjesztőjét a 'naivitás' nyújtja. Magukon hordozzák az egyszerű próbálkozást, a tények felismerését, az élet igenlését. A szépet helyezem előtérbe, mert tudatában vagyok annak, hogy a szép iránti érzés megfosztásával üressé válik életünk.

Egy másik titok a képzeletbeli fátyol, az a szítaszerű fluidum, mely egyben védi is az alatta lévő anyagi értéket. Nem szükséges felbillentenem ezt a fátylat, ha elég kifinomult a látásunk, áthatolhatunk rajta, a finom szűrő segítségével átléphetjük a művészet szentélyének küszöbét.

A művészet nem sétatér, nem is a mindennapok sürgő-forgó vásártere, a művészet: templom. Lapjait színes nagy betűkkel maga az idő írja, s a természet forgatja.

A műalkotás olyan ünnepi pillanat, amikor lélekben feloldódunk, felemelkedünk, fölfelé szállunk, transzcendens állapotba kerülünk, talpunk alatt még érezzük a földet, de lelkünk elindul, magasra száll, a művészet pályaudvara felé, és ahol megtalálhatjuk a minden dolgok örök titkának lényegét, a szépségben kiteljesedett harmóniát.

Fénytelen útítárs

Fénytelen útítársként állok a hétköznapiak dolgozó embereinek sorába. Olykor-olykor, ha függő viszonyba kerülök magammal, lelkileg doppingolok. Eldobom a lángnyelvű hazugságokat, és viszonyulok az előtolakodó gondolatokhoz. A zártkörű valóság karmaiból kiszabadítom a gyökereket, a gyomokat cellába kényszerítem. Színt keverek a szürke hangulatba. Variálom a tiszta forrásból táplálkozó élmények szellemi vetületeit. Dialogizálásba kezdek a mítoszteremtő igazsággal, viszont, ha nem működik a harmónia, odalesz a játékláz öröme. A belső hangra hallgatok, képeimmel letakarom az idő okozta szürke falakat. A rútat széppé varázsolom, a bánatot örömmé alakítom, a buktatót sikerhez juttatom. A csillogó

sárból kiszedem az elherdált szépségeket, s azokat a művészet asztalára helyezem.

*

A képiro groteszk párbeszéde a fénytelen útitárssal:
 — Mit susog a szél a forgósínpadon?
 — A sütöde bádog tetején a macskák sem fogtak egeret.
 — Miért e morfondírozás?
 — Szűkre szabták ruhám. Reméltem, hogy ami bennem elveszett, benne újjáéled.
 — Visszacsend a múlt?
 — Visszacsend a sistergő zuhogás, a sarló és kalapács, a fekete autók surranó kerekei alatt lapuló feszültségek.
 — (...) ?
 — Valaki játszott odafönt, ha jó emlékszem, lesben állt, figyelte a cukros mákkal teleszórt lábnyomokat. Eközben, agyrémes dáridó mellett, aranyeső hullt a bika fejére, s a borgőzös emberek himnuszt énekeltek.
 — Mikor jöhet el a felejtés ideje?
 — Ha nőni fog a felismerés: a festmény felületét szellemi zománccal tudom majd bevonni, és rávetül majd szemed tiszta fénye.

Lent a sátor, fent az oltár

A Lent a sátor, fent az oltár olajfestményemnek Összkép címet is adhattam volna. E festményben a sűrített gondolatok és érzelmek valamennyi vásznamon megtalálhatók. Az örök nagy témákat magammal (-ban) hordom. Meghúzódnak mindennapi gondjaimban. Kísérnek, hajtanak, magasba röpitene. Ökölbé szorított félelemmel tiltakoztam a tragédiába torkollott események és jelenségek ellen. Sok volt a sötét és kevés a fény. Szedte áldozatát a tragikus „játék”: háború, vesztesség, jogfosztás és halál, a Kőműves Kelemen-i életítélet megsárgult lapjainak balladás világa. Izzadtam forró napsütésben. Áztam komor felleg alatt. Hol lent, hol fent lebegtem. A valóság zárt köréből csak úgy szabadulhattam, ha széttöröm a konvenciót, és új formába öntöm csónakom. Az összkép nem lehet a számadás negatív eredménye. Megfestésénél kezemben a tétel örök törvényű igazsága, amit másokkal is megoszthatok, de vele együtt ott leselkedik a kétely is, sikerül-e maradandóvá tennem ittlétemet, a szép és az igazsággal bíró alkotással.

Magammal hordozom az örök pillanatokat, az örök érzéseket, az örök gondolatokat. Az örömpillanatokból lesznek az örök pillanatok, az örömerzésekből örök érzések születnek, míg az örömgondolatokból örök gondolatok formálódnak, viszont ha kavarg bennem a kétely, és körülbástyáz a titok rejtélye, nehezen oszthatom meg másokkal. Az örömet továbbítom, a fájdalmat nem ruházom át. A nagy téma tétele titokrejtélybe burkolódik, vászonra kerül.

Érzelmileg töltött gondolatok adják a kép szín- és formavilágát is.
A *Lent a sátor, fent az oltár* ezekből a gondolatokból született.
Ezekből a gondolatokból, szavak és mondatok formájában, párat vászonra vittem. Íme:

VALAHOL VÁR RÁM A MESEMADÁR.
BOLYONGOK FÜSTBEN, PORBAN, CSISZOLT KÖVEKEN.
ROHANGÁLOK KOPOTTAN, HAJT AZ ÉJ KIRÁLYA, ELHERDÁLT
SZÉPSÉGEKET KERESSEK.
ELALUDT AZ IDŐ BORÓKAFÁJA.
KÖZREFOGNAK AZ ABSZURDOK.
A HÚSÉG FALAT BONT.
KEMÉNY KŐSZIKLÁN DÖRMÖG A GÖRGETEG.
TÁVOLBAN FAKERESZT, OLTHATATLAN VÁGYAK.
KÁBÁN SÓBA ESEM, DE TÚLÉLŐ LESZEK TÚZVÉSZ UTÁN.
A TÁNTORGÓ VILÁGBAN KÖT A REND, HAT AZ ÖRÖK VIRULÁS.
TAKAROM A SZÜRKÉT, HAMIS A FÉNYE, RÁNYOMTA BÉLYE-
GÉT A HUSZADIK SZÁZADRA, NEM TALÁLTAM NYUGVÓPONTOT,
LÁRMÁZTAK IDEGEN CSELÉDEK, DÖRÖGTEK FEGYVEREK, ZE-
NÉLTEK „KANÁRI” VEREBEK, HONISMERETRE HÍVTAK SZÉLCsap
EMBEREK, FRONTOK JÖTTEK, TÖRTEK, ZÚZTAK. MA SARLÓZOM
HARMATÁT A SZÉPNEK, BÁR AZ ILLÚZIÓK ELREPÜLTEK, HINTA-
SZÉKEN TOVASZÁLLTAK. KÓBOR KUTYÁK, MIÉRT TÜZELTEK?
SZIKRÁZÓ KÉPEM LEESETT A FALRÓL, TORZÓ LETT A VÖRÖS
CSÍK ÉS FÉLBESZAKADT A KACAJ.
HASAD A CSÖRTETÉS, HÁZAK ROSKADNAK, CSILLAGOK HULL-
NAK.
VISZIK AZ ÉVEK VELEJÉT A SZÓNAK, ÁRVÁK VASÁRnapján
CSEPPJÉT A HALLGATÁSNAK.
KÍGYÓMÉRGET OLTOK AZ ELALUDT IDŐBE, A MÚLÓ PILLANA-
TOKAT CELLÁBA KÉNYSZERÍTEM, ÉS ALÁZATTAL KÖZELEDEM A
MŰVÉSZETHEZ.
A JÁTÉKNAK SOSEM LESZ VÉGE, EGYSZER TE NYERSZ, MÁS-
KOR ÉN VESZÍTEK.
INGASZÖGBE ÉS TÉREMLÉKBE HELYEZEM A SZIPORKÁZÓ
EZÜST HAJNALT, A KÖLCSÖNKAPOTT KERESZTET, TERHÉT A
MÁNAK.
A SZIVÁRVÁNY SZÍNEIVEL TAPÉTÁZOM A MAGASSÁGOT.
TEPLOMBA LÉPEK PARASZTI HÚSÉGGEL, KINYÍLIK AZ ÁLOM-
VILÁG KAPUJA.
PÖRÉRE VETKÖZVE HANGSZERELEM A SZÉPET, PÖRGETEM A
HÁRFÁT, KÖRÖKET RAJZOLOK HÓBA, SÁRBA, HOMOKBA.
DAGAD AZ AJÁNDÉK.

VISSZAKERÜLNEK A KÖZISMERT JÁTÉKOK, AZ ELMARADT TALÁLKOZÁSOK, A HIÁNYZÓ ARCOK ÉS A FEHÉRRE MESZELT JELZŐUTAK.

PEREG A TÖRTÉNELEM CSÉPHADARÓJA.

BÁR INTEGETNEK UTÁNAM A SZENTEK, ÚJ VILÁGGAL KE-
CSEGTETNEK, HÍVNAK MESSZESÉGBE — MARADOK, ÉS TOVÁBB
KAPASZKODOM AZ ARASZOKKAL FOGYÓ ÉLETBE.

VIGASZTAL A VERSENYFUTÁS ÖRÖME.

MEDDŐ PRÓBÁLKOZÁS ELHITETNEM, HOGY SZÉLHÁMOSOK
LEPTÉK BE A FÖLDET.

BEBORUL AZ ÉG, TORZÓBAN MARAD AZ EMLÉKEZÉS, MARAD-
NAK AZ ÜRES PADOK, A SZAKADÓ KÖTÉL, A KÉTARCÚ VILÁG,
BENNE A CSÖRTETÉS.

NYITVA MARAD A PANDÓRA SZELENCÉJE.

REJTŐZÖM A MÉLYBE, ANNAK TUDATÁBAN, HOGY NINCS
KEZDET, SEM VÉG, CSAK FOLYTATÁS LÉTEZIK.

Vörös betűkkel jelzem a festővászonra:

ITT JÁRTAM 2001-BEN.

Ki tudná megmondani, megjelölni a palettán maradt színekben rejtőzködő ér-
zéseket és gondolatokat? Talán örökre ott maradnak beszáradva, megkövesedve.

Alpok

Az Alpok téboly vánkosán sziporkázik a reggel, felhők között bújócskáznak a feltörő formák. Dacol a némaság. A megmérettetés zsámolyán feszül a húr. Feszül a gondolat. Mint fénytelen útítárs ülök a Szent Gotthárd-átkelőn. Fülemben zsongnak a summázó szavak: napfény, dal és szerelem. Testet öltenek, és beszédbe elegyednek a hétköznapijaimmal. Segítségükkel variálom a tiszta forrásból táplálkozó élményeket. A lángnyelvű hazugságokat kiiktatom, helyükbe teszem a kölcsönkapott bizalmat. Színt keverek a kitárulkozó szürke hangulatba. A nagy szürkeségben csöppnyi zöldet találok, mozgatja a látvány és a felismerés pokoljáratait. Feszül a húr. E földi formák csúcsait az égig emelem. Játsszom a formákkal, játszom a vonalakkal. A Szent Gotthárd-átkelőn fényözőn és festett csoda az imák világa.

Szócs Katalin

Fokos (II.)

A földelem kockája

A lét formái az elemi erők kölcsönhatásából alakultak ki. Az ókor bölcsellete minden elemi erőhöz egy-egy szabályos mértani testet kapcsolt. Úgy tartották, hogy mindent a világon mértani idomokkal lehet jellemezni, és még a filozófia betűi sem mások, mint kör, háromszög és négyszög. A létnek matematikai, illetve geometriai szerkezete van.

Püthagorász szerint Isten a geometria nagymestere. Az Ős-gondolat a geometria segítségével felismerhető. Ezzel a módszerrel a valóság fizikai és szellemi része felfogható az ember által.

A tűz, víz, föld, levegő és tér őserői szimbólumok. Ezen elementáris erők lényegében nem csak a fizikai világ összetevői. Minden, ami fizikai és szellemi világban működik, ezen ötféle energiából tevődik össze.

A természetben található ismerős elemek a fizikai világon túli analógiákat jelentenek. A tűz jelenti a nap életet adó energiáját, testünk melegét, de jelenti érzelmeink hőjét, az együttérzésünket. A föld elem adja testünk szilárdságát, a csontozatot. Ugyanakkor ennek az elemnek az energiája adja lényünk megalapozottságát, magabiztosságunk érzését. A víz elem nemcsak testnedveinket biztosítja, hanem érzelmeink egyensúlyát is befolyásolja. Érzelmeik bolygója maga a Föld. A levegő elem biztosítja a lelkünk testbe való ágyazását, a lélegzetünket, de ugyanakkor adja rugalmasságunkat, nyitottságunkat és fejlődőképességünket. A tér elem adja testünk-szellemünk tereit, és a tudatosságunkat.

Az elemek és a nekik megfelelő energiák nincsenek elkülönülve. Minden elem tartalmazza a többit is, ugyanakkor együtt működnek. Az együttműködés eredménye lehet egymás felerősítése, de egymás kioltása is. A tüzet segíti a levegő, de kiolthatja a víz és a föld.

Az őserői elemek mind beírhatók a Föld-anyja kockájába. Mindenik a Föld-anyja szent hírnökeként jelenik meg az esszénus tanításokban.

Hexaéderben kristályosodik a szilícium, melynek szilikátjai kőzeteinket alkotják. A modern digitális technika elképzelhetetlen a szén köbös kristálya, a gyémánt nélkül. Akárcsak a folyékony kristályokat képező szilikonok, a lágy vas, il-

letve a ferritlemezek nélkül lehetetlen lenne a memóriabankok létrehozása, az információ tárolása. Mindenik hexaéderesen kristályosodik. Ugyancsak köbös kristályrács jellemző az élethez nélkülözhetetlen szénre, konyhasóra. A fémek zöme szintén hexaéderes kristályokat alkot.

A világ szerkezetében őserői elemek és azoknak megfelelő mértani idomok vesznek részt.

Akárcsak a keleti népek ismereteiben, a magyar népi gyógymódok szerint is testünk a négy őserőnek megfelelő négy elemből — föld, tűz, víz, levegő — szövődött. Ez a négyes szerkezet más vonatkozásban is megtalálható. A nagy Egységben létezik két energetikai irány: férfi-női típusú energia és égi (eszmei)-földi (anyagi) kettősség. Ez a négyes elosztású energia jellemzi a világ struktúráját.

Nemcsak a keleti népek, hanem a magyar népi hagyomány is egy-egy angyali lényhez kapcsolja az elemi anyagok szellemének energiáját. Mondáinkban, népmeséinkben van nekünk Víz Angyala, Szél anyja, Föld—anya, Nap anyja stb.

A négy fő elemi erő és a négy égtáj szimbolikus tartalmára való utalást találhatunk egyes ókori ábrázolásoknál. Így négy fejjel ábrázolták az egyiptomi Amont és az óind Brahmát. Ezt a megjelenítési módot az ókor filozófiáján alapuló alkímia a négy őserőre alkalmazta.

A kereszténység átvette az ókor tudását. A Bibliánkban ez áll: „Láték négy angyalt állani a földnek négy szegletén, a földnek négy szélét tartva.” (Jel 7,1)

E négy elemi erőnek a fizikai világnak megfelelő térszükséglete képezi az ötödik elemet, a teret. Geometriai szempontból a világ fizikai és szellemi összetétele egy piramissal ábrázolható. Az alapja a négy elem: föld, tűz, víz, levegő, a csúcsa pedig a tér. Minden elemi őserőhöz egy-egy égtáj rendelődik, meghatározott színnel és jellemzővel.

A Földanya mint szimbólum nem csak a teremtéssel és világ szerkezetével kapcsolatos. A keletkezett világ anyatermészetű. Anyai jellegű anyagból szövődünk.

Egyiptomi és görög forrásokból tudjuk, hogy a föld üregeit a Föld-anyja méhéhez hasonlították. Az ember az Ég-apa és a Föld-anyja nászából született az alvilág üregében. Innen eredhet a görög Héphaisztosz barlangja. Az indonézok szerint az embereket a Föld-anyja teremtette a világ négy méhüregében. A népek rítusainál az üregeket a kezdeti teremtésre szolgáló ideális állapothoz való visszatérésre használták. Az ércek a föld üregeiben, mint valami embriók tovább alakulnak maguktól. A Föld-anyja szentségét vallók úgy igazolták a kibányásztást és az ércolvasztást, hogy ők a természet művét tovább folytatják, csak épp felgyorsítva a folyamatokat. A kő, illetve a kemencében a csíráállapotú fém az élet forrása és élő. Az embrionális állapotú újonnan keletkezett kőszerű anyag, a Ku-bu, maga az istenfiú. Belőle lett az alkímisták által keresett *Bölcsek köve*. Az embrionális kő szerintük élő valóság. Minden, ami élő tovább teremthet és magasabb rendű életet hozhat létre.

A világ négy méhürege a négy alapőserő: föld, tűz, víz, levegő. A négy őserő a térben fejti ki hatását. Így a tér az ötödik őselemet képezi a hun, hindu, kínai bölcséletben.

A hun bölcséletben megtalálható az őserői elemek tisztelete, melyek mind a világot létrehozó Boldogasszonyhoz rendelődnek:

„Boldogok kik engednek, mert beengedtetnek
Az Ég Ötbálványú Kapuján
És Boldogasszony simogató tenyerébe lapulhatnak.” (43.)

Elődeink az öt őserői princípiumot *öt kapubálványnak* nevezték. Rítusaikat ezek tiszteletére épített emlékoszlopoknál végezték:

„Emelj ORU-kat
Vasból, kőből, fából,
Állítsd őket magaslatokra,
Állítsd őket völgyekbe,
Istenekre, Ördögökre,
Vizek, mezők, erdők,
Völgyek, hegyek szellemeire
Emlékeztetendő...
Határodban álló minden ORU meg kép előtt
Gyújts tüzet Ispiláng hetében.” (43.)

A természettudományok és ezen belül a fémgyártás az ókor tudás alapú hitén alakult ki. A középkor eleji kutatásokat alkímiának nevezik. Ez a kor nemcsak előkészítette a talajt a különböző tudományok művelésére, hanem metafizikai jellege révén alapelvei kihatnak az ember világban való boldogulására is. Tartalmazhat sok idejét múlt és téves utakat, feltevéseket, de alapelvei számos tudományos ágazatban eligazításként szolgálnak. Az alkímiában együtt található a filozofikus metafizika és a természeti ismeretek bővülő halmaza. Ezért ösztönszerűen hatott a vegyészek, fizikusok, orvosok, írók és lélekgyógyászok munkásságára.

A fémgyártás és gyógyászat története az emberiség őskorára vezet vissza. A régi barlangrajzokon látható, hogy az ősember is ismerte a természetet. A franciaországi altamirai bölény i. e. 17000-ből maradt ránk. Az ember megjelenése óta felfedezte az természetben található anyagokat. Olyan anyagismeretei voltak, amit még ma is találgatunk. Tüzet tudott gyújtani. Ismerte a fémeket a korszaknak megfelelően. Járatosak voltak a fémolvasztás, üvegekészítés, fermentálás, festékkészítés, fazekasság, tartósítás körében. Ismereteikről feljegyzéseket is készítettek. Leírták az eljárásokat és az azokhoz alkalmazott készülékeket is. A kor legnagyobb tudományos gyűjteménye az alexandriai könyvtárban volt.

Csak csodálni tudjuk az egyiptomiak mumifikálási művészetét, mely lehetővé tette, hogy munkájuk eredménye több ezer évig épségben megmaradjon. A mai vegytani és biológiai ismeretekkel ennyi időre nem tudjuk a jótállást vállalni. Az is

igaz, hogy lenn a piramis aljában a levegő nedvessége és hőmérséklete állandó. Magas kémiai és biológiai ismeretekre utal a növényi kivonatok alkalmazása kezelésre, festésre stb. Gyógyításra ismeretlen technikákkal több, mint ötven gyógynövényt alkalmaztak (27.). A fennmaradt fali festmények alapján megállapíthatjuk, hogy állati, növényi és ásványi anyagokból közszükségleti anyagokat, festékeket, gyógyszereket készítettek. A természetben található vörös vasoxid mellett más színeket és színárnyalatokat is készítettek. Több egyiptomi gyűjteményben (Berlini és Kairói Múzeum) alabástrom edényben szárított gyökerek, növények találhatók. Az állatoktól szerveket és váladékokat használtak ugyancsak gyógyítás céljából. A só, a szóda, a rézvegyületek szintén terápiás eszközként szolgáltak. Az ilyen összetett műveleteket csakis képzett személyek végezheték.

Az ókor embere a négy őserő eleméből állította össze az anyagismereti elgondolásait és gyakorlatait. Ma már tudjuk, hogy a keleti (tibeti, kínai) orvoslási módszerek is használják az alapvető elemeket a gyógyításhoz. A magyar népi gyógyászati hagyomány szintén előszeretettel használja a tüzet, a levegőt, a vizet, a sókat és magát a földet is különböző betegségek elűzésére.

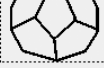
Még az ókorban az Egyiptomból származó titkos tanokat *hermetikus* tanoknak nevezték. Ezekben benne foglaltattak azon eljárások ismertetése is, ami a mai kémiai, fizikai, biológiai, orvostudományi stb. területeket öleli fel. Egyiptom régi neve Khem, Khema volt. Így lett *kémia* a neve az akkori természettudományos kísérleteknek. A görög Suidas grammatikus az V. században lexikont írt, amelyben *Chemea* címszó alatt elmondja, hogy az egyiptomiaknak könyveik voltak arról, hogyan készítették festékeiket, a fémeket, az aranyat. A rómaiak semmisítették meg a leírásokat, hogy az aranycsinálás technikája ne segíthesse az arabokat a rómaiak elleni harcban. Szerinte a *Chemeia* szó először Maternus IV. századi asztrológusnak alkimista műveiben szerepel, és az egyiptomi forrásokra utal (27.).

A hermeszi hagyomány is az elemekkel dolgozik. Az, amit az anyag átalakításának nevezünk, az alkímia eredete az őskorba nyúlik vissza. Az ősrégi tudás mágikus tudás volt, az élet egységéről szólt. Az alkimisták beszélnek elemekről és eljárásokról. Az elemek és a velük való munka nem vonatkozik ténylegesen és kizárólagosan magukra az elemekre. A kén, az arzén, a só, a higany olyan világelem, mint amilyen a szám a matematikában. Olyan elemek, mint amilyen az asztrológiában a Nap, Hold, Mars vagy a Jupiter. A kén először is a sulphur elemet jelenti. Jelenti ugyanakkor azt is, amit hozzávetőlegesen az asztrológia Marsnak mond, a tevékeny hevességet, feszültséget, vagyis az égést, a szenvedélyes aktivitást. Ha tűzhányók törnek ki, ez is sulphuri jelenség, akárcsak a forradalom a társadalom életében. A kén az a világelem, amely szenvedélyes tüzet, hirtelen kitörést, égést jelent.

Az arzén, a só, a higany, mint a kén, mindenik világelem. Ezen elemek ősalakjukban szellemi valósághoz kapcsolódtak, ahogyan a természet kezdetben idea

volt. Minden elem eredeti alakjában égi szubsztancia volt, a teremtésnek alap-eleme. Utána anyagi burkot vett fel.

Az alkímia ezeket az elemeket az ősi ideák értelmében használja. Szellemi szubsztanciának fogja fel és eljárásaiban így használja fel. Beszélnek sóról, kénről, higanyról, arzénről mint elemekről; beszélnek oldásról, megszilárdításról, finomításról, halmazállapot-változtatásokról, lágyításról mint tevékenységről, aranycsinálásról és a Bölcsesség kövének megtalálásáról.

PLATÓN-I ÉPÍTŐKÖVEK					
FORMA	ÉLEK SZÁMA	OLDALAK	CSÜCSOK	ASPEKTUS	
	Tetraéder	6	4	4	Tűz
	Oktaéder	12	8	6	Levegő
	Kocka	12	6	8	Föld
	Ikozaéder	30	20	12	Víz
	Dodekaéder	30	12	20	Tér

Platón-i testek

Az alkímista eljárás: *sublimatio*, *descensio*, *destillatio*, *calcinatio*, *coagulatio*, *fixatio*, ugyan-úgy, mint az elem: nem anyagi jelenség. A jelenség az anyagban játszódik le, de visszahatása van a lélekre és a szellemre. Hatása eljut az asztrális síkokra, egész a legőszibb világokig, az elsődleges spirituális szférákig. Az anyagi természetben lejátszódó folyamattal megindul a folyamat a lélekben és a felsőbb világokban is.

A tapasztalatok során az anyagról szóló ismeretek bővültek. A római korból a legnagyobb összefoglaló mű Plinius 37 kötetes műve, a *Historia naturalis* volt.

A kísérleteket végzőket nagy tudású embereknek tartották, rendszerint papok voltak. Ők foglalkoztak a gyógyászatban használt növénypárlatokkal, és a léthez szükséges szerszámok, edények elkészítéséhez szükséges kísérletekkel. Felfedeztek számos új anyagot, eszközt és eljárást. A természettudományok elsősorban a textilipari igények alapján a színezékek és sók ismereteivel, illetve a bányászat igényei alapján a fémekkel és vegyületekkel foglalkoztak.

Izabella királyné a kolozsvári Cementes Jánost bízza meg a nagybányai arany-
verő felülvizsgálatával 1558-ban. Később őt Báthory István fejedelem Szeben is-

pánjának nevezi ki. Cementes János naplójában leírja az aranyfinomítás módját, a laboratóriumhoz szükséges műszereket, a bölcsek kövének előállítását. Naplójában többek között ez áll: „Az alkimiának amennyire csak lehet utánoznia kell a természetet.” „Istennek segítségével kezd[d] a tudományodat.” (50.)

Magyarok is foglalkoztak a kísérletező alkímiával. Az akkori összeírás szerint magyar részről a nagyszombati Melchior Miklós szerzetes pap került Ulászló király kegyeibe. Oláh Miklós kortársa volt Melchiornak. Melchior érmére ez volt írva: „Melchior Cibiniensis Ungarus”. Melchior alkimista jellegű misét is írt. Egyik miseszövege így hangzik: „Jóságnak forrása, a szent művészetek sugallója, könyörülj Krisztus! Az áldott művészetnek szent Köve, ki a világ üdvéért a tudománynak fényét lehelte szét a törökök kipusztítására.” Az esti mise szövege így szól: „Üdvözlégy ragyogó égi sugár, amely egybekel a holddal és meg lesz a házassági frigy, hasonlóképp a mercuriusszal.” Melchior feladata volt növelni a Ulászló királyi kincstári vagyonát. A kénnel végzett kísérletei nem vezethettek eredményre. Őt 1531-ben a sikertelen munkájáért lefejezték.

Valóság és mítosz

A hitregék szerint a Földanyától erednek az ércek. A fémek feldolgozása is az ő védnöksége alatt történik. Az első szerszám az Istenanya ékességéhez tartozott. A legrégebbi pecséthengereken a Föld-anya a Hold trónusán ül és kezében tartja a fokost. A trónus kövek halmazából áll. Az Istennő volt a Jó Kő, a Kőjó, a Gaja, a Gojomarti, Pan-Ku. A későbbi időkben a fokos eltűnt az Istennő kezéből, valamint a kőtrón is, de megmaradt a holdsarló vagy a ló.

Lovak vontatta sátorlappal fedett szekéren utazott a hinduk nagy istennője Krisna a Bhagavad Gita tan ábrázolásain, akárcsak a Mahabharatában. A tan szerint Krisnamaga a Teremtő, több mint ember, Parabrahman és azon belül maga a szakrális Bhagavan. A fehér ló a különböző népek hitregéi szerint a Nagy Istennőhöz társul, akárcsak a fehér lónak megfelelő Hold, vagy a napkerék, mint a kocsikereke. A fehér lovas hintót maga Krisna vezeti. A hintóban Arjuna herceg ül és őt tanítja Krisna. A Bhagavad Gita ezen tanokat tartalmazza. Krisna maga a Kőrő(I)Snő(a), akárcsak a hunok Kőr-Ég-Őse-e, a Jotengrit, illetve a holddal ékes Boldogasszony. Krisna kocsija maga a Kurukshetra, a Ke(ö)rék-sátra, mely sátorlappal fedett. A hinduk legszebb tanait a Bhagavad Gita foglalja magában.

A fémekből készült szerszám használata megkönnyítette a megélhetéshez szükséges munkák elvégzését. Valószínű, hogy meteorvasat is dolgoztak fel eszközök készítésére. Már az ókori kultúrákban kialakult a négy fő fém értéke. Felségjelként az aranyból és ezüstből készült szerszámokat használták. Az uralkodó fémként való elismerése szerint beszélünk arany-, ezüst-, réz- és vaskorról. A fémek e rangsorát a világ nagy korszakainak jelölésére is használták. A bibliai Dániel próféta megfejté Nabukodonozor király álmát, amelyben hatalmas szobrot

látott: „feje jó aranyból, melle és karjai ezüstműből, hasa és csípője rézből, combjai vasból s részben agyagból készültek.” (23.)

A hindu bölcsélet négy történelmi kort különböztet meg: aranykor, ezüstkör, rézkor, vaskor. A négy kor a négy évszaknak is megfeleltethető: az aranykor a tavasz, a kezdet, a virágzás — az ezüstkör a nyár, a kibontakozás, az érlelés — a rézkor az ősz, a szüret, a betakarítás, a kihűlés a vaskor, a tél, a megmerevedés, a sötétség, az alvás. Ez a felosztás hasonló az ember korához: gyermekkor, ifjúkor, érett kor és az öregkor. A hindu hagyomány azt tanítja, hogy az aranykorban az istenek az emberek között tartózkodnak. Az emberek között egyenlőség van, a tulajdont és az Ént nem ismerik, állandóan bőségben és derűben élnek. Az élőlények testvérek. Az élet alapérzése az öröm. Az emberi lények az istenekhez hasonlóan szépek, erőteljesek, egészségesek. A második kor az ezüstkör, amikor megjelenik a szenvedés, a betegség és a bűn. Szertartásokkal, az isteni tudásba való elmerüléssel még meg tudnak tisztulni. Az egyenlőség és testvériség megszűnik, az élőlények szétválnak. Az ember a többi lény nagy közösségéből kilép. Az igazság ereje csökken, és megjelenik a hazugság. Az istenek még a földön laknak, de már távoli hegységeket, helyeket keresnek. A harmadik korban, a bronzkorban a Veda egyes emberek számára tilossá válik. Az istenek a földről eltávoznak. A szükség, az éhség és a szegénység egyre nő. Megjelenik a pénz, a jogtalanság, a tudatos kegyetlenség. A negyedik kor a Kali-juga, a sötét kor, a vaskor. Az emberek átlagos élettartama egyre csökken. A műveltség aláhanyatlak. A negyedik kornak megfelelő Kali-juga végén azonban az emberek elkezdnek tudatosulni. Az, amit az ember belső világosságban elér, a külsőben is jelentkezni kezd: az élettartam meghosszabbodik, barátságok keletkeznek. A vaskornak megfelelő tél ismét átlép a tavaszba, az öregség megifjodik, a sötétség kiderül, a föld bővebben ontja kincseit, a vaskorból aranykor lesz (52.).

A későbbi korban Ovidiusz foglalkozott a teremtéssel és a történelmi korokkal. Ő a hindu bölcslethez ihletődött. Az első kort aranykornak nevezi, amikor a hit ereje biztosította a rendet és a jogokat:

„Első ízben aranykor lett, mely bírálatlanul önkényt
S törvények nélkül tartott hitet és jogokat.”

A rézkorban uralkodik ugyan a fegyver, de nem egészen romlott kort teremt:

„Rézkor követé az arany- s az ezüstkort,
Mely érzésre vadabb s iszonyú fegyvere serényebb,
Mégsem egész romlott.”

Az utolsó kort, a vaskort durvának és romlottnak látja:

„Befészkelte magát minden bűn e feslett korba.
Szemérem, jog, hűség, erény elenyészett.”
„Vad vasból vésve a végső,
Mert e silányabb érc idejébe betört a gonoszság.”

(*Metamorfózis*, I, 117-119.)

Dániel próféta jövendöléseiben az emberiség negyedik, utolsó királysága erős és kemény, mint a vas, mégis elsöpri a menny Istenének királysága (*Dán.* 2, 31-45.).

Az Ószövetségben kapcsolatot találunk a vas és az érzékfölötti világ között. A vas a keménység, a hajlíthatatlanság jele (*Iz.* 48,4), valamint az erőé és a hatalomé (*Jer.* 1,18).

Féken kell tudni tartani mind a belső, mind a külső tüzet. Csak aki ismeri önmagát és elfogadta korlátjait tudja féken tartani a szenvedélyek belső tüzeit (14.). Keresztelő Szent Jánosnál a tűz a tisztulás eszköze: „Tűzzel és Szentlélekkel fog keresztelni” (*Mt.* 3,11). A Bibliában Isten gyakran tűz képében nyilatkoztatja ki magát. Jézus mondja: „Azért jöttem, hogy tüzet gyújtsak a földön; mennyire szeretném, ha már fellobbanna!” (*Lk.* 12,49)

Bensőnk sötétjében van elrejtve isteni szikránk. A Hold az éjjeli Nap. Az ókorban a sötétséget *fekete Napnak*, hollónak nevezték. A Hold valami hasonlósági alapon volt az *éjjeli Nap*. A kezdetet is feketeségnek nevezték. Az első a Föld volt, az is a sötéthez tartozott, amely az ősvízből kiemelkedett. Innen ered a Föld-anya neve is. Az atlantiszi Smaragdtáblák szerint az ember „fényszülte szellem”, fizikai anyagba ágyazott szellemi energia.

Fizikai anyagból vétettünk. A talpunk alatti szilárd talajnak ezért mondjuk, hogy Földanya. Világunkat anya-világegyetemnek hívjuk. Nem véletlen, hogy *anyag* szavunk gyökere az *anya*.

Ég és föld vonatkozásában a Hold képelezi a földet, a Nap az eget. Az ókor népe az ősanját, az Istenanyát, a Földanyát a Holdhoz társította. A régi ünnepek, rítusok mind a nagy Istennőhöz kötődtek.

A Hold mint az idő mérője határozta meg a nagy ünnepeket is.

A Hold befolyásolja a Föld tengereinek mozgását, a víz ár-apály rendszerét. Nagy hatást gyakorol az időjárásra. Befolyásolja az élőlények megtermékenyítési és születési mintáit. Hat az ember érzelmeire is.

Míg a Napnak saját fénye van, a Hold a fényt csak visszaverni képes. Mivel alakját állandóan változtatja, a változás szimbóluma a Hold lett. Egyes nyelvek a Hold alárendelt viszonyát a Hold szó nemével fejezik ki. A Holdat gyakran nőként ábrázolják. A latin „luna” — hold nőnemű, míg a nap — „sol” hímnemű. Változó és alárendelt viszonyából adódóan az ókortól a szüzesség istennői mint Inanna, Anahita, Artemis, Izisz, mind a Holdhoz kötődnek. A görög Szelénét és a kelta Rhiannont is a Holddal társították, valamint a fehér lóval.

Az alkimisták hitében a Hold az anyag lelke, maga a Királynő. Az ő fennhatósága alatt végezték kísérleteiket, és az ő kegyeit keresték a műveletek sikeréhez.

A rábaközi tudók hagyatékában a világot létrehozó istennő a „homlokán Holddal ékes, aki a Boldogasszonyban testesült” (43.).

A Hold sarló alakját idézi a fokos. A régi mezopotámiai Istennő egyik jelképe éppen a fokos.

A Hold-istennőnek szentelt templomok, ahol a Hold ünnepeit ülték, félkör alakúak voltak. Mai templomaink szentélye gyakorta félkör alakú.

A mezopotámiai pecséthengereken az Istennő mellett gyakran megjelenik a holdsarló.

A hun teremtéstörténetben a Földanya párja volt a mindentudó kovács és a tűz mestere.

A tűz birtoklása és használata az emberiség fejlődéséhez elengedhetetlenül szükséges. Az embernek a tűz hatalmat jelentett és jelent ma is. Az ókorban a tűz csiholása szakrális cselekedet volt, nagyfokú felelősséget jelentett. A tűzmester kivételes személynek számított. Még akkor is, ha az első tűz az istenektől jutott le a földre. Eredetileg a tűz az istenek tulajdona volt. A görög mitológiában Prométeusz rabolta el az istenek tüzeit, hogy az embereknek adja. A hunok eredetével foglalkozó régi rovás szerint a tüzet az ember az istenanyától kapta eszközök készítésére i. e. 13500 körül augusztus hónapban. Azóta az emberiség szentként őrizte a tüzet. A tűzszerzés emlékére minden augusztus hónapban emlékünnepet tartottak, leányvásárral egybekötve (46.). Ma is augusztusban van Nagyboldogasszony napja. Napjainkban a templomok szentélyében ég az örökmécses.

A hun teremtésmondában a tüzet az istennőtől kapták az emberek. A hitregékben a teremítő Föld-istennőt kőtrónon ábrázolták. Az istennő éke a holdsarló. A legrégebbi mezopotámiai ábrázolásokon az istennőt Hold-trónuson ábrázolták. Kezében fokost tart. Sok pecséthenger mintázatán az istennő mellett található nemcsak a holdsarló, hanem a kecske, az életfa és a kutya.

A meteorhullás és a vasművességgel járó szikrázó fényjelenségek hasonlítottak legjobban a tűz csiholásához és a villámláshoz, melyet az őseMBER mágikus jelenségnek tartott. A varázsolás és a kovácsolás nélkülözhetetlen eleme a tűz. A vas kiolvasztása az ércekből a kovácsok mágikus tudománya volt. A kezdeti vasszerszámok: a fokos, a kalapács, a sarló nélkülözhetetlenek voltak az élet fenntartásához. Ugyanakkor a Hold alakját mintázták le. Az első szerszámok felségjelként jelentek meg, mint szerencsét hozó, óvó erővel bíró eszközök. Holdformájukkal a teremítő istennőhöz tartoztak. A hold változása az idő hatalmát és változását is jelöli. Maguk a vasat előállító olvasztó kemencék és tégelyek alakja szintén a holdat és a napot mintázzák le.

Mi is a szerszám? A Magyar Értelmező Szótár szerint: „A szerszám a kézi erővel végzett munka hatékonyabbá tételére való eszköz.”

A szerszám szavunk a szer gyökszóból származik. Az ősmagyar szavakat értelmező Ipolyi Arnold (36.) szerint a szer jelentése mély értelmű. Jelent végzést, végzetet, jelet, eszközt valaminek a kivitelezésére. A szer kettős jellegű. A szeren a magyarok a világ élő egységének megfelelő döntéseket hoztak, mely az életet adó erőket hatni engedi, az ártó erőket megfékezi. A szertartás, a szervezés így válhat olyan közös együttlétté és cselekvéssé, mely harmóniára törekszik, a szeretelenséggel szemben. A szerszám rendeltetése a szeren keresztül válik kettős jel-

legűvé. A szer száma tehát kettő. A görögöktől maradt ránk az a tény, hogy a szkíták a szent szertartásaikhoz tüzet használtak. A tűz mellé ellentétes oldalon egy-egy szerszámot — kardot, szuronyt — szúrtak a földre.

A mítoszokban a kovács egyben a világmindenség építőmestere, mivel ő mágikus tulajdonságokkal van megáldva. A Kalevala kovácsa ezt mondja:

„... mert az eget én emeltem,
világnak tetejét tettem,
még a teremtés idejében ...”

(Kalevala, 1975, 57.)

Kőhalom (A szerző fotója)

A kovács nem a teremtmény, hanem csak annak a segítője. Magas tudást igénylő tevékenysége feltételezi, hogy munkája a mágiával rokon (2.).

A kovácsolást ezért rokonítják néha a művészet és a varázslás negatív tartalmával. Maga a kovácsolás szaturnuszi természetű, tehát a nagy testi-lelki pozitív változásokat elősegítő nehézségek sora.

A mitológiában egyértelműen kitűnik, milyen kivételes megbecsülés övezte a mesterembert, a kovácsot. Az istenek küzdelmében nagy segítséget jelentettek a szerszámok. A szerszámkészítés mágikus színezetet kapott, mivel az ilyen bonyolult alkotás csak emberfeletti erők munkája lehet. A kovács isteni mintát követ. A villámcsapással vagy ménkövel azonos erejű fegyvert kovácsol. A mágikus kovács ért építészethez, szentélyek emeléséhez, tánchoz, versmondáshoz és nem utolsósorban a gyógyításhoz. A beszéd, a dalszöveg jelentős teremtmény erő képvisel. A finn Vajnemöjnen bárkát énekel. A mágikus szöveggel színleli, amit teremteni akar, előhívja a dolgokat. *Csimál* és *szímlel* szavaink egy tőből is eredhetnek. Az intuíción teremtő gondolkodáshoz az anyai oldalunk járul hozzá, mely egyben a hold-oldal, maga a Szín.

Az ókor hitvilágában a nagy tudással rendelkező lény egyben a tűz mestere. A tűz elengedhetetlenül a szent rítusokhoz tartozik. A sámán-kovácsok és gyógyí-

tók szentségének közös jellemzője a testi-lelki tűzzel való bánásmód tudása. A Tűz Ura több népnél az istenekhez tartozik. A bonyolultabb műveletekhez: edények készítése, fémek kinyerése és szerszámok előállításához szintén a veszélyesebbnek ítélt tűz kellett. A tűz segítségével meg lehetett gyorsítani a természetben ismert teremtő folyamatokat és újabb anyagokat lehetett készíteni. A sámán a belső tűz mestere, aki testét fel tudja melegíteni. Ő az anyagi világot szülő szellemi tüzet használja fel. Ez a képesség nem csak a múlt mítoszaiban található meg. A Himalája lámáinak mágikus hője ismeretes a mai világban: fagyos időben testüket felmelegítik, izzó szénen járnak stb.

Az európai alkímia Mezopotámiából és Egyiptomból örökölte a titkos tudományt. Ez pedig nemcsak fémöntési technikákat tartalmazott, hanem növényi és földből származó kivonatokat, gyógyítási eljárásokat is. Ha az arany- és fémcsinálásra redukáljuk le a kísérletező technikákat, akkor elfelejtjük az ókor sokoldalú ismereteit. A világ egysége mellett az ókor tudorai úgy tartották, hogy a Földanya méhében hordozza az ércembriókat. A földbe mélyedő barlangok, vájatok mindig szent és titokzatos helynek számítottak. Odu szavunkkal rezonál az afrikai yoruba törzs Föld-istenének a neve: Odudna.

A titkos tanok művelői úgy tartották, hogy a fejlett szellemű ember is létrehozhatja az isteni anyagcsírákat. Ahhoz előbb az ember is fel kell emelkedjen az isteni szférákba. A régi halála, az átalakulás és az újjászületés először az ember testét-szellemét célozta meg, és csak utána a más anyagot.

A görög—egyiptomi alkímia kezdetén már megtalálható az anyag szenvedésének, halálának és átalakulásának eszméje. A bölcsek kövéhez vezető nagy mű elején a négy őserőt föld-, tűz-, víz-, levegő-elemeket képviselő anyagból válogattak, színét, halmazállapotát is figyelembe véve. Az alkímista ugyanúgy bánik az anyaggal, ahogy az ókor misztériumai bánnak az emberrel. Az anyag bizonyos rituális eszközökkel szenved, régi énje elhal, majd átalakul és feltámad. Az ókor teremtésmítoszaiban maga az istenség szenved a szétdarabolásával — a gabona-szellem magjaira hull a földbe, vagy felvágják, ízekre szedik —, majd újjászületik megsokasodva. Az alkímisták az anyagra vetítették át a szenvedés beavatási funkcióját (46.).

A tűz mestere

A legkülönbözőbb kultúrákban kapcsolat van a kovács az okkult tudományok, a gyógyítás, az éneklés és a költészet között. A hunok énekesét, Pan-t is kecske alakkal ábrázolták, akár a segítő és mindentudó kovácsokat. Pán nemcsak zenélni tanította az embereket, hanem a földön való megélhetés mesterségeire is. Őt a Szaturnuszhoz kapcsolták, akárcsak a görög-római Janust. A görög Orfeusz énekeivel tanított. Az önismeret és belső harmónia elérését célozta meg. Az énekével olyan szeretetet sugárzott, hogy az egymással ellenséges állatok is békésen

köré sereglettek. Sírja szent hely lett. Egy római kori mozaikon az életfa mellett ábrázolják, ahogy pengeti lantját és körbeveszik az állatok.

Ezek a mesterségek misztériumokkal átítatott szerepkörben terjednek és ruházódnak át egyik nemzedékről a másikra. A képzésükben beavatási rítusok, titkos tanítások szerepelnek. A szibériai népeknél a kovácsot a dalnokokkal és költőkkel azonosítják. Az Indus-völgyben Dom-nak hívják az éneklő kovácsokat, akárcsak Szíriában is. Ez a *dem*, *tem* vagy *töm* szavunkkal rokon hangzás megtalálható a mezopotámiai Tiamat és az egyiptomi Atum istennők nevében is. A szankszkrit szövegekben a kovácsokat és a zenészeket az érintetlenekhez sorolják. Az ógörögöknél a fémművesek szerveződtek titkos társaságokba, ahol szokás volt a rítusos éneklés és tánc. A *choris*-ek körtáncot jártak.

Az istenanya fia vagy társa volt a mindentudó kovács, akinek a zenés szertartásokra is gondja volt. Ilyen zenéhez kapcsolódó kovács volt Tupa, Keve, Gu, Bangó, Kiosz, aki a földi megélhetéshez szükséges mesterségekre tanította az embereket. A Teremtő Szellem fia volt a hun Pan, a berberék Eshu-ja, az egyiptomiak Khonsuja, a gnosztikusok Samaelje, a hinduk Szómája, a tibetiek Damkanja, a babiloniak Kiosz istenfia, a görögök Apollója, aki énekelni és zenélni is tanított. A görög Apolló napisten nemcsak mindentudásáról volt híres, hanem ő volt az ének és a tánc istene is. Pán istenfiú sípjáról volt híres, mint a zene mestere (1, 2, 7, 46.).

Az afrikai dognok mondáiban az *égi kovács* tanítja meg az embereket a földművelésre és a szent rítusokra. A legkülönbözőbb kultúrákban kapcsolat van a kovács, az okkult tudományok, a gyógyítás, az éneklés és a költészet között. A hunok énekesét, Pan-t is kecske alakkal ábrázolták, akár a segítő és mindentudó kovácsokat.

Az indiánok hitregéiben is megtalálható a zene teremtő és világot összetartó hatása. Rítusaikban minden évben újrateremtik a világot. A maiduk indiánoknál a Legfelső Teremtő, Wonomi a csónakban ül és énekével fogja össze a világot. Egyiptomban Ptah teremt a dalával. A yuki indiánoknál a teremtő Taikomol az ősvizekből pihe formájában jön létre és énekével tarja fenn a világot, amit a Farkas társa teremt meg. A zoroaszteri vallásban Ahura a *dal házában* lakozik (2.), (Jasz. 124.). A zene, tánc és a bölcs beszéd istennője volt a hindu Szaraszvati a maga fehér hattyújával.

A hun eredetmondában a kovácsisten maga a Föld-anya istenpárja. Ők teremtették együtt a látható világot. A mindentudó kovácsisten tanította meg az embereket a földi dolgokra: növények termesztése, állattartás, építkezés, zenés ünnepek tartása stb. (39.)

A hun teremtestörténetben a világot teremtő Föld-anya az életfa ötödik emeletén lakott. Az ő jele az ötágú csillag, mely napjainkig áthagyományozódott a fémművesek jelképévé. Ugyancsak a zenészek egyik képjele lett.

Nem véletlen, hogy hangszereinken és konzervatóriumok képjelén fellelhető az ötszög vagy az ötös szerkezet.

A babiloni kődombormű rajzolata egy tűzmestert vagy egy ókori — kovács — istenséget ábrázol, kezében fokos vagy kalapács. Úgy tartják, hogy ő a hettita Tesub, a Tűz-aba, a tűszertartás szent papja.

A tűz elem az örök isteni fényt, a Nap-atya áldását jelenti. Ugyanakkor a fény révén magába rejti a szakrális erőt, mely megtalálható nemcsak az élettelen, hanem az élő fizikai anyagban is. A tűz energiája bennünk képezi indulataink hőjét, mely teremtő erőt képvisel. A fizikai anyagban is képesek vagyunk létrehozni a tüzet és azt kreatív módon felhasználni az életünkben.

A tűz több kultúrában igen nagy hatalommal bíró jelkép. Minden szent rítus velejárója a tűz. Zeusz, illetve Jupiter az ábrázolásoknál fényistenként jelenik meg. Hélios-Apolló napistenként napszekéren jelenik meg. Héphaisztosz a barlangjában a szent tűz ura, ahol mágikus fegyvereket készít.

A hitregék szerint a tűz az égből származik, amelyet nehezen tudtak lehozni. A görögöknél Prométheusz, az indiánoknál egy égi küldött hozta le a tüzet az embereknek. A dogonok szerint a Napból egy darabot loptak le és abból lett a tűz. A hindu tűzisten neve nekünk érthetően Égni: Agni.

A hinduk tűzistene Agni (Égni), akihez a tűzáldozatok kötődnek. Háborús istenük Murugan (Kartikéja, Szhandha).

A navajók tűzistene Haschézhini, aki nagyon öreg, a földdel együtt született és teremtetten a csillagokat. Homlokán a Fiastyúk jele.

A kis-ázsiai kovács neve ismerősebben hangzik. A tűz csiholásához használt kovakőre emlékeztet. Kávé a neve. Ő segít a mítosz hősének az éj sarkányát legyőzni. Kávé jelképe a kardos oroszlán, mely címereinkből ismert motívum.

A világ eredetmondái szerint igazodnak az ércfeldolgozás és a fémelőállítás munkafázisaihoz kapcsolódó rítusok is. A világ teremtése és az élet örökös megújulása a különböző népek hagyományában ünnepi rítusokban fejeződik ki. A történettudomány a babiloni mítoszokat teszi meg az eredeti szöveggént. A munkák előtt megtalálható a rituális lelki tisztaság, helyszentelés, tömjénfüstölés, a kemence Ab hónapjában vágott fával való fűtése. Az ideális ércanyag keverék neve Ku-bu, melyet az isteni magzathoz hasonlónak tartottak (46.). Akár a teremtéskor, az új csíráállapotban keletkezik a kemencében. A műveletet és a vele járó rítust a tavaszi napéjegyenlőségénél kell elkezdeni. Ebben az időben van a mi Gyümölcsoltó Boldogasszonyunk napja is. Ekkor fogant Jézus is Mária méhében. Az embrionális állapotú új nagysága borsószemnyi. Archaikus imáinkban mint gyöngyszem került be. Az istenfiú kilenc hónap múlva születik. Régen decembert az istenfiak hónapjának hívták. Ekkor születtek a segítő istenfiúk. Ő a szakrális kő, a bölcsék köve, ahogy az alkimisták nevezték.

Az istenfiak hava a bak hava. Kecské alakkal ábrázolták a tibetiek kovács-istenségét, Damkant.

A hunok december hónapját az Istenfiak hónapjának hívták. Ekkor jön el a bak jegyében az embereket segítő isteni lény. Ez a mi karácsonyunk gyökere. Ma is kecskeálarccal ünnepelünk és várjuk az újév, az új életkezdés kialakulását.

A különböző népek teremtésmondáiban a születendő új szellem a Nap újra növekedésének idején jön elő. A bak hónapjában ismétlődik meg a teremtés. Ezért jelölték az Istenfiakat kecske képpel.

A szibériai népcsoportok szerint a kovács örökletes úton szerzett természetfeletti tulajdonságokkal rendelkezik. A Pamír vidékein a kovácsot a mollánál is nagyobb tisztelet övezi. A kovácsnak szellemileg is tisztának kell lennie. A kovácsműhelyt kultikus helyként tisztelik. A munkája megkezdése előtt a kovács rituális áldozatot mutat be. Ahol nincs más gyülekezeti hely, ott a kovácsműhely szolgál a rítusok megtartására.

A mennyei eredetű fémnek, vasnak csodatevő ereje van. A Sínai félszigeten élő beduinok úgy tartják, hogy aki a meteorvasból kardot tud készíteni, az sebezhetetlen lesz. A tibeti Damkan kovácsisten szentsége kapcsolatban áll a segítő istenfiúval, akinek szimbóluma a kecske. Ilyen kecskefi volt Dionüszosz és Pán is a görög hitregékben. Az ókorban decembert az istenfiak hónapjának hívták. A karácsonyi időben, a bak havában, születtek a segítő istenfiúk. Az afrikai dogonok mondáiban az *égi kovács* tanítja meg az embereket a földművelésre és a szent rítusokra. A magokat is ők hozták a földre le az embereknek. Ez a más csillagokról érkező maghozás és a tanítás megtalálható a hun rovásos történetírásban is.

Ausztrália, Új-Guinea és Észak-Amerika bennszülöttei szerint az ember az ősi anyától kapta a tüzet. Régen a nők voltak a tűz őrzői. Mítoszaik szerint a nőknek a tüzet és a tűz feletti hatalmukat a természet adta. A mai természeti ismeretek szerint a tűz a női jellegű kövek vagy fák összedörzsöléséből keletkezik. Maga a *metal* vasipari szó vagy a *material* — anyag szó is anyai ágról jön. A *met*, *med*, *mad*, *math* mind ősanynai eredetű szavak. A dél-afrikai kovácsok a kohó legnagyobb nyílását *anyá*-nak nevezik, ahogy a székelyek a házban levő kis kemencét *Boldog-asszony tűzhelyének* hívják. A védikus Indiában az áldozati oltárt *vedi*, illetve nőnek, a rituális tüzet *agni*, illetve férfinak tekintették. Egyesülésük adja a rítushoz a szent energiát. Maga a tűz csíholásából eredő tűz is anya(g)i jellegű, két fa vagy kődarab összedörzsölésével.

A görög mitológiában a tűz, illetve a villám az ősi kovács, Héphaisztosznak a barlangjában lévő műhelyéből származik.

Mítoszaink kovácsa magasabb rendű léttel bír. Az ógörög tűzisten, Páris szabadítja ki Helénát természetfeletti ereje által. A Páris név a mi *piros*, *parázs*, *varázs*, *perzsel* szavaink csoportjához tartozik, akár a Perszeusz név is. A fémgyártás és a varázslás elengedhetetlen eleme a tűz. A gyógyító sámán parázzsal varázsol. Az erdélyi Gyula nemcsak fejedelem volt, hanem pap is. Neve a gyúl, gyújtás szavainkból ered (25.). A manysik szerint a révülő sámánt hőség, „isten heve” szállja meg.

A kovácsot gyakran nagyméretűnek képzelik el, mivel az óriások is tudtak a Föld elemi erőin uralkodni. A természeti népek szerint a fokos, illetve a vas varázslásra is alkalmas, mert kovács kezéből került ki. A germánok amulettként a nyakukban is viseltek kalapács vagy fokos formájú medált. Szigurdot, a germánok hőst a törpe Völund kovács avatja be a rúnák rejtelseibe. Az afrikai nigériai yoruba törzs kovács istensége Ogun, Nyugat-Afrikában pedig Gu. Mindkettő a kő szavunkkal rezonál. Ők a rítusos táncot egy fejsze alakú bottal a kezükben járják.

A kovács birtokolja az isteni tudást, de legtöbbször nem éppen megnyerő külsővel rendelkezik. Sokszor meglátszik rajta a szaturnuszi jelleg, mert testi fogyatékos, sánta. „A kovácsok és sámánok egyazon fészekből jönnek” — mondják a jakutok. A néphit szerint azok a táltosok lesznek nyomorékká, aki ellenszegülnek a hivatás gyakorlásának (2.). A kovács-istenségek közül Európában legismertebb a görög Héphaisztosz, aki szintén sánta és a föld mélyén egy vulkánban dolgozik. A német mondák Odin-ját is félszemű öregembernek írták le. A japán kovácsisten is félszemű és féllábú.

A lélek fejlődésével foglalkozó szent könyvek a világot felülvizsgáló tökéletes szellemi lényeket mint királyi párokat írják le. Az alkímiai ábrázolások ezt az ismeretet hagyományként átvették. A harmóniát két egymásba kapcsolódó egylábú lényvel ábrázolták. Királyi párról van szó, fejükön korona található. A jobb és bal oldalt olykor a korona alakja mutatja. A logikusnak nevezett Nap oldalán kör alakú korona látható, a bal oldalon pedig a Hold alakját lemintázó korona. Legtöbbször a bal oldalon királynő és a jobb oldalon király alakja látható. A tökéletes harmóniában a napisten oldalán található király egylábú.

Egylábú Napisten található a hindu és a tibeti mitológiában. Egylábú kecskebáknak nevezi Rohita Napistent a hindu Atharvéda.

Munkács vára (A szerző fotója)

Pálffy Tamás Szabolcs

Hópehely üzenet

Nézem a fehér hóesést. Megragad a pillanat varázsa, elbűvölnek a kavargó hópelyhek. Rövid életűek, mint minden csoda. Évente megismétlődnek e hóesések, hogy megtapasztalhassuk az isteni rendet életünkben.

A hóeséseket nézve kérdem az ÖrökkéValót: honnan ez a mérhetetlen gazdagság, honnan e kifogyhatatlan képzelet, hogy emberemlékezet előtti havazások óta nem akadt még két, teljesen egyforma hópehely? Az egymással ütköző és ölelkező hópelyhek világa részben a mi világunk is. Arcunk bármennyire is hasonlít egymáshoz, földi vonásaink mégis sajátosan egyediek, összetéveszthetetlenek. A mi életünk is folytonos kavargásban zajlik, ütközünk társainkkal, eggyé olvadunk némelyikükkel esésünkben, úgy érezzük, hogy mi is fentről indultunk mindannyian és esünk röpke életünk során a föld fele.

Költség-haszon szemlélettel élve, megtörténik, hogy nem látjuk értelmét a hóesésnek. Siető világunk arra nevel, hogy „mindennek oka, célja, s valami haszna van”.

Vajon mi az üzenete a hóesésnek, mi a célja egy emberi életnek?

Hacsak az nem, hogy lelkünk épüljön és lássa a csodát, a mindennapi apró történések varázsát, tanuljon belőlük, érezze, hogy otthona van úgy a földön, mint fönt a levegőégben, ahonnan a hópelyhek is érkeznek.

Talán arra késztet, hogy észrevegyük, mekkora öröm a kezünkre érdek nélkül szálló és azonnal elolvadó hópehely. Talán azt sugallja e gazdag hóesés, hogy ne keressük mindig a dolgok felhasználhatóságát, ne ésszerűsítsük túlságosan életünket, hanem éljünk igazi — az ÖrökkéValóhoz és önmagunkhoz is méltó — szabadságban.

Talán azt üzeni, hogy munkánk gyümölcsét osszuk meg másokkal is, a velünk haladókkal, s csak ezután lépünk tovább. Ekképpen gondolkodva és érezve felismerjük, hogy sohasem vagyunk, sohasem lehetünk egyedül. Hiszen milliónyi más hópehely velünk együtt sodródik életünk forгатagában, s így mindannyian pótolhatatlan részei vagyunk az Egésznek.

Öröm lenne, ha ezt az Egészet fölfedezhetnénk a földjeinkre áldást hozó hóesésben, megláthatnánk minden őszinte, érdek nélküli mosolyban, baráti kézfogásban, testvéri ölelésben. Lelki örömet nyújt az a remény, hogy amikor utunk véget ér, és elolvadunk a Nap első sugaraiban, létünk titkos értelme tovább folytatódik, s amikor éltető nedvként felszívódunk az anyaföldben, üde zöld hajtásokat táplálhatunk az Ő dicsőségére, életeink örömére!

Baricz Lajos

Általam születik

Jézus ma bennem s általam születik,
mint egykor régen — s én Mária vagyok.
Rejtett születését tettek hirdetik;
két sugárzó szemem csillagként ragyog.

Minden szavammal, cselekedetemmel
az élő Krisztust a világnak adom,
ha őszintén élek, telve kegyelemmel —
bennem a jót látva, épülnek azon.

Legyen hát karácsony egész életem,
hisz az Emánuel itt van már velem.
Karácsonyi fényben élhetek vele.

Szent a szó s a tett, és szentté lesz a hely;
Isten-szülő testem élő szent kehely,
mert maga az Isten testesül bele.

Koromsötét éj volt

Koromsötét éj volt Betlehem fölött,
a hold s minden csillag délre költözött;
a sűrű-vak éjben egy pár andalog,
Názáretből jöttek, terhesen, gyalog.

A nő gyermeket vár, férje nyugtalan,
szállást keresgél, és... előre rohan...
Kis elhagyott barlang ad szállást nekik,
ahol fáradságuk kipihenhetik.

Egy kisdéd születik éjnek idején.
A szuroksötétben csillan égi fény:
a barlang fölött mint égi nap ragyog.

„Dicsőség a magasságban Istennek,
béke a tiszta szívű embernek...!” —
ezt éneklék ujjongva az angyalok.

Málnási Ferenc

Az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó nyelvművelő kötetei 1994 és 2006 között

Komoróczy György: Magyar szavak nyomában

Nyelvművelő cikkek.

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 1994.

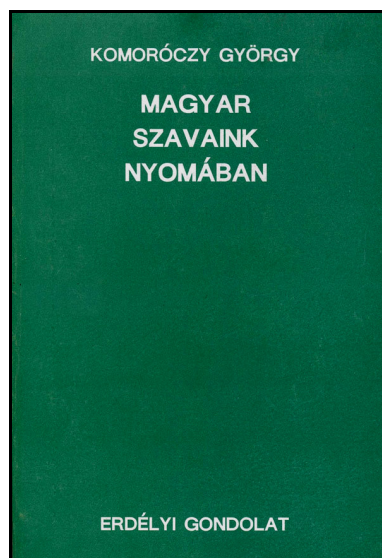
Komoróczy György hosszú évek óta jelen van szakszerű nyelvművelő írásai-
val a *Hargita*, *Hargita Népe*, *Munkásélet*, *Valóság*, *A Hét* és más lapok hasábjain.
Cikkeinek anyagát az élő nyelvből és sajtóból vette, figyelte a többnyire el-
szomorító nyelvi jelenségekre romlatlan nyelvérzéssel és éber nyelvi öntudattal,
majd szakszerűen elmagyarázta, hogy melyiket miért kell kerülni, mivel lehet he-
lyettesíteni. Valami olyasmit művelt, amit Kányádi Sándor szorgalmaz: hivatal-
nökként működött szavak bevándorlási hivatalában. Szigorú, hozzáértő hiva-
tálnökként — jellemezte Péntek János professzor a szerző szorgalmát.

Az egységes magyar nyelvért fejezetcímben Komoróczy kifejti: „nyelvművelő
szakirodalmunk szerint azt tartjuk helyesnek nyelvünk használatában az egész
magyar nyelvterületen, országhatároktól függetlenül, ami megfelel a mai *legegysé-
sebb* nyelvváltozatnak, a nemzeti nyelvnek tekinthető irodalmi nyelvnek és a mű-
velt emberek nagyjából *egységes* élőbeszédének, a köznyelvnek”. Ezt a célt be is
tartja a szerző mind a 32 cikkében, ezek címébe is beemeli a szót: *Bérfegyész és zá-
rolt nyomtatvány* (és nem stat de plată), *Béralku és bérszerződés* (és nem negocsialás),
Menetirányító (és nem șef de coloană), *Bejáratos autó* (és nem rodálják), *Fűtőanyag*,
üzemanyag (és nem kombusztibil), *Ekuszon és kítűző* (ez utóbbit ajánlja a szerző),
Címletkimutatás (és nem monetár), *Dandártábornok* — s itt a napjainkban használt
katonai rangok felsorolását is megkapjuk a románban használatos megfelelőikkel:
ővezető (fruntaș), *tizedes* vagy *káplár*, *szakaszvezető* (sergent), ... *hadserégtábornok*
(general de armată). (Sajnos a román kifejezéseket többször halljuk és használjuk,
pedig a rangok könnyen leolvashatók a *váll-lapról* (epolet).

A rendszerváltás nyelvi tükröződése című fejezetben olvashatunk a *Tűrelmesség* szó-
ról, amely már a XIV. századi Jókai-kódexben a ’bosszúságok elviselésére’ vonat-
kozott, a mások véleménye, nyelve, vallása, kultúrája, szokása stb. iránti türel-
mességet, ezek elfogadását, elviselését jelenti, és a latinból kölcsönzött *toleráns*, *tole-
rál* szónak idegen megfelelője... *Országgyűlési képviselő* szó helyett ne használjuk a

parlamenter szót, mert ez a magyarban kizárólag a katonai élettel kapcsolatban szokás mondani. *Antiszemita, fóbia, nacionalista, irredentizmus, sovinizmus, széparatizmus* kellemetlen hangulatot árasztó szavak magyarázata után a szerző megemlíti a reményt sarjasztó *humanitáriust* is...

A *Mise — istentisztelet, Tiszteletes — tisztelendő, Parókia — plébánia, Keresztény — keresztyén*, szavak, kifejezések használatáról is részletes beszámolót kapunk az *Egyházi élet* című fejezetben, s arra is választ kapunk, hogy amikor a római katolikus, református, unitárius, baptista, ortodox vagy más keresztény felekezetek közös istentiszteletet tartanak, *ökumenikus istentisztelet* a neve. Jegyezzük meg, mert a világ összes keresztény egyházainak együttműködésére irányuló mozgalomról van szó...

Nyelvjárásaink címen *Szegők — szögek, Ember — embör, Zöld — ződ, veréb — vereb, Iskátula — katuja, Csirke — csiürke, Pióca, nadály, vérszépó, Bütürmesz, vankuj és társaik* szavak, a *Gyere idefele!, Megverődik, haslag fekszik, Fáj a kezei, Az ágy meg van vetve* szószerkezetek hangtani, alaktani, mondattani sajátosságairól, az eltérő jelentésű, de a magyarul beszélők közti megértést szolgáló szerepükről olvashatunk. A népnyelv, a „beszédbeli kifejezés mód” korábbi fejlemény, mint a nemzeti nyelv, ma is elevenen él, és minden bizonnyal még sokáig élni fog — jósolja a szerző.

Ezt bizonyítják azok az irodalmi művek — Balassitól Kányádi Sándorig —, amelyekben újra és újra az irodalmi nyelvben is meghonosodtak a tájnyelvi szavak, kifejezések. Pl. az *Üver, szumán, vércsapa, Baraboly és turbolya, Cirbolyafa és götbe, Észkas és lappantyú* szavak, amelyekről a *Wass Albert tájszavai* fejezetben olvashatunk, amelyeket *A funtineli boszorkány* című regényből szemelgetett Komoróczy György.

A *Nevek világa* című fejezetben a *Székely*, *Veresvíz* és *Pirijó*, *Széchenyi* és *Széchényi*, *Byro*, *Wayda*, *Rákóczi*, *Bánság*, *Közép-Kelet Európa*, *Érsemjén*, *Báthory* és *Báthori* szavak írásáról, történetükről, használatukról kapunk részletes tájékoztatót... Itt csak az első szót emeljük ki: A nyelvészeti-történeti kutatásoknak mind a mai napig nem sikerült még megnyugtatóan tisztáznunk a kérdést: honnan ered a székely szó? A szerző szerint egy bizonyos: „amióta valamit is tudunk a székelyekről, az bizonyos, hogy mindig magyarul beszéltek, s ha netán a kabar törzsek valamelyikéből származnak is, már jóval a honfoglalás előtti időkben beolvadtak a magyarságba. Székely vagy magyar egyre megy, mert egy az anyanyelv!”

Néhány idegen szó — *Dopping* — *dömping*, *Marketing*, *management...*, *Premier* — *prömier*, *Médium* és *média* — még idegen, de talán már jövevényszó magyarázata után Komoróczy György közread egy csokornyt a cikkekben tárgyalt hibás kifejezésekből, hibás szerkezetekből: *Így szoktuk mondani* — *Így helyes, így jobb* — tanácsal, tematikus sorrendben: Egészségügy, Gyárban, hivatalban, Kereskedelem, Közlekedés, Oktatás, Posta, telefon, Regionális köznyelv, Ruha, öltözék...

Köszönjük Komoróczy György munkáját, útbaigazító, hibás anyanyelvi igénytelenségünkre figyelmeztető cikkeit, várjuk az újabb köteteket, mert Ferenczy Géza tanítása ma is érvényes: „Minden nyelvi baj ellen többszöri emlegetéssel, kitartó nevelő munkával kell küzdeni.”

Murádin László: Anyanyelvünk ösvényein

Nyelvművelő írások.

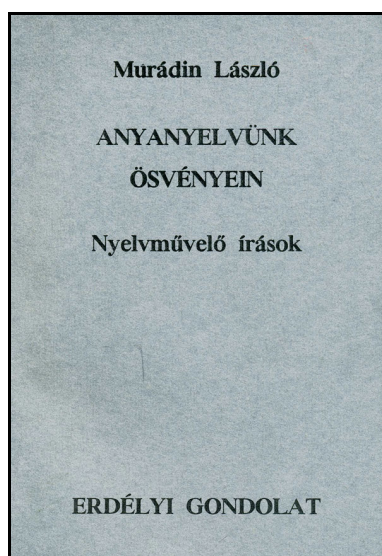
Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 1996.

E kötet anyagát az 1981-től a kolozsvári *Igazságban*, majd 1990-től *Szabadságban* hetenként megjelenő, a „nyelv titkai”-ról szóló írásokból válogatta össze Murádin László. Az olvasó ízelítőt kap a szavak életéről, múltjáról, eredetéről, a nyelvben betöltött szerepükről, értékükről, a jelentés sokféleségéről, arról, hogy egy szó, szólás mennyi történetet sűrítethet össze, mennyi emléket őriz az elmúlt századok életéről, betekinthez a szófejtés, a szótörténet világába, nyomon kísérheti bizonyos szavak jelentésbeli és alaki változásait, érzékelheti, hogy miként bokrosodik egy-egy szó népes családdá, hogyan növekedhet kifejező értéke újabb és újabb jelentésárnyalatokkal bővülve. Szóba kerül a személynévadás, bizonyos helynevek eredete, kialakulása... — foglalta össze maga a szerző az előszóban. Ez a felsorolás a kétszázat megközelítő cikk tematikáját jelzi, s az ismertető írója a bőség szarujából válogathat, melyik cikket, témát ajánlja az olvasó figyelmébe...

Az előszóra térek vissza, amelyben a szerző a háború utáni erdélyi magyar nyelvművelés történetét ismerteti, ugyanis 1991-ben Sepsiszentgyörgyön megalakult az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, s ennek keretében sikerült megszervezni erdélyi iskolásaink nyelvi vetélkedőit, s ezzel a nyelvművelésben új szakasz

kezdődött, az utánpótlás szervezeti kereteinek kialakítása eredményeket sejtet, biztosít...

A *Szépen magyarul* című fejezetben Murádin László a nyelvi eszmény fogalmát magyarázza: erdélyi magyar nemzeti közösségünk nyelvhasználatáról szólva család, alsó szintű, legfelső, irodalmi, közírói szintű magyar nyelven történik, de a közbülső, a közéleti, a foglalkozások, a szakmák szintje nem magyar nyelvű, illetve vegyes, magyar—román nyelvű. Ezért nemzeti közösségünk nyelvében kölcsönhatások lépnek fel, amelyek hibaforrások lehetnek. Ilyen esetben az anyanyelvi norma jelenti, kellene hogy jelentse a nyelvi eszményt...

A *Szavaink tárbázából* című fejezetben válogathatunk, a *kártyajátékok*, *joghurt* és *kefir*, *színház*, *borravaló*, *hálapénz*, *pongyola*, *bávatag* stb. szavak keletkezéséről, forrásáról, rokon értelmű társairól, illetve használati köréről olvashatunk, illetve olyan metaforikus kifejezésekről, mint az *oroszlánszájtól a barátfüléig*, az *angoltapasztól a görögdinnyéig*...

Melyiket válasszam? — kérdeztem én is a kötet írásaira utalva, s a szerző is ezt kérdezi az olvasótól: *A sertés és a disznó*, *Lepke és pillangó*, *Avar és baraszt*, *Kap, lel, talál*, *Mecénás és szponzor* stb. cikkek élén, rábízva az olvasóra, hogy „morfondírozhat, magyarul töprenghet”, hogy melyiket válassza...

Murádin László könyvében *A szavak fölfedik titkukat*, hiszen a *kotnyeles*, *kalamajka*, *bázsártos*, *cifra*, *kenguru*, *teng-leng*, *sztáryk*, *szamárlétra* stb. szavakról tudhatunk meg sokat, még azt is, hogy a *csecsemő* és a *csöcselék* szóvegyülés során alakult ki azonos származékból.

Szólások, *képes kifejezések* magyarázata következik: *Lógatja az orrát*, *Adja a bankot*, *Nyakló nélkül*, *Szárnyaszegett* stb. és a szerző egyik cikke sem *Sótlan beszéd*, ha-

nem jól megszerkesztett, a szólás, a képes kifejezés sokoldalú megvilágítása mellett meggyőző is...

A *Helyes? Helytelen?* cím köré csoportosított cikkeket is ajánlom, elolvasásra, okulásra, pl. a *Kurzus, Csinál, Argó* szavakról szóló írásokat, de a címbe emelt *Majd felhívlak telefonon* szószerkezetet, hogy a szövegben elbújtatott, románból eredő tükörfordítást elfelejthessük...

A név maga az ember — állapítja meg a szerző, és bizonyítja azzal, hogy néhány tulajdonnév eredetét történelmi szempontból megvilágítja, becéző alakjukat is megemlíti, néhánynak a köznév változatát is feltárja.

Hol élnek ezek a fenti szavak, kifejezések, szólások? Választ kapunk *A hely, ahol élünk* című fejezetbe sorolt, inkább földrajzi nevek magyarázata során. Kárpát-medencei otthonunk egy részének neve: *Erdély*, ennek a szónak ismertetésével kezdi Murádin László, de a Homoród, Aranyos, Bethlen, Kisjenő, Magyarókerke, Monostor, Kamarás stb. szavak is sorra kerülnek, mellettük nevezetes hidak, kutak, fák, havasok is, mind anyanyelvünk szerves részei, történelmünk egy-egy darabkáját őrzik, melyeket emlékezetünkől kitörölni nem lehet — szögezi le a szerző.

Az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó remek „gondolata” volt, hogy ennek a kötetnek az utolsó fejezetét újra kinyomtatta: Murádin László: *A hely, ahol élünk. Barangolások Erdély helynevei között*. Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 1998. Így talán szélesebb olvasóközönséghez is eljutnak mindazok a tudnivalók, amelyekben Murádin László rövid, de hozzáértő cikkeivel erdélyi településneveink csodálatos világába vezetett el bennünket. Azért is, mert a kötet bevezetőjében összefoglalja, hogy a Kárpát-medencében letelepedett magyarság hogyan alakította ki a maga településrendszerét: az őshazából kiindulva mozgó szálláshelyeinket csak ritkán neveztük meg (Magyar-hegy Kiev mellett), a kötött települések neve legtöbbször annak a személynek a neve lett, aki az illető terület birtokosa, tisztségviselője volt: Ajtony, Bács, Dés, Pata, Vista stb. A személynévből alakult helynév eredetének megítélésakor nem az előzményül szolgáló személynév eredetét, etimológiai hovatartozását kell eldönteni — hiszen a személynevek között pogánykori magyar, illetőleg török eredetű személyneveken kívül lehetnek latin, szláv, német, francia és más eredetű személynevek is —, hanem azt a tényt, hogy a puszta személynév mint helynév csakis magyar névadáson alapulhat. A névadásnak ezt a módját sem a szlovákoknál, sem a románoknál, németeknél kimutatni nem lehet, az ő névadási rendszerük más. A cikkeken felsorolt helynevekhez, s egy-egy névhez több hasonló eredetű helynév is kapcsolódik, ennek a névadási szokásnak, magyar nyelvi sajátosságnak a meglétét bizonyítja, hiszen pl. a románban a személynév mindig -ești vagy -eni toldalékot kap: București, Bogdănești, Păuleni.

Murádin László bevezetőjében azt is sajnálja, hogy „nincsen olyan tudományos eredményeken alapuló ismeretterjesztő kézikönyvünk, amely rendszerszerűen tárgyalná az erdélyi magyar helyneveket és ezek viszonyát a román helyne-

vekhez”. Talán ez bátorította a Szabó házaspárt kutatómunkájukban, amelynek eredménye: Szabó M. Attila—Szabó M. Erzsébet: *Erdélyi helységnévszótár — Dicționar de localități din Transilvania — Ortsnamenverzeichnis für Siebenbürgen*. Második, átdolgozott és javított kiadás, Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2003. (Első kiadása: 1992).

Murádin László: A hely, ahol élünk

Barangolások Erdély helynevei között.

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 1998.

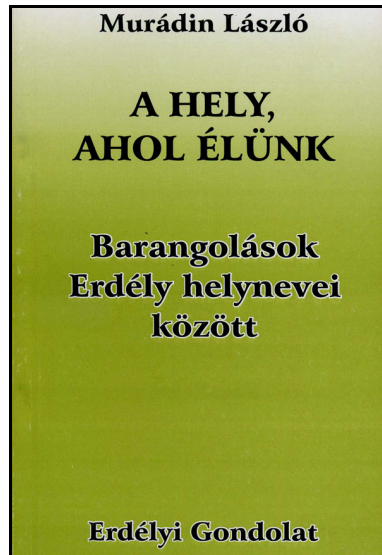
A IX. század végén a Kárpátoktól körülölelt medencében foglalt magának hátát egy keleti lovas nép, a magyarság. A táj régi lakosaitól használt néhány helynevet, víznevet mi is átvettünk, pl. azokat az ősi indoeurópai vízneveket, amelyeket az VII-VIII. században már itt lakó szlávoktól kaptunk: Körös, Maros, Olt, Temes, Tisza... De azokat a neveket is, amelyeket a szlávok adtak: Beszterce, Kászón, Kovászna, Kraszna stb. Eleink a honfoglalás után maguk is nevet adtak a településeik melletti vizeknek: Sajó, Mereggyó, Székelyjó, Aranyos, Nyikó, Feketeügy... A névadáshoz csatlakoztak a szászok is: Porumbák, Vidombák stb. De eleink településeiket is elnevezték, legtöbbször egy-egy személynév vált magyar helységnévvé, hiszen az akkor még mozgó, nem állandó szálláshelyeket a népcsoport fejének neve után érdeklődve lehetett megtalálni, az emberek nem valahová, hanem valakihez mentek: Ajtony, Bács, Dész, Pata, Vista stb. S ezek a személynévek lehettek pogány kori magyar, török, de szláv, német, francia és más eredetűek is... Máskor pusztá népnév (Cseh, Horvát), foglalkozás (Szántó, Daróc), növénynevek (Szilvás, Tölgyes), állatnevek (Belényes, Ludas), domborzi viszonyok (Egerbegy, Veresmart), de nem ritkán építmények, közlekedést szolgáló létesítmények (Földvár, Hadrév) nevei váltak településnévvé. Majd a kereszténység felvétele után a megépített templom védőszentje szolgáltatta a helynév típusát (Szentkirály, Szentgyörgy).

Honnan tudjuk mindezt? Murádin László kolozsvári nyelvészünktől, aki a nyelvöldrajzban és a nyelvjáráskutatásban is jelentőset alkotott... Nos, a településnevek csodálatos világába vezet el bennünket a szerző, aki majdnem ötven tájegység, város, falu, tanya, de hidak, kutak, fák nevét kutatja — Erdély, Homoród mente, Avasok, Kolozsvár, Dész, Száldobos, Tóti, Bonchida, Gyulakuta stb. De *A Homoród mentén, A Kükküllő mentén, az Aranyosszéki falvak, Népnévek a helynevekben* című cikkekben újabb és újabb nevek keletkezéséről, történetéről kaphatunk érdekes magyarázatot, *Nárittyentől Mucsáig*...

A hely, ahol élünk — de tudjuk-e, hol élünk? Tudjuk-e, hogy Erdély nagytájnév már 1151 körül kimutatható: Erdeuelu. Kükküllővár és Clusiensis 1177-ből, Dész 1184-ből, Szentmihályfalva 1197/1391-ből, Apáthida 1218-ból, Tóti 1291-ből, Székelyszentmihályfalva 1197/1391-ből..., hogy csak néhány példát említsek...

Ez is anyanyelvünk szerves része, s aki anyanyelvét tiszteli, szereti, tudnia kell szülőföldje helyneveiről is, tudnia kell, hol él...

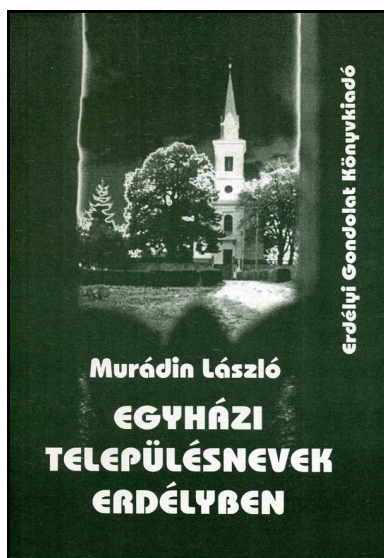
S mivel ezt a kötetet 2013-ban ismertetem, itt hívom fel olvasóim figyelmét Murádin László *Erdélyi magyar családnevek* (Europrint Könyvkiadó, Nagyvárad, 2005) című munkájára, amelyben a romániai magyar tannyelvű iskolák végzőseinek névsorát áttanulmányozva, a családnevek kialakulásáról, a magyarból, idegen és bizonytalan eredetű családnevekről kapunk részletes, tartalmas, sokakat érdeklő magyarázatokat.

Murádin László:
Egyházi településnevek Erdélyben
 Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2000.

A kötet első lapjain — *Előszó helyett* — Murádin László összefoglalja az erdélyi helyneveinkre vonatkozó tudnivalókat, többek között azt, hova fordulhatunk hiteles adatokért: Sebők László: *Magyar neve: Határokon túli helységnévszótár*, amely később javított kiadásban is megjelent: *Határokon túli helységnévszótár*. Bp., 1997. A kérdés jelentőségét felismerve a Kriterion Könyvkiadónál jelent meg Szabó M. Attila, Szabó M. Erzsébet: *Erdélyi helységnévszótár* (Bukarest, 1992. Második, átdolgozott és javított kiadás, 2003.) magyar—román—szász nyelven. Lelkes György: *Magyar helységnév-azonosító szótár*. Bp., 1992., amelynek második, javított kiadása is megjelent ugyanezen a címen (Baja, 1998). Hasznos kiadvány még: *Erdély térképe* (M = 1:500000, Csukart, Bp., 1991). Murádin László megemlíti, hogy Erdélyben a román nyelvű településnév-anyagot két román kutató szerkesztette szótárrá: Moldovan Silvestru și Togan Nicolae: *Dicționarul numirilor*

de localități cu popo-rațiunea română din Ungaria. Sibiu, 1909. Itt említem a *Dicționar istoric al localităților din Transilvania* întocmit de Coriolan Suciu. Vol. I-II. (Editura Academiei Republicii Socialiste România, Buc., 1968.) című kötetét is, amely azóta hiánycikk, pedig szükség lenne rá... Mert erdélyi magyarságunk magyar helységnévismeretét gazdagíthatnák a felsorolt kötetek, annál inkább, mert törvény, tanügyi kíváncsi, a felnövekvő nemzedék tudását félrevezeti, szegényíti azzal, hogy a romániai magyar oktatás keretein belül Románia földrajzát román nyelven oktatta, oktatja a helységneveket, a hegy- és vízrajzi terminológiát is a magyar diákság nem anyanyelvén, hanem románul sajátíthatja el... Sok helyen még ma is a tanártól, az igazgatóságtól függ, hogy a magyar tanulók szülőföldjük magyar helyneveit nem ismerik...

Nos, ebből a szempontból tartom mérhetetlenül hasznosnak, nagyon fontosnak Murádin László könyvét, mert az előbb említett helységnév-ismeret szegénységének még egy másik vonulata is van: a kereszténység felvétele, a középkori egyházi élet mély nyomot hagyott a magyar településnevek keletkezésében, de míg a felekezeti iskoláinkban ezer esztendő alatt a Tízparancsolat alapján oktattak, addig, 1948 után, már felnőttek olyan fiatalok is, akikkel széles ívben elkerültették a templomokat, nem hallottak szülőfalujuk, -városuk védőszentjéről, nem szereztek tudomást oktató szerzetesekről, plébánosokról, lelkipásztorokról, nem tudják, hogy 1093-ban Pannonhalmán iskola működött, de Erdélyben is, a Notre-Dame-mal egyidős (és számunkra egyenértékű) római katolikus katedrálisunk mellett, Gyulafehérváron, I. (Szent) László királyunk (1040?–1095) idejében már iskola várta a fiatalokat!!

A kereszténység felvétele, a középkori egyházi élet mély nyomot hagyott a magyar településnevek keletkezésében. Különleges szerepet töltöttek be az

egyházi épületek: az akkoriban *egyház*-nak nevezett templomok, plébániatemplomok, a szerzetesi rendházakhoz kapcsolódó kolostorok. Szóhoz jutottak az egyházi helységnevek születésében az egyházi személyek, e személyekhez köthető tulajdonviszonyok. Rendkívül nagy szerepet játszottak továbbá a templomok védőszentjei, a templomok titulusai — tudjuk meg Murádin László tanár úrtól, aki ezt a kérdéskört világította meg a *Keresztény Szóban* közölt cikksorozatában. Most népszerű, kötetlenebb formában 228 településnév eredetéről, a hozzájuk kapcsolható fontosabb tudnivalókról szerezhetünk tudomást, egyházi épületekre — Egyház, „templom”, Monostor, Kápolna, Harangláb — utaló helységnevekről, egyházi személyekre — Apát, Pap, Püspök, Barát „szerzetes”, Apáca, Prépost —, egyházi szervezetekre — remete, keresztes —, utaló helységnevekről. De a templom védőszentjére, a templom titulusára utaló helységnevek is sorakoznak a kötetben: Szentmáron, Szentgyörgy... Szentháromság... és végül az egyházzal kapcsolatos eseményekre utaló helységnév: a bihari Szentjobb neve. (Vajon a szentjobbi diákok ismerik-e azt a történelmi eseményt, hogy a névadó Szent István királyunk konzerválódott jobb keze, amely még királyunk 1083. évi szentté avatása előtt, kalandos úton, Székesfehérvárról a Szent László által 1084-ben ide épített, bencés kolostorba került?)

A nyelvismeret tartozéka a helységnév-ismeret is. Az beszéli ugyanis helyesen anyanyelvét, aki ismeri és használja környéke, a vidék, a táj, a tágabb értelemben vett földrajzi egység településeinek nevét, e nevek anyanyelvi formáit, azokat a közelebbi és távolabbi helyneveket, ahol őseink megtelepedtek, éltek mindennapi küzdelmüket fennmaradásukért — figyelmeztet a szerző...

Brauch Magda: Magyarról magyarra

Nyelvművelő írások.

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2001.

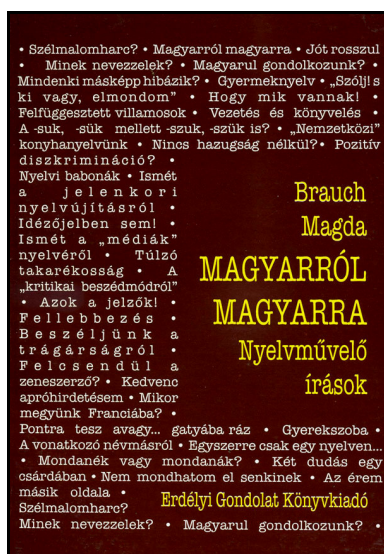
Magam is vallom Kosztolányi Dezső véleményét: „...a nyelvtisztításnak van határa, a mindenkori lehetőség és az ízlés, de a nyelvpiszkitásnak nincs határa: az végtelen, mint a pongyolaság és az ízléstelenség”.

S Brauch Magda kolleganőhöz hasonlóan én is feltettem a kérdést: „Szélmalomharc a nyelvművelés?” A katedrán én is megpróbálkoztam, a szerző még a sajtóban is, s nyolc év terméséből összeválogatott vélemény-csokrot most vehet kézbe az olvasó, melyek az aradi *Jelen*-ben már eljutottak hozzá, s most fölzárkózhat több erdélyi kolléga „szélmalomharcot” folytató munkájához... Brauch Magda majdnem 100 nyelvi problémát 10 fejezetre tagolva tár elénk... *Magyarról magyarra* fejezetcím után felsorolt problémák közül a fordítás/ferdítés kérdését erdélyiként különösen érezzük, hiszen más nyelvi közegben hamar megszületik a keveréknyelv... Néha berzenkedünk is ellene, de ha a nyelvközösség befogadja a

szót, a szó szerkezetet, akkor már kölcsönszóként használhatjuk... Hiszen ma már csak nyelvészeink tartják számon a balta, béklyó, ökör, árpa, búza, betű stb. szavakról, hogy mely nyelvből vettük kölcsön őket... De gondoljunk a fájl, e-mail, szoftver stb. szintén meghonosodott angol eredetű szavainkra... Az már nagyobb baj, s ezt Brauch Magda is szóvá teszi, hogy a hivatalos nyelvhasználat sokszor a közérthetőséget félretolja, és annyira elszakad a köznyelvtől, hogy a szegény állampolgár úgy jár, mint Móra Ferenc egyik írásának hőse, akit a „folyamatbatétele” szó nyomán jószántából egész családjával a Tiszának ment volna...

„Jót s jól” — fogalmazta meg Kazinczy Ferenc, s ennek a tanácsnak ellentmondó megfogalmazásokat, reklámszöveget, de az ide-oda, a menni vagy jönni, vinni vagy hozni szavak fölcserélését kifogásolja a szerző hét kis szövegében is...

A *Minek nevezzelek?* cím alatt a magázás/tegezés egyik legnehezebb és legkényesebb kérdésére próbál tanácsot adni a szerző.

A *Magyarul gondolkozunk?* kérdésre maga a szerző válaszol: embertől, helyzet-től, műveltségtől, nyelvi igényességtől és még sok más tényezőtől... Mert bár gondolkodni és álmodni mindenki anyanyelvén szokott, de csak anyanyelvi környezetben, mert itt lehet, ám erdélyiként, más nyelvi környezetben vigyáznunk kell, hogy mindig válogassunk a megfelelő magyaros formák közül, mert ami a magyarban megfelel, az nem biztos, hogy érthető már nyelvi környezetben... Egy Dévára érkező magyarországi küldöttséget a Bine ați venit! „magyar” változata fogadta: „Jó, hogy jöttetek!”

Mindenki másképp hibázik, vagy mindenhol másképpen hibáznak... véli a szerző, s példákat is felsorol: eszek, iszok, -ba, -be/-ban, -ben, olvasnák, aludnák stb., mert egyesek nem tulajdonítanak fontosságot az ilyen „apróságnak”. Mert

bár a ragoknál fontosabb, hogy legyen mit enni, inni, de nemcsak kenyérrel él az ember — figyelmeztet Brauch Magda.

Gyermeknyelvi kérdésekre is véleményt, tanácsot, eligazítást kapunk... Alkalmazkodni kell a gyermek szókincséhez, de ezt fejleszteni, alakítani, formálni kell, mert pl. az -i végű szavak szaporodása nem használ anyanyelvünk szépségének, mert madárnyelvvé válik — figyelmeztet a szerző.

Tizennyolc vélemény, ajánlás, tanács szerepel a „*Szólj! S ki vagy elmondom*” című, szintén Kazinczy Ferentől kölcsönzött idézet után, melynek szentenciája az írás és beszéd lényegére utalva is érvényes. Ma is választékos, kulturális beszédre van szükségünk, levélírást Petőfitől és Aranytól tanulhatunk, vigyáznunk kell a betűjezésre, kerülnünk kell az éneklő beszédet... s újra Kosztolányi Dezső rokon értelmű igéit idézhetjük: „az ablak ragyogjon, csillogjon, a nyelv pedig tündököljön”.

Hogy mik vannak! címmel olyan nyelvi jelenségek csokrát kapjuk amelyekre valóban illik a címbe emelt felkiáltó mondat, és a szerző megállapítása: „Az ember néha nem hisz a fülének, hát még a szemének”. Pl. ... *lefűggesztett* villamosok..., Nincs hazugság nélkül..., elnök-ünk, ren-dőr... A stoplámpa figyelmen kívül hagyása nélkül vezette kocsiját..., 30 éves régiséggel rendelkezik... Öt tonnán felüli vásárlóinknak kedvezményt nyújtunk..., Megyünk Franciába..., pontra tesz... hozom a carnetemet... stb.

Köszönjük Brauch Magda tanárnőnek ezt a kötetét és kívánjuk, hogy újabb nyelvművelő kötetekkel segítse anyanyelvünk tisztaságának megőrzését. Tudjuk, hogy ő ezt szeretné, s ebben mi, olvasók is társai szeretnénk lenni...

Brauch Magda: Közös anyanyelvünkért

Nyelvművelő írások.

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2003.

Brauch Magda magyartanárként a katedrán tanítványaival, később a sajtóban is népes olvasótáborával elszántan, megszállottan folytatja nyelvtisztító, nyelvművelő munkáját, nyesegeti a vadhajtásokat, terelgeti a helyes útra azokat, akik nyelv-ferdítéssel, pongyolasággal és egyéb nemkívánatos jelenségekkel „használják” nyelvünket... Mostani könyve a második, nyelvművelő írásokat tartalmazó kötete, ebben hét fejezetbe sorolja mondanivalóját, tanácsait, észrevételeit, javaslatait „közös anyanyelvünk” védelmében...

Lemaradunk? — kérdéssel az anyaországi és az erdélyi magyar beszéd közötti különbségekről szól, érinti a csángók nyelvének „lemaradását” s elméletben az erdélyiek nyelve is elkülönülhet, lemaradhat a mai magyar beszélt (esetleg írott) nyelvtől... A szerző már az első írásában kiemeli a magyar irodalmi nyelv irányító szerepét, de felsorol néhány nyelvi kérdést, kifejezést... Pl. a vezetés, az igazán, nem igazán, tulajdonképpen, ha belegondolok szavak divatos használata,

az *az* névelő elhagyása, a -szuk, -szükölés, az ikes igék stb., melyek közül néhányat az anyaországiak, mi is használunk... Reális veszély azonban az erdélyiek számára a hivatalos-adminisztratív nyelvhasználat — ezen a területen a lemaradás nem pusztán szólam... Főleg a közlekedés és az egészségügy sajátos kifejezései között vannak eltérések... Sajátos helyzetünknel fogva néha az anyanyelvünk is beteg, szerencsére — jegyzi meg a tanárnő — ezen tudunk segíteni, ha egy kicsit több figyelmet szentelünk neki. A szerző a régebbi írásaiban is említett *régiség* szó helyett a *munkaviszony* kifejezést ajánlja, de nem tanácsolja a *töke*-, a *dög*-, a *szuper*-előtagú képződményeket, a *bombázó*, *dögös* hölgy, a *sztárol*, a *mácsó* stb. divatos szavakat, s bár egyértelmű választ a feltett kérdésre nem sikerül adni, de Kosztolányi Dezső a határon innen és azon túl is érvényes szavát idézi: Az anyanyelv birtoklása erős várunk, el nem fogyó kincsünk, ha jól őrizzük, ha nem tékozoljuk el...

A látható nyelv címszóhoz a helyesírásról szóló tudnivalókat társítja a tanárnő, s hosszú tanári pályafutása során szerzett tapasztalata alapján a magyar helyesírás három alapelvéhez kapcsolva a kritikus pontokat, a hibalehetőségeket említi, amelyek még a jó helyesíróknak is, néha még magyartanároknak is fejtörést okoznak, s elő-előveszik a helyesírási szótárt vagy tanácsadót... Többek között a mássalhangzók kiejtése, a kiesés, a -h végű szavak, a j/ly betűt tartalmazó szavak, a dz, cz mássalhangzók, a szótagolás, az egybeírás/különírás, és az összetett szavak helyesírásának problémáira kapunk tanácsot, eligazítást...

Idegenmajmolás címszó alatt egy népdalt idéz a tanárnő: „Sajnálom, de nem tehetek róla” — de ez csak akkor helyes, ha valóban tőlem független okból nem sikerül valami... Viszont hiba, ha más nyelvből kölcsönzött kifejezés kiszorítja a magyar szót, pl. a *sorry*, de az angol mintára született *Segíthetek?*, *Jól vagy?* kérdések, a *magas minőség* szókapcsolat, amelyek nem illenek bele anyanyelvünkbe... Ger-

manizmus pl. az *arra megy ki, hangsúlyt fektet, elővigyázat, alátámaszt, hogy szolgál az egészsége?*..., melyek elkopottságuk miatt kerülendők... Néhány orosz minta nyomán megszületett kifejezést is felsorol a szerző Tóthfalusi István: *Kis magyar nyelvklinika* című kötet alapján... Erdélyi magyar nyelvünkben a román nyelvi hatásokkal is számolnunk kell, ez nem tekinthető majmolásnak, viszont nagyon sok esetben csak arra kell ügyelnünk, hogy a román szó ne szorítsa ki a magyart, s a beszédünk ne legyen keveréknyelv. Komoróczy György kolléga nyomán olyan szavakat, kifejezéseket sorol fel, amelyek másképpen hangzanak Magyarországon, másképpen Erdélyben: személyi kód — személyi szám, tva — áfa, gyermekpénz — családi pótlék, liceum — gimnázium, küldőpapír — beutaló, szóra — nővér stb. Mivel nincs többféle magyar nyelv, valamilyen nyelvi közeledésre szükség lenne...

Szavak értékrendje a következő fejezet, amelyben a jelenlegi nyelvfejlődésnek olyan eseteiről olvashatunk, amikor két különböző jelentésű szó közül az egyik — úgymond — kitúrja a másikat, átveszi, jogtalanul bitorolja annak jelentését, szerepkörét: a vezetőség, igazgatóság, könyvelőség szavak helyét Magyarországon átvették a cselekvés folyamatát jelentő, -ás, -és végű főnevek: vezetés, könyvelés, s olykor az igazgatás is... Szó és szó között különbséget kell tennünk — tanácsolja a tanárnő, a szavak egy bizonyos csoportja nem illik bele akármilyen szövegkörnyezetbe, ezért mondta találóan Deme László: „Ami régen fűszer volt, ma alapanyag. Szerző és közönség egymást húzza — lefelé.” Különösen akkor, ha a beszélő nem érzi a szavak hangulatának értékrendjét, vagy éppen ellenkezőleg, nagyon is érzi, de feltűnősködni akar, leereszkedni egyes olvasók, hallgatók köznap stílusához... A szleng (argó, zsargon), s általában az ifjúsági nyelv szavai csak bizonyos környezetben használhatók. Napjainkban a köznyelv közeledik tudatosan az argóhoz, elmosódik a határ a köznyelv és az irodalmi nyelv között... A diákszargon Jókai idejében még tréfás, szellemes volt, latin szavakat torzítottak el, ma azonban több szónak igen tág a jelentéstartalma — véli a szerző —, dzsókorszavak, mert bármikor előhúzhatók a pakliból... Persze az ifjúsági nyelvnek hibái, vadhajtásai mellett erőnyei is vannak, a mai diáknyelvet általában a gazdagság és sokszínűség jellemzi, de ötletesség és játékoság is, mindezekre példákat is felsorol a szerző. (A Móricz Ildikó gyűjtötte, tatabányai diákszavak mellett ma már a kolozsvári Tinivár Könyvkiadónál megjelent *Erdélyi diáksóder* című kötetben talál az olvasó csíkszeredai, dévai, dicsőszentmártoni, gyergyóalfalui, gyergyószentmiklósi, kolozsvári, kovásznai, margittai, marosvásárhelyi, nagyenyedi, nagyváradai és újzimándi tanulók és tanáraik gyűjtötte diáknyelvi szavakat, kifejezéseket.)

Hibavadászat címmel Brauch tanárnő olyan élősködő szavak használatát, túlzott elterjedését kifogásolja, mint a *csinál, dolog, érdekében áll, engedélyt ad, nagy súlyt helyez* stb. A gügyögés, a gyermekek beszédének utánzása ma már sokszor keveredik az utca, a piac, a családok, egyszóval a felnőttek beszédmódjával, onnan beszivárog a rádióba, a televízióba, ami ellen már egyes nyelvészek is tiltakoz-

nak... Divat, de ha akadályozza a kölcsönös megértést, akkor káros — véli a tanárnő is. Idéz az Édes Anyanyelvünk c. folyóiratból egy különös étlapot: „Kovi ubi, Saslik hek zsoci, Flekken hev zsoci, Csirke hev zsoci, Sült burí...” Talán elfelejtettem magyarul? — jegyzi meg szomorúan... Ugyanilyen divatjelenség a „Figyelj!” felszólítás is, amely szinte percenként elhangzik. De az *igazándi*, a *nem igazán*, az *Ihén nincs!*, *Na, nem*, a *Gondolj bele...* *Jaj, neee!*, *Ennek már annyi...*, és más, felújított divatszók... S hogy ne csak negatívumokról szóljon a tanárnő, „tetten ért szavakat” is felsorol, amelyek egy magyarországi pályázatra érkeztek be, jellemző, nem éppen szívderítő, tetszés szerint bővíthető szavak, amelyek egyben elmúlt századunkra jellemző történelem is: rádió, televízió, internet, számítógép, forradalom, világháború, kommunizmus, drog stb.

Beszédrészek vallomása címmel a szófajokat veszi szemügyre a tanárnő, azzal a céllal, hogy kiemelje a beszédben játszott szerepüket, hogy tetten érje az egyes beszédrészek kárára elkövetett leggyakoribb nyelvhelyességi vagy helyesírási hibákat...

Végül a *Szépen beszélni nehéz* cím alá sorolt írások a helyes kiejtésről, az artikulációról, a hangsúlyról szólnak, arról, hogy nem beszéljük szépen anyanyelvünket, bár anyanyelvünk „szépsége” tekintetében, a beszédhangok összehasonlításán alapuló felmérésekben, a dallamossága nyomán az ötödik helyen áll.

Brauch Magda tanárnő könyvének áttanulmányozása után fogadjuk meg Kosztolányi Dezső figyelmeztetését: „A nyelvtisztításnak van határa, a mindenkori lehetőség és az ízlés, de a nyelvpiszkitásnak nincs határa: az végtelen, mint a pongyolaság és az ízléstelenség.”

Murádin László: Anyanyelvi mozaik

Nyelvművelő írások.

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2004.

„Drága, szeretett kincsünk nekünk a mi szép nyelvünk, az édes anyanyelvünk” — vallhatjuk a szerzővel együtt... „Mindig új és új magasságokra és mélységekre, ismeretlen szépségekre lelhetni benne...” — olvashatjuk tovább. Nos, ilyen céllal készült ez a könyv is, ezt szolgálják a rövid kis írások, amelyeket Murádin tanár úr három nagy kérdés köré csoportosított:

Szavak születése, szavak sorsa. „A *csillag* szavunk a *csillan*, *csillog* hangulatfestő szócsalád tagjaként ’fénylő, ragyogó’ jelentésben önállósult, és kiszorította a használatból a ’csillag’ jelentésű korábbi *búgy* szavunkat... — tudom meg már az első cikkből, majd a szólásokban szereplő csillag szóról olvashatok, Arany János, Jókai Mór mondatai mellé szóláshasonlatot, de a mai nyelvben is használatos kifejezéseket is találok, s én is használom a kedveskedő megszólítást: „Csillagom!” De válogathatok az 53 cikk közül, s találomra, csak a tárgyakról szóló szavakat említeném: *csengettyű*, *kolomp*, *harang*, *rózsafűzér*, *olvasó*, *dárda*, *lándzsa*, *kopja*, *tarisznya*

és *tarsoly, kapta, kapca, kalap, sapka, gyertya, kupa, kupica* szavakat, illetve a róluk szóló írásokat ajánlanám mindenkinek...

S ha tudásunkat, értelmünket gazdagítottuk, *Az értelem tisztasága* fejezetcím alá sorolt szavakról, kifejezésekről, mondatokról is sok érdekes megállapítást, tanácsot, magyarázatot olvashatunk, pl. a *Római számok — arab számok, Jól fest, Hogy rohan az idő!, Szavaz vagy voksol, Vagy megszökik, vagy megszökik, Kételtű szavaink* stb. című cikkekben... S ha nem is lakunk *Boldogfalván*, az 1195-ből ránk maradt *boldog* és a rokon értelmű *elégedett, szerencsés, örömteli, nyugalmas, derűs* stb. szavakról szóló ismertetések elolvasása után kiegyensúlyozott lelkiállapotba kerülhetünk, megnyugtató érzés tölthet el bennünket...

Személy szerint, ha a Mihály, György, Illés, Adorján, Ferenc, Márton, András, Erzsébet, Piroska és Károly, Júlia, Julianna stb. nevekre hallgatunk, és Sárvasáron, Magyarlapádon, Nagyenyeden, Nádasdarócon, Földváron, Medgyesen vagy máshol lakunk, mert a *Személynevek, helynevek* fejezetben ezekről a nevekről olvashatunk...

Miért „anyanyelv” az anyanyelv? — térhetünk vissza az előszóban feltett kérdésre... Murádin tanár úr válasza: „Mert többnyire az anyánktól tanultuk... Anyanyelvi tudásunkat az iskola padjaiban bővítettük..., új, bővizű forrás fakadt az anyanyelv patakjának táplálására... Az ember egész életében ismergeti, tanulja anyanyelvét, ezt a sokszínű csodát. Minél jobban megismeri, annál jobban tud örülni sajátos ízeinek, annál jobban érzi sajátjának, hogy holtig ragaszkodjon hozzá.”

Brauch Magda:
Beszélni kell avagy használjuk anyanyelvünket
Nyelvújító írások.
Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2006.

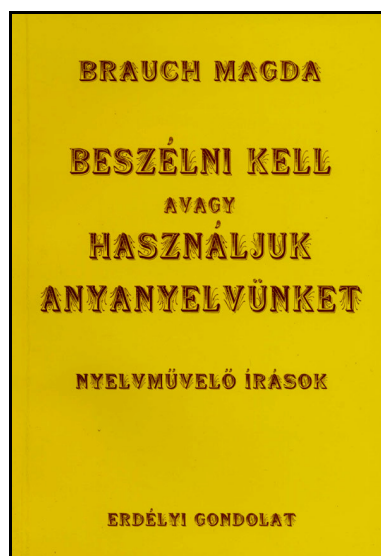
Brauch Magda immár harmadik nyelvújító kötetével jelentkezik azok számára, „akik az anyanyelvüket és azon belül saját beszédüket, kifejezőképességüket csiszolják, pallérozzák, gazdagítják, akiknek a számára nem közömbös, hogyan fejezik ki magukat...” Nos, ebben nyújt számukra gyakorlati tanácsokat, értékes segítséget a nyelvújítás, többek között a tanárnő munkája.

Beszélni kell! — figyelmeztet az első fejezet 13 írásával a szerző, mert az embert éppen a beszéd különbözteti meg az alacsonyabb rendű élőlényektől, mert az emberi kapcsolatokat fenn kell tartani mostani, elidegenedő világunkban is, amikor a beszélgetés, az olvasás, a levelezés egyre inkább háttérbe szorul... Pedig erdélyi tájainkon az anyanyelv használata magát a megmaradást jelenti... Nincs kivel beszélgetni — vallotta néhány iskolás gyermek, mivel szüleikkel alig találkoznak, „beszélgetnek”, esetleg játékaikkal... A köznapis beszéd mellett ott van a tudományos, a publicisztikai, a szónoki, a hivatalos — igaz, nálunk ez inkább többségi nyelvű —, és nem utolsósorban a szépirodalmi stílus... Tájszavak, divatos szavak (ezekről már olvastunk a szerző második kötetében is), aztán a diáknyelvi szavak, a familiáris megszólítások stb., vagyis a szókészlet szinte valamennyi rétegéből vehetünk át anyagot, s ebben a tevékenységben nemzetközönpontú nyelvújításra van szükségünk — hangsúlyozza a szerző, ahogyan József Attila szól: „kecsesen okosan” csevegni...

Nyelvi illem — *régen és ma* címmel nyelvi és magatartásbeli általános, többé-kevésbé mindenkor érvényes követelményeket, kérdéseket foglalja össze a tanárnő. (Dolgozatával díjat nyert a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma pályázatán.) Köszönés, megszólítás, különösen a rokonok megszólítási formái, a tegezés, magázás, a „maga” névmás használata stb. „régen és ma” megközelítésben... A nyelvi udvariasság követelményei minden korban adóttak, és ez alól jelenkorunk sem lehet kivétel, sajnos — állapítja meg a szerző —, napjainkban éppen a jólneveltséget bizonyító formák változtak meg..., a mai beszédben divatba jött a faragatlanság, a beszédbeli durvaság, és nem ritkán az idősebbek is „felzárkóznak” a fiatalok mögé... Pedig emberek vagyunk ma is — emberi módon kellene szólnunk egymáshoz, hogy ne csak értsük, meg is értsük egymást — tanácsolja a tanárnő.

Hibázunk valamennyien, akik beszélünk, de hiba és hiba között különbség van — mind mennyiségi, mind minőségi szempontból — olvassuk a *Hibák és hibák* című fejezet egyik írásában. Ezekre „vadászik” a szerző, a „nyelvvédők” terjesztette nyelvi babonák terjesztőire, akik ott is hibát keresnek, ahol nincs... A „puristákra”, akik minden idegen vagy nemzetközi szót száműznének nyelvükből, az okoskodókra, akik minden nyelvi kifejezésben logikát keresnek, vagy pl.

az -andó, -endő és a -tatik, -tetik vagy az -ódik, -ődik alakok használatát tiltják... Pedig megfelelő helyen használandó lenne... A tanárnő az élő beszédben előforduló durva hibákat három csoportba sorolta: 1. az egész magyar nyelvterületen észlelhető nyelvtani hibák, mint pl. a -suk, -sük jelenség. 2. A mi sajtós kétnyelvűségünkől eredő helytelen kifejezések. 3. Nyelvi pongyolaságok, nyegle kifejezések. Mindhárom témáról a tanárnő előző köteteiben is olvashattunk tanácsokat, véleményeket. A „Mondanék vagy mondanák?” — kérdésre is választ kaptunk: Mind a kettő helyes, de mindegyik a maga helyén... Feltételes mód egyes szám első személyben, illetve többes szám harmadik személyben! Sajátos földrajzi helyzetünkől adódó hiba, örökzöld, és minden bizonnyal az is marad: a keveréknyelv, amely többé-kevésbé mindannyiunk beszédre jellemző. A kérdés is marad: milyen mértékben tudjuk kiküszöbölni, száműzni hétköznapi beszédünkől a nem odaillő elemeket... Erre ad tanácsot a tanárnő: az anyanyelvvel élni kell — nem visszaélni.

Nyelvi „leletekről” röviden címmel a kötet legtöbb írása szól. A nyelvi elemek entrópiájáról, hírértékéről, a tömörségről, ennek ellentétéről: a redundanciáról, a terjengősségről, a tautológiáról, a szószaporításról, a hézagtoldó szavakról (ugye, ugyebár, kéremszépen, persze, mint tudjuk stb.), az átélni vagy túlélni használatáról..., s egy nyelvi kérdésben Illyés Gyula véleményét is olvashatjuk: „...miért több a keresztyén, mint a keresztény?” A nyelvi durvaságok elterjedéséről csak azt jósolja a tanárnő, hogy hamarosan azt hallhatjuk (olvashatjuk) majd, hogy Petőfi a hadseregben sokszor elvitte a balhét, majd kinyiffant a csatatéren... Mintegy 70, „csokorba kötött, -szt végű, igekötős ige — áraszt, oszt, terjeszt stb. — nyelvhasználati hibalehetőséget rejt magába, mikor a felszólító mód és a kijelentő mód tárgyas ragozású alakjait összetévesztjük... „Osszuk meg gondolatainkat másokkal is, mert ha megosztjuk, barátokra találunk” — kéri olvasóit a tanárnő.

„Aki anyanyelvét, saját beszédét műveli, csiszolja, pallérozza, gazdagítja, az művelődik, kulturáltabbá válik, és aki ehhez gyakorlati segítséget nyújt, az nem lehet rossz szándékú” — összegezi a szerző, s később hozzáteszi: „csupán tanácsol”...

Idegen szavak az anyanyelvben címmel, 12 írásban is csak tanácsol, mert a mai magyar szókészletünk mintegy 75 %-a eredeti nyelvi elem — ugor, finnugor, a magyar nyelv külön életében keletkezett elem —, és 25 %-a származik más nyelvekből, ezek először idegen szavak voltak, ma már beépültek nyelvünkbe... Hogyan? Erre is rövid, történeti áttekintést kapunk a fejezetben, a honfoglalás, a kalandozások korából, majd a kereszténység felvétele utáni, a latin, a szláv, a német és még később az erdélyi román eredetű kölcsönszavakról... A régebbi és újabb elemek bemutatása után felvetődhet a kérdés: Mi az, ami már befogadott a mai nyelvhasználatban, és mi számít jelenleg is idegennek? Van-e szükségünk további idegen elemekre? Miért használunk gyakran idegeneket az eredeti magyar jövevényszavak helyett? Hogyan lehetne megakadályozni az anyaország határain kívül élők nyelvének további elkeveredését? Értjük-e, pontosan alkalmazzuk-e, helyesen ejtjük-e ki az idegen szavakat?

Ezek a kérdések azért is fontosak, mert a tanárnő is, mi is tudjuk, hogy a mai tudományos szövegekben, sőt az iskolásoknak írott tankönyvekben is hemzsegek a fölöslegesen (is) használt idegen szavak. Az idegen szó vagy kifejezés egy-egy szinonimasor tagja, s a stílus árnyalására felhasználható...

Új magyar nyelv? című cikksorozata is pályázatot nyert, benne azok az észrevételek, példák szerepelnek, amelyeknek forrása több tévéadó és a Kossuth Rádió nyelvezete, újfajta szókapcsolatok, kifejezések, amelyek általánossá váltak a felnőttek és a fiatalok nyelvében is, amelyek tovább terjedtek határokon túli magyarlakta vidékekre is... Divatszavak: esély, arról szól, ez egy dolog, nemigen, nem nagyon, működik, pestiesen szólva (főleg párbeszédnek állandó tartozékai: Jó kérdés, Nem mondd?, Mákja van, Maga alatt van stb.)

A sok-sok negatív példa felsorolása néha elbizonytalanítja az olvasót, de a tanárnő — szintén tanácsként — ajánlja: „Egyetlen biztos pontunk van, amelyből kiindulva érzékelhetjük, megítélhetjük a nyelvi jelenségeket: a kelleténél jóval többször használt szó, kifejezés, szókapcsolat menthetetlenül elkopik, előbb vagy utóbb elveszíti kifejező erejét, s így újabbal kell helyettesíteni.”

Erdélyi Toll — szervekeknek

Ráduly János

Székel állatmesék

A szerződést kötő állatok

Egyszer volt egy öreg ház, abban lakott egy öreg házaspár. Volt ott kutya is, macska is. A két állat békességben élt, de egyszer valami felett összeveszttek. Hogy helyreálljon a békesség, az öreg háziga azt mondta, csináljanak egymás között szerződést: fektessék le, hogy nyugodalmas életet fognak élni.

Mindjárt megcsinálták a szerződést, a macska bevitte a kamarába, s egy befőttes üvegbe beleeresztette. Pár nap múlva egér került a kamarába, s megpillantotta az üvegben a papírt.

— Mi lehet az? — töprenkedett magában.

Megszökte magát, s behuppant pontosan az üvegbe. A szerződést össze-rágta. Jól van, telt az idő, egyszer a kutya s a macska megint összeveszett. Az étkezés felett szólalkoztak össze. A kutya kezdte ugatni a macskát.

— Miért ugatsz? — kérdezte a macska —, mikor szerződés van csinálva, hogy békességben élünk?

— Hol a szerződés? Mutasd meg, hadd lám, hol a szerződés? — kérdezte a kutya.

Elment a macska be a kamarába, de az üvegben csak fancsikákat, rongydarabokat kapott.

Akkor megharagudt a macska az egérre, szintúgy a kutya is megharagudt a macskára, mivel nem tudta elővenni a szerződést. Mai napig sincs békesség közöttük.

A medve és a róka

A róka összeveszett a medvével. Mind a kettő azt mondta, hogy ő az erősebb és az okosabb. Akkor a róka kiment az útra, jött éppen egy szekér, tele volt halal. A róka észrevétlenül felcsimpaszkodott a saroglyába, s ledobott egy csomó halat. Utána behordta az odújába, s elkezdte enni. Jött a medve.

— Adj nekem is a halból, te róka koma.

— Nem adok, fogjál te is.

— Hol?

— A vízben, a Nagyhíd mellett. Csinálj a jégen lyukat, nyújtsad be a farkadat, s mikor érzed, hogy megnehezült, kapjad ki. Meglátod, tele lesz hallal.

A medve sok halat akart fogni, addig tartotta a vízben a farkát, amíg belefagyott, úgy, hogy beleszakadt. Indult a rókához, hogy bosszút álljon rajta. Ahogy benyúlt az odúba, meg is markolta a róka lábát. A róka elkezdte:

— Nem is fáj! Nem is fáj!

Akkor a medve a gyökereket fogta meg. A róka sírt:

— Jaj, hogy fáj! Jaj, hogy fáj!

Húzta, húzogatta a medve a sok gyökeret, addig s addig, amíg megunt. Azt mondta:

— Ej, te róka, te tisztán kijátszottál velem, de hadd el, mert lesz még találkozásunk.

A róka és a farkas a kamarában

Képzeld el a nagyvilág, hogy egyszer a róka és a farkas összeegyezt. Többet nem haragusznak egymásra. Inkább egymáshoz társul szegődnek, s elmennek be a faluba.

Úgy is lett, annak rendje s módja szerint megérkeztek a faluba, hát meghallották, hogy az egyik háznál nagy tánc van, nagy multság. A kamra ablaka nyitva volt, hát benn a polcokon finomabbnál finomabb húsok sorjáltak.

— Ide érdemes bemenni — mondta a farkas.

Egy hoppra beügyeskedték magukat a kamarába, s elkezdtek enni. De a farkas olyan hitvány volt, hogy a húsok javát elhúzta maga elé, s a hasát megszédte irgalmatlanul.

Kicsi idő múlva az egyik felszolgáló megnyitotta az ajtót. Rögtön a róka kiserült a konyhába, ki az udvarra, s a kerten át az erdő felé vette az irányt. A kapzsi farkas ott rekedt a kamarában. Agyonütötték, a bőrért pénzzé tették. Aki nem hiszi, járjon utána.

A róka és a gólya ebédje

Egyszer a róka összetalálkozott a gólyával. Azt mondta a róka:

— Én most téged megeszlek!

— Ne egyél meg, róka koma, inkább én megebédeltetlek, jó finom ételt adok neked — válaszolt a gólya.

Hát megegyeztek, s a róka el is ment a gólyához ebédre. Na, de a gólya magas, keskeny nyakú üvegbe rakta a kicsi finom halakat. Odament a róka, kerülgette, kerülgette az üveget, de bár egy falás halat sem tudott megenni: az üvegbe nem fért be a csőre.

— Köszönöm szépen az ebédet, majd én is visszavárlak hozzá — mondta a róka.

Aztán a gólya el is ment a rókához, leültek ebédelni, de az étel lapos tányérba volt téve. Hát kerülgette a gólya az edényt, kerülgette, de semmit sem tudott enni. Mikor elváltak egymástól, becsapva érezték magukat. Mai napig is tartják a haragot.

A róka meg a gólya vendégsége

Egyszer a róka ebédre hívta a gólyát. Minden jót összeszedett, hogy fogadni tudja a vendéget. A tányérokat telerakta ételekkel, ám a tányérok laposak voltak, s ezért a gólya, egy falás nem sok, még annyit sem tudott enni a hosszú csőrével. A róka ravaszul biztatta:

— Ugyan egyél már, kedves komám, ne koplalj, mint otthon.

A gólya nem szólt semmit. Hallgatott, ebéd után pedig hazament. Néhány nap múlva ő hívta meg a rókát vacsorára. „Ejnye, bolond madara, észre sem vette, hogy rászedtem!” — gondolta a róka, és örömmel készítette a vacsorát. A gólya is jobbnál jobb ételeket készített az asztalra, de mind szűk szájú edényekbe rakta, s így a róka még a nyelve hegyét sem tudta belemártani. Éhesen, üres hassal kullogott haza. Megjárta, mert ő is rosszat tett a gólya komának.

A tanácsot adó hangya

A hangya nagyon szorgalmas kicsi állat volt. Gyűjtött egész nyáron, dolgozott, sok élelmet összehordott télire. Ezenközben a tücsök csak mind muzsikált. Nagy tél következett, s jött a tücsök reszketve, lefogyva, jött a hangyához.

— Adj nekem szállást — azt mondja —, s ételt is valamit, mert ha nem, szépen megfagyok, étlen meghalok.

Akkor azt kérdezte a hangya:

— Hát nyáron átal mit csináltál?

— Muzsikáltam — felelte a tücsök.

Na, ha egész nyáron muzsikáltál, most táncoljál és citerázzál. Ennél jobb tanácsot nem adhatok — válaszolt a hangya.

A madarak áprilisban

Télen nagyon búsak a madarak, hideg van, eledelt csak nehezen tudnak szerezni. Aztán jön a tavasz, melegszik az idő, ugyi, április végén van Szent György napja, úgy mondták, hogy utána mezítláb is lehet járni.

Biza, mindenki örvend: a madarak már úgy énekelnek, hogy szakad össze a hely. A vidámságban ezt mondogatják:

— Ki-csi György! Ki-csi György! Ki-csi György!

De van úgy, hogy megfordul az időjárás, szél támad, elborul az ég, havazik. Ilyenkor semmi jókedve sincs az élővilágnak. A madarak a nagy búslakodásban már dörögő hangon énekelnek:

— Nagy György! Nagy György! Nagy György!

Kukuríki, hajnal van!

Éjfélkor általában kukorékolni kezdnek a kakasok, aztán hajnali háromkor megint. Tudva van, hogy az Úr Jézust hajnali három órakor árulta el Péter. Akkor is megszólaltak a kakasok. A kakas a hangjával a reggel közeledtét jelzi. Ezt kiáltja:

— Kukuríki, hajnal van! Kukuríki, hajnal van!

A földműves ember ilyenkor már ébredszik, általában korán kelő a falusi nép. A gazdaságokban állatok vannak, kúrálni kell őket, ki kell hajtani a csordába. Egyik-másik gazda valósággal várja a kakas hangját. Örvend, mikor meghallja:

— Kukuríki, hajnal van! Kukuríki, hajnal van!

A büszke kakóca

Egyszer a kibédi asszony megültette a kotlóstyúkot huszonegy tojásra. Mikor kikeltek s kezdtek felnőni a csirkék, kiderült, hogy több mint a fele kakóca. Közülük az egyik erősen büszke s nagyravágyó volt: ahogy a szárnyai erősödtek, feszt röpdösött, csattogatott az udvaron.

Az egyik nap felszállott a kerítésre.

— Né, milyen nagy vagyok — mondta —, holnap már a sasfára is felrepülök.

Másnap fel is röppent a sasfára. Úgy dicsekedett, hogy be nem állott a szája. Fent az égen körözött a héjamadár. Mikor a kakócát meglátta, egyből rácsapott. Megmarkolta a karmaival, s elvitte. Senki sem tudott rajta segíteni.

Fülesbagoly a csűrben

Megtörtént az, hogy egy hatalmas, csúf fülesbagoly berepült a rétfalvi gazda csűrjébe. Rikoltozott:

— Jó itt, hu-húl! Jó itt, hu-húl!

Meghallotta ezt a háziasszony, s hátrasietett. Mikor meglátta a fülesbagolyt, megijedett tőle. Futott az urához:

— Né — azt mondja —, valami veszélyes madár költözött a csűrbe, s bajt hoz a nyakunkra. Hát a gazda is megnézte a fülesbagolyt.

— Tűnj el rögtön! — mondta.

A fülesbagoly felfuvalkodott, s még szörnyebb lett. Akkor a gazda elment a községi hivatalba, jelentette a bírónak:

— Veszélyes madár költözött a csűrömbé, mit tegyek?

Elindult az egész előjáróság madarat látni. A bíró — mivel ő volt a legokosabb — azt tanácsolta:

— Fel kell gyújtani a csűrt, másként nem lehet tőle megszabadulni.

Mindjárt tüzet lobbintottak, de a fülesbagoly ügyesen elrepült. Az emberek megnyugodtak. Csak a gazda bánkódott, mert csűr nélkül maradt.

Az egerek és a macska

Egyszer összegyűltek az egerek gyűlésezni.

— Bárcsak macska ne volna, vajon, hogy lehetne úgy megijeszteni, hogy elfusson?

Az egyik okos egér azt mondta:

— Ki kell lesni az alkalmat: itt ez a csengettyű, s mikor a macska alszik, fel kell kötni a farkára. A csengettyűhangtól menekülni fog.

Másnap a macska pontosan elaludt.

— Na, a csengettyűt ki köti rá a farkára?

— Én odakötöm — mondta az egyik bátor egér.

Sikerült is az odakötés, de biza a macska ügyibe sem vette a dolgot, aludt tovább.

— Jaj, nem a farkához kellett volna kötni, hanem a nyakára.

A bátor egér megint odament, de a macska akkor már ébren volt. Az egeret elkapta, megette. Aztán megfenyegette a többieket is:

— Adok én nektek csengettyűt — azt mondja —, hát mit gondoltok, velem ki lehet babrálni?

Ki a legmagasabb állat?

Arról is volt mese, hogy jártában-keltében a nyúl meglátta az elefántot. Azt mondta:
— Hej, milyen hatalmas állat vagy!
— Igen — válaszolt az elefánt —, én vagyok a legmagasabb állat a világon.
Nagy büszkeség ez számomra.
A nyúl megint megszólalt:
— Pedig én magasabb vagyok, mint te.
— Bizonyítsd meg — mondta az elefánt.
Akkor a nyúl megpattintotta magát, s felszökött az elefánt hátára. Ott felállt két lábra.
— Látod-e, most náladnál sokkal magasabb vagyok.
Az elefánt köhintett, aztán csak annyit mondott:
— Jó, legyen meg a te akaratod.

Az öszvér és a szamár

Egyszer találkozott az öszvér a szamárral.
— Ó, te szamár, milyen tehetetlen vagy — mondta az öszvér —, látod, én sokkal erősebb vagyok. Van becsületem, senki sem csúfolkodik velem. Jobban élek mindenféleképpen.
A szamár azt válaszolta:
— Hallgass, te öszvér, hisz te sokkal tehetetlenebb vagy, mint én. Valójában ló sem vagy, szamár sem vagy. Én legalább méltó vagyok a szamár névre.

A fehér és a fekete kutya

Egyszer egy nagygazda gróf tartott két kutyát. Az egyik volt tiszta fekete, a másik fehér. A feketét jobban szerette, mert az mindenre ugatott, a fehér csendes volt.
— Hogy létezik, hogy a két kutyának kétféle természete van? — töprenkedett a gróf.
Magához rendelte a papot.
— Né, tiszteletes úr, van ez a két kutya, a fekete ugatós, a másik pedig erősen jámbor fajta. Mi ennek a magyarázata?
Azt felelte a pap:
— Hát melyiket szereti jobban?
— Én a feketét — mondta a gróf.
Akkor a pap azt tanácsolta:
— Ne pártolja külön a fekete kutyát. Szeresse mind a kettőt, mert minden élő teremtménynek más-más természete van.

A gróf felfogta a tanácsnak az értelmét, s ettől kezdve mindenkinek dicsekedett:
— Van két kutyám, az egyik fehér, a másik fekete, nagyon szeretem őket.
Tartsa meg őket az Isten, hogy sokáig éljenek.

A hangya és a csiga

Egyszer összetalálkozott a hangya a csigával. Sajnálkozott a hangya, s mondta a csigának:

— Milyen baj neked, te csiga, hogy egyetlen kicsi házad van, s azt is a hátadon kell hordjad.

— Látod, a mi házunk, a hangyaboly, nagyon nagy, tele folyosókkal és pompás.

Azt felelte a csiga:

— Igazad van, az én házam csakugyan kicsi, s a hátamon is hordom, de én vagyok az úr benne. Nem cserélnék soha senkivel.

Tavaszt köszöntő gólyák

Tavasszal erősen örülnek az emberek, amikor megérkeznek a gólyák. Az egész falu beszéli:

— Nincs baj, megjöttek a gólyák, érkezik a meleg idő.

Amikor először szállnak rá a régi fészkekre, sokáig kelepelnek. így köszöntik a tavaszt:

— Kelep-kelep, kikelet! Kelep-kelep kikelet!

Ősszel aztán búsulnak az emberek:

— Na, üres lett a fészek, elment már a gólyamadár. Jönnek a hidegek.

Okos madár a gólya

A gólya is, akár a villás farkú fecske, okos madár. Rengeteg békát, kígyót elpusztít. Mondták az öregek, akadt hitvány ember, aki a nádfedeles házról levette a gólyafészket. Mit csinált a gólya? Azt mondta haragjában.

— Nem baj, mert tüzet hozok a házadra.

Ezt pontosan meg is cselekedte. Kapott a mezőn szenes faágat, s a háznak a nádfedelére rárakta. Meggyúlt a ház. Ez igaz volt. Úgy mondták az öregek, hogy teljesült Isten akarata. Mert a drága jó Isten minden vétket megbüntet.

A cserregő szarka

A szarka az erdőn rak fészket magának, de biza sokszor bejár a faluba. Főleg a szemétdombot figyeli, ételmaradékot keres. Úgy cserreg a fán, hogy mindenki felfigyel rá. A régiek azt mondták, ilyenkor vendéget jelez. Azt mondogatja:

— Hallod-e, gazda, vendég érkezik! Vendég érkezik!

Van olyan gazda, hogy elhessenti a szarkát, de a szomszéd fáról is visszaénekel.

— Úgyis vendég jön! Úgyis vendég jön!

A sárgarigó szólása

Az egyik fajta rigónak sárga a tollazata, ezért úgy hívják, hogy sárgarigó. Mostanában egyre ritkábban látom, ejsze, már az is kihalófélben van.

Az öregektől hallottam — már én is kilencvenhárom éves vagyok —, hogy milyen szólása van a sárgarigónak, hogy milyen hangot ad. Úgy mondták, hogy amikor elkezd énekelni, ezt fújja:

— Töröm a di-ót! Töröm a di-ót!

A sárgarigó jelzi az időjárást

A sárgarigóról azt tartották az ezelőtti emberek, hogy jelzi az időjárást. Amikor esős idő közeledik, a sárgarigó bejön a faluba, rászáll a fákra, és gyönyörűen énekel. Füttyörszik. Mondják az emberek:

— Eső lesz, mert füttyöl a rigó.

Mikor aztán következik a szép idő, a sárgarigó elhagyja a falut. Kirepül a tágas határba. Azt füttyöli:

— Egész határ az enyém! Egész határ az enyém!

A villás farkú fecske

Leányka koromban mondogatta édesanyám: a villás farkú fecskét nem szabad bántani. Tavasszal, mikor megérkezik, így énekel:

— Hazajöttem! Hazajöttem! Hazajöttem!

Nagyon hasznos állat. Házat épít magának a pajta gerendáján vagy a ház eresze alatt. Úgy tartották az öregek, hogy ahol tanyát ver, oda Isten áldása költözik. Mert a villás farkú fecske Isten madara.

Magukban imádkoznak a fecskék

A fecskék, mikor tavasszal megérkeznek, állandóan íregnek-forognak: elrepülnek sárért, agyagért, vízért, tapaszos lakást készítenek. Aztán kibélelik tollúval. Szorgos munkások. Amíg dolgoznak, magukban imádkoznak. Azt mondják:

— Istenem, Istenem, segélj meg! Istenem, Istenem, segélj meg! Őrizd meg a drága otthonunkat a rossz ember szándékától. Mégis akad ember, még gyermek is, aki leveri a fecskefészket. Borzasztó!

A varjú és a sajt

Egyszer a varjú hozzájutott egy darab sajthoz, s felszállott a villanyoszlop tetejére. A róka ment arrafelé, s meglátta a szép és fájin sajtot. Mondta:

— Adj nekem is abból a sajtból, te varjú!

A varjú csak foghegyről beszélt:

— Nem adok.

Mindjárt a róka kispekulálta, hogy valamiképpen mégis csalja el a sajtot. Elkezdte:

— Na, te varjú, te tudsz-e énekelni?

A varjú hallgatott. A róka megint mondta:

— Erősen szeretném hallani az énehangodat. Hadd lám, énekelj egyet. Gyönyörködjem a dalolásodban.

Hát a varjú énekelni kezdett:

— Kár! Kár! Kár!

Ahogy a száját kitátotta, a sajt rögtön lehuppant a földre. A róka felkapta, s elfutott vele.

A mindent megevő varjú

Van a varjak között olyan fajta, hogy mindent megeszik, amit megfoghat. Még a tyúktojást is képes elvinni. Kilesi, hogy a tyúkpajtában hol van a tojófészek, s rájár a tojásra. Mondja magában:

— Megfoglak, megeszlek! Megfoglak, megeszlek!

Főleg akkor sirül be a tyúkpajtába, amikor a ház körül nem lát emberi mozgást. Ugyi, a falusi nép kivonul a mezőre, sokszor csak estefelé kerülnek haza. A széthullatott tojáshéjról már látni lehet, hogy megint járt a tojásevő varjú. Ezért a tyúkok egy része a csűrben vagy a nagy pajtában keres tojófészket.

A járomba fogott méhecske

Úgy történt, hogy Demeter Géza bá méhészember volt. Szolokmában lakott. Minden este megszámlolta a méheket, ahogy mentek be a kaptárba. Egyszer észrevette, hogy hiányzik egy méhecske. Felháborodott. Mondta a feleségének:

— Asszony, csomagolj, mert menyek, hogy keressem meg, hiányzik egy méhecske.

Hát az asszony csomagolt is hamuba sült pogácsát s még nem tudom mit, avval Géza bá elindult. Igen, de Szolokmából úgy eljött az a méhecske, hogy tova Torboszlóban kapta meg. Egy szántóvető ember ugarolt a mezőn, s a méhecske a tulok mellé járomba volt fogva, húzta félfelől az ekét. Akkora helyt, mint a tenyerem, a marja már be volt törve. Annak a kicsi méhecskének. Még egy borozda lett volna, hogy leszántsák, de a méhecske gazdája, Demeter Géza bá odament a járomhoz, kihúzta a járompálcát, s a méhecskét felszabadította. Hazavitte Szolokmába.

Hát a méhecske nagyon hálás lett. Örömeben, hogy megszabadult a járomtól, másnap két borkánt felkötött a hátulsó két lábára, s a mézet azokkal hordta haza. Többet hazahordott egyedül, mint két másik egész család.

A fakopács tiszteletre méltó madár

A fakopács gyönyörű madár, sokszínű. Rászáll a gyümölcsfákra, megkeresi a száraz ágakat, és bontja, bontja az ágak héját, kukacokat, szúféléket keres. Azokkal táplálja magát. Dolgos állat, valósággal ver a csőrével. Amikor rátalál a bogarak járataira, nincs kegyelem. Mondja a bogaraknak:

— Kop-kop-kop, megfoglak! Kop-kop-kop, megfoglak!

Ezzel az emberek segítségére van. Tiszteletre méltó madár a fakopács. Mindenki örvend, amikor meghallja:

— Kop-kop-kop, megfoglak! Kop-kop-kop, megfoglak!

A sárga darazsak

Régebb divatosak voltak a galambbúgos kiskapuk. Marci bácsi kapujába beköltöztek a sárga darazsak. Jött a koma, s mondta a gazdának:

— Marci komám, a kapudba befészkeltek magukat a sárga darazsak, s rám támadott az egész.

— Látod-e — azt mondja Marci bácsi —, rendes állatok a sárga darazsak, a kapun nem engednek be akárkit.

Aztán eltelt négy-öt nap, Marci bácsi ment az üzletbe. Találkozott a komájával:

— Marci koma, megvannak-e még a sárga darazsak?

— Nincsenek, mert engem is letámadtak: nem akartak a kapun kiengedni. Kiseprűztem őket.

Azt felelte a koma:

— Hiába volt a kiseprűzés, mert a sárga darázs a természetét nem fogja feladni. Továbbra is csípni fognak.

A zöld fülű fakopács

A zöld fülű fakopács télen-nyáron a fákon jár, keresi az élelmet. Ősszel siralmas hangon mondja a feleségének:

— Elcsaplak-lak-lak, elcsaplak, elcsaplak!

Ezt azért mondja, mert jön a tél, s a nagy télben nem hordja az élelmet a feleségének. Aztán jön a tavasz, kezd megvillanni a természet. A zöld fülű fakopács vidám hangon kiáltja a társának:

— Eltartlak-lak-lak, gyere vissza, eltartlak, eltartlak!

Ettől kezdve már együtt fészkelnek.

A cinke és a dolmányos varjú

A kicsi cinkemadár gyönyörűségesen énekelt a meggyfán. A saját nevét kiáltotta világgá:

— Ci-ci-cin-ke! Ci-ci-cin-ke!

Meghallotta ezt a dolmányos varjú, s ő is odarepült a meggyfára. Mondta a cinkének:

— Erősen szépen énekelsz — azt mondja —, kitől tanultad?

— Az ének a nagy Isten adománya — válaszolt a cinke —, de te is tudsz énekelni, halljam a hangodat.

A dolmányos varjú megküszürülte a torkát, s énekelni kezdett:

— Varjúgok! Varjúgok! Varjúgok!

Azt mondta a cinke:

— Hát ha csak varjúgozni tudsz, akkor méltán viseled a varjú nevet.

A héjamadár hangja

A héjamadárt a mi falunkban üllőnek hívják. Nagyon kártékony, nemcsak a mezei egereket, hanem a házi szárnyasokat, csirkét, tyúkot, mindent elpusztít.

Köröz a falu felett, olyan éles a szeme, hogy a földön mindent meglát. Ha csirkéket, apró récéket fedez fel, közéjük csap. Azt mondja:

— Viszlek finom falatnak! Viszlek finom falatnak!

Aztán a mezőn a nyulakat kopácsolja meg, kivált a kicsi vadnyulakat. Azoknak is azt mondja:

— Viszlek finom falatnak! Viszlek finom falatnak!

A ló és a számár

Egyszer a ló találkozott a számárral. A lónak megesett a szíve-lelke a számáron, sajnálkozni kezdett:

— Ó, milyen kicsi, szinte semmi állat vagy, te számár, hogy is tudsz létezni ezen a világon. Alig van valami értéked.

— Hadd el, ló barátom, én jobban vagyok, mint te — válaszolt a számár.

Hát a ló felberzenkedett. Elkezdte sorolni:

— Mit beszélsz, te számár, gyere, nézd meg, milyen fényes istállóban lakom, aranyveretes nyerget hordok a hátamon, zabbal étet a gazdám, megfényesíti a szőrömet, éppen csak a tenyerén nem hordoz.

— Jól van — azt mondja a számár —, igaz, hogy szinte semmi állat vagyok, de tégedet megnyergelnek, befognak a legnehezebb mezei munkákra, lóversenyekre köteleznek, háborúba visznek, ki a csataterekre. Maradok én számárnak, nem kívánom a te helyedet.

Beszélgetett a két ló

Mielőtt az oroszok 1944-ben megérkeztek volna Kibédre, közhírré volt téve, hogy a határra ne menjen ki senki. Apóm, Madaras András, beképzelt, bölcs ember volt, azt mondta:

— Én a lovakkal a ganét ki kell hordjam a határra, nem várhatom az oroszokat, hogy jönnék-e, vagy sem?

Megindult az öreg, felért a Felszegbe, hát Turbák Jóska bácsin felül már ott voltak az oroszok. Mikor meglátták apómnak a fényes lovait, kifogták a szekérből, s a helyükbe visszafogták az övékét. De hát azok csak sovány gebék voltak, dőltek el az erőtlenségtől.

Mikor aztán apóm hazajött, itthon nézték, hogy milyen két ló van a szekér előtt? Kérdezték:

— Hát te András, te új lovakat vásároltál?

— Jaj — mondta apó —, az oroszok kicserélték a két lovat.

— Hát toldást, pótlást adtak-e?

Az öreg felberzenkedett:

— Ilyesmi hogy is jut az eszetekbe?

Aztán az lett a dolog vége, hogy nagyapám a két orosz lovat gondozásba vette: táplálta őket, abrakoltatta mind a kettőt. Szépen felerősödtek. Hát olyan két ló lett az orosz lovakból, hogy szinte repültek. Egymás között beszélgettek. Mondta az egyik:

— Jóságos ember az új gazdánk, tartsa meg az Isten hóttáig. A másik ló azt válaszolta:

— Megháláljuk a jóságát.

P. Buzogány Árpád

Péter, a pajkos

Péternek vörös az orra,
rálépett a vashorogra,
megcsúszott és hasra esett —
hamar esett ez az eset.

Térdén a nadrágja szakadt,
valamibe beleakadt,
csak hogy ő észre se vette —
szedte-vette-teremtette!

Az ingujja mint lobogó
(a játékban ő a fogó).
Tán a gombja elvándorolt?
Hová tetted, pajkos kobold?

A kalapja csupa tinta,
lapos, mint a palacsinta.
Kőre tette feje helyett
s ő a labda után eredt.

Csatáné Bartha Irénke

A telhetetlen boglárka

(mesever)

Érmelléken Dajkaréten
boglárkák éltek szerényen,
csupa sárga aranypárta
mosolygott a nagyvilágra.
De fölük terpeszkedett
ágas-bogas vadrózsafa,
szép ruháját fitogtatta,
illatcsókját szélbe szórta.

Kis boglárka búsan nézte,
őt senki se veszi észre,
arra vágyott nagy titokban,
bárcsak vadrózsafa volna...
Gondolatát tett követte,
elvarázsolta egy törpe,
vadrózsabokor lett belőle,
s ott állt szépen tüskés karral
egy kerek kert szögletében.

Itt azonban rá se néztek,
nem ő volt a legbecsesebb,
körülötte enyelegtek, erre-arra
tearózsák virítottak, szép kecsesek.
Illatukat napba szórták, kik elmentek,
megbűvölten meg-megálltak, úgy csodálták.
Elbúsult a vadrózsafa, mért nem lehet tearózsá?
Jó illatától bódulna pille, lepke és dongócska...

Hát úgy is lett, mint gondolta:
egyre terebélyesedett kedve,
vérvörös rózsák ragyogtak,
mint felséges rubinkövek
ága-bogára tűzdelve.
Aki látta, aki nézte,
megkívánta, kéregette.

Csattogott a kertészolló,
vitték névnapra, lagziba,
lányhajakba s kalapdísznek,
haj, nem maradt fenn az ágon
rózsából még egy darab se!

Sírdogált búsan kifosztva
a hajdani kis boglárka,
mit ér most a rózsakertben
így csúffá tett életével?
De jó lenne most is szépen
bokor alatt boglárlétben
éldegélni szép szerényen!...

Karácsonykor

Karácsonykor
hófehér a táj,
ajándékba kap
patyolat dunnát.

Csillag nevet,
a fák felett
Hold mosolyog:
a hóember orrára
jégcsap fagyott.

Az út mellett
ügyeletes angyal,
kezében hólapát,
nyulaknak takarít
utat talán?
Vagy az érkező
csodára vár?

Mészely József

István király gyászos húsvétja

Kós Károly nyomán

Konrád császár és seregének csúfos veresége s futása után a császár édes fia, Henrik herceg jött rangos kísérettel hazánkba, hogy békességet kérjen a birodalomnak, és különösen a maga országának, Bajorországnak.

István király Esztergom várában fogadta vendégül a német urakat. Parancsára az esztergomi érsek, Mihályfia Vazul úr, meg az udvarispán ült le tanácskozni a békéről a herceg embereivel: a bajor püspökökkel, Ostmárk grófjával és a herceg kancellárjával. Hosszasan tartottak a tanácskozások. Sehogy sem akart végük szakadni. Két hétig veszekedtek és kérlelték egymást, de semmire sem mentek, mert Vazul sokat kért, a német meg nem engedett. Húsvét nagyhétének végén István király maga elé parancsolta a követeléseikhez makacsul ragaszkodó Vazult, és azt mondta neki:

— Húsvét ünnepe köszönt ránk, és végre békességet akarok az ünnepre mindenkivel. Azért mondom neked, hogy az még ma meglegyen a császárral is. Hadd épüljön az ő várak is ott Weimarban, nem félek tőle, s miénk legyen csak a Morvamező, és a föld a Fischáig. S ami arany sarcot a császár ad, legyen a Csánádé és a tiéd.

— Te akarod így, s úgy is lesz... — mondta Vazul, majd úgy távozott, mint aki mondani akart volna valamit. Néhány óra múlva az udvarispán jelentette a királynak, hogy kész a békesség a császárral.

— Jól van így, mert olyan békességet akarok, amit ne akarjon borítani a császár. Mondd meg az uraknak, hogy a húsvéti ünnepekre maradjanak itt, hogy megihassuk az áldomást a békességre — mondta a király az udvarispánnak, így folytatva: — Tudja-e már a békességet a bajorok hercege?

— Nincs itt uram, hajnalban vadászni mentek Imre herceggel Biharba, és még nem jöttek vissza.

— Igaz, lehet, a húsvéti őzet kergetik kedves vendégünknek, Imre fiam tanítómesterének, Gellért papnak, aki mint máskor is a sok böjtölés után nagyon fogja imádni az őzpecsenyét.

Délre az urak és az asszonyok mind begyülekeztek a palotás házba, csak a bajor herceg és Imre úrfi hiányzott. Aztán bejött István király és Gizella királyné is, és odamentek az asztal fejéhez. A király így kezdte beszédét:

— Az úrfiak vadászni mentek, és nem várjuk tovább őket...

Mindenki az asztal mellett a helyén állott, és Gellért püspök mondotta az asztali áldást. Azután leültek, és az asztali szolgák hozták tálakban az ételt, s letették sorjában a vendégek elé.

Akkor nyílt az ajtó és belépett rajta Vazulfia Levente. Süveg nem volt a fején, és a haja izzadt és csapzott, ő maga meg poros és szennyes. S orcája riadt. Megállott az ajtóban, és mindenki rápillantott egyszerre, a király pedig haragos volt és bosszúsan szólt:

— Ittas-e e legényke, hogy mocskoson ide bejött?

Vazulfia Levente csak állott az ajtóban, és a szeme tágra nyitva, és a szája reszketett.

A király felállott most és az ő orcájából is minden szín lassan-lassan eltűnt.

— Az Istenért! Szólj hát!

S most Vazulfia Levente mondta szaporán és hadarva a szót:

— Uram király, meghalt... Imre herceg meghalt. Felhasította a vadkan, és ide elhoztuk. De meghalt, meghalt, jó uram...

István király Imre herceg halott testét koporsóba záratta, s még azon az éjszakán szekérre tétetve Fehérvárra vitette. Úgy parancsolta, hogy ott temessék el az ő fiát, abban a négytornyú kőtemplomban, amit ő építtetett, hogy majd egyszer ő nyugodjék benne elsőül. De íme, az Úristen másképp akarta, mert ő a kriptában már csak második lehet majd egyszer a fia mellett, akit húsvét ünnepének első napján helyeztek örök nyugalomra. A temetésen Gellért püspök úgy sírt, mintha a maga édes gyermekét temette volna el. De a király állott egyenesen, gyászba komoruló orcája olyan volt, mint a kőbálvány, és a királyné sem sírt már akkor...

A temetés után a palotás házban sorban járultak a király és a királynéhoz mind a vendégek, az országbéli papok, s magyar urak, meg comesek s udvarbéliek az asszonyokkal együtt, hogy köszöntsék vigasztalást kívánva a gyászba borult szülőket és búcsúzzanak tőlük...

A sorban ott volt Vazul úr meg a felesége is. Köszöntötték a királyt, és a király bólintott, de amikor Gizella királyné előtt meghajoltak mélyen, az félrefordította orcáját, és elfordult tőlük. Kál úr lánya elfehéredett, mint a fal, és mintha tagló csapott volna a fejére, összeroskadott. Vazul pedig megtorpant, fellobbanó szeme a királynéra tűzött, mintha reá akart volna ugrani. Aztán csak megfogta felesége kezét, és miközben húzta magával, azt mondta:

— Gyere, s ne szégyenkezz. Bajor Gizella királyné csupán, de te eljövendő király édesanyja...

Akik tanúi voltak e kellemetlen jelenetnek a király kőarcáról ezt olvashatták le: Vadkannál veszedelmesebb csak a pogány... A pogány, aki nem menekülhet a király ítélete elől...

És valóban nem is menekülhetett. Három nap múlva királyi testőrök érkeztek Mihályfia Vazul úr sárréti udvarába, ahol Velencés Péter a király sok vívódás után kiadott parancsára megfogatta Vazult és Nyitra várának tömlöcébe vitette, ahol később a szemeit kiszúrták és a fülébe forró ólmot öntöttek.

Senki soha nem kérdezett tőle, s nem is mondott neki semmit. De Vazul úr tudta, miért sújtották ily szörnyű büntetéssel, és szintén tudta akkor azt a sok-sok ember az országban.

Albert-Lőrincz Márton

(Bújócska)

Hahó, halihó, hahó,
hová bújt el kis Palkó?

Gyere elő, Palkó,
nem takar az ajtó.

Felhők mögé ne bújj el,
a Napocska megéget.

Ipi-csapi Palkó
te vagy a hunyó.

(Lillácska)

Billen a libikóka,
Lillácska csücsül rajta,
s mint a lift a panelban,
felröppenti az égboltra.
Anyuka lent mosolyogva
integet, miközben aggódva
apuka kezét szorítja.

(Kicsi Sára)

Nagyra nőtt a kicsi Sára,
jövőbe megy iskolába,
azt kérdezi (s igaz lehet):
anyukával iskolába
miért nem mehet?

(Vadászlesen)

A rossz vadász vadra vár,
három szarvas arra jár,
golyó surran — egyre rálő,
vacsorára krumpli jár.

Kiss Lehel

Dicsőség mennyben az Istennek!

Ropogós, fehér szenteste volt. A fák görcsbe rántott ujjakkal színlelték az alvást: nem tudnak ők semmiről semmit, és semmiről semmit nem tehetnek. Ők nincsenek is itt, tehát nem is mozoghatnak — vigasztalták magukat, ha már így le kellett meztelenedni. Fehérek voltak körül a dombok, fehérek a házak szalmás tetői, fehérek a lócák a kapuk előtt. Olyan volt a világ, mint az angyalok szobája. Csengő csilingelt, csizmák huppogtak, s felcsendült az ének itt is, ott is: „Dicsőség mennyben az Istennek!” Piros alma, bronzos dió mindenütt jutott a kántálóknak, némely helyen még kalács is. Oly vidáman járta az utcákat tizenöt-húsz legényember, hogy csupasz fának, bundás gyermeknek előre köszöntek. Hiszen karácsony este volt! Nem tudtak volna ők most a kóbor kutyáknak se ártani, pedig a kikristályosodott bitangoskodásra mindenikben megvolt a hajlandóság. Elvégre az énekben az is benne volt, hogy „Békesség földön az embernek!”, s ők ehhez kívánták magukat tartani. Legalább ma. Vagy legalább, míg tart az ének.

Pista félárva fiú volt, de ilyen gyomorral és ésszel lehetett volna egészen az. Lába kertek alatti lopakodáshoz szokott, szeme tyúklesésre, így mozgásával is kiológott a csapatból. Ennél csak az volt érdekesebb, milyeneket tudott mondani! Csoda hát, hogy a legénycsapat dobogó szíve lett? Lassan elkezdett pilinkélni a hó. Talán a sok énekléstől volt, hogy a léptek már nem ropogtak annyira, s moccani látszott néhol egy-egy fa is. A kastély alatti téren szorgalmas cseléd separta az égi pihéket, fel sem pillantva a sötét legényekre.

— Odanézzetek! — kiáltott fel az egyik. — A gróf ott sakkozik a báróval!

Csakugyan úgy volt. A gróf ott sakkozott a báróval a faragott kerek asztalnál, s látszólag egyáltalán nem érdekelte őket, mozdulataikat ki nézi merevebben: a legények az utcáról, vagy a falról a szarvas- és medvefejek. Pista még akkora házfalat sem álmodott magának, mint amekkora a kastély társalgó termének egyik ablaka volt. A csipkés és a habos függönyöket félrehúzták gondos cselédkezek, így mindent látni lehetett — a gyertyák százaival sziporkázó karácsonyfát a sarokban, a szarvas- és medvefejeket a falon, a kandallóban pattogó tüzet, a bárót, amint a gróffal sakkozik a faragott kerek asztalnál, s a gróf kezében a füstölő cigarettát.

— Ilyenkor, szenteste, nyitva áll a kastély bárki előtt! — törte meg az ámulat mozdulatlan csendjét a csapatból valaki.

— Az lehetetlen! — hitetlenkedett a csengettyűs, a legfiatalabb. — A kastély sosincs nyitva!

— De igen! — erősítette meg állítását a legény. — Egy esztendőben egyszer, szenteste nyitva van. Akárki megmondja!

— Úgy ám! — szólt közbe a sepregető cseléd. — A nagyságos úr ilyenkor mindig kinyittatja, de nemigen mer bejönni senki.

— Na, én ugyan be ne nem mennék semmi pénzért! — mondta egyik is, másik is.

— Hej, fiúk, az lenne ám a nagy valami, ha valaki bemenne, és kivenné a gróf kezéből a cigarettát! — sóhajtott kihívóan a legnagyobb tüdejű.

— Én bemegyek! — s már indult is a kapu felé Pista. Nem lehetett lebeszélni. A kapu csakugyan nyitva volt! Megrökönyödve néztek utána. A gróf hátradőlt a karosszékében, s hirtelen, a báróval egyszerre elfordította a fejét. Pista tényleg bement! Nini! Még a kucsmát is a fején hagyta a bitang! Ez nem lehet igaz! Jaj! És odalép a grófhoz! És felemeli a kezét! És elveszi tőle a cigarettát! Megcsinálta! Megcsinálta!

A fiúk nem mertek moccanni sem. Még a szemüket is összeszorították egy pillanatra, mert arcukon érezték azt a hatalmas pofont, amit most Pista kapni fog. Mire a szemüket kinyitották, Pista is ott ült a faragott kerek asztalnál, és úgy beszélgetett a nagyságosokkal, mint az előbb velük. De már a kucsma a kezében volt. Ez nem lehet igaz! Kivágódott a kastély kapuja, s Pista kigyúlt arccal, hangosan nevetve pördült ki rajta. Cigánykereket vetett a hóban, ölelő karjaival felrázta a csodálkozó, gémberült fákat.

— Ez nem lehet igaz! Ez nem lehet igaz! — folyton csak ezt kiáltotta.

Az történt ugyanis, hogy merészségeért egy jókora földbirtokot ajándékozott Pistának a gróf. Idővel takaros házat épített magának Pista, amelynek cserépteteje volt. Megházasodott, és lovas szekérrel kocsikáztatta vasárnap az asszonyt, majd a gyermekeket is. Kár, hogy a nagyságos urak ezt már nem láthatták. Télen, tavasszal, nyáron, ősszel nyitva állt a Pistáék kapuja. Nem is félt oda bemenni senki, csak a rosszakaratú emberek. Minden esztendőben sok kántálójá volt, de ezredjére is kicsordult a könny a szeméből, mikor felcsendült az ének az ablak alatt: „Dicsőség mennyben az Istennek!”

Mészely József

A Nap útja

Kora reggel az ég alatt,
fák tövéől kacsint a Nap.

Fényét szórni, hogyha fárad,
háta mögé nyújtja árnyad.

Mire dél jön, bukfencezve
ugrik a fák tetejére.

De ekkor már kipirulva,
narancsszínű a korongja.

Onnan szórja küllős fényét,
csupa arany a kert, a rét.

S úgy hanyatlik domb-vánkosra,
mint te, álom cirógatta.

Az év fáí

Az első jégbozontos.
A második zúzmara-lompos.
A harmadik barka-bodros.
A negyedik levél-fodros.
Az ötödik virág-pamacsos.
A hatodik cseresznye-gombos.

A hetedik kalász-habos.
A nyolcadik tenger-hullámos.
A kilencedik fecske-kolompos.
A tizedik szőlő-aranyos.
A tizenegyedik köd-tarajos.
A tizenkettedik hódunna-foltos.

Kérdezgető

— Mondjad, tegnap hol jártál?
— Az erdőben, berdőben,
négykerekű teknőben.

— Az erdőben mit láttál?
— Hát, rőt avart, rőt avart,
amit egy kis borz kavart.

— No, mondjad, még mit láttál?
— Mondtam már, hogy kis borzot,
de az félve elporzott.

Dolga-vesztett csősz az ősz...

Dolga-vesztett csősz az ősz,
csak még kicsit itt időz.
Pipáz lomhán, s ereget
dér-hidegű ködöket.

Dolga-vesztett csősz az ősz,
de még kicsit itt időz.
Nem sokáig, mert a tél
már pihéket szemerkél.

Mikulás-est

Leszáll az est, csillag villan,
a háztető havas kucsma.
Kire várhat az ablakban
a sok fénylő cipő, csizma?

Kire másra, hogyha nem az
örömosztó Mikulásra,
hiszen ma van érkezése,
sok óhaj száll felé máma.

Nincs, aki ne várná jöttét,
ajándékos suhanását,
titokzatos Mikulás-est
csillagporos varázslatát.

Érkezik a Mikulás

Hegyen-völgyön hóhullás,
érkezik a Mikulás.
Nem látható varázslat,
villan, mint a káprázat.

Ám, ha csendül a csengő,
megtelik a kis cipő
földi jókkal hirtelen,
s ő már suhan nesztelen.

Megy, mert várja sok gyerek,
a süvegén dér rezeg,
és ahová csak betér,
ott az álom égig ér.

Mikulás-este csodája

Arcokat rózsáz az öröm láza.
Szemet fényez a titkok varázsa.
Egy fuvallat és rebben a függöny,
s a Mikulás-est csodája köszön.

Csak egy fuvallat és telt a csizma,
de fénye van a percnak s dallama,
amely úgy árad, hömpölyög, kering,
mint a csengőből zengő csingiling.

Mese a Mikulásról

Szélesebesen repül szánja,
csengő csendül, ahol jár.
Nyomában a pusztá táj sem
marad unott és kopár.

Szakállából havazást ráz,
pilleszárnyon repdesőt,
azért láthatsz télen átal
szánkózót és síelőt.

Bár úgy tűnik, pihekönnyű,
vélheted is laposnak,
puttonyában még sincs híja
mogyorónak, diónak...

Ő tudja a legjobban csak,
hogy én azért jó vagyok,
még akkor is, ha időnként
kópéskodva hibázok.

Jóságos ő, virgácsát is
mesefárról tördeli,
azért olyan csillagporos
s ezüstösen mennyei.

Mester Györgyi

Megszelídítve

Rét. Hatalmas, tágas. Beborítva százféle fűvel, gyommal, giz-gazzal, vadvirággal, bogánccsal, s közöttük rejtekezve számos rovarfaj, bogár.

Gyermekem, mint afféle karámból szabadult kiscsikó, össze-vissza szaladgál rajta. Rúgja a labdát, helyette néha csak egy fűcsomót, zsombékot talál el, kedve mégsem lohad. Fáradhatatlanul vágtaázik, hánnya, veti magát, a két kővel jelzett kapuba saját magának rúg gólt, de nem bánja.

Már otthon sem bírt magával. Amióta beköszöntött a tavasz, alig lehet becsalni az udvarról. Kényszerű fogságát a lakásban azzal oldja, hogy ott is rohangál, mintha megkergült volna. Szobából ki, konyhába be, cikázik, az ajtókat csapkodja. Hiába szólok rá. Tudom, azt akarja elérni, legyen elegendő az élénkségéből, és menjünk ki a rétre.

Elnézem kipirosodott arcocskáját, izzadtságtól csatakos göndör hajtincseit, egész boldog kis lényét. Nincs szívem rászólni. Legalább idekinn tombolhassa ki magát.

Elnyúlok a pokrócon, szemem egy pillanatra behunyom, élvezve a nap jóleső melegét. Ekkor valami hozzáér a kezemhez. Talán egy hangya. Egyet mozdítok rajta, de a valami érintése nem szűnik meg. Felülök, szemem tágra nyílik: egy hatalmas, zöld szörnyeteg terpeszkedik a kézfejem, egy imádkozó sáska! De milyen békés. Most jobban megnézve, a gigantikusnak tűnő lény zöld lovacskához hasonlatos. Nem is ló, büszke táltos, hiszen szárnyai vannak. Délcegen kihúzza magát, s amikor kezemet arcomhoz közelítem, sem ijed meg, és elrepülni, elugrani sem akar. Tetszik neki a kézfejemre való pózolás. Finoman a mutatóujjamra tessékelem, hogy közelebből is szemügyre vehessem.

Gyermekem, észrevéve, hogy figyelmem már nem rá irányul, szemem nem az ő bolondozását követi, egy pillanatra megtorpan. — Anya, mit nézel? — kérdi.

— Gyere csak — mondom. — Ha szép finoman közelítesz, nem fog elugrani. — De micsoda? — kérdezi ismét, közben óvatos léptekkel egyre közelebb jön. — Egy béka?

Magyarázni fölösleges, hiszen közben ideért a pokrócra. Lehajol, aztán le is kucozik mellém. Mozdulatai kimértek, lassúak, nem akarja elriasztani azt a csodalényt, amit még sohasem látott. — Nem csíp? — kérdi suttogva. — Láthatod, akkor nem tartanám a kezemen. — Megfoghatom én is? — firtatja tovább. Aztán helyeslő bólintásomra felbátorodik. Közelebb nyújtja a kezét, s én nyugodt mozdulatokkal ráteszem a zöld lovacskát. Gyermekem fel se szisszen, annyira megbízik bennem. Ha én azt mondtam, nem harap, őt sem fogja bántani.

Azután vagy egy órán keresztül csak bámuljuk a kis lényt. Néha kinyújtózik, párányt előrébb araszol. Az ökölbe szorított gyermeki kézfejen úgy támaszkodik,

mintha csak kifelé nézegetne egy erkélyről. Most nem ló, most egy bámészkodó idegen lény. Csak néha váltunk egy-két szót egymással, amikor gyermekem megjegyzi: Látod, a feje egészen szív alakú. Micsoda nagy szemei vannak! A testéhez képest a csápjai is hosszúak.

Most én próbálok valami újat hozzátenni: — Nézd csak. A felső egypár lábán mintha apró zöld, passzos rövidnadrágot viselne. Mulatságos, nem? De mégsem nevetünk, nem akarjuk még véletlenül se megtörni a varázslatot, hogy megtűr, sőt, azt lehet mondani, barátságába fogadott bennünket egy imádkozó sáska.

A nap lebukni készül a hegyek mögött, szedelőzködünk. A sáskát óvatosan a fűbe helyezzük. Miután elbúcsúztunk tőle, hazafelé indulunk. Gyermekem csendesen jön mellettem, és a kezemet fogja. Otthon sem kezd azonnal szaladgálni, inkább arra kér, vegyünk elő egy rovarokról szóló könyvet, és nézzük át együtt, van-e benne a sáskákról szó. Ha pedig itthon nincs ilyen könyv, akkor másnap feltétlenül vegyünk egyet — amit meg is ígérek. Hogyne ígérném meg, hiszen csoda történt! Egy sáska megszélidítette a gyermekemet...

Kiss Lehel

Kutyabaj

Kerítetlen kert alatt
kivert kutya bólogat.
Bólogat, bólogat
kerítetlen kert alatt.

Keresi a kedvesét:
keservesen szerteszét
tekintget, szimatol
kerítetlen kert alatt.

Keresi a kedvesét
— nincs sehol, nincs sehol —
hiába is bólogat,
hiába is bólogat.

Éji dal

— Holdfátyol, lebbenj meg,
Holtsápadt Holdfátyol,
Nádak közt keress meg,
Ha nem félsz a nádtól!
Ha nem félsz, hogy a nád
Megakaszt, megsebez,
Jöjj le, hogy megláthass,
Megláss, és megszeress!

— Hercegem, halihó!
Hol a ló, kis Béka?
Szárnyas szép paripán
Jöjj hozzám, jöjj még ma!
Itt körzök, lebegek
Feletted, hol a nád
Beborít, s táncol, míg
Értem sír fuvolád!
